1932
№ 5-6

А Р І

Л І М

СТОРИЧНА ПОСТАНОВА ЦК ВКП(б)
23 КВІТНЯ 1932 року ПРО ПЕРЕ-
ДОВУ ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІХ
ГАНІЗАЦІЙ ПОВИННА ЗМОБІЛІ-
ЗАТИ ВСІХ РАДЯНСЬКИХ ПИСЬ-
ННИКІВ УКРАЇНИ НА ЗДІЙС-
ННЯ УХВАЛ XVII ВСЕСОЮЗНОЇ
РТКОНФЕРЕНЦІЇ. ДАМО ВИСОКО-
ДОЖНІ ТВОРИ, ГІДНІ ДОБИ
ЦІЯЛІЗМУ!

H A R T

LITERARISCHE UND KRITISCHE MO
SCHRIFT DES ALLUKRAINISCHEN VERB
PROLETARISCHER SCHRIFTSTELLER «W

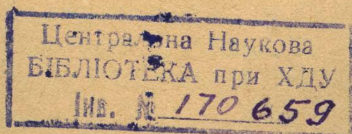
REDAKTIERT VON: I. KYRYLENKO, B. KOWALENKO, W
I. KULYK, I. MYKYTENKO, H. OWTSCHAROW, S. TSCHUP
LIM (STAATSVERLAG „LITERATUR und KUNST") MAI

ГАРТ

ЛІТЕРАТУРНО
ХУДОЖНІЙ ТА
КРИТИЧНИЙ
ЖУРНАЛ ВСЕ
УКРАЇНСЬКОЇ
СПІЛКИ ПРОЛЕ
ТАРСЬКИХ ПИ
СЬМЕННИКІВ

І-ТИЙ РІК ВИДАННЯ
ЕДАҐУЮТЬ: І. КИ
ИЛЕНКО, Б. КОВА
ЕНКО, В. КОРЯК
КУЛИК, І. МИКИ
ЕНКО, Г. ОВЧАРОВ
ЩУПАК

В О У
ІТЕРАТУРА
МИСТЕЦТВО
О
ВА
WU 9 3 2
W. K АВЕНЬ—
PAK,
I—JU РВЕНЬ

68

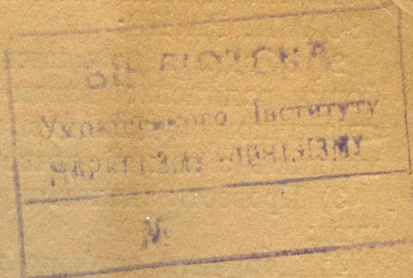
№ 5-6

Бібліографічний опис цього видання вміщено в „Літописі Українського Друку“, „Картковому репертуарі“ та інших покажчиках Української Книжкової Палати

Обкладинка художника А. Страхова.

Укрголовліт 5053 жб.
Зам. № 618 — 5.960

ДВОУ УПП. 7 Друк. ім. Фрунзе, Харків, Донець - Захаржев., 6

ПРО ПЕРЕБУДОВУ ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІХ ОРГАНІЗАЦІЙ

ПОСТАНОВА ЦК ВКП(б) ВІД 23-IV—1932 РОКУ

ЦК констатує, що останніми роками на основі значних успіхів соціялістичного будівництва, досягнуто великого як кількісного, так і якісного зростання літератури та мистецтва. Кілька років тому, коли в літературі був ще чималий вплив чужих елементів, що надто пожвавилися з першими роками непу, а кадри пролетарської літератури були ще слабкі, партія всебічно допомагала утворенню та зміцненню окремих пролетарських організацій в галузі літератури та мистецтва, щоб зміцнити позиції пролетарських письменників і працівників мистецтва. Тепер, коли вже встигли вирости кадри пролетарської літератури і мистецтва, висунулись нові письменники та художники з заводів, фабрик, колгоспів, — рямці нинішніх пролетарських літературно-художніх організацій (ВОАПП, РАПП і інш.) стають вже вузькі і гальмують серйозний розмах художньої творчости. Ця обставина створює небезпеку перетворення цих організацій з знаряддя найбільшої мобілізації радянських письменників і художників навколо завдань соціялістичного будівництва на знаряддя культивування гурткової замкнености, відриву від політичних завдань сучасности та від значних груп письменників і художників, що співчувають соціялістичному будівництву.

Звідси потреба відповідно перебудувати літературно-художні організації і розширити базу їх роботи.

Виходячи з цього, ЦК ВКП(б) ухвалює:

1) Ліквідувати асоціяцію пролетарських письменників (ВОАПП, РАПП);

2) Об'єднати всіх письменників, що підтримують плятформу радянської влади і прагнуть брати участь в соціялістичному будівництві, в єдину спілку радянських письменників з комуністичною фракцією в ній;

3) Провести аналогічну зміну лінією інших видів мистецтва;

4) Доручити оргбюру опрацювати практичні заходи до проведення цієї ухвали.

ЦК БКП(б)

ВІТАЄМО ІСТОРИЧНУ ПОСТАНОВУ ЦК ВКП(б)

ПОСТАНОВА КОМУНІСТИЧНОЇ ФРАКЦІЇ ВУСПП ВІД 3-V-32 р. НА ДОПОВІДЬ тов. ІВ. КИРИЛЕНКА ПРО ПОСТАНОВУ ЦК ВКП(б) ВІД 23-IV—32 р.

Комуністична фракція ВУСПП одностайно вітає постанову ЦК ВКП(б) від 23-IV-32 р. „Про перебудову літературно-художніх організацій", вважає цю постанову за документ історичної важливости та приєднується до неї цілком і повністю.

Як наслідок переможного будівництва соціялізму в нашій країні, значно зросли сили пролетарської літератури. Саме це уможливлює ліквідацію окремих організацій пролетарської літератури, „рямці яких зараз стають вже вузькі, гальмують серйозний розмах художньої творчости" та створення єдиної спілки радянських письменників.

Під проводом ЦК КП(б)У величезну боротьбу за лінію партії у літературі провела Всеукраїнська спілка пролетарських письменників — ВУСПП. Ліквідуючи нині цю організацію, письменники-комуністи в лавах майбутньої спілки радянських письменників будуть і далі вперто боротись за партійність мистецтва, за Магнетобуди літератури, проти клясового ворога, його аґентури — опортунізму різних ґатунків.

Комуністична фракція доручає секретаріятові ВУСПП негайно скликати ліквідаційні збори членів ВУСПП, провести ліквідацію секцій ВУСПП, периферійних організацій, друкованих органів ВУСПП та творчих вусппівських угруповань.

Для розроблення проєкту резолюції, яку від імени фракції запропонувати загальним зборам, ВУСПП обрати комісію в складі тт. Ів. Микитенка, Ів. Кириленка, Я. Городского.

ПОСТАНОВА ЗАГАЛЬНИХ ЗБОРІВ ХАРКІВСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ВУСПП РАЗОМ З ВСЕУКРАЇНСЬКИМ СЕКРЕТАРІЯТОМ ВУСПП З 7/V 1932 Р.

ЗАГАЛЬНІ прилюдні збори Харківської організації ВУСПП, заслухавши доповідь тов. І. Микитенка про постанову ЦК ВКП(б) від 23 квітня про перебудову літературно-художніх організацій, вітають цю постанову керівника партії пролетаріяту-ленінського ЦК ВКП(б).

Постанова ЦК ВКП(б) є наслідок величезних успіхів соціялістичного будівництва в СРСР, успішного розгортання культурної революції, зростання провідної ролі пролетаріяту на культурному фронті, зокрема на ділянці мистецтва й літератури, зростання кадрів пролетарських письменників і повороту широких мас літературної інтеліґенції до соціялістичного пролетаріяту та його соціялістичної практики.

В теперішній період „рямки існуючих літературно-художніх організацій (ВОАПП, РАПП і інш.) стають уже вузькими й гальмують серйозний розмах художньої творчости". ВУСПП, як і цілий ВОАПП, під керівництвом партії здобув великі досягнення. Великий є шлях боротьби ВУСПП — „Молодняка" під керівництвом партії за розвиток пролетарської літератури, за виховання маси робітників-письменників, великий є досвід боротьби ВУСПП під керівництвом партії проти правого і лівого опортунізму, проти всіляких антипролетарських течій (вороніщина, літфронтівщина, переверзіянство), проти націоналістичних ухилів (хвильовізм, шумськізм), проти всілякої буржуазної ідеології.

Проте у діяльності ВУСПП була низка недоліків, як от елементи гуртківщини, недостатній поворот до виробничо-творчих завдань, до комсомолу, незадовільна робота серед широких мас радянських письменників, відсутність необхідних висновків з факту повороту великої більшости літературної інтеліґенції в бік пролетаріяту.

Постанова ЦК ВКП(б) створює умови для ще більшого зміц-

нення партійного проводу літературного руху, для більшого згуртування всіх комуністичних літературних сил на основі партійної лінії в літературі, для об'єднання „всіх письменників, які підтримують плятформу Радянської Влади і прагнуть взяти участь в соціялістичному будівництві", для дальшого ще більшого успішного розвитку пролетарської літератури, для розквіту магнетобудів літератури, для нещадної боротьби з ворожою клясовою ідеологією.

Загальні прилюдні збори Харківської організації ВУСПП закликають всіх членів ВУСПП взяти найактивнішу участь у здійснення постанови ЦК ВКП(б). Пролетарські письменники, ввійшовши до нової спілки, повинні бути серед перших лав борців за здійснення вказівок ЦК ВКП(б), щоб разом з усіма іншими радянськими письменниками під керівництвом компартії активно здійснювати більшовицьку самокритику, творчу дискусію, творчі змагання.

Разом з цим пролетарські письменники повинні всіляко боротися проти перенесення негативних сторін в роботі ВУСПП до нової спілки.

За соціялістичну культуру!
За магнетобуди літератури!
Хай живе ЦК ВКП(б)!
Хай живе ЦК КП(б)У!
Хай живе ленінський партійний провід літературою!

ПРО СТВОРЕННЯ ОРГКОМІТЕТУ ЄДИНОЇ СПІЛКИ РАДЯНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ УКРАЇНИ

НАРАДА представників літературних організацій УСРР палко вітає постанову ЦК ВКП(б) з 23 квітня 1932 р. про перебудову літературно-художніх організацій — постанову, що створює найкращі умови для розвитку радянської літератури, умови для роботи всіх письменників Радянської України, які „підтримують плятформу радянської влади і прагнуть брати участь у соціялістичному будівництві".

Всеукраїнська спілка пролетарських письменників—ВУСПП, створена 5 років тому, для зміцнення позицій пролетарської літератури, коли ще були незначні кадри пролетарської літератури — провела за допомогою та керівництвом ЦК КП(б)У значну роботу на літературному терені, провела боротьбу з клясово-ворожими націоналістичними впливами на українську радянську літературу та з націоналістичними збоченнями серед окремих радянських письменників. Але останнім часом у цій організації виявилась небезпека групової замкнености, адміністрування, відриву від основних завдань, що їх ставить партія перед радянською літературою, відриву „від значних груп письменників, що співчувають соціялістичному будівництву".

Загальні збори літорганізацій — ВУСПП, „Молодняк“, „Плуг“, ЛОЧАФ — одностайно привітали постанову ЦК ВКП(б) і закликали всіх радянських письменників України за керівництвом ЦК ВКП(б) та ЦК КП(б)У об'єднатися навколо вирішення завдань, визначених XVII партійною конференцією, завдань, що їх поставив ЦК ВКП(б) перед усією радянською літературою нашої країни.

Літературні організації України постановили для виконання рішення ЦК ВКП(б) на Україні **створити єдину спілку радянських письменників України.**

Для реалізації рішення ЦК ВКП(б) про літературні організації, для створення спілки радянських письменників України, для підготування й проведення з'їзду радянських письменників України **створити організаційний комітет у такому складі:**

1) **Кулик** (голова оргкомітету), 2) **Микитенко,** 3) **Фефер,** 4) **Кириленко,** 5) **Щупак,** 6) **Шишов,** 7) **Городской,** 8) **Хвильовий,** 9) **Любченко А.,** 10) **Панч,** 11) **Тичина,** 12) **Іван Ле,** 13) **Корнійчук,** 14) **Головко,** 15) **Грудина,** 16) **Остап Вишня,** 17) **Бажан,** 18) **Семенко,** 19) **Ірчан,** 20) **Кушнарьов,** 21) **Терещенко.**

З ДОРУЧЕННЯ ВУСПП: Микитенко, Кириленко, Кушнарьов-Пример, Щупак, Фефер, Усенко, Іван Ле, Городской, Шишов.

З ДОРУЧЕННЯ „МОЛОДНЯКУ“: Усенко, Гончаренко, Мизюн, Крижанівський.

З ДОРУЧЕННЯ „ПЛУГУ“: Грудина, Старчак, Солодченко, Кнорe, Пилипенко, Гідиш, Вільховий.

З ДОРУЧЕННЯ ЛОЧАФ: Щербина, Галушко, Патяк, Дубинський.

ПОСТАНОВА СЕКРЕТАРІЯТУ ВУСПП

Секретаріят Всеукраїнської спілки пролетарських письменників (ВУСПП) оголошує спілку за ліквідовану і ухвалює—передати організаційному комітетові свої журнали, фінанси й майно.

Микитенко, Кириленко, Кушнарьов-Пример, Щупак, Фефер, Іван Ле, Усенко, Городской, Шишов.

ВАС. ГАЙВОРОНСЬКИЙ

РОЗМИНОВКА
ПОВІСТЬ
ЧАСТИНА ПЕРША
РОЗДІЛ ПЕРШИЙ
ЗУСТРІЧ
I

Читати не хотілось. Деркач сидів біля вікна. Сонце пестливими проміннями обливало йому обличчя й зарослі груди. Завжди він приходив з шахти на годину раніше, ніж його дочка-відкатниця й, чекаючи на неї, щоб заразом обідати, уважно передивлявся газету. Але сьогодні не до читання. На дворі празниковий настрій. Може того, що допіру виїхав на-гора з шахтної вогкої темряви, а може й справді сонце залляло поселок теплими післяобідніми хвилями, й люди, здавалось, на вулицях не ходять, а пливуть, як риби в чистій прозорій воді. Яскраво-червоні прапори над копром, над будинками позвисали, бо вітер покотився шпилем десь у степи й там забарився. Вулиці перетяті полотнищами з бадьорими гучними вітаннями новим борцям за вугілля.

Сьогодні приїздять комсомольці й наймити, щоб стати шахтарями. Розмов про поповнення робітної сили на рудні було багато. З самої весни почали очікувати на нових людей, та це були тільки слова, а забійників мало, в приступках працювати нема кому, приходять ті, що є, забійники на роботу — у забої лісу немає, ганяти ліс знов таки, нікому, в щтреках бруд, вода місцями доходить по коліна, ваґони буряться — сюди людей теж немає. І Пугачівська рудня з місяця в місяць завдання не виконує.

Нарешті таки про нових робітників заговорили вже по-другому. Цими днями перед початком роботи в нарядній були збори. Попід віконцями стояли черги забійників, коноґонів, кріпильників і інших робітників, чекаючи на наряди. Довге помешкання було напхане людьми ніби навмисне так, щоб більше вже не пролізла жодна людина. Голові шахткому Рeзнікову не звикати до цих натовпів, він бо старий шахтар. Його плече протискувалось між постатями шахтарів, він робив два рухи,— один праворуч, другий ліворуч — і ліз далі.

— Товариші! — виліз він на лаву, — товариші! — пролунав його владний голос, раптом клубки галасу, грудки лайок з-під стелі осіли додолу, шахтарі зашушукали, зашаруділи, повертались обличчями до промовця.

Резніков оголосив радісну звістку про приїзд на Пугачівську рудню 200 нових робітників, і в його голосі, в його обличчі почувалась вируюча радість. Він закликав шахтарів зустріти нових людей, як товариш товариша, ознайомити їх із шахтою, допомогти їм навчитись працювати в нових для них умовах.

— Так вони ж, коли шахту побачать — як ошпарені тікатимуть! — вигукнув хтось дзвінким голосом, і йому відповіли бучним сміхом.

Деркач, обпершись спиною на стінку, слухав гарячу відповідь голови шахткому. Було приємно чути, як Резніков хльоскав гострими словами, мов гарапником, по головах реготальників. Деркачеві упало в око, що в кутку натовп слухав якогось свого промовця і слухав уважно, бо відтіль ніхто не відходив, навіть не одвертав голови. Деркач просунувся до кутка й побачив низенького горбоносого чоловіка, який поволі викидав фразу, потім замовкав, тоді з натовпу хтось додавав своє, горбоносий знов кидає слова, як кидають тварюкам шматки їжі.

— Жоржику, а скажи — з підписним листом не прийдеться ходити, жертвуйте, мовляв, убегающим на проєзжаніє?

Дехто засміявся. Деркач плюнув і одвернувся.

Резніков кінчав відповідати на запитання. Йому обличчя ще більше сяло, бо бачив, що на один він радіє, не одного його хвилювала ганебна пляма недодачі вугілля. Ось вони стоять перед ним, старі шахтарі, з лямпами, сокирами, в парусиновому, вже обірваному від давньої роботи одязі, тут вони, старі шахтарі, товариші по роботі. Зозуля, брат його Микола Зозуля, Голота, бородатий Карпов, хоча ні, тому корова дорожча за все, зате тут Ільїн, Деркач Макар Степанович, старий Свистунов, — батько секретаря комсомольського осередку, та хіба їх мало старих, що без шахти вже жити не зможуть? А скільки тут молоді з бойовим духом, з напористою бадьорістю, що не поступиться в роботі перед старими! Ці всі радіють з приїзду робочої підмоги. Вони зустрінуть нових по-товариському!

Резніков багато б ще вилив радісних слів, та людям треба було їхати в шахту, і на цьому він закінчив.

Деркач, сидячи перед вікном, блукав очима по теплих вулицях поселку, і все, що діялось в голові, здавалось йому, ніби хтось поруч з ним згадує, і він у відповідь сказав:

— Що ж, добре, підемо зустрічати.

— Сідайте, батьку, їсти, що ви там бубоните?

Деркач не помітив, коли ввійшла дочка до хати, покавати ж цього не хотів.

— То я кажу — пообідаємо та підемо молодь зустрічати. Чуєш, стара, ти теж збирайся.

Обідали мовчки, бо батько не любив, коли їжу змішували з балачками, але мати щось згадала, побоялась знов забути.

— А тут два хлопці приходили тебе, Макаре, питали. Казали — ще зайдуть.

Соня раптом почервоніла, одсунула ложку, почувалась якась прикрість.

— Це вони мабуть. Це він, проклятий!

І дівчина сердито розповіла, що за нею тягається коногон на прізвище Прищепа. Він до дівчат дуже охочий, голову закрутив уже не одній, мав око й на Соню, та спіткнувся. Він кожного дня, як з шахти виїжджає, підходить до неї й меле всякі дурниці, натякає про свою любов. Прищепа сьогодні має вихідний день він, підходив одягнений у новий костюм, од нього дхне одеколоном, хлопець — куди там! Базікав, базікав, а тоді й каже: „Жди нас сьогодні, сватати прийдемо“. Соня тільки посміялась, гадала, що хлопець шуткує, а воно, виходить, дурощів вистачило припертися й справді. Що ж, хай прийдуть, вона їх так захватить, що аж курява здійметься. Хай їдуть, хай!..

— Підожди, дівчино, не гарячись. Вони ж бо не до тебе прийдуть, а до мене. Я й діло з ними матиму. А ти сиди собі й прислухайся. Може й просватаєм. Аби хлопець гарний був, то відразу зятя придбаємо.

Соня свого батька знала добре, він любить часом поглузувати, пожартувати, але зараз його жарти були дівчині не до смаку, навіть їсти ій перехотілося. Хутко підвелася й пішла до другої кімнати. Майже одночасно задзвеніла дверна клямка.

— Ну, от і вони. Заходьте, будь ласка.

Зайшли два хлопці, познімали картузи і чемно поздоровкались.

— Драстуйте, товариші, драстуйте. Дивися, це ще й люди знайомі. Знайомся з ними, жінко. Оцей червоний чубатий парубок коногон з нашої дільниці на прізвище... прізвище...

— Прищепа, Іван Павлович Прищепа, — підказав за свого товариша горбоносий молодик.

— Дякую, а другий, коли не помиляюсь, Жоржик.

— Вірно, Жоржик. Іванов Жоржик. Головне — Іванов. Так і запам'ятайте.

— Тоді я мабуть із вами трохи навіть знайомий. Це ж з вами я намагався недавно мати розмову в нарядній? Чи не так, га?

— Так, товаришу Деркач, та то дрібниці. Не будемо розмінюватись.

Горбоносий парубійко сів, а на нього дивлячись, примостився на край стільця й Прищепа.

Деркач роздивлявся своїх гостей. Коногон Прищепа мабуть людина вільної вдачі, його чуб задирливо ліз із-під картатого

кашкета й спадав на здорове красиве обличчя. Хлопець у плечах мав силу, про це свідчила його трохи сутула широка спина. Прищепа почував себе ніяково, він крутився на краї стільця і все поглядав на Іванова — він бо повинен провадити всю справу з сватанням. Іванов був як дома. Принаймні, він поводився також вільно, як і в казармі.

— Краще, я гадаю, околицями не блукати. Ось дивіться на нього, — Іванов підхопився й артистично показав пальцем на Прищепу, — коногін, гарний хлопець, має ощадну книжку з півтора сотнями грошей, — парубок хоч на виставку посилай. Але таїти не стану — є в нього вада, велика вада, та іноді цю ваду молоді вибачають. Він закоханий, він страждає від великої любови.

— Бідний хлопець, — співчував, хитаючи головою, Деркач, — який молодий і вже має таке лихо!

Усі голосно засміялись. Навіть Соня, що дивилась у щілину непричинених гаразд дверей, затулила долонями рота, щоб не випорснув гучний сміх. Прищепа палав, вуха йому червоніли, як набиті, очі свердлили підлогу. Краще переносити тортури, ніж оце сватання.

— Воно сміх — приємна річ, — викручувався Іванов, — та погано, що не всім нам весело. Я сам люблю посміятись. А зараз не до сміху. Іван Павлович Прищепа здибав мене сьогодні й каже: так жити далі не можу. Або допоможи мені женитись, або я скорочу собі віку. З покійниками ж діло мати — неприємнішого нічого не вигадаєш. Краще спробувати оженити.

— Звичайно, треба женити, звичайно, — зауважив Деркач, — бо як усі коногони почнуть вішатись, то тоді хоч шахту закривай. Женитись Іванові Павловичу прямо край треба.

Іванов почував іронію в словах Деркачевих, але удавав, ніби цього не помічає, і доводив сватання до кінця.

— Так ви допоможіть женитись йому, товаришу Деркач. Уся суть у тому, що він закохався в Соню, у вашу дочку.

— Гм... Чуєш, стара? — звернувся Деркач до жінки, що весь час тихенько підсміювалась у кулак. — Сватати хлопці прийшли.

— Ви, товаришу Деркач, людина партійна, — продовжував Іванов, — тому може й незручно в цій хаті говорити такі слова, як „сватати“. Ми, можна сказати, порадитись прийшли до старих товаришів.

Деркач тільки махнув рукою.

— Ви що ж, у повній формі? У вас і по чарці горілки є? Чи може ви такі нездогадливі, що до цього не додумались?

— А то вже нехай слово скаже Іван Павлович. Не все ж йому мовчати.

Прищепа здригнувся, вперше одірвав од підлоги очі, похапцем витяг з кишені пляшку й поставив на стіл.

— Дивн, грець його батька знає. Тут сватання хоч куди. Їй право, якби я був дівчиною — не гаючись пішов би заміж. Та хіба тепер такі дівчата? Щонебудь та таки найде, щоб відмовити. Не знаю, що заспіває моя дочка. Соню, чуєш, ти там не спиш? А ну зайди, будь ласка, на хвилинку.

Двері розчинились, і на порозі стала Соня. Вона вперлась рукою в лутку.

— Драствуйте...

— Соню, ось люди сватати тебе прийшли...

— Знаю, тату, — сердито перебила батька Соня, — я була в тій кімнаті і все чула. Досить цієї комедії. Ех, товаришу Прищепа, ти ж наче вже й доросла людина, а такий недоумкуватий. Хто ж у наш час ходить до батьків сватати? Та хай би мені батько хоч слово сказав, щоб я за когось заміж йшла, я б у одну мить зреклася такого батька.

— Ото, — почухав потилицю старий, — дивись ще битиме.

— Мало ти, Прищепа, дівчатам голови дурив, ще й до мене почав залицятись. Та ні, тут твій номер не пройдьоть. Одне я тобі можу порадити — зараз же забирайся з цієї кімнати, і щоб я більше твоїх очей не бачила. А коли знов почнеш дурня валяти, я тобі такий скандал накатаю, що ти тільки ахнеш.

Дівчина знов зачинила двері, а Прищепа вже голову держав високо, обличчя почервоніло ще більше, тільки вже не було тієї ніяковости, а палала запекла лють.

— Що ж, товариші, вибачте за таку нечемну зустріч, — розвів руками Деркач. — Я тут ні при чому.

— Ну, знаєте, — всміхнувся Іванов, — моя хата теж з краю.

— Ходім! — раптом подався до дверей Прищепа.

— Товаришу Прищепа, раз так сталося, то горілку мабуть заберіть.

Прищепа сунув пляшку в кишеню й вискочив на двір. За ним, попрощавшись з хазяями, вийшов і Іванов. Вони довго йшли мовчки, в коногона чуб розсипався й навис шторою над очима.

— Сволоч! — вирвалось у Прищепи. — Сволоч... Це так не минеться!

— Не розумію, при чому тут? Просив мене — ходімо сватати, ну й пішли. Я б не сказав, що я свою ролю свата скверно виконував. Не вдалось, зірвалось — так пробач, я ґарантії за гарні наслідки не давав. Що ж, раз нав'язали гарбуза, понесімо. Та, по правді кажучи, я не був певний, щоб щонебудь вийшло.

— Та ти теж добрий, — бурмотів Прищепа, — каже, мовчи, я сам усю справу вестиму. Ну й мовчав, як ідіот. Довів справу, нічого сказати!

— Ти будь вдячний, що я тебе примусив мовчати, може подумають, що ти розумний. А якби заговорив, обов'язково б якихось дурниць наплів.

— Іди к чорту!

— Та й піду. Мені треба в цей бік, — Іванов повернув ліворуч і зник за рогом. Коногін довго стояв, як стовп, і перекидав круті думки, потім підняв руку й погрозив десь назад.

— Тобі теж цей номер не пройдьоть!

II

Деркачева родина вирушила до шахти. Серед просторого двору, де мав зупинитися поїзд, стояла червона трибуна, уквітчана чотирма прапорами. Попід трибуною томилися від спеки музики. Піти десь у затінок не можна, бо з-за шпилю може показатись димар паровозу, а за наказом завкультсектором шахткому в цей час треба вдарити гучного звитяжного марша, щоб люди, що поховалися в холодок, поки підійде поїзд, устигли посходитись до трибуни. Тільки на майдан на великі революційні свята йшов так народ, як сьогодні в двір рудні. У холодку під лямповнею, під клегаркою попримощувались на камінцях, щоб не забруднити празникового одягу, купки людей. Та не всіх тягнуло в холодок. Дехто сидів під сонцем, щулив очі, підставляв свої боки й насолоджувався від обіймів теплих променів. Деркачеві піт капав на груди жирними як горох краплями, але забійник тільки підводив плечі, розминав кістки, а в холодок не йшов, бо скучає він у шахті за сонцем, і тут, нагора, треба насолоджуватись цим призвіллям. Його дружина десь одкололась до жінок. Соня теж до своєї комсомолії ушилась, і старий сидів сам. Не хотілося навіть думати. Все так тихо, спокійно, урочисто, мабуть довго прийдеться чекати на другий такий світлий день.

Раптом гохнув барабан, і за ним оркестра пошматувала на клоччя тишу, лагідні згуки наповнили простір, і народ заметушився, став оточувати сиротливу, без людей, трибуну. Паровіз загув, пронизливо гув, аж поки не перевалив через шпиль, і ця одноманітність заважала гармонійності оркестри. Коли паровозові набридло тягнути однієї й тієї ж, капельмайстер почав у боки водити головою ще жвавіше, і його флейта моталась перед музиками, як голобля.

Поїзд усе наближався, з ваґонів виглядали десятки голів, руки привітливо розмахували картузами, механік видко хотів показати свою спритність, паровоз був уже недалеко від трибуни, але йшов так, ніби зупинятись і не думав. Організатори зустрічі почали турбуватись, що поїзд проскочить і це дезорганізує мітинґ; але ваґони зупинились проти самої трибуни. Оркестра шпарила безугавно. На трибуну вийшов голова шахтного комітету Резніков. Він сказав якесь коротке речення, слова були незрозумілі, останнє слово ж він вигукнув, склавши руки рупором, і це слово підхопили сотні шахтарських голосів, кричали жінки, діти. „Ура“ зім'яло звуки оркестри, і голоси злились у музику захвату, ентузіязму. У ваґонах біля дверей скуп-

чилися майбутні шахтарі, вони теж кидали привітні вигуки, бо не могли люди залишитись спокійними, коли їх так гаряче зустрічають. Згодом „ура“ стало розвіюватись, уже чути було окремі голоси, потім все тихше й тихше, поки все віщухло, і на трибуні стали з'являтись промовці. Вітали нових робітників партійна, профспілкова, комсомольська організації, вітали підкріплення старі робітники, висловлювали надії, що ці нові сили допоможуть давати країні стільки вугілля, скільки їй потрібно. Потім з ваґона вистрибнув білявий стрункий парубок. Він видно н.с цілий оберемок палких слів, в одну мить збіг на трибуну, і слова його розсипались, як розв'язаний сніп. Переступав з ноги на ногу і не міг упіймати того слова, з якого можна б було почати.

— Пробачте, товариші, розгубився, — мурмотів він, — тут не такий народ, як у нас на селі.

— Голосніше, — вигукнув хтось іззаду.

І хлопцеві знов почала прибувати в груди міць, він хапнув ротом повітря і вже зовсім іншим голосом кидав слова:

— Товариші, ми приїхали з сіл із свіжими силами. Ми приїхали, шоб стати такими ж, як і ви, пролетарями. Беріть, товариші-шахтарі, нас, селян, у своє оточення, і ми пролетарями станемо. Ми будемо також, як і ви, колупати вугілля, щоб працювали заводи, ходили поїзди. Хай живе змичка старих шахтарів з шахтарями майбутніми! — Парубок задоволений сходив униз. Він у запалі не міг спостерігати облич шахтарів, а то б побачив усмішки, викликані його обіцянкою колупати вугілля. Карпов, що стояв поруч Деркача, штовхнув ліктем сусіду й, усміхаючись, задоволено розгладжував свою чорну розкішну бороду.

— Оці нам допоможуть! Колупати вугілля обіцяють. Хай так працюють, щоб сорочки викручувати можна було. А колупаїв і своїх досить. Чи не так, товаришу Деркач?

— Дурниці! — Тільки й сказав Деркач, бо шахтарі ніби у відповідь Карпову, задоволені з бадьорости прибулих, бучно їм плескали, і оркестра вкрила увесь урочистий гамір стрункими звуками.

У ваґоні промовця товариші зустріли сміхом:

— Що ж, Завірюхо, був на слизьке попав? Це тобі не в сельбуді!

— Ні чорта! Поживемо і тут своїми людьми станемо.

Трохи ще поговорили, пограла музика, і Резніков оголосив мітинґ закритим. Народ линув із двору у вулиці поселку, не поспішаючи, бо ще в повітрі бриніла бадьорість і сміх, а з ними люди розлучаються неохоче.

III

Коногон Іван Прищепа був теж на мітинґу, і він заразом з іншими кричав „ура!“, мотав у повітрі картузом. Але це все

робив механічно, не думаючи про це, бо його думки були зайняті іншим. Він з очей не спускав Соню, ходив навіддалі за нею, і бажання зробити дівчині якусь прикрість, повестись з нею брутально кипіло, як смола. В його житті ще не траплялось, щоб перед ним жінки заносились, відштовхували, як якогось причепливого жебрака,—тільки не хліба шматок він просив, а кохання. Яка ганьба! Прищепа — красивий парубок, багато дівчат мали б за щастя бути з ним хоч один вечір, не кажучи вже про женіння. Наприклад, чим погана десятникова дочка Аня Сорокина? Дівчина хоч куди, закохана ж у коногона до запаморочення: як побачить парубка, облизує його очима, ніби кішка своє кошеня. А Прищепі байдуже, бо чорт йому надав утріскатись у комсомолку. Наче й дівчина так собі, нічого показного не має, а от тягне до неї та й годі. Може вона своєю суворістю, незайманістю приваблює, хто його знає, а от прикувало хлопця до Пугачівської рудні, з самої весни сидить в одному поселку. Та це якби раніш, скільки б він за цей час світу побачив, де б він тільки не побував! А то тепер як дурень кожного дня виїздить на-гора і заспокоює себе тим, що побачить чорну від пилу, трохи кирпату відкатницю. Тільки вже годі, всьому буває край. Було кохання та вискочило з грудей, як Прищепа з Сониної хати.

— Ні, ця образа їй дурно не минеться!

Прищепа бачив, як дівчина з мітинґу в юрбі молоді пішла до клюбу. Хай іде, ночувати там вона не стане, а Прищепа дорогу знає, кудою їй іти додому. Він пішов у напівпусту казарму, бо сюди прибудуть приїжджі, випрохав у одного хлопця шматок хліба, у другого дістав головку оселедця, з скриньки взяв залізного кухля і подався за казарму у невелику балку. Там випив пляшку горілки, що залишилась від невдалого сватання, закусив і пішов знов у поселок. Коли вже зовсім стемніло, Прищепа, не доходячи до Деркачевого дому, сів на лавку, спершись спиною на чийсь паркан. Сидів довго, у багатьох будинках вже почало гаснути світло, вікна ніби провалювались, але парубок з місця не рушав, бо ще не було стільки в грудях образи, як сьогодні.

І він свого таки діждався. Наближалась жіноча постать, закаблуки дрібно клювали нерівну землю. Прищепина рука машинально полізла за пояс, намацала колодочку ножа, стиснула його до болю в плечі. Дівчина зрівнялась. Так, це Деркачева, вона вже минула мрійника, як їй здалося, що сидів насамоті, цей мрійник підскочив, махнув у темряві рукою, і дівчина, дико закричавши, повалилась на землю. Він в нестямній люті ширнув ножем ще раз, і рука чула, як лезо вилазило з тіла.

Прищепа раптом втягнув у себе голову, ніби в повітрі літало каміння, і побіг вулицею на околицю до нових казарм. Біля своєї казарми постояв трохи, віддихався і потім зайшов

у помешкання, удаючи, наче повернувся з приємної прогулянки
У казармі лунали нові голоси комсомольців та наймитів.

IV

Коли демонстранти розійшлись, дано було команду вивантажуватись, і в ваґонах загрюкотіли скринями, застукотіли, заметушились, щось десь тріщало, ламалось. Нарешті майбутні робітники вишикувались по чотири чоловіка, їх позаписували, розбили на групи й повели. Неструнві лави молоді з пузатими лантухами за плечима, з різнобарвними скриньками сунули вулицями і з цікавістю оглядали все, що до них наближалось.

Федір Завірюха турбувався, щоб його два односельчанина, з якими він приїхав, не попали в іншу казарму, наказував їм нікуди не відходити один від одного. Поки ще Микола Голуб та Андрій Чередниченко йдуть поруч і теж очима блукають по вулиці. Привели їх на околицю посьолку, видно було степ, нерівний, покарлючений як стара халява. Земляки держались купкою, їм і дали три ліжка, одне другого поруч. Деякі ліжка були з матрацами, позастилані простирадлами, ковдрами. Тут сиділи й люди, але гамір їх приголомшив, вони зробились непомітними. Влаштовування тривало довго, комусь чогось не вистачало, чути було сперечання, лайки.

Але поволі все налагодилось, ліжка були застелені, скриньки поховані, дехто почав роздягатись. Оце вже й шахтарські умови життя.

Так недавно, всього кілька день тому, Федір Завірюха був ще вдома, ночував з матір'ю та меншим братом у своїй хаті, вечорами виходив гуляти на вулицю або на вигін, там співали пісень, відважно грала гармошка. Або коли викликали, йшов до сельбуду, говорили, сперечались про різні селянські справи. І це все залишилось десь позаду, бо на комсомольських зборах йому сказали:

— Завірюхо, мати твоя й брат можуть прожити без тебе. Вони колгоспники, залишати можеш сміливо. Їдь, друже, в пролетарі. Шахти не мають робітників, ти будеш шахтарем.

Те ж саме сказали й Миколі Голубу, і два парубки почали готуватись до від'їзду. До них пристав третій — Андрій Чередниченко, колишній наймит розкуркуленого по весні сільського багатія, і цю трійку виряджали цілим селом, бо їхали вони не на місяць, не на рік, а назавжди.

От і приїхали, от уже й у казармі, а незабаром будуть і в невідомій ще шахті, про яку за останні дні прослухали розповідів цілі ожереди.

— Ходімо, хлопці, поселок подивимось, — запропонував Завірюха своїм землякам.

— Хай йому, ще надивимось, — одмахнувся Голуб, і з ним погодився Чередниченко.

Завірюсі не терпілось, пішов сам. Мандрував з вулиці на вулицю і нічого не знаходив, бо йому здавалося, що скрізь усе однакове. Досить пройтись однією вулицею, де вишикувались низенькі з білого каменю будинки, щоб потім цілий поселок здавався знайомим уже давно. Завірюха натрапив на клюб, афіша запрошувала дивитись надбойовика; хлопця це спокусило, і він купив квитка. Хоча картина була погана, — хтось когось любив, хтось ревнував, стріляли одне одного, а закінчилось під чмокання публіки солодким поцілунком, — проте цілі дві години грали на роялі, грали різноманітних п'єс, зовсім не звертаючи уваги на картину, і музика Завірюсі було до вподоби. Коли сеанс закінчився, надворі було вже темно. Завірюха дорогу примітив удень і тепер у темряву пішов сміливо, як ходив сміливо глупими ночами у своєму селі.

Але якось так сталось, що казарм там, де сподівався їх знайти, не було, парубок лазив по городах, по будяках, лаявся, тільки це не допомагало, і він примушений був вернутись у поселок, щоб розпитати про кляті будинки, що провалились ніби крізь землю. У поселку з Завірюхою трапилась пригода, про яку він з захватом розповів, повернувшись у казарму.

Поки Завірюха блукав вулицями, в казармі сталася зміна. З приїжджих хто добре втомився — повитягувались на ліжках і з насолодою хропли, кого своє майбутнє цікавило більше ніж приємність сну, — розмовляли, старались як можна більше випитати у старих мешканців казарми про шахту. Казарма знов почала жити своїм нормальним життям, що було порушило вселення нових людей. Непоправний аматор музики Коля Лівша, зайняв своє улюблене затишне місце між стінкою та грубою, звідти випливали тихі звуки розлагодженої балабайки. Гучно грати Лівша не наважувався, бо були вже не раз нахвалки побити йому балабайку на пиці. Глущенко витяг із тумбочки книжку, і все, що оточує вибійника, перестало для нього існувати.

Два чоловіки перевдяглися в чорний від вугілля парусиновий одяг, попричепляли до поясів у кобурах сокири, ніби зброю, й пішли надвір у вечірню сутінь. У них нічна зміна.

— Де це наш промовець? — згадав Голуб про Завірюху та його сьогоднішній виступ на мітинґу. — Чого б ото мене самого понесло блукати — не розумію. — Голуб питав Чередниченка, але той не підводив голови, ніби на потилиці в нього лежав важкий лантух.

— Що ти все думаєш, може за селом жалкуєш? — намагався Голуб розв'язати язика землякові.

Чередниченко вирівняв широку спину, і в молоде ще в пуху обличчя Голубове вперлись трохи здивовані очі колишнього наймита.

Жоржик Іванов прийшов із демонстрації, ліг відпочити і коли прокинувся — вже не стирчали голі ребра ліжок, кімната

була сповнена свіжим шепотом нових людей, сміливим хропінням і стиснутим триндиканням балабайки.

Він сів на ліжку, підібгавши під себе ноги, помітив Голуба, що намагався заговорити з земляком, і спинив його голосом таким, що чути було всій кімнаті.

— Товаришу, — звернувся до Голуба Іванов, — не займай свого сусіду, хай сумує, бо є чого сумувати. Хай сумує, бо за кілька день йому, як і тобі, друже, їхати в шахту.

Голуб зацікавлено подивився на горбоносого чоловіка, про якого тяжко сказати, скільки йому років — двадцять чи всі сорок, обличчя йому чисте, не обросле, але трохи зморщене.

— На мене дивитесь, товаришу? Дивіться. Я — цікава людина, — він раптом підхопився, всунув ноги в ґальоші і став ходити посеред кімнати, звертаючись до людей, що здебільшого вже лежали в ліжках.

— Коли ви мене не знаете, то я скажу, хто я такий. Я — Жоржик Іванов. Люблю говорити. Тільки не казьонні слова, що ними душать людей на зборах та засіданнях, ні, мої промови для багатьох дивні, а тому цікаві.

Для новаків було незвичайним бачити, як людина ходить сюди й туди по кімнаті, човгає по підлозі ґальошами, розмахує руками й розмовляє з усіма одразу.

V

Навряд чи хто не знав на Пугачівській рудні Жоржика Іванова. Там, де збиралась юрба шахтарів, він ніби випірнав з-під землі і заводив свою чудернацьку промову, що викликала і здивовання і сміх. Іванова в казармі слухали хто з задоволенням, хто байдуже, мовляв — хай людина говорить, коли язик їй свербить; один тільки Глущенко мав до Іванова неприязнь. Можливо від того, що Іванов перший почав глузувати з Глущенка, що він уже літня людина, а ще й досі не вивітрилась з черепка романтична мрія про своє майбутнє. Глущенко кілька років тому приїхав зовсім неписьменний, ходити ж до лікнепу не хотів. Але взятись за книжку та олівець його примусили через шахтком. Він розкуштував, що таке учба, і в нього прокинулась спрага до знань. Навіть почав проситись до вечірнього робітфаку, але його не хотіли приймати як перерослого роки навчання, та він настирливий, надокучав у різних місцях заявами і кінець-кінцем став студентом. Недавно Глущенко подав заяву до партосередку, і його затвердили кандидатом у члени партії. Він ще й до подачі заяви держав себе в казармі як літня людина серед молоді, — трохи по-батьківському вказував, а коли треба було, то й лаяв. Ставши ж кандидатом партії, почував на собі обов'язок бути організатором. Його навіть обрали на голову товариського суду казарми. Глущенко також вважав Іванова за чудака, тільки не подобалось йому це

чудакування. Меле всякі дурниці, тільки час забирає в людей.

— Жоржику, залиш, не плети кат-зна-що,—звернувся Глущенко до Іванова, — хай люди відпочивають, вони ж з дороги. Ще наслухаються тебе, остогрецієш.

— Пробач, шановний товаришу Глущенко, — не вгамовувався Іванов і ходив з кінця в кінець казарми розмірено ніби вагадло,—я не можу, я мушу новим товаришам сказати, що таке шахта. Слухайте, товариші. Шахта — це могила. Так, так— могила, тільки гірша за могилу на цвинтарях. Хай хтонебудь наважиться з старих робітників сказати, що я перебільшую. Кажіть, ну? Мовчите, смієтесь? Смійтесь — сміх відсвіжує ваші прокурені вугляним порохом легені.

Зайшов Прищепа. Хоча він і прохолоджувався надворі, все ж здорове обличчя йому було налите кров'ю більше ніж завжди. Мокрий від поту чуб збився і звисав пасмами.

— Що це ви всі в казармі? Надворі така погода приємна, ніч тиха, тепла, зоряна, а ви в задусі, як ховрахи в норах. А, он воно в чому річ — Жоржик філософствує!

Прищепа ліг, заплющив очі, й одразу ж до нього повернувся той хміль, що був зник після помсти. Хоч голова лежала на подушці, йому здавалось, ніби його голову хтось схопив міцними руками за патла і крутить, крутить, мабуть хоче одкрутити від шиї. Над Прищепиним тілом почав літати комар, тільки не звичайний, він мабуть більший за горобця, бо гуде, проклятий, як у вітер гудуть телеграфні дроти. Дивний комар— щось виспівує, може хоче примусити Прищепу пуститись навприсядки? Ні, коногон сьогодні танцювати не буде, не до танків. А цікаво все сталося. Як воно ніж опинився в руках? Якби про ніж забув, може й не зарізав би дивчину. А втім, чорт із нею. Хай тепер спробує з Прищепи глузувати. Дудки, все кінчено. Чого той комар уївся? Зудить, клята душа, зудить.

Прищепа влежати не міг, комар гриз душу, хотілося з ним розправитись. Але ніякого комара не виявилося. То в кутку за грубою напівсонний Лівша мордував охриплу балабайку. Прищепа підійшов до нього і вдарив зверху по голові й по балабайці піджаком, узятим, щоб збити в повітрі комара.

— Геть з казарми! Щоб духу твого тут не було.

Лівша страждав від утисків Прищепи. Коногін завжди виганяв музику з улюбленого місця за грубою, де звик Лівша сидіти зимових безконечних вечорів, так що й улітку тягло його примоститись там і триндикати. Музика після Прищепиного вдару майже викотився на двір, і згодом у темряві стрибали голосні звуки балабайки, як стрибає ваґон по шпалах, зіскочивши з колії.

— Скажіть, товариші, уже поховали того робітника, що в шахті банею розчавило?

— А хто його знає, — байдуже відповів Іванову парубок без сорочки.

— Учора в шахті з людини зробило блин. І всім байдуже. Всі дивляться на смерть у шахті, як на щось обов'язкове.

Глущенко знов одірвався од книжки, поставивши вказного пальця на крапку, щоб не загубити, де читав.

— Жоржику, залиш, не наганяй на людей страху. Йди ляж і лежи. А ви, товариші, не слухайте цих дурниць. Нічого страшного в шахті нема. Ось поїдете в шахту — самі переконаєтесь.

Старі мешканці казарми повкладались спати, тільки Лівша надворі добивав усією п'ятернею балабайку, Глущенко плазував очима по сторінках книжки. Прищепа лежав нероздягнений і, щоб не крутилась голова, очі впер у почорнілу від пилу і цигаркового диму стелю. З приїжджих мало хто спав. Більшість сиділа або лежала й слухала Іванова.

Микола Голуб напівсхилився на ліжко, і думки йому,— наче грязюка налипала на колеса, шматки одривались, летіли на всі боки, колесо ж котилось далі,—і думки чіплялись нові, одривались і знов чіплялись. Голос Іванова доходив дуже здалека, ніти Голуб спав, і йому сонному розказував хтось про шахту.

Односельчанин Чередниченко вже давно спить, він майже зовсім не слухав Іванова, а Завірюха все ще десь блукає по поселку.

Голуб дуже зрадів, коли нарешті побачив свого друга на порозі казарми.

— О, цей товариш шахтарем буде. Тільки приїхав і вже опівночі повертається додому. Що ж, бажаю успіху. Нашого полку, як кажуть, прибуло. Вітаю! — помахав у повітрі рукою Іванов і співчутливо засміявся.

— Розумієте, трапилась така несподівана пригода, — підходячи до ліжка, говорив Завірюха, — що й досі дивуюсь, як воно сталося.

— Мабуть якесь знайомство завів, підхопив якусь? — сказав Голуб.

— Знайомство, справді, Миколо, завів. Та ще й як, як би ти тільки знав.

Музиці вже видно заболіли від триндикання пальці, запаморочилася голова, він ніс знадвору балабайку, ніби за хвіст гидкого, іржавого оселедця. Глущенкові від читання почервоніли очі, довелось книжку згорнути. Роздягся й Голуб і поліз під незнайому шахтарську ковдру. Один тільки Завірюха був на ногах. Він почав розповідати своєму товаришеві Голубові, як він, повертаючись із кіна в казарму, заблудився, і в темряві натрапив на порізану дівчину. Завірюха був злякався, одскочив від дівчини, але вона застогнала, тоді він прогнав від себе страх, нахилився над нею, вона сказала, де живе її батько Деркач, і коли хлопець повідомив батьків про нещастя, мати заго-

лосила, гірше ніж за небіжчиком. Але батькові хоч би вус сіпнувся — мовчки одягся, жінку послав по лікаря, взяв із Завірюхою ліжко, і на ньому перенесли поранену.

Прищепа одірвав очі від стелі, сів на ліжкові й спитав ніби між іншим:

— А дуже її поштрикано?

— Лікар казав — дурниці. Та лікарям вірити важко. Їх бо обов'язок не так лікувати, як заспокоювати людей. У спині, казав лікар, зовсім дурниці, а в ногу ширнуто гарно. Тільки небезпеки немає — обіцяв лікар, що загоїться за якісь два тижні.

Далі Завірюха почав розхвалювати Деркача, яка він гарна людина. Навіть не хотілось від нього йти, сидіти б і розмовляти з ним до світу. Деркач дуже просив приходити, обіцяв дещо розповісти йому, дати поради, як поводитись у шахті. Завірюха піде обов'язково.

Вихваляння Деркача не цікавило Прищепу, його турбувало інше. Чи не примітила дівчина, хто ж її підрізав? Ні, вона не примітила, це все сталося так швидко, що вона тільки почула біль і тупотіння.

— Шкода... — промурмотів Прищепа й уткнув обличчя в подушку. Він щиро жалкував, що такий невправний був з ножем.

Завірюха ліг, і одразу тіло опанував сон.

Немає нічого більш обов'язкового, як уві сні губити над собою владу, лежати в ліжках колодами і щось бурмотіти, хропти, висвистувати носами, наче на хитромудрих музичних інструментах, дихати так, ніби людині заманулося повітрям легенів здути стелю. Сон для людини обов'язковий. Якщо хто не спить, значить він не може позбавитись над собою влади, не може збутися свідомого мислення. Таку людину щось турбує. Так, Микола Голуб мав велику турботу від своїх настирливих думок, тому то він і не спав, ворочався з боку на бік, йому все здавалось, наче щось мулить, давить у спину, а коли перевертався, починало мулити в бік, у плече, в голову. Лізли думки про село. Перед очима минали степ, зелені пухкі луки, річка з тихими водами, двір з любою хатою, соняшна вулиця, де собаки повивертались біля воріт і ліниво хапали мух, — і скрізь Настя дивиться на Миколу блакитними очима, такими простими і такими рідними.

Голуб улежати не міг, він устав і так само, як Жоржик Іванов, в одній білизні почав ходити з краю в край кімнати.

— Я думав тількі мені не спиться, — підвівся на ліжкові хлопець, — невже теж про село мрієш?

Голуб вагався, не знав, що відповісти, казати про свої думки якось совісно. А втім, краще поговорити, легше буде на душі, і він підійшов до парубка, сів до нього на край ліжка, і їхня розмова полилася, як у стародавніх знайомих.

— Не можу більш лежати, беріть і мене в компанію,— устав ще один зовсім молодий хлопець.

Трійка сиділа як на острівці, а навколо в морі сну плавали човни ліжок із сонними людьми. У трійки точились розмови про далекі села, про своїх ближніх; промовець міг говорити скільки хотів, і його слухали з задоволенням, бо слухати хотілось, щоб уявляти рідні краї...

Завірюха ніяк не міг прокинутись, він чув, що його гукають, торкають за плече, качають по ліжкові, але очі розкриватись не хотіли, голова не підводилась.

— Та вставай же ти, колодо! — лаяли його над вухом. Довелось сісти. Відразу не міг зрозуміти, де він є, що воно тут діється. Навколо безтурботно сплять люди, коло Завірюшиного ліжка стоять три хлопці, одягнені, з лантухами за плечима.

— Федоре, ми пішли, може й ти з нами?

Завірюха пильно подивився на свого товариша, в одну мить, як блискавка, промайнула коротка думка: тікають. І сну наче не було.

— Вже наробився, Миколо? Додому? А ще комсомолець!

— Поїду, Федоре, буду жити як люди живуть. Гречкосієм буду.

— А комсомол? Тебе ж виженуть!

Голуб махнув рукою і спитав уже з другим наголосом:

— Так не йдеш з нами? Тоді прощавай. Може ще колись побачимось. Прощавай, а ми підемо, поки ще всі сплять. Почало на світ благословлятись, саме час іти. Прощавай.

Друзі тисли руки довго, наче вони позлипались і не могли одірватись, потім Голуб труснув лантухом, щоб зручніше нести, повернувся й попрямував до дверей. За ним ключем плентались два нічні співбесідники.

— Миколо! — крикнув услід Завірюха,— передавай привіт комсомольському нашу секретареві. Зайди й до матері, теж кланяйся. Усім привіт передавай, Миколо...

Надворі сіріло. Було видно, як повз вікна пройшли три постаті, мов три тіні. Завірюха сидів на ліжку і не зводив очей з вікна, де востаннє бачив свого колишнього друга й земляка.

Світла в кімнату вливалось чимраз більше, електричні лямпи під стелею тускли, над обрієм на сході розгорялось небо.

РОЗДІЛ ДРУГИЙ

ОБРАЗИ

I

Шахтоуправа доручила гірничому технікові раніш ніж спускати нових робітників у шахту, розповісти їм про те, що таке шахта, дати поради, вказівки, як треба поводитись у нових для них умовах праці. Три дні читав технік лекції в задушливому по-

мешканні клюбу, де ніколи не вивітрювалась пара від людського поту, гарячого дихання і пахощів паленого тютюну. На лектора дивились мляві очі молоді, Він бачив, що його слова летять у повітря, не зачеплюючи голів слухачів. Було досадно, що наприкінці лекції знову задавали ті питання, про які він тлумачів цілі години. Лектор пояснював цю неуважність відсутністю культури, а від цього залежала і відсутність дисципліни. Культури приїжджій молоді справді бракувало. Скільки там міг перейняти від майже дівчинки-вчительки з лікнепу Андрій Чередниченко? Вивчив літери, навчився їх знизувати в слова — оце уся культура. А щодо уважности — то лектор помилявся. Заля його слухала, намагалася вникнути в кожну фразу, бо життя їхнє залежатиме від знань, як поводитись у шахті. Це сказав лектор у вступній промові, і кожне слово речення лежало в думках Андрія Чередниченка ніби кругляки. Тільки, на жаль, не все можна зрозуміти, що говорить технік. Він поспішає, наче на нього десь чекають або людині хочеться викласти все те, що вона знає. Чередниченко ловив окремі слова, а то й сполучення слів, значення яких було зовсім незрозуміле. Він намагався з розповіді уявити шахту, щоб потім легше було розуміти, про що йде річ, де вони саме ті квершляґи, штреки, приступки, але шахта здавалась темним колодязем, в якому пророблені нори, де й рубають вугілля. Два дні кріпився Чередниченко, примушував себе вбирати знання, але на третій день голова одубіла, очі пов'яли, і ніс мимоволі засопів, сповіщаючи про забуття свого власника.

Федір Завірюха сидів у залі поруч Чередниченка, йому теж забиралось на сон, та він стріпувався, намагався слухати усердного багатослівного лектора. Завірюха штовхнув Чередниченка під бік.

— Андрію, прокинься, незручно...

Чередниченко прокинувся і нехотя подивився навколо.

— Краще працювати б, ніж слухати кат-зна-що. У шахті розберемо, що й до чого, а тут все одно незрозуміло.— І він знову поклав голову на спинку ослону і втомлено заплющив очі.

Після лекцій приїжджим призначили роботи, в яких вони можуть спеціялізуватися, прикріпили до кваліфікованих робітників, що повинні вчити молодь, видали спецодяг і робочі нумери. Все приготовлено для спуску в земну глибочінь.

Але Федора Завірюху до роботи не призначили. Він уже був записаний учнем вибійника Деркача. Сталося це так. Після нічної втечі односельчанина й друга Голуба два дні ходив Завірюха як після нападу пропасниці, не міг зрозуміти, чого йому бракує — чи він їсти хоче, чи може не доспав, почувалась у чомусь гостра потреба, а в чому саме — найти не міг. Хоч би поговорити з ким, одвести душу, так теж догідних людей не находив. Чередниченко — людина мовчазна, його довгорічне наймитування привчило бути самотнім, ця звичка залишилась

і дотепер, він може за цілісінький день не промовити жодного слова. Завірюсі дуже хотілось піти до приємних старих Деркачів, його бо туди запрошувано, та якось здавалось незручним користатись зі знайомства під час нещасного випадку з їхньою дочкою. Але парубок все ж пішов. Саме лив дощ. З ранку сходило сонце, як і завжди привітно радісне, пестливе, воно огрівало захолоджену росою за ніч землю, втілювало життя всьому, що без сонця коцубне. А під обід сонце з'їли чорні хмари, що висунулись зі сходу, і швидко охопили в свої обійми півнеба. Перед дощем із степу йшла височенна хвиля скаженої куряви, з'єднувала перших посланців дощових хмар з притихлою землею. Курява вдерлась у посьолок, закружляла коло гострого терикону, і в повітрі добавився пил вугільних порід, що ваґонети їх вивозили з шахти, деручись настирливо по линвах на гору. Пиловий вир намагався на своєму шляху захватити все, на що натрапляв, і нести, котити за собою. Грюкали в будинках віконниці, дрижали і дзвеніли непригнані шибки, котились вулицями недбайливо покладені цеберки, якісь ганчірки. Вулиці збезлюдніли. Вихор з підсвистом, буйними танками вирвався з посьолку геть у простір степів, і в посьолку задзвеніли перші соковиті краплі дощу. Блискавиця в одну мить покраяла на шмаття захмаріле небо, грім скуйовдив хмари й повітря, і на землю полився дощ, дивний дощ, з неба падали велетенські водоспади.

Завірюху вихор захопив на вулиці, не пускав його вперед, кидав в обличчя хвилі гарячого піску, закочував йому поли піджака, намагався зірвати з плечей одяг, але парубок не здався, він захищав від пилу очі, держачи над очима долоню, і переборюючи силу вітряного тиску, біг у той край посьолку, де жив Деркач. Хотілось дістатися сухим. Та хмари після громового струсу не могли більш удержати цілого моря води, і на плечі парубкові впала злива, важка як метал.

— А, товаришу Завірюхо! Прекрасно, дуже прекрасно,—вітав Деркач свого нового знайомого, коли до хати ввійшов запиханий Завірюха.

— Це що ж, певно випадково завітав, мабуть ішов вулицею і дощ застиг, га?

Завірюха таїти не став. Він сказав, що старий шахтар стався йому до вподоби, і йому хочеться побути з ним укупі, порозмовляти.

— О, та ти, я бачу, хлопець молодець. Їй-бо, молодець,— від захоплення труснув головою Деркач,— другий обов'язково сказав би, що випадково зайшов. А в цього, що на думці, те й на язиці. Молодець, товаришу, молодець. А знаєш що: коли хочеш — іди до мене за учня. Мені все одно когонебудь вчити, а я з тебе такого вибійника зроблю, що тільки держись!

Завірюха на цю пропозицію міг відповісти Деркачеві тільки однією щирою подякою. Їхня розмова пішла як у старих приятелів, що довгий час не мали можливости бачитись і, нарешті,

зустрілись. Завірюха розповів, як утік його друг-односельчанин Микола Голуб з іншими двома хлопцями, як потім у казармі сміялися з тих, що втекли, і з тих, що залишились, бо дехто каже, що нікого з приїжджих не залишиться, повтікають усі. Деркач насупився, скривився, ніби від кислого, але, трохи подумавши, сказав, що без цього не обійтись, хто слабший духом, той сміється, а такі, як Завірюха, будуть справжніми шахтарями. При цих словах Деркач пильно, випитливо подивився в очі парубкові, і Завірюсі зробилось ніяково, він аж почервонів по саме волосся.

З другої половини хати увійшла мати.

— Драстуйте. Що ж це ви сіли самі розмовляти, наче крім вас тут і немає нікого? А ми з Сонею сидимо там та тільки прислухаємося до ваших розмов як які черниці. Ходімте лишень туди, там теж є де сидіти.

— А й справді,— підвівся Деркач,— треба ж показати товаришеві Завірюсі його нахідку. Пішли.

Соня зустріла парубка привітною усмішкою й подала йому ліву руку, бо праву рухати трохи болісно. Після звичайних запитань про стан здоров'я і відповідей, що все гаразд — дівчина має швидко одужати — почали балакати кому про що хотілося.

Надворі дощ не вгавав, настирливо стукотів у шибки, блискавка різала хмари, грім котився з краю в край неба, мов велетенська порожня діжка. Але все, що робилось надворі, хатніх справ Деркача не торкалось, тут лунав сміх, і точилися приємні балачки. Завірюха сидів на стільці біля самого ліжка і крадькома оглядав дівочу постать, що лежала поруч. Їхні погляди іноді зустрічались, і парубок умить одводив свої очі вбік. Йому Соня починала подобатись своїм товариським ставленням до хлопця, говорила так, як із своїми батьками, не заносячись для приваблення, як це роблять іноді інші дівчата при перших зустрічах.

Завірюха не помітив, як пролетів час, засидівся в гостях до самого присмерку і йшов від Деркача з неохотою. Дощ пройшов, хмари посунулись на захід, грім раз-у-раз тяжкими ударами грюкав по обрію, ніби намагаючись розколоти землю й дістатися сонця, що поквапилось заховатись. Вулиці блищали від цинових мертвих калюж.

II

Настав ранок початку праці нових робітників. У нарядній попри вікон, в лямповні, біля кліті тупцювались люди в новому спецодязі, не находячи собі зручного місця, де б можна так стати, щоб почувати себе спокійно й звичайно. Нові робітники ходили за поважними вчителями, до яких були прикріплені, як ягнята за вівцями, боячись загубитись у галасливих натовпах людей,

Завірюха хоч і сам не хотів загубити кремезного Деркача, все ж цікавився, що робилося навколо. Він спостерігав за своїми однодказармниками, бачив їхню напруженість і приховане хвилювання.

Чередниченко ходив слідком за бородатим вибійником Карповим, наче здорова, незграбна тінь.

Їхати в шахту Завірюсі припало з своїм односельчанином, і тому парубок стискував щелепи аж скрипіли зуби, щоб не показати легкої пропасниці, що чомусь несподівано оволоділа тілом. Чередниченко ступив у кліть упевнено й твердо, оглядівся і трохи посміхнувся Завірюсі. Колотнули сиґнали, кліть трохи рушила, підважилась угору і раптом почала грузнути в темряву стовбура, все швидше, швидше миготіли залізні штаби кріплення стінок, дзюрчала як десятки цвіркунів вода, коливалися розмазані по стінах плями лямпового світла. Шахтарям спускання було звичайне явище, вони розмовляли, хтось сміявся, шкварчала лайка. Але хто саме лаявся, хто сперечався — Завірюха розібрати не міг, бо вуха йому ніби замазало глиною, розмова до нього доносилась далека й глуха, а очі плутали людей, не могли нічого докладно роздивитись.

З-під кліті почали вибиватись спочатку сірі, а потім ясніші полотнища світла, десь унизу грюкало залізо, щось дзвеніло, тупотіло, стукало. Коли кліть зупинилась, наче увіткнувшись у туго натягнену сітку, Завірюха побачив, що його ліва рука тиснула до болю сокиру, а права вп'ялася в Деркачеву сорочку, зіжмакала її, ніби зжувало теля. Завірюха засоромився, зашарівся, винувато глянув в очі забійникові, але той мабуть не помітив напружености свого учня, спокійно виходив з кліті в шахтний двір, де галас голосів перемішувався з грюкотом ваґонів, важким тупотом дужих коней, тяжким диханням, блідим світлом електрики.

Почалась учба. Старі шахтарі навчали молодь, як кріпити деревом мільйони пудів навислої над головами землі, як проходити нові штреки, підготовляти можливість видобувати вугілля в приступках. Забійники привчали учнів в'їдатися зубками молотків в чорне до полиску вугілля.

Деркач кожного разу, коли щонебудь пояснював нове, додавав:

— Пам'ятай, — у всьому повинна бути сумлінність і обережність. Інакше можеш загубити себе й інших. Ось дивись, Федоре, — перейшов забійник вже на рідніший тон, взиваючи не на прізвище, а на ім'я—дивись, — освітлював він рівну й слизьку лупакову покрівлю, — тут бувають коржі, вони одколюються од цієї стелі і тільки до нього доторкнешся, — садоне так по голові, що одразу з однієї лямпи десять уявиш. Та це не так небезпечно. Почухаєшся, та й заживе. А буває гірше. Бачиш оцю розколину? Це закріплена баня. Бань треба боятись, як своєї смерти. У покрівлі одколюється величезна брила, і коли її завчасно не закріпити, — може зірватись, знести стояки до самого

низу і наробити такого бешкету, що може кому й чухатись уже не доведеться. Отож, дивись, Федоре, як побачиш небезпеку, зразу ж попереджай. Це такий закон у шахтарів.

Деркач показував своєму учневі, як треба рубати вугілля. Верства — це не глинище, де схотів там і копай. Вугілля має свої особливі властивості, до нього треба призвичаїтись, бо, коли не знаючи рубати — можна себе загнати, зробитись як миша мокрим, а вугілля буде тільки подзьобане зубком, наче курячим носом. Деркач заставляв свого учня самого приґвинчувати до труби шлянґу, до шлянґи молотка, показував, як зручніш лягати, щоб краще було працювати. Молоток у руках Завірюшиних не слухався, викручувався, стукотів по шару чорної стіни, але не обвалювались навіть грудки, не те, що цілі брили, як ото коли починав керувати молотком Деркач.

— Нічого, — заспокоював старий забійник свого учня, — привчишся, наб'єш руку, ще мене випереджувати будеш. Тільки уважніше придивляйся та запитуй, коли буде що незрозуміло.

III

У перші дні учби нових робітників сталася в шахті пригода, що про неї потім заговорила ціла рудня.

Деркач із Завірюхою закінчили рубати, закріпили вибране місце покрівлі дебелими стояками, так, що дерево дзеніло як метал. Завірюха змотав шлянґу, повісив на гачок, молотка перекинув собі за плечі, і полізли вони вниз до штреку. В деяких приступках миготіли зірки ламп, цокотіли молотки, вугілля шаруділо, котилось, здіймаючи невидиму в темряві куряву. Завірюха слідом за своїм „учителем“ вліз у тісну дучку печі, і раптом до них з штреку донісся несамовитий крик, ніби там когось придавило породою. Завірюсі зробилось моторошно. Він занепокоєним голосом спитав:

— Дядьку Деркач, що там таке?

Деркача здивувало, що учень раніш узивав його товаришем, а зараз дядьком. Він зупинився, повис на руках, ухопившись за стояки. Зуби йому заблищали на темному від пилу обличчі дивною білістю.

— Що, злякався? Не бійся, то хтось когось частує. Ач як кричить, наче ріжуть бідолаху. А ну, лізьмо хутчіше, зараз побачимо, що там таке.

Приблизно за годину перед тим, як Деркач із своїм учнем Завірюхою закінчили працю, коногін Прищепа їхав з порожньою партією до люка по вугілля. Він сидів на краю ваґона, схиливши голову, щоб часом де не чухорнутись об навислі брили породи, і задумливо висвистував щось таке, що не можна вимовити словами. Кінь тягнув партію ваґонів мірно, в темряві точно попадаючи ногами у вибоїни між шпалами, Чвакала під копитами грязюка, розліталися по стінках штреку бризки, кінь

тяжко дихав від утоми, почуваючи, що упряжка швидко закінчиться і тоді він піде відпочивати до стаєнь, де пахне сіном.

Спереду замайоріли два вогники, як дві мандрівні зірки; вони, коливаючись, наближались до партії. Прищепа впізнав власників ламп, вигукнув коняці владне слово, і ваґони стали. Між зарослими пліснявою парами, підібравши животи, щоб не схопило бува ваґонами, стояли навальник і відгрібник із Мазуркисхід, куди й їхав коногін по вугілля.

— Далеко прямуєте?

Хлопці переглянулись, потім один махнув рукою, ніби відігнав муху, і цей жест мусив пояснювати все: геть звідціля. Але парубок додав ще й словами:

— Набридло тут. Кажуть, на „Паризькій Комуні“ і годують краще і заробити можна більше. А тут набридло.

Утікачі протиснулись поміж стінкою й ваґонами, і вогники від їхніх ламп почали зменшуватись, танути. Прищепі стало докучно, все наче так остогидло, він розмахнувся й оперезав коня, що вже почав був куняти· Кінь переляканий кинувся бігти, й ваґони від порожняви гучно заторохтіли, розсилаючи луну в кінці тихого штреку. Чого, власне, Прищепа сидить на цій клятій Пугачівській рудні? Хай колись був дурощів на себе напустив, про Деркачову Соньку мріяв, було комсомолки захотілось. Але тепер усе покінчено, дівчина теж належне за образу одержала, можна речі на плечі й гайда. Тільки одному не хочеться плентатися, от якби попутника собі знайти—тоді б інша річ. Коли б Жоржик Іванов пішов — з тим весело було б, він увесь час історії розповідав би. Треба буде з ним побалакати...

Самому коногонові обходитись без навальника тяжко, але виходу іншого не було. Прищепа підігнав партію під люк, одвів коня на кінець партії, запріг і почав командувати, вигукуючи „чуть“, „ще чуть“, кінь після кожного вигуку смикав ваґони трохи вперед, щоб люк приходився рівно посеред ваґона. Прищепа з люка підняв заслону, зашаруділо вугілля, в штреку одразу потемнішало, бо лямпа задихалася від густих хвиль пилу. Несподівано, ніби піч подавилася великою грудкою, вугілля сипатись перестало. Прищепа стукав лопатою по люкові, присвічував, залазячи по пояс у піч, але спереду тільки порожня темрява. По всьому видно, — в печі вугілля немає. Це відгрібник з навальником просиділи мабуть, радячись залишати рудню, а тепер таке, що коногонові хоч лізь раніш відгрібай вугілля, а потім сам і навалюй і коногонь.

— Десятнику! Де-е-сят-нику! — почав кричати Прищепа, склавши рупором долоні біля рота. Міцний голос лунав вогким штреком, доносячись до самого кінця, де бурильники рвали на шмаття породу, кришили каміння, продовжуючи штрека. Коногін гукав десятника, відряджаючи після кожного вигуку замашну лайку, але десятник не з'являвся, ні від кінця штреку,

ні з печі, не видко огнів було із того краю, де кілометрів за два перетяв штрека широкий і шумний квершляґ.

Прищепа хвилювався, йому злість обсипала серце, ніби меленим перцем. Досить. Остогидло, далі нікуди. Як тільки він попутника знайде — прощай Пугачівка. А покищо треба все ж таки десятника найти, хай дає людей, бо Прищепі зовсім нецікавно просиджувати час, платити ж за сидіння ніхто не стане, а гроші на дорогу потрібні.

Прищепа поліз у піч, доповз до першого приступка, спитав, чи не бачив вибійник десятника. Забійник утер мокре від поту чорне обличчя і потягнувся, розправляючи скарючений над молотком свій тулуб. Він хоч і бачив десятника Сороку, але це було ранком, коли той переписував хто де працює.

Прищепа поліз вище, до другого, третього, дванадцятого приступку, але десятника й там не було. Прищепа виліз на верхній рівень, думав, що може там з підгонкою ліса щонебудь розлагодилось, але в штреці проти ґезенку, з якого виліз коногін. лежали свіжі стояки, обаполи, а людей не видко, скрізь темрява. Де ж може бути десятник? Невже спить денебудь у завалі?

На низ, до своєї партії Прищепа поліз не уступами, а завалом, на всякий випадок присвічуючи по боках лямпою. Навколо повишикувались стояки. Тиснення покрівлі примусило їх порозколюватись, погорбитись, похилитись, ніби це вишикувалась армія старих інвалідів. Прищепа придивлявся, щоб ненароком не взятись за такого стояка, бож зірветься він, і на голову сяде брила породи. Коногін навів лямпу вбік і побачив, що щось чорніє, підліз ближче, і перед ним простягся на обаполах звісивши руки, десятник. Руда борідка на спокійному пухкому обличчі Сорочиному в такт віддихові то підіймалася угору, то лягала на груди. Сонне хропіння десятникове коливало повітря, і це ще більше дратувало Прищепу, що вперся в стояка проти десятникових ніг. Так он який він десятник, у нього тільки й роботи стежити за порядком і тієї не хоче виконувати, а тут як сукин син з ваґонами цілий день вовтузишся, а начальство ще й заважає заробити на дорогу. Висмикнути б зараз з-під Сороки обаполи, хай би летів у низ, як пташка божа, а поки б донизу докотився,—була б із цієї пташки котлета. Та ні, шкода донечки, — п'ятипудового пташенятка Анечки, хто ж тоді бідну крихітку годуватиме? Краще почухати Сороці оброслі салом ребра. Прищепа потяг переляканого десятника униз до штреку, майже несучи на плечах; коли ноги звисли з люка, коногін висмикнув його, кинув з ваґона до стінки в канаву з водою й оперезав зверху в'юнким гарапником. Сорока, мов опечений, підхопився, кинувся тікати, але не встиг він за партією ваґонів зробити й десятка кроків, як гарячий гарапник знов охопив у свої обійми десятникове тіло. Сороці в очах усе змішалося, він не знав куди тікати, кидався від однієї стінки штреку до дру-

гої, а гарапник ритмічно раз-у-раз хрестив спину, й п'ялися по тілі червоні п'явки. Прищепа забув про все, він тільки чув несамовиті зойки, крики, плач, бачив у пітьмі людину, що ніби з глузду з'їхала, і почував у міцній руці пужално. Чим би закінчилась ця бійка — невідомо, бо Прищепа почував у собі досить сил, щоб замахуватись і бити. Але він раптом опинився у міцних обіймах Деркача, а Завірюха висмикнув з коногонових рук гарапника. Десятник кричати перестав, він підійшов до Деркача і подякував:

— Спасибі, що одірвали. Хотів убити... Убив би, коли б не ви...

Коногін одійшов до партії, сів на край ваґона і відчув, що знесилів, голова йому схилилась, наче її перетягували грона чуба.

— Завіщо ж він вас, тов? ишу Сорока?

— А хто його знає. Хіба акому бандитові причина потрібна? Поліз я в завал подивитися, чи швидко почне сідати покрівля, коли бачу сунеться до мене оцей бандит, хватає й тягне до штреку. А тут уже почав бити, та як бив, як бив, товаришу Деркач! Спасибі, життя врятували, вирвали мене від нього, а то б убив.

У Сорочиному голосі бриніли сльози.

— Мало тобі — гадові, — одкинув чуба Прищепа, — ще совісти хватає брехати, — обурювався він, — спав падлюка в завалі, а вугілля в печі немає, люди повтікали. Щастя твоє, я б тебе так не випустив, ти б у мене на-гора рачки поліз.

Деркач суперечки припинив, порадив десятнику лізти до приступків, а коногонові їхати порожньою партією, бо вже незабаром заступить друга зміна.

IV

Розмови про бійку рознеслись по поселку швидко, і, як це буває завжди, до того, що було насправді, приплітали плоди людської фантазії. Почув уже від людей Сорока, що Прищепа помстився за дочку, — у них там щось було. Сорока питав Аню, чи знає вона бандита коногона. Дівчина почервоніла, м'ялась, а зрештою сказала, що Прищепа хотів з нею гуляти, та вона цуралась його. Хоча насправді воно було інакше, та батькам про любовні пригоди своїх дітей доводиться знати менш за всіх, і він бійку зрозумів, як помсту за невдалу любов коногона.

Прищепа на роботу не ходив. Він чекав, поки контора дасть гроші, щоб можна було плюнути на все в світі.

— Ти що, зриватись думаєш? — запитав його голова казармного суду Глущенко, — ні, хлопче, раніше не поїдеш, поки ми не осудимо тебе.

— Ну що ви можете мені зробити? — всміхався Прищепа. — Це все так, аби тільки язиками ляскати. Ну вас, не хочу. Не буду на суді. Піду під час суду геть із казарми.

— Не прийдеш — без тебе судити будемо. А все ж покажемо людям огидливість твого вчинку.

Суд призначили на дев'ять годин вечора, коли шахтарі сходяться з гуляння, з клюбу, відпочивати. Суди провадились у казармі й раніш, судили прогульників, п'яниць, ледарів, ухалювали товариські догани, робили попередження. Суд кожного разу був значною подією, але ще ніколи не чекали на суд так, як оце тепер, бо в казармі було багато нових людей, для яких і товариський суд був новиною. Ще до дев'ятої години було багато часу, мешканці ж казарми були вже дома, сиділи на ліжках, спостерігали, як метушився організатор суду Глущенко. Він був непевний своїх сил, думав, що не зуміє провадити суд сам. Глущенко звертався по допомогу до секретаря партосередку Череваня, й той пообіцяв, що когось на допомогу надішле. Але вже ось треба оголошувати засідання суду за відкрите, а ще нікого на допомогу немає, людей же в казармі більшає, сходяться не тільки свої, йдуть і з сусідніх казарм. Глущенко підходив до Прищепи, ще раз питав, чи не передумав він, може погодиться стати перед судом, але той лежав у ліжкові й у відповідь тільки всміхнувся. По всьому видно було, що справу прийдеться розглядати без участи підсудного.

Коногін Прищепа радив Іванову пристати до компанії їхати в кращі краї. Іванов відмовився.

— Куди їхати? — казав він, — скрізь хочуть, щоб ми працювали. Від цього нещастя людського нікуди не втечеш. А раз так, то й тут роботи досить. Живи де живеться і як живеться.

Іванов не знав, що Прищепа не хоче виступати перед судом, і коли про це почув, майже підлетів до коногона, що безтурботно витягся на ліжкові.

— Дурню, що ти робиш? — схвильовано шепотів у вухо коногонові Іванов. — Ти позбавляєш нас усіх утіхи. Дай людям можливости побавитись. Ти побачиш, як це буде весело.

— Коли так — можу для сміху виступити. Мені все одно...

Завірюха вже не сидів в одному приступкові з Деркачем, йому дали наряд на окремий приступок, і Деркач мусив, крім своєї роботи, ще раз-у-раз лазити до учня, дивитись чи все йде в нього гаразд, може Завірюха потребує якихось вказівок, і це так стомлювало вибійника, що він приходив додому, нашвидку обідав і, навіть не читаючи газети, лягав відпочивати. Сьогодні як на гріх ще дістався приступок з таким вугіллям, що зубок аж скрегоче, а не лізе. Болить плече, болять руки, спина, а воно ж і учень поруч, йому теж треба показувати, як треба працювати в твердому вугіллі.

Прокинувся Деркач, глянув у вікно, — сонце вже втонуло за обрієм, небо холонуло. Деркач раптом пригадав, що йому секретар партосередку Черевань казав, щоб пішов він до казарми № 117 і допоміг у політичній роботі кандидатові партії Глущенкові. Деркач миттю одягся й подався на околицю поселку.

Казарма шуміла цілою сотнею голосів, вибухав сміх, говорили майже всі разом, в одному місці почали навіть, сидячи на ліжкові, боротись, а з-за груби викочувались клубки голосних звуків балабайки. Лівша нікого не боявся, бо зараз не до нього, і жарив по струнах усією п'ятірнею, скілько було мочі.

Деркач зайшов до казарми, найшов голову суду Глущенка, ознайомився із справою і почали відкривати суд, Галас одразу вщух. У повітрі вилися тільки густі пасма тютюнового диму. За довгим столом, що влаштували його, попритулявши тумбочки одну до одної, розмістився склад суду. Двоє сиділи, а третій — Глущенко посередині стояв і пропонував поповнити суд ще двома членами з нових робітників. Почались вигуки, голосування, врештою обрані сіли до столу. Один з них був Андрій Чередниченко. Він спокійно сів на табуретку і за звичкою трохи схилив голову, ніби йому все одно, чи сидіти на ліжкові і дивитися на суддів чи бути суддею і дивитись на тих, хто пообсідав ліжка.

Глущенко—радів, усе гаразд, зібралось багато людей, прийшов йому допомагати старий робітник член партії Деркач, тепер можна бути сміливішим. Він аж почервонів від задоволення, коли на запитання, чи тут підсудний Прищепа й чи буде він відповідати судові, коногін підійшов до самого столу й лаконічно сказав:

— Судіть мене. Я до ваших послуг.

Усе йшло як і завжди підчас суду в казармі. Прищепа спочатку відповідав на ряд формальних запитань, потім відмовився визнати себе за винного, хоча того, що побив десятника Сороку, він не відкидав. Коногонові було байдуже, що робитеме суд, але він сподівався на виступ Іванова, бо той-по всьому видно—збирається сьогодні надивачити.

Суд скидався скорше на збори: тут не було тих порядків, що існують у судах. По кімнаті літали репліки, і після Прищепиної розповіді почались звичайні обговорення. Десятника ніхто не виправдував, хто б не виступав — кожен засуджував Сороку, але засуджували промовці й вчинок Прищепи. Навіщо ж тоді партосередок, шахтком, шахтоуправа, коли кожен буде вживати своїх засобів боротьби. Висновки робили такі, що Прищепі не місце в казармі, гнати таких з рудні, хай іде де хоче, але не ганьбить своєю присутністю шахтарів Пугачівської рудні.

— Ну і мать вашу...— вилаявся Прищепа. — Ось зараз піду й судіть без мене.

Він раптом підвівся і подався до дверей.

— Ваню, не лізь у бутилку! — хтось вигукнув йому вслід.

— Вані мабуть знов свататись захотілось.

— Вернись, Прищепо, а то вигонять і до побачення не скажуть.—Прищепа не звертав на вигуки уваги, вийшов на двір і закинув назад чуба, що звис над очима. Жалкував, що послухався Жоржика Іванова. Комусь утіха, а він мусить підстав-

ляти свої очі на глум тим, що тільки поприїздили з села й уже починають лізти у судді.

А в казармі Глущенко закликав слухачів до порядку, й суд тривав. Слова попрохав Жоржик Іванов. Він до столу суддів підходив з протилежного кінця казарми, ідучи розстібав сорочку, засукав рукава, ніби збирався взятись до гарячої роботи.

— Замовкніть! — Жоржик починає філософствувати.

— Ні, товариші, філософствувати я не буду, досить. Один вже тут дофілософствувався. А коли я почну—мабуть у фашисти попаду.

— А може ти й справді фашист, — вигукнув хтось і в кімнаті вибухнув стовп реготу, бо здалось смішним назвати цього чудака Жоржика таким гучним і ворожим словом.

— То діло ваше. Я не з тих, хто хоче чути те, що йому по. добається. Говоріть усе, але дозвольте й мені сказати. Прищепи мені жалко, товариші. Ви бачили, яка він нервова людина? Він може накоїти хто-зна-й-що. Він побив десятника. Не вірно зробив. Бити не слід. Хіба можна на начальство підіймати руку? Треба мати до нього повагу. На жаль, у шахті мух немає, а то хай би сидів коногін та мух відганяв від начальства. Вчіться товариші, поводження. Та це все товариші, дурниці. А от коли ми тут сидимо, а коногін на окації завісився і ногами дриґає— ото сміху буде, га!? Як тоді його з Пугачівської рудні виселиш? Мертвого не прийме ніяка поселкова рада. А завіситись йому не довго. Я певний, що він десь біля казарми мотузка на окацію чіпляє. У мене єсть пропозиція обрати делеґацію розшукувати Прищепу, бо інакше ж трохи пізніше доведеться обирати комісію для похорон удавленика Прищепи.

Раптом молодь почала переглядатись, розмовляти, підводитись на ноги, дивились на темні вікна ніби й справді можна було побачити на якійсь чорній акації випростоване тіло удавленика. Глущенко порадився з суддями і оголосив перерву. І в казармі одразу зчинився ще більший галас, тютюновий дим опутав електричні лямпи. Вже дванадцята година ночі. У звичайні дні в цей час у казармі всі сплять, бо о п'ятій годині загуде перший вранішній гудок і треба йти до нарядної. Але зараз у казармі суперечки й турботи за Прищепине життя. Глущенко розгубився. Він не зумів судом керувати так, щоб не знялася паніка. У нього всередині кипіла лють проти Жоржика Іванова, цього нещасного філософа, що де не втрутиться, — скрізь нади- вачить.

Деркач сидів на чиємусь ліжку недалеко від столу суду. Він заспокоював схвильованого Глущенка:

— Не падай духом. Усе зараз налагодиться. Правда, вже й спати пора, та нічого. Зараз даси мені слово, а потім суд винесе вирок, і на тому закінчимо.

Завірюха вибіг на двір. До цього він весь час сидів і слухав, йому теж хотілось взяти слово й сказати, як і інші ка-

зали, — геть цього негідника, самосудника з казарми. По селах народ не такий організований як тут, і то за самосуди по голівці не погладять, а в пролетаріяту цього бути не може ні в якому разі. Він обурювався з виступу Іванова не менш за свого земляка Чередниченка. Наче й люди серйозні, а плетуть такі дурниці! Коли ж Іванов почав верзти, що Прищепа може повіситись і люди прийняли цей жарт за дійсність, Завірюха подався, щоб знайти коногона, привезти його в казарму і цим не дати зірватись суду. Біля казарми сидів на траві тільки один Коля Лівша, і, простягши ноги, задумливо вибивав із струн балалайки охриплі звуки. Завірюха обійшов усі місця, де шахтарі люблять просижувати вечори й розмовляти — зелені порослі шпоришем майданці між казармами, алею кучерявих окацій, що вишикувалися вздовж казарм — Прищепи ніде не було. Завірюха підійшов до балки, що нею закінчувався поселок, там вигукнув коногонове прізвище раз, удруге, і тільки на третій раз почулась відповідь.

— Кого там мордує? Навіщо мене гукаєш?!

Завірюха підбіг до Прищепи і, торочачи щось про повішення, майже потяг його до казарми.

— От вам і небіжчик! — голосно повідомив Завірюха, коли вони зайшли до казарми, де Глущенко вже закликав до порядку, щоб знову розпочати суд.

— Ваню, а Іванова казав, що ти вже на гілляці висиш.

— Іванов, а ну по рабу божому Прищепі вжар панихиду. Жарти летіли до Прищепи з усіх боків, а він довгий час не міг зрозуміти, в чому річ. Коли для нього з'ясувалася справа, він теж поринув у веселий настрій.

— Мене, Жоржику, не легко на той світ вирядити, я не дурний, щоб вішатись. Скорше другого повішу, ніж сам у петлю полізу.

Глущенко дав слово Деркачеві. Деркач вийшов поперед столу суддів і на мить заплющив очі. Ця звичка в нього залишилась ще з перших років революції, коли тільки привчався виступати на зборах. Глущенко сподівався, що Деркач зараз почне говорити красивими фразами. Але Деркач говорив наче в звичайній бесіді серед невеликого кола друзів.

— Товариші, — вів Деркач, — я старий шахтар. Я нарубав стільки вугілля, що вам може й бачити до приїзду на рудню не доводилось. Два рази я був одрізаний завалом, шість день сидів одрізаний без хліба і води, вже не сподівався бачити білого світу. Друзі відкопали. Був попечений газом. Тридцать п'ять товаришів тоді загинуло тяжкою смертю, а я вижив. Сотні, та де там сотні — тисячі людей змінилось на Пугачівці за той час, що я день-у-день тут працюю. На своєму віку пережив і перебачив дуже багато. Для вас оці всі Іванови, Прищепи несподіванка, а я таких знав ще тому тридцять років. Тільки ріжниця в тому, що тоді їх більше було, бо пролетаріят

був менш організований. Зараз у нас немає часу, а то я б вам багато дечого розповів про стару шахту. Коли хто хоче послухати — можу сюди прийти, або приходьте до мене додому, я люблю поділитись тим, що знаю. Воно й вам не пошкодить.

Потім Деркач перейшов до Іванова.

— Чудак цей Іванов! Так усі вважають, дивлячись на цього горбоносого чоловічка. Так, Жоржик Іванов чудак. Тільки за такі чудацтва треба чуба м'яти. Сьогодні мало суд не зірвав, завтра на зборах може щось вигадати, а післязавтрього може своїми чудацтвами й людей з шахти вивести. Товаришу Іванов, — звернувся Деркач особисто до маленького чоловічка, що ніс йому затуляв обличчя, — залиш свої чудацтва, а інакше про тебе теж почнемо говорити, як оце говоримо про Прищепу. — Деркач трохи помовчав, думки свої переводив на другі рейки. — Пам'ятаю я, колись у нас на шахтів був штайґер, такий сукин син, що гіршого не вигадаєш. Робітників поїдом їв. Хазяйни були з нього задоволені, але нас до сліз доводив. Терпіли, терпіли ми й пе витерпіли. Увірвався нам терпець. Одного разу чекали шахтарі кліті, щоб їхати в шахту. Де не візьмись — цей самий штайґер, — забув його вже й прізвище, — одразу ж він найшов до чого присікатись, почав щось мурмотіти, потім більше, гірше, поки дійшов до лайки. Тут старої злоби проти нього цілі гори, а він нового масла підливає в огонь. Схопили ми штайґера на руки і кинули в стовбур. Незабаром виїздить на-гора кліть, а зверху на кліті біля линви пригніздився, влип у залізо той самий штайґер. Тягали нас по судах, але ми один—сам упав та й годі. От бачите, як, товариші по-різному раніш боролись з капіталом та його служками. Але то все далеко минуле, оджите, значить, і методи боротьби, що їх вживали раніш, зараз непотрібні. А Прищепа з цим не хотів миритися. Почав бити десятника, що його найняла радянська влада. Нездатний десятник — треба заявити, непотрібних держати не можемо. Бійок же дозволяти не станемо. Ми в пережитками старого режиму боротимемося, як боролись із старим режимом: геть до бісового батька. Товариші тут вимагали від суду постанови зняти Прищепу з роботи, та виселити з казарми — і вірно вимагали. Суд не помилиться, коли такий вирок і винесе.

Засідання закінчилося дуже пізно. Прищепа вислухав вирока, лежачи в ліжкові, і ніби в відповідь тільки посміхнувся. Іншого він і не сподівався чути. Його тільки дивувало, чого люди сиділи за північ, хвилювались, виступали з промовами, ніби це й справді все так цікаво. Навіть суд закінчився, а вони не лягають, оточили Деркача, мало їм — ще щось питають, ще щось хочуть знати. А Прищепі й того досить, що знає: як тільки гроші одержить в конторі — будьте щасливі, товариші пугачівці.

V

Другого дня Прищепину справу мали розглядати на засіданні шахтного комітету. Голова шахткому Резніков цю справу занотував у повістку денну останнім питанням. У кімнаті, де відбувалось засідання, люди зайняли всі місця. Сиділи на лавах, вікнах, дехто поприсідав попід стінками просто на підлозі. Сорока мав стілець, йому блищало руде обличчя, ак начищений з жовтого хрому чобіт, бо десятник був задоволений, що вчора коногона засудили вигнати з шахти й казарми. Прищепа теж сидів у кутку, бачив полиск рудого обличчя Сорочиного, і йому злість і прикрість драли груди.

Пізніше за всіх прийшов на засідання шахтоуправитель Орлов. Він тільки но виїхав на-гора, нашвидку в лазні позмивав з себе шар вугільного пилу й під очима ще позалишались чорні, ніби спеціяльно підведені кільця. Сорока побачив, що начальству ніде сісти — підхопився й запропонував стільця, а самому нічого не залишалось, як упертись спиною в стінку й стояти на ногах усе засідання.

Орлов робив доповідь, казав, що зараз рудня має робітну силу, треба тільки людей навчити працювати та вміти використовувати їх, тоді можна сподіватись на значне поліпшення стану. Як і завжди після доповіді шахтоуправи, розгорілись гарячі суперечки, запитання, пропозиції, і люди не помічали, як ішов час. Надворі ставало темно, поселок поринав у вечір.

Коли дійшла черга до розгляду Сорочиної та Прищепиної справи — вже хотіли розходитись, але Резніков попрохав ще п'ять хвилин уваги і запропонував спочатку десятникові, а потім коногонові стисло розповісти, як у них виникла бійка і чому вона виникла.

Сорока, хоча й не так швидко, але розповів усе точно як було, за винятком того моменту, коли він спав. Бійку пояснював родинними справами.

— У мене є дочка, — казав Сорока, — і Прищепа, як покоритель жіночих сердець, хотів із нею крутити. Дочка на цього коногона не звертала уваги. От вам і наслідки. У Прищепи нещасна любов, так він десятника здибав під час виконання його службових обов'язків, бо я дивився, чи швидко в завалі почне сідати покрівля.

Прищепа не хотів іти на засідання шахткому, він зібрався був зриватись та летіти, хлопці ж порадили піти, бо з шахткомом шуткувати не можна, чого доброго виключать із членів профспілки. А це не дуже приємна річ. Він сидів на засіданні й бачив, що на нього дивляться вороже очі шахткомівців, але коногонові було байдуже, ба навіть приємність відчувалась від того, що Сорока стомився, стоячи біля стінки й переступав з ноги на ногу як гладка лелека. Коли почув Прищепа слова Сороки про Анечку, він гостро засміявся і ніяк не міг від сміху

почати говорити. Говорив теж із сміхом. Від того, що бив, не відмовлявся, але запевняв, що Сорока спав, щождо дочки, то все то вигадка, вона сама до нього липла, та він її не хотів.

На присутніх Прищепин виступ справив неприємне враження. Давати віри його словами нікому не спадало на думку.

— Будемо кінчати, товариші, — сказав Резніков. — Учора був суд, казарма Прищепу судила й винесла вирок — коногона Прищепу з казарми виселити й прохати шахтоуправу звільнити хулігана з роботи. Ми, сподіваюсь, підтримаємо цю постанову й додамо ще від себе: профспілка терпіти хуліганів не може. Прищепу треба вилучити з наших лав. Заперечень немає? Прекрасно! Будемо кінчати.

— Єсть заперечення! — підвівся Деркач. — Я з цією справою добре обізнаний. Я бачив, як коногін бив десятника. Я був на суді. Мені все ясно. Постанова щодо Прищепи вірна. Але треба гарну догану й Сороці! Хіба можна спати на роботі! Це ж ганьба.

— Я ж не спав, — вигукнув, червоніючи, десятник.

— А вугілля чого залишилось у полі невивезене?

— Відгрібник з насипником утекли.

— Так десятник і собі у завал поліз? Теж мені господарник.

— Покрівля мала швидко сісти, треба було й за нею спостерігати.

— Товаришу Деркач, — звернувся до вибійника Резніков. — Свідків, по всьому видно, не було. Чи спав десятник, чи не спав — невідомо. Залишається нам вірити на слово. Так кому можемо більше вірити — чи коногонові Прищепі, що за кілька місяців праці на нашій рудні вже встиг зробити десяток прогулів і побити десятника, чи товаришеві Сороці, що на нашій рудні вже живе десятки років і нічого особливого за ним не помічалось. Давайте, товариші, звіримось на слова десятника Сороки.

На цьому засідання закінчилось. Деркачеві було неприємно, що він так невдало виступив з пропозицією. І справді доказів у нього ніяких не було. А чим чорт не шуткує, може й справді він помилився. Може й справді коногін побив десятника за якісь там любовні справи. Прищепа — хлопець зух. До дівчат видно ласий. І Соні минути не хотів, теж свататись приходив. Видно кругом не везе хлопцеві.

А Прищепа з шахткому вийшов майже останній. Він усе сидів, приголомшений, і спостерігав за десятником Сорокою бачив, як той знов засяяв, ніби в тиху ніч місяць.

Ні, Прищепа так з рудні не вийде, він своєму ворогові влаштує ще якусь неприємність, щоб довго Сорока пам'ятав його.

РОЗДІЛ ТРЕТІЙ

ДРУЖБА

I

Технічний секретар партосередку, скориставшися з нагоди, що товариша Череваня можна впіймати в його кабінеті, поніс йому на перегляд теку з матеріялами.

— Добре, добре, — відповів Черевань,— все, що треба, зроблю, а ти мені покищо розшукай Свистунова. Тільки хутчіш, бо я до виїзду другої зміни хочу бути в шахті.

Технічний секретар кинувся з кабінету виконувати доручення товариша Череваня, і не більш як за п'ятнадцять хвилин високий довгов'язий секретар комсомольського осередку Стьопа Свистунов підійшов до столу Череваневого.

— А, ти вже тут? Здорово, Свистунов. Сідай, мені треба з тобою побесідувати. Тільки хвилинку почекай, я зараз докінчу оці паперові справи.

Черевань на папірцях поробив написи, позначки й повернув техсекретареві. Той поніс теку до свого столу для діловодства як для якогось таємного й почесного ритуалу.

— Ну, як воно справи, товаришу Свистунов? Чим живе комсомол? Що робите?

— Працюємо, товаришу Черевань.

— Працюєте — про це я знаю. Відомо мені, що й кепсько працюєте. А от чому так, це прошу пояснити.

Свистунов не сподівався почути від Череваня такої оцінки роботи. Серед комсомольців зменшився відсоток прогулів, багато комсомольців дають вугілля стільки, як і старі кваліфіковані вибійники. Коли випадали дні, що могли гуляти багато приступків, комсомольці залишалися в шахті на другу зміну. І раптом Черевань кидає слова про кепську роботу. Свистунову обличчя почервоніло, й довга шия зробилася ще довшою й тоншою,

— Ми, товаришу Черевань, працюємо не так погано, як тобі здається.

— Ну, ти, Стьопо, видко хочеш дискутувати, та дарма. Треба мати повагу до фактів.

— Фактів про хиби найти багато можна. Але це не визначає, що кепсько працюємо. Тут душа ледве в тілі держиться від утоми, — повисив голос Свистунов, і лице болісно скривилось.—Ноги ледве ходять, а ти, товаришу Черевань, кажеш— кепсько працюємо.

Черевань не впізнавав Свистунова. У цего трохи незграбного, працьовитого й спокійного хлопця відкілясь появилась злість, нервові рухи, занадто офіційні слова.

— Стьопо, — звернувся Черевань уже зовсім іншим голосом,— Стьопо, ти не захворів?

— Ні. Я здоровий.

— Та щось занадто ти незвичайний.

Тоді в Свистунова обличчям поповзла усмішка й зсунула геть ту суворість і злість, що залягли були в свіжих зморшках на молодій, ще в пуху шкірі.

— То, Михайло Андрієвичу, я мабуть від утоми. Повіриш — дві доби вже не спав, усе ніколи. Закрутився, як кажуть, удоску. Одробиш зміну, виїдеш на-гора, а тут збори, а тут засідання, наради або ще щось. А в шахті, крім своєї роботи, треба ще й усі горизонти обійти, поля облазити, все групоргів підкручую, щоб краще працювали.

— От воно в чому справа. Значить, спати хочеш? Що ж, і без цього не обійдешся. — Черевань мовчки трохи подумав, почухав пальцем куценьку борідку. — Скажи, товаришу Свистунов, ти працюєш у другій зміні?

— Так, — коротко відповів парубок.

— Коли так, то я тобі пропоную: поперше, одроби ще цю упряжку, потім іди додому, лягай і спи не менше дванадцяти годин без перерви. Це тобі зрозуміло?

— Зрозуміло, — трохи всміхнувся Свистунов.

— Потім подруге: ти мусиш прокинутись цілком працездатним. І це зрозуміло?

— Так, зрозуміло.

— А раз зрозуміло, то потретє: треба негайно розгорнути роботу з новоприбулими. Організуйте бриґади для перевірки учби, вияснїть, як вони вчаться, що їм заважає, які є хиби, щоб потім видніше було, з чим треба боротися. А також розгортайте роботу в казармах. Просто совісно: пішов учора ввечорі в одну казарму, в другу, в третю, комсомольців скрізь багато, а комсомолу не видно. А ти ще, Стьопо, ображаєшся. Це тобі теж зрозуміло?

— Зрозуміло, Михайло Андрієвичу.

— Ну, тоді все. Поїду в шахту. А ви, молодь, ворушіться, та сонні не ходіть.

Свистунов вийшов на двір і не знав, куди йому подаватись. На роботу ще трохи зарано, спати — вже запізно, їхати в шахту пролізти полями так ніколи — не встигне, бо працювати незабаром треба. Постояв трохи Свистунов, поміркував і вирішив зайти відвідати Деркачеву Соню, бо вже кілька день не заходив до неї, все не мав часу.

Соня до хворости завідувала культпропом комсомольського осередку, а зараз Свистунов мусив цю роботу тягти сам. Соня, побачивши Свистунова, зраділа, як радіє дитина приємному гостинцеві. За останні дні, коли лікар дозволив з допомогою ковіньки потроху рухатись по кімнаті, Соню давила нестерпна нудьга. Батько день на роботі, вечір крутиться в поселку в громадських справах, мати коли не на базарі, так порається біля груби, і Соні доводиться сидіти самій і в вікно спосте-

рігати, як народжуються, розквітають, в'януть, а потім і зовсім гинуть дні, тобто хоч чимнебудь займатись, аби швидше минав час.

— Ах ти чортів гусак, — пошкандибала Соня назустріч Свистунову, — ти гадаєш, що раз я захворіла, так уже й одв'язався від мене? Е ні, дорогий товаришу, — тисла вона парубкову руку, — од мене відчепитись не так легко. Ще кілька день, і ваш культпроп, товаришу секретаре, знов у вашому розпорядженні.

— Будь ласка, видужуй якомога швидше, а то я вже як той був Кащей-безсмертний зроблюсь від роботи мабуть Свистуновим-несплачим. А роботи, Сонько, а роботи — тільки вуха стирчать. Знаєш, викликав мене сьогодні Черевань і давай так ото з підходцем тиснути на мене.

— Черевань уміє примусити працювати, — зауважила Соня.

— Воно ото й мені теж було. Поперше, каже, виспись, а подруге — розгортайте роботу. Ото видужуй Сонько, та запрягайся, бо я сам не витягну.

Соня почала розпитувати про новини на шахті, в осередкові, Свистунов розказував усе до найменших дрібниць, і дівчина його слова прямо ковтала, її хвилював найнезначніший факт, і серце горіло бажанням швидше вирватись із цієї кімнати в простір шахтної метушні й неспокійного молодого народу.

Шахтний гудок, гучний і довгий, сповістив, що треба сходитись на другу зміну.

— Отуди до бісового батька. Це вже йти треба, — підвівся Свистунов. — Ну, пока, квочко. Залишай скоріше своє гніздо.

— Я то швидко перестану бути квочкою. А от ти, Стьопо, спробуй перестати бути гусаком.

— Ні чорта. Більша шия — вище голова, значить далі бачу, от тобі й перевага.

А йти все ж треба. До побачення, квочко.

Соня у вікно дивилася, як Свистунов, поспішаючи, йшов і розмахував довгими руками й хитався з боку на бік, наче руки й ноги були штучні й порозґвинчувались.

— Гарні хлопці є у нас в осередкові, — майже вголос подумала Соня, — просто таки добрі хлопці.

II

У Макара Семеновича Деркача були найкращі взаємовідносини з Пилипом Єфремовичем Карповим. Уже щось над двадцять п'ять років тому вони майже одночасно з різних сторін Російської імперії приїхали на цю саму рудню Пугачівку, або як раніш її звали — Катеринівку. Тут і поженились, попереходили з казарм у каюти, а це визначало сісти на певне місце, коли не назавжди, так на тривалий час. Стали з'являтися в них діти, й Макар Семенович із Пилипом Єфремовичем покумалися.

— Навіщо тобі худоба? — сказав якось Деркач Карпову, — Чи

в тебе час зайвий, щоб поратись із нею, чи тобі кізяки подобаються, що ото гору біля порогу наклав? Продай корову, заріж порося й живи, як усі шахтарі живуть.

Ця розмова виникала в одне з якихось свят, друзі сиділи з своїми дружинами в Карпова за столом, і господар саме частував молоком.

— Як це так продай? — здивувався Карпов. — Як це так — навіщо корова? — Ти зрозумій, Макаре Семеновичу, ось виплачу борги й тоді корівка моя, власна корівка, Макаре Семеновичу! Будемо пити свіже молочко, вас, моїх дорогих гостей, частувати, А з кізяками поратись річ нетяжка. Воно, знаєш, навіть приємно, коли кізяки в дворі. Як-ніяк, а кізяки з-під власної худобини. Це зрозуміти треба, Макаре Семеновичу. А ти мені кажеш продай. От я б міг тобі порадити — давай, як із боргів вискочу, купимо й тобі корівку.

На рудні корову держав Карпов не один. Кожного ранку з поселку виганяв чередник у степ череду з трьох десятків різномасних корів. Власниками були десятники, артільники, а іноді й шахтарі, що понагрівали собі місця, й міняти їх, десь переіздити тепер уже не було рації.

Деркач за пораду придбати корову подякував, але купувати відмовився.

Такий невеличкий інцидент, як розмова про корів, звичайно, не міг порушити між ними гарних взаємовідносин, дружба їхня щодалі міцніла, зашморгувалась тугим вузлом, і, здавалося, не можна вже було порушити тих обов'язкових вечірніх розмов, що іноді тривали до півночі, тієї безмежної поваги, що була між Макаром Семеновичем і Пилипом Єфремовичем.

Та настав час робити революцію, закипіла шахтарська кров, те, що було в думках або вимовлялось пошепки — залунало на майдані проти контори, загомоніли шахтарі сотнями голосів у нарядній. Деркачеві було вже не до чаю. Він закрутився в вирі мітинґів, зборів, засідань, друга свого доводилось бачити тільки з трибуни, або з кону клюбу штайґерів, куди одчинила для шахтарів двері революція.

Деркач, коли вороги революції стали замахуватись на існування рад робітничих, селянських та червоноґвардійських депутатів, пішов до школи, де містився ревком, розписався там у спискові червоноґвардійців за одержану зброю та амуніцію, перехрестив груди кулеметною стрічкою, ґвинтівку почепив за плече, попрощався з дружиною, дочкою, пообіцяв не баритись і майнув степами України. Бився він на волзьких берегах, виміряв височінь і довготу Уральських гір, блукав безмежними лісами Сибіру, і знов повернувся додому, коли вже ворога було знищено, а рештки вигнано в чужі землі. Герою революції знайомі товариші тисли руки. Деркач, заломивши потерту в походах сіру шапку, розповідав про фронтове життя. Прийшов побачитись із своїм другом і Карпов. Друзі розмовляли до

пізньої ночі, все стало на певні рейки й передбачалось покотитись колією, якою котилась дружба до революції.

Одного разу зайшов до Карпова й Деркач. Та ж сама квартира, на вікнах незмінні хінські троянди, під вікнами парує куча кізяків, за стіною в сараї ремиґає корова, хрюкає свиня, що відгодовується до великодня, на столі в тих самих чашках таке ж молоко.

— Для вас, Пилипе Єфремовичу, наче й революції не було. Все точно так застигло, як було в шіснадцятім і в десятім році.

— Це невірно, Макаре Семеновичу,—усміхався Карпов, — ви ніяк неспостережливі. Зверніть увагу — дитина дівкою стала, — хоч жени. Потім я: колись голився, парубкував, а тепер ось борода мов гарний віник. Та й це ще не все. Пам'ятаєте, колись ми отак приблизно як і сьогодні ввечорі наливали з пляшок чисту як сльоза немовляти горілку. А зараз, пробачте, можу запросити тільки на самогон.

Деркач промовчав, але молока пити не став, сказав, що вже повечеряв, від горілки теж відмовився, мовляв, тепер він не п'є, трохи посидів і пішов. Від того часу, коли проходив повз Карпову каюту, Деркачеві було гидко дивитись на хінські троянди, що з вікон червоними пащами реготалися, дивлячись на двір, нудило від гнойового смороду.

— Чого ви Макаре Семеновичу, ніколи не зайдете? Чи я вас образив чи ви невдоволені з чого? Так скажіть, я вину свою виправлю. Не можна ж так, стільки років прожили душа в душу, а щоб на старості почали сердитись.

Деркачеві було навіть жалко дивитись на постать бородатого вибійника, що прохав повернути дружбу, яку викохували десятками років.

— Ніколи, товаришу Карпов, — тільки спромігся відповісти він, — зараз не до гостювання. Роботи дуже багато.

Карпов це зрозумів по-своєму: загордився Деркач, бо йому тепер де не з'явиться — кожен за панібрата, ну одразу, хоча й сам у шахті працює, все ж забув старих товаришів по роботі поміняв старого друга на нових. Що ж, хай, обійдеться Пилип Єфремович Карпов і без друзів. Не в друзях, зрештою, щастя.

Карпов із Деркачем чемно вітався, але запрошувати в гості більше не намагався, бо знав, що це зайві балачки, та вже наче й не було тієї приязности, при зустрічах, скоріше відчувалась докучність, навіть злість. Карпов із задоволенням подивився б у вічі Деркачеві, коли б можна було мати в чомусь перед ним перевагу. А хто буває впертий до кінця, той часто має перемогу. І Карпов вважав, що він такого часу, коли можна показати себе, діждався.

На шахті розгорталось соціялістичне змагання, воно охопило горизонти, штреки, приступки, змагання стало конечною умовою свідомої праці пролетарів. На Мазурці — схід, як і в приступках інших верств, шахтарі на зборах викликали Мазурку—

захід, і також підписували договори на змагання вибійник із вибійником, вмикались у змагання кріпільники, навальники, коногони. Байдужим можна було залишитись тільки з настроями, негідними справжніх робітників. Карпов теж вийшов до столу президії і, урочисто розправляючи чорну розкішну бороду, оголосив:

— Викликаю на змагання, хто більше вирубає, товариша Деркача.

Збори вітали його виклик дружніми, гучними оплесками. Деркач теж виступив і обіцяв змагатись із честю з таким же, як і він, старим вибійником товаришем Карповим.

Працювати Карпов умів. Хоча за плечима залишилось не мало років, усе ж старий не поступався перед молоддю. Звичайною нормою вважалося одне кріплення, тобто треба було кожному вибійникові вирубати смугу вугілля в сімдесят сантиметрів завширшки та три сажні завдовжки — така довжин- приступка. Але не кожен забійник вирубає цю пайку, дехто виїздить на „конях“ — вирубає один або два сажні, а це визначає два коня, залишає третього коня незайманим і їде на-гора. Карпов не знає такого випадку, щоб він виліз із приступка, не вирубавши кріплення. Більше ж норми рубати доводилось частенько: дадуть наряда в приступок, а там кінь висить, що ж. треба раніш його дорубати, а тоді вже братись за нове кріплення.

У молоді роки свого життя, коли буяла кров, Карпов намагався боротись із Деркачем, але побороти таку кремезну людину було не легко. Вони качались по траві, пихкали мов двигуни, драли один одному сорочки, дряпали тіло, мокріли від поту, ніби були під добрим дощем, але майже завжди Деркач після довгого вовтузіння хватав свого єдиноборця за плечі, притискував до землі й питав:

— Здаєшся?.. Досить?

— Пусти, — хропів Карпов, — чортів вовкодав. Тобі тільки з слонами боротись, а ти на мене поліз. Пусти...

Але то було колись. Карпову байдуже, що Деркач три роки не знав, яке воно є ліжко, не бачив над собою даху, що захищав би від дощів, снігу сибірського, східніх вітрів. Не видно Карпову й того, що вечорами Деркачева дружина розтирає своєму чоловікові лікми опухлі ноги з роздутими венами, і руки, яким він не знайде місця.

Деркач працював не погано. Членові партії в такий напружений момент іти на відпочинок не можна. Треба працювати.

Деркач хотів показати, що він перед Карповим у роботі не поступиться, рубав кріплення зверху до самого низу приступку, вирубував чужі коньки, але коли приходила получка. Карпов розгортав розрахункову книжку й показував Деркачеві:

— Бачите, тридцять три кріплення, а у вас, Макаре Семеновичу, скільки?

У Деркача за весь час змагання тільки раз було на одне кріплення більше ніж у Карпова, а то коли не однаково, так на два, три, а іноді й на п'ять кріплень менше. У таких випадках бородатий вибійник святкував перемогу. Він розгладжував бороду, мружив очі, сміючись хитав головою і все приказував:

— Так, як воно, га? Змагання, кажете, Макаре Семеновичу, га? От воно й змагання! Верх, виходить, мій, Макаре Семеновичу?

— Вірно, товаришу Карпов, покищо ваш верх, — погоджувався Деркач, — але я своє візьму. Цей місяць хоч-що-хоч, а випереджу вас.

— Казав сліпий — побачимо...

У кожної людини свої турботи. Карпова непокоїло те, що влітку було мало дощів. Він частенько виходив у степ, цілими годинами блукав серед хлібів, зривав пучки трави, нюхав, придивлявся і все намагався дати відповідь самому собі: можна буде купити сіна чи ні? Якщо сіна не дістане, значить — прощай корова. А без корови яке вже тоді життя?

Трохи пізніше, коли селяни закінчували вже молотьбу, на рудничному базарі стали з'являтись гарби з кормом; продавали полову, солому, сіно. Карпов міг би придбати, але ціна на корм була така висока, що він тільки кректав, чухався та тихенько лаявся. За гарбу сіна, а сіно не чисте, з будяками, молочаєм, просили стільки, що треба було йому майже місяць працювати. А все ж іншого виходу немає. Треба купувати. Карпов побіг по знайомих, понапозичав грошей, і йому біля сараю склали три гарби запашного сіна. Корова кормом забезпечена, але треба ще відробляти, бо боргів начіплялось мов реп'яхів, а тут ще завідувач дільниці сказав Карпову, що він, як кваліфікований вибійник, мусить вивчити працювати в приступкові одного з мобілізованих селян, на прізвище Чередниченка. Карпов почав був категорично відмовлятись, бо возитись із учнем це значить гаяти час. Але завідувачеві довго балакати ніколи, він показав Карпову здорового, вже переро слого парубочі роки, з пухкими вусами человіка, що стояв, звісивши довгі руки, й перейшов до розмов з іншими робітниками.

Тоді Карпов вирішив: що ж будеш діяти, хай ходить й дивиться Чередниченко, як вибійник буде працювати. Аби тільки він не заважав під час роботи.

Андрій Чередниченко кожного ранку находив у нарядній Карпова, здоровкався й потім мовчки ходив скрізь слідком, аж поки не приходили до приступку. Чередниченко знав, що старі люди амбітні, з ними треба поводитись чемно, тому він з Карповим був ще мовчазніший, ніж завжди. Коли старий казав подати стояка або стягеля — подавав, треба було перенести шлянґу до нижчого вінтиля — переносив, а здебільшого Карпов не казав і цього робити, а Чередниченко догадувався, що старому треба, й робив сам. Андрій цілого п'ятиденника просидів

у приступку й усе сподівався, що не сьогодні так завтра старий почне вже безпосередньо вчити рубати вугілля. В казармі хлопці кожного вечора вихвалялись своїми успіхами в учбі. Мартинюк, наприклад, казав, що його вибійник тепер уже тільки сидить та вказівки дає, а учень сам працює, Федір Завірюха хвалив — не нахвалювався з свого вибійника Деркача, а Андріїв забійник ще не давав за молотка подержатись.

Чередниченко вирішив про це нагадати своєму вчителеві. Карпов якраз сів трохи перепочити. Молоток він почепив за закріпленого стояка, витер обличчя широкою шорсткою від мозолів рукою, розтер струмочки поту й потім став виплутувати з бороди шматки вугілля, що позаплутувались ніби в волоці раки.

— Пилипе Єфремовичу, — звернувся до нього Чередниченко,— інші вибійники чомусь інакше вчать наших хлопців.

— А як же вони вчать? — повернувся всім тулубом Карпов. — А ну розкажи, це мене цікавить.

Чередниченко не відчував у словах вибійникових іронії, він підсунувся до Карпова.

— Там вибійники привчають наших хлопців поводитись з молотками. Хлопці вже працюють як справжні вибійники.

— Серйозно? — Здивувався Карпов. — Швидкі ваші хлопці! Дуже моторні. Ну, що ж, коли й тобі забажалося рубати — бери ось молоток, працюй.

Чередниченко підліз із молотком до вугільної стіни, трохи схилився, як це робив і Карпов, приставив зубок до вугільного шару й натиснув на ручку. Було приємно відчувати, як зубок плавко заходив у вугільну твердість. Чередниченко відламував куски вугілля, зсовував униз і, захопившись працею навіть забув, що поруч сидить Карпов і спостерігає за його роботою, бо всю увагу він зосередив тільки на тому, щоб зручніше керувати молотком.

— Ну, товаришу, досить, — почув раптом Чередниченко, — дай ще й я трохи порубаюсь. А то заробимо заячий хвіст. Прийдеться тобі почекати, поки дадуть приступок, тоді вже практикуйся скільки влізе. А покищо — придивляйся, як роблю.

І Чередниченко знову сів збоку, спершися на стояка, прислухався до ділового цокотіння в приступках молотків, чув шарудіння потоків вугілля, що сунулося вниз, до плечі, ніби навесні вода з гір.

У плечах і руках стояла перша втома від справжньої шахтарської праці.

III

Іван Прищепа переніс свої речі—потерту скриньку й невеликий лантух із старими речами — до Михайлівни - жінки, що постачала горілку, коли був зачинений кооператив. Три дні Прищепа нікуди не виходив з хати, сидів у задній кімнаті і

тихенько смоктав горілку, але пив стільки, щоб зовсім не сп'яніти й не накоїти якихось дурниць, бо всякі дурниці зараз недоречні. В голові складаються пляни, їх тільки треба гарно обміркувати і потім діяти точно й упевнено. Пляни парубкові не давали спокою, бо в них скупчувалася помста за все, що він переніс на Пугачівці,— і за вигнання з спілки, за суд, за відштовхування Деркачевої комсомолки, за висміювання від Сороки над невдалою любов'ю до його дочки. Багато було образ, тому й довго так складався плян. Але Прищепа все ж дійшов певних висновків. Одного вечора він витяг із скриньки свого празникового костюма, начепив квітчасту краватку, намочив гарного, чуба, зачесав його на бік і пішов шукати Аню — Сорочину дочку.

Аня Сорочина була саме така, якою її хотіли бачити батьки. Вона здібно грала на гітарі, вміла вишивати шовком найскладніші визерунки, багато читала чужоземної літератури і до всього цього любила кінокартини з таким змістом, де, дивлячись на екран, можна півтори години почувати себе десь у далеких краях, серед невідомих людей, які тільки те й знають, що переживають безконечні захватні пригоди. Знайомі пророкували батькам інтеліґентного зятя—якогонебудь бухгальтера або рахівника шахтоуправи, а можливо й гірничого техніка. Батьки це знали добре й без пророкувань, вони вже придбали гарний посаг, зупинка була тільки за слушним часом та гарним сватом. Аня теж була не від того, щоб у неї за чоловіка була якась видатна людина. Тільки де їх набрати вида них, а прекрасні парубки трапляються й серед звичайних людей. Їй дуже подобався коногін Ваня Прищепа — хлопець здоровий, вродливий, тільки гордий. Дивчина випробувала всі можливості, щоб бути до Прищепи ближчою, пильно задивлялась, писала листи з віршами, намагалась розмовляти, але він тільки всміхався. Аня провела вже не одну довгу безсонну ніч, мріючи про цього брутального парубка, намагалася відштувхувати від себе уяву чубатого обличчя, силкувалася не думати, та від почуттів ніде не дінешся, ніякими засобами з серця не викорчуєш. Коли Аня почула, що Прищепа побив батька, вона зраділа, що може хоч це відштовхне від зайвих мрій, але другого дня прокинулась уже з прощенням Прищепі за цей учинок, мрії знов осідали її з усіх боків.

Прищепа найшов Аню в бібліотеці. Вона дужа здивувалась, коли він, чемно поздоровкавшись, запросив її вийти на двір для дуже серйозної розмови. В густій темряві, такій, що її можна обмацувати руками, Прищепа попрохав пробачити йому за турботу і потім повів несподівану для Ані довгу, але приємну розмову про свою до неї любов. З його слів виходило, ніби він закоханий давно, та не хотів у тому зізнаватись, він знав і знає що ніколи батьки не віддадуть свою дочку за коногона заміж, тому свою любов він топив у лайках, горільці та зухвальстві.

Можливо й правий був Сорока, можливо й побив коногін десятника від безмежної любови, від невимовної туги. Прищепа прохає Аню пробачити за вчинену її батькові образу, та що сталося, того не повернеш. Якби не ця бійка, Прищепа жив би в Пугачівці, насолоджувався хоч тим, що здаля дивився на свою кохану, а зараз він поїде до брата - техніка на Смолянинівську рудню й житиме там чернецьким життям. Раніш Прищепа брутальничав із Анею, щоб не роз'ятрювати собі ран кохання, а тепер, все єдино, вирішив поговорити востаннє й назавжди. Яка жорстока доля, які бувають надлюдські знущання від природи: народився б він, ну хоч би інженером, тоді міг би женитись на Ані, могли б вони тоді пити повними ковтками вино кохання. Але доля знущається, вона не зробила й Аню такою, щоб поїхати разом із Пугачівки, залишити батьків і будувати своє світле й радісне життя.

Прищепа з Анею ходили темними вулицями, але для них не існувало ні темряви, ні вулиць, не чули вони собачого гарчання з - під будинків, — парубок - використовував усі свої словесні здатності, шоб довести дівчині щирість свого серця. І в Ані тихо кружлялась голова, в грудях кипіло, хвилі гарячої крови били по всьому тілу, вона хотіла вимовити слово й не могла, бо давили страх і радість.

Молода пара до півночі блукала вулицями, закінчили своє побачення рядом палких поцілунків, але Аня певного нічого не сказала, бо без матері такого значного кроку в своєму житті вона зробити не може. Мати свою дочку дуже любить, поважає і руйнувати дитяче кохання не стане. А коли мати захоче що зробити, то те мусить бути, батько погодиться. На тому вони й розійшлись.

Та Сорока не сподівався, щоб колинебудь спіткало таке нещастя. Життя його проходило ніби вода тихим степовим струмком. Течії не перешкоджали буйні вітри, не каламутили воду випадково кинуті камінці, бо дно до себе приймало їх м'яко й байдуже, як байдуже ставився й Сорока до всяких випадків, що траплялися в течії життя.

Давно вже десятникує Сорока на Пугачівській рудні, але ніхто про нього не міг сказати нічого ні гарного, ні поганого. Жив і працював він, як і хотілось, непомітно, щоб менше мулити людям очі. Шахтна адміністрація не вважала десятника Сороку за доброго господарника, але він свої обов'язки виконував, такі ж люди ціну мають завжди. Головне, не хвилюватись — це був у Сороки закон і, щоб його не порушити, десятник міг поступитись, попрохати пробачення в кого завгодно.

Пригода з Прищепою — це виняток, тут прийшлося і хвилюватись і навіть казати те, чого в дійсності не було. Нічого не вдієш — для спокою в майбутньому треба було потерпіти в минулому. Людина не може передбачити, де вона спіткнеться, та ще так іноді спіткнеться, що вже й не підведеться. Спітка-

тися ж Сороці не можна, бо від непевного кроку в роботі може зруйнуватись уся родинна побудова. Сорока сім'ю свою любив за порядок, ладність, повагу й спокій. Хоча дружина — трохи грізна жінка, але, поводячись коло неї вміючи, можна жити прекрасно. Їй треба тільки одного — поступок, а Сороці їх не жалко, заради спільних родинних інтересів у дрібницях поступитись нічого не варто.

Удар був прямо в лоб, і такий влучний, що Сорока не міг зрозуміти, що навколо діється. Родина в повному складі сиділа обідала, й мати раптом повела розмову, що вона не хоче бачити доччинних страждань, мати піде на все, аби створити дитині щасливе життя, а коли батько з-за себелюбства буде протирічити, то хай тоді за наслідок відповідає сам. Аня кохається з Прищепою, вони один без одного не можуть жити, тому вихід такий: або взяти до себе зятем Прищепу, або мати з дочкою кинуть батька і вдвох поїдуть до зятя на Смолянинівську рудню, де живе його брат-технік.

Сорока був приголомшений. Краще бути в завалі, коли сідає покрівля, краще летіти в кліті, що зірвалася і мусить розбитись,— там секунди переживань і потім кінець, а тут у своїй кімнаті своя ж родина утворила катастрофу, не меншу ніж кінець світу, кінець всього існування. Дочку Аню заміж за Прищепу, що знеславив, побив його, дочку заміж за коногона - розбишаку?! Е, ні тут поступок не буде. Хай летить усе шкереберть, хай гине найдорожче — спокій, але Сорока робиться твердий і впертий мов та криця!

IV

Нічого докучнішого не вигадаєш, як бути спостерігачем людської зайнятости, поспішности та турботи. Соня Деркачева, спираючись на міцну батькову ковіньку, вийшла на вулицю й сиділа під будинком насамоті годину, другу, сиділа з півдня до самого заходу сонця, і тільки й роботи було дивитись, що навколо діється. Уже виїхала на-гора друга зміна вибійників, вони розходились вулицями стомленою ходою, не поспішаючи, сокири їм здавались тяжкими, ніби вони були з олива. Це десь пройшов і Стьопа Свистунов, він повечеряє й подасться на засідання бюра.

Соня уявляла кімнату комсомольського осередку. Молодь попритулювалася на вікнах, зайняла всі лави, навіть масивну урну для паперів і ту завжди використовують, щоб сидіти.

На засіданні гарячі громові спірки, пропозиції, сміх, догани— і все це хвилює, таке близьке, таке повсякденне, звичайне, що рез цього кипіння Соня себе почувала як витягнена на берег виба. Власне кажучи, гострого болю в нозі немає, хіба бачитиме лікар, як Соня трохи розімне кісточки, пройдеться поселком та завітає на засідання?!

Свистунов у своїй доповіді зосереджував увагу бюра на такому важливому й невідкладному завданні, як охоплення своїм впливом новоприбулої молоді.

— Нам треба прикріпити сьогодні найсильніших активістів до казарм, щоб негайно там налагодити політичну й культурну роботу. Ми мусимо знати, чим дихає, чим живе... чим живе... Сонько! Товариші, Деркачева Сонька!

Засідання прервалося. Дівчину вітали з видужанням, шуткували, радили про всякий випадок від хуліганів теж носити гарного ножа, принаймні хоч не кидати костура. Хтось пропонував себе тілоохоронцем, натякували, щоб пізно більше не загулювалась. Потім увесь гармидер вітання вщух, і Свистунов повів засідання далі. Коли почали прикріпляти активістів до казарм, Соня попрохала дати їй казарму № 117, бо там є дехто знайомий, легше буде провадити роботу. Прохання задоволили.

— Товариш, часу не гаяти,— закінчував засідання Свистунов,— бриґади мусять завтра обстежити, як вчаться новоприбулі, а хто прикріплений до казарм — гайда по місцях сьогодні ж.

Після закінчення засідання Соня хотіла йти додому та вже дорогою напрямок змінила: нозі однаково не гіршає, розійшлася й навіть болить ще менше, ніж боліла раніш.

Зустріли Соню в казармі не так, як і кожного, хто заходить, бо жінка в казармі — гість не дуже звичайний. Одразу припинились балачки, подавилась хрипла балабайка, хто в ліжках спочивав, теж попідводились.

— А стара знайома,— пішов через кімнату назустріч Соні Іванов.— Женишка ж вашого знаєте, Прищепу Івана Павловича, відсіля попрохали.

Навколо Іванова й Соні зібрався натовп, дівчина зрозуміла, що коли одразу не змінити тему розмови, то можна зіпсувати все, почнуться жарти, натяки й що хочеш, але не ділова розмова.

— Я, товариші, від комсомольського осередку прикріплена до казарми № 117.

— Та це ж казарма № 27,— серйозно зауважив один парубок.

— Не слухайте його, тьотю,— відштовхнув парубка невмитий ще і в спецівці здоровий хлопець,— наша казарма тільки № 17.

Вибухнув реґіт — початок того настрою, ще може жартами звести нанівець увесь авторитет і потім довго треба буде битись, щоб ставились до дівчини серйозно. Тому Соня зігнала з лиця посмішку й суворо запитала, звертаючись очима відразу до всього кола молоді:

— Я прошу сказати, яка це казарма, а реготатись можна вибрати інший час.

— Товаришко Доркачева,— протиснувся розпатланий у висмикнутій полотняній сорочці Завірюха,— це казарма № 117!

А ви — не на базарі,— накинувся він на привідців глузування.

— А я й не пізнала одразу тебе, товаришу Завірюхо. Роздягнений, розпатланий, мабуть уже спати лягав.

— Лежав, відпочивав. Оце став сам у приступкові працювати, так без звички дуже стомлююсь.

— Що це ти, товаришу, до лазні не зайшов? — звернулася Соня до парубка, що лише кілька хвилин тому вів наступ на дівчину, а зараз притих і в натовпі стояв мовчки й спостерігав, що тут діялось. Почувши Сонині слова, він повернувся — притиснувся між натовпом до свого ліжка і тут, ніби почуваючи себе одгородженим, де ніхто й нічого не може йому вкоїти, сміючись, відповів:

— Митись треба тільки під вихідний день.

Соня подумала, що не зрозуміла хлопця, хотіла ще раз спитати, та Завірюха пояснив:

— Живе людина, як свиня. На роботу ходить тільки як збудять, а то все спить. У лазні буває під вихідний день. А їсть по дві порції.

— Тільки хвилинку уваги,— підійшов ближче Іванов, ніби його за три, чотири кроки не могли почути,— товариш Пащенко в своїх вчинках має рацію. Що їсть багато, то не голова винна, а шлунок, за шлунки ж відповідати ніхто не може.— Іванов трохи промовчав, ніби спеціяльно, що заінтриґувати своїми незвичайними міркуваннями присутніх, що й без того слухали уважно.—Для чого людина миється, спитав би я вас, шановна товаришко женщина? Для гігієни — відповісте ви мені. А гігієна для чого нам, оцим кротам? Щоб довше жити — хочете сказати? А жити нам для чого довго? Щоб довше бути кротами? Бачите, спочатку дивишся, все ясно й просто, а колупнеш — проблема.

— Це дурниці, а не проблема. Не будемо хто зна чим займатись. Давайте братись до серйозних справ...

— Кожна справа, раз вона справа, то вже це серйозність. А яка важливіша із справ — питання, що не має певної відповіді.

— Іванов, замовкни! — майже наказав Глущенко, що оце тільки повернувся з робітфаку й застав за філософствуванням Іванова.

— Будь ласка,— вклонився Іванов і одійшов убік.

Нарешті таки розмови закінчились, і Соня почала відкривати збори комсомольців. Треба було обрати казорга й редколеґію стінної газети. Суперечок не було, всі погоджувались на кандидатурі в організатори Завірюхи. Хлопець він тямучий, видко не розбишакуватий, навіть інших стримує, хай організовує комсомольців. Сказала й Соня, що Завірюху трохи знає, він знайшов її порізану. Це зацікавило присутніх, вони оточили хлопця, почали розпитувати його, як воно саме стався цей випадок, хто порізав, за віщо, але Завірюха відповідати не став,— про це можна, мовляв, говорити іншим разом. Думати ж можна, цим нікому заважати не будеш. Завірюсі було приємно диви-

тись на дівчину, що такої гарної про нього думки була. Він вирішив обов'язково провести її додому й поговорити про щось таке особисте, близьке й приємне.

Вибори редколеґії сталися бучні. Десь узявся непомітний Синиця, виліз на чиєсь ліжко, щоб видніше було, й тонким верескливим голосом, швидкими рухами свого тіла примусив зосередити на собі увагу.

— У мене категоричне запитання до товаришки аґітаторки. Скажіть, газета буде чия — комсомольська, чи наша, всієї казарми? Якщо наша газета, то тоді ще одне запитання: яке має право комсомол вибирати для нас редколеґію? Може серед товаришів позапартійних є люди не згірші за комсомольців, що навіть працювали в пресі. От я, наприклад, ще під час боїв у громадянську війну і то вже надсилав дописи до військових газет. Затискувати позапартійних, робити за них те, що вони самі можуть робити — по-моєму, справжнісінький злочин.

Довелося Соні пояснити, що позапартійних ніхто затискувати не збирався, на видання газети тільки комсомольська ініціятива, а обирати на членів редколеґії можна всіх, хто гідний буде цього імени.

Вигукували прізвище кандидата партії, студента робітфаку Глущенка, моторного Мартинюка, Завірюхи, філософа Іванова заміркованого Чередниченка, нервового Синиці, вигукували довго й настирливо. Соня від гармидеру не могла спіймати якесь прізвище окремо. Але вже вгамувалось, хто більше за всіх кричав — прочахли. Іванов знов пробився в центр кола й попрохав слова.

— Коли дозволите сказати хоч кілька слів,— промовець уважно подивився на Глущенка, ніби спеціяльно слова говоряться для нього,— то я в цих словах буду відмовлятись від чести носити сан члена редколеґії газети. Я людина, що живе за деякими принципами. Один із принципів — відштовхування культури; культура нам, шахтарям, непотрібна, бо вона тільки завдаватиме шкоди — шахтарі, опанувавши культуру, можуть побачити жахливість свого становища, і тоді вони мусять стати Івановими, інакше бути не може. А це жах, товариші, так, жах! Добре, коли Іванов один, на нього весело дивитись, смішно слухати, а уявить собі, що ви всі Іванови. Це був би будинок божевільних. Ні, я проти газети!

До виступів Іванова звикли, як до явища, що можна з нього розважитись. Іноді ж його промова була до того несподівана, що слухачів приводили в зам'яття, приголомшувала як раптовий вибух. Так і тепер: Іванов уже протиснувся з натовпу і, не оглядаючись, пішов до свого ліжка, а люди стояли мовчки й дивились йому вслід.

— Товариші,— стріпнулася Соня, — це ж провокація. Виступ Іванова спрямований на зрив нашої роботи.— Вона з обуренням закликала не піддаватись на провокаційні виступи й через га-

зету боротись з усілякими філософами, що перешкоджають молоді стати на вірний пролетарський шлях, боротись із прогулами, пиятикою, з такими вахлаками, що миються раз на п'ятиденку й забруднюють казарму.

Процедура виборів відбулася швиденько. До редколеґії увійшли ті, хто більше виявляв активности, кого більше було помітно в казармі. Загайка тільки з призначенням на редактора. Всі відмовляються, нікому це діло не знайоме, та виручив Синиця.

— Товариші,— взяв слово він,— позапартійного приділяти на редактора річ ризикована. Газета — це відповідальна ділянка. Людей на таку роботу треба виділяти серйозних, політично грамотних, щоб не сталось тут якої помилки. Може декому здаватиметься й нетактичним, але я хоч покищо і позапартійний, усе ж свою кандидатуру висовував би на редактора. У нас в редколеґії кандидат партії, розвинена людина, студент робітфаку Глущенко, тут ряд комсомольців, вони, в разі я матиму нахил до якої помилки, виправлять. Але помилок я не робив, я писав під такий відповідальний час, як громадянська війна, і то мені командир полку тільки й міг сказати: молодець, товаришу Синиця, завдяки вам про наші геройства знає ціла країна. А тепер дивіться самі, кого призначати на редактора. Вам з боку видніше

Проголосували, й Синиця став відповідальним редактором стінгазети казарми № 117.

Соня була задоволена з проведеної роботи. Вона вийшла з казарми, зовсім забувши про свою хворість, ка ковіньку спиралась механічно.

Тільки зникла дівчина за дверима, як у казармі знову все почало входити в свої береги. Роздягались, потягувались, з насолодою позіхали, лягали в привітні ліжка, Коля Лівша може б ще й заграв, та балабайка його, почеплена на стінку, куняла, як і її власник. Чередниченко розкидав руки як весла й, простягшись, хропів на всі заставки. А Завірюха пішов із казарми разом із Сонею.

Слабкий молоденький вітрець дмухав на електричні ліхтарі, на витрішкуваті зірки, що вперто вдивлялись у землю, але ні вітрові зірок не загасити, ні зіркам не побачити в сутіні дій на землі, бо тут все відпочивало, сон скрізь володарював. Темними й мовчазними вулицями тихо йшли поруч Завірюха з Сонею і жваво розмовляли. Він розповідав, що вже на рудні призвичаївся, почуває себе майже як і в селі своєму, в Головиному, все гаразд, жити можна, тільки чогось не вистачає, а чого саме— зрозуміти не можна. Завірюха знав, чого йому не вистачало і якби це в тому самому Головиному, то обняв би дівчину й випалив: давай удвох гуляти. Тут же інші порядки, та й дівчина не нашого пір'я птах, як не як, а комсомольський верховода. А, проте, всі вони з одного тіста.

— Знаєш, Соню, я хотів у тебе спитати, з ким ти крутиш?

Запитання було несподіване не тільки для Соні, а й для Завірюхи. Коли б це трапилось удень, то почервонів би він, як рак, але зараз ніби обходив ярок, тільки на крок відступив убік.

— Як це — крутишь? — почала згоджуватись Соня.

— Не розумієш, як крутити? Ну, парубок у тебе є?

— А, он воно що! — Соня дзвінко засміялась. — А чого це ти зацікавився цим, Федоре? Чи не думаєш теж крутити?

Почувши від Соні спокійні, без обурення, навіть не суворі слова, Завірюха наблизився знов.

— З великою охотою. З тобою, так мабуть світ іншим став би.

— Е-те-те. Ач, куди гне.

— Ну не світ, так все ж веселіше було б.

— Це вже інша річ.

— Ні, крім шуток, ти мені, Сонько, до вподоби.

— І ти мені, Федоре, до вподоби.

— Так у чому ж справа? Хоч по руках бити?

— Бити можна, та обережно. А може парубок у мене все таки є?

— Так чого ж не говориш...

Кілька кроків пройшли мовчки. Соня завертала вбік, до хати, а Завірюха заміркований було поплентався далі, в темряву вулиці.

— Вернись, Федоре, бо там собаки нападуть.

— Тьфу, лиха годино. Як швидко дійшли. Наче й не говорили, а вже дома. А скажи, хлопець у тебе гарний? — не вгамовувався Завірюха.

— Та що ти, Федоре, серйозно, чи що?

— При чому тут серйозність чи несерйозність? Сама зрозумій: у селі я вечорами бував на вулиці з дівчатами, там була в мене така як і ти оце, тільки не Сонька, а Одарка, сюди ж приїхав — одні хлопці. Все таки набридає. Ти ж дівчина гарна, от і хотів здибатись.

— От воно що, — зрозуміла хлопця Соня, — коли так, я можу з тобою товаришувати. Але май на увазі — тільки товариші.

— А я хіба що кажу? Мені щоб із тобою посидіти, поговорити, пошуткувати, а може коли й чмокнутись, тобто поцілуватись.

— Ну, хай тобі грець, — знову посміялась Соня. — На руку і надобраніч. Заходь до нас додому, навідуйся до осередку. Раз ти казорг, так тепер хоч не хоч, а зустрічатись доведеться частенько.

Соня боязко ставила хвору ногу вперед, ніби намацувала, щоб не провалитись, і кульгала до порогу. Завірюха задоволений пішов до своєї казарми.

V

Чередниченка майже останнього з учнів поставили працювати самого. Десятник пояснював це тим, що відразу на всіх не вистачало вільних приступків. Але ось учора він таки одержав

наряда на приступок нижче від Карпового й лежав з молотком біля вугільної стінки. Вирубувати куток між вугіллям верхнього приступку, що масивною брилою звисає над головою, і початком свого приступку — робота серйозна й важка. Це Чередниченко знав добре, тому він прикладав усіх зусиль, щоб виконати цю роботу швидко й як слід. Він не помічав, що сорочка, мокра від поту, прилипала йому до тіла, розводячи пил у густу й липку грязюку. Руки під час коротких перепочинків трусились самі, ніби вони ще держали молотка, або на них напала пронасниця. Без звички тяжко, але Чередниченко все ж вирубав куток, і потім уже відвалювати вугілля зверху здавалося дитячою забавкою. Коли б тільки в руках та сила, що була зразу, то швидко б вирубав усю смугу вугілля до самого низу приступку. Але полем хтось посунувся вниз, можливо десятник або технік, Чередниченко ще не звик з голосу впізнавати людей і крикнув молодому вибійникові:

— Час уже кріпити, товаришу.

Добре кріпити, коли б це на рівному місці, а тут навкосяк, треба самому якось сказати, щоб не шугнути вниз, треба якось ще й стояка в руках держати, забивати що є сили сокирою. Чередниченкові здавалось, що на цю справу треба найменше десятеро рук. Він гніздився на одному місці довго й уперто, але стояки висковзали з рук, грюкочучи летіли вниз. Чередниченко брав другого стояка, ставив знов на те місце, поки й цей не йшов слідком. Зрештою випорснула й сокира. Вона покотилась, розкидаючи голосні звуки криці, й десь зачепилась, бо її дзенькіт раптом урвався.

Чередниченко, лаючи все в світі, лазив полем, присвітлював до кожного стояка. обшукував клітки, витратив на шукання не менш години, і, зрештою сокиру все ж знайти пощастило. Коли він повернувся до свого приступку, там уже вирубаний кінь був закріплений,— працював вибійник другої зміни. Молодому вибійникові нічого іншого не лишалося, як лізти до штреку й йти відпочивати.

Сьогодні повторювалось те ж саме, що й учора. Чередниченко вирубав одного конька й узявся до кріплення. Також не хотіли держатись стояки, також летіли вони вниз, душу ссала злість, серце билось глухо й прискорено, пекло бажання однести до адміністрації молотка, сокиру, вже розім'яту на плечах спецівку, кинути шахту і йти на іншу роботу. Не скрізь же так тяжко вчитись, як у шахті на вибійника.

У такому стані застала Чередниченка комсомольська бриґада з трьох чоловіка, що лазили з приступку до приступку, розмовляли, випитували, вислухували скарги, й бриґадир Смирнов усе занотовував на забруднений пилом клаптик паперу. Чередниченко зрадів, що під такий скрутний момент можна з людьми поговорити, вилити з серця все, що затоплювало навіть розсудок. Він, аж сам дивуючись своєму багатослів'ю, розповів про

своє нерадісне минуле, показав довгі стомлені руки, на яких колись висів як опудало, розказав, як він мріяв на шахті найти той притулок, де б можна жити новим життям. Але шахта видно не для Чередниченка, не ладиться щось у нього,— або такий невдачливий, що навчитись ніяк не може, або праця шахтаря тільки здається простою, а виходить, вчитись треба дуже багато.

Смирнов, бриґадир комсомольської перевірної бриґади, хоча хлопець літами ще занадто молодий, але шахту вже знає добре. Він одразу зрозумів, у чому тут справа.

— Хто твій вибійник, товаришу, де він працює?

— Карпов. У верхньому приступкові.

— Лізьмо до нього.

Карпов зацікавився надзвичайною до нього увагою від молоді, що підлізла до забою разом із Чередниченком і оточила його півколом.

— Ви що, товариші, хочете щось спитати, чи може тільки подивитись?

— Ми хочемо вияснити,— заговорив Смирнов, і голос його бринів не по літах грубо,— як ви вчили ось цього товариша. Він зовсім не вміє працювати.

— А ви що це — контроль, га?

— Ми комсомольська бриґада по перевірці учби.

— А, писклята,— засміявшись оголив дві низки білих зубів Карпов.—Може повчити хочете мене? Так будьте ласкаві.

— Учити вас нічого, ви самі гаразд умієте,— стояв на своєму Смирнов,— але вчити не схотіли.

— Ну, хлопці,— серйозно і теж суворо заговорив Карпов,— ви мені вказчиками не будете. Хочу, вчу, хочу — не вчу, це вже моє особисте бажання. А взагалі — не заважайте працювати. Слухайте команду — киш звідціля й щоб більше тут не рипались.

Карпов узяв молотка й підвів зубок до вугілля. Діловите стукотіння приєдналося до інших звуків праці, що лунали темним полем. Комсомольці разом із Чередниченком посунулись до нижчого приступку, допомогли недосвідченому вибійникові закріпити, й Чередниченко від задоволення аж вуса підкрутив.

А другого дня після роботи, просто в штрекові скликали збори шахтарів Мазурки-схід. Робітники вже знали, про що буде мовитись, бо ще вчора на засіданні шахткому голова Резніков наводив цей факт, як факт обурливого ставлення декого з старих робітників до молоді, і закликав бути якомога уважнішими до новоприбулих. Завжди так буває, що ранком у нарядній всі новини вчорашнього вечора обов'язково розповідаються й неофіційно обговорюються і тут же стверджуються або ставляться до них неґативно. Карпову було неприємно, що про нього скрізь говорять, та раз це людям до вподоби — хай наговоряться. Але він здивувався, коли профорганізатор підліз до нього в приступок і повідомив про збори, що мають відбутися після роботи

в нижньому штреці, де говоритимуть про нього, про Карпова.

— Товаришу Власов, як же це так? Завіщо на мене така напасть? — питав він у профорганізатора.

Власов сказав йому, про що саме буде мовитись, і Карпов хотів тут же в приступкові дати пояснення, та профорганізатор слухати відмовився — треба працювати.

Після закінчення робочого дня шахтарі виповзали з люка, і тут їх Власов запрошував убік, де миготіли бліді вогники акумуляторів.

Карпов виліз майже останній. Він підійшов до людей, що від утоми сиділи, попритулявшись спинами до міцних пар.

— От вам і Карпов,— обізвався хтось,— сидячи на колії. Що ж ти, бородо? Підкачав, га?

— Чого там підкачав! На людей можна наговорити що хоч. Я можу сказати, що ти з шахти в коногона кобилу вкрав. А скільки тут правди буде — треба ще розібратись.

— Так що ж, товариші, ми тут майже всі,— перебив Карпова розмову Власов,— давай говорити офіційніше.

— Починай, товаришу Власов, тільки швидше, бо їсти хочеться.

— Ми швиденько, товариші. Справа от у чому...

І Власов почав говорити, яке політичне значіння має приїзд нових робітників, і що їм треба помагати в роботі.

— А при чому тут я? — перебив промовця Карпов. Про мене хай хоч усі села свої проходки відкривають.

— Знає цап, у чий город попав.

— Та ще бородатий.

— Товариші, не заважайте,— прохав Власов,— а ти, Карпов, не корч із себе невинного. Ти товариша Чередниченка навіть не навчив кріпити, не кажучи про те, що він і досі не вміє поводитись із молотком.

— Я за других не відповідаю. А ти скажи: я погано працюю чи ні? Я можу хоч кого з вас викликати на змагання і давайте — хто кого переможе.

У Карпова блимали очі, тряслася від злости чорна, як брила вугілля, борода, він підвів угору акумулятора й вдивлявся в обличчя шахтарів, що сиділи на землі. Всі мовчали, бо бачили — Карпов хоче говорити далі.

— Що ви хочете від мене? — потряс він у блідому повітрі акумулятором, ніби загрожував когось ударити.— Для чого тут зібралися? Може думаєте — настав час міняти старих шахтарів, що ціле своє життя риються в шахті, на отих писклят, що сьогодні тут, а завтра знов у села повтікають? Ні, ми ще так швидко не здамося, ми ще себе покажемо. Еге ж, покажемо.

Карпов вимовив усе, що хвилювало, розпирало в грудях пішов із кола вогників на самий край і сів там біля стінки. Тоді, крякнувши, поволі підвівся Деркач. Він теж держав у руках

акумулятора більше за звичкою бути завжди з світлом, ніж тому, що воно було й справді зараз потрібне.

Деркач говорив як і завжди спокійно, але слова били Карпова, ніби перепалені міцні цеглини. Хоча б хто другий обзивав Карпова прибічником ворогів робітничої кляси, а то Деркач, Макар Семенович Деркач, колишній друг, кум, родич, можна сказати. А Деркач все не вгамовувався, він вимагав від зборів Карпову об'явити догану, а Чередниченка — передати для навчання іншому вибійникові.

З Деркачем збори погодились. Тоді Карпов розлютований щільно підійшов до Деркача і кинув йому в чорне обличчя:

— Падлюка, ти, Деркач. Чуєш, падлюка!

— І за це спасибі.

Карпов, занадто розмахуючи акумулятором, подався до квершляґу, випередивши всіх, хто йшов штреком. Назустріч наближались вогні шахтарів другої зміни.

РОЗДІЛ ЧЕТВЕРТИЙ

ЛЮДИ БЕЗ МІСЦЯ

1

Промені ранкового сонця сповзали стінами копра, перефарбовували запилену сіру цеглу, почорнілі дошки в ясний приємний ранковий колір. Сонце наступало впевнено й уперто, зсовуючи з стінки темряву й бруд на землю. Промені доповзли до широкого вікна й линули з помешкання потопивши в лоскотнім теплі шахтарів, що з'юрбилися біля дверчат, які відгороджували темне провалля, стовбура.

— Ого, сонце, — прищулившись, зауважив Деркач, і одразу припинились розмови. Увага шахтарів зосередилася на пекучомідному дискові сонця, що зручно розсілося в прорізі вікна.

— Та-й здорове яке, — ще додав Деркач, держачи над очима руку, — як колесо на копрі. — І шахтарі стали вдивлятись, ніби вони ніколи раніш не бачили сонця й трапилось побачити оце в останню хвилину перед спусканням у шахту. Та вискочила із стовбура кліть, дзенькнув сиґнал, і відразу забулося сонце і його величність. Юрба посунулась до кліті, щоб зайняти в тісній коробці собі місце, тільки но звільнене шахтарями третьої зміни, що поспішали вистрибувати, ніби боячись, як би кліть знову не потягла їх униз.

У Деркача такий настрій, коли хочеться людині зробити щонебудь приємне, вкоїти вчинок, щоб його приємність була оцінована іншими, хотілось Деркачеві з кимнебудь порозмовляти, а можливо й заспівати. Хоча голосу гарного в нього не було, проте коли був добрий настрій, тихенько виводив собі бадьорі слова пісні. О, сьогодні буде працюватись гарно, сьогодні крім кріплення можна б і коньковій ще голову звернути, а можливо навіть і двом конькам. Деркач зсунувся з верхнього горизонту

до свого 10 приступку, бо знизу лізти невигідно — далеко й важко. Вночі в приступкові видко працював хтось із учнів, або якийсь ледар-вирубано тільки півтора коня. Добре, Деркач їх вирубає разом із вугіллям свого кріплення, що темною смугою простягалося донизу й чекало на гострого зубка вибійника. Деркач, як і кожен вибійник, раніше, ніж почати рубати, натягав до приступку стояків, обаполів, стяглів, покладав ліс так, щоб потім по нього далеко не лазити, не витрачати марно часу. Потім уже поліз до труби із стисненим повітрям, відкрив вінтиля, подув дірку, щоб не забивалася шланґа. Повітря з шумом, свистом, шипінням вирвалося з заліза й заповнило поле. Що ж, усе як і слід бути, можна приґвинчувати шланґу й братися до роботи. Деркач поліз до того місця, де за його розрахунками мусіла бути шланґа, але стояки стояли голі, ніби шахтарі в лазні, немає на них нічого, крім товстого шару пилу. Деркач облазив біля свого приступку все поле, але безрезультатно. Десь унизу вже заторохтів перший молоток, і потім заговорили молотки вже цілим десятком голосів.

— От чорт його знає, зіпсується настрій! — пожалкував Деркач, і вже справді не було бажання ходити на голові чи там танцювати або співати. Забійник лазив із приступку до приступку, придивлявся до стояків, розпитував забійників, але зайвої шланґи ніде не було. Він знову видрався до свого приступку й стомлено сів, обпершись спиною об верству вугілля. Оце тепер і коні висітимуть і кріплення непорушене залишиться, бо хоч і лежить молоток, та без повітря він що собаці біблія.

Хоч бери та рубай сокирою, що оце стирчить устромлена в стояка, відставивши сокирище, як знов таки той собака хвіст. Хоча б десятника побачити, може б він якийсь вихід найшов, не сидіти ж тут, як турецькому святому, підпираючи стінку, не робити ж кат-зна чого прогули!

Мабуть більш, ніж годину довелось Деркачеві просидіти без роботи та лаяти нерозпорядність адміністрації, недоладності й усе на світі. Нарешті таки підповз до Деркача руденький вогник десятникової лямпочки. Сорока підвів угору світло й, ніби визираючи з-за рогу, тихо спитав:

— Це ви, товаришу Деркач? Що ж ви не працюєте? Може захворіли, занедужалося?

Деркач раптом стріпнувся й посунувся вперед так, що Сорока спустився на один стояк нижче.

— Що це за робота, товаришу десятнику?—загримів Деркач, і голос його було чути навіть в інших приступках. — Із-за якоїсь клятої шланґи я мушу упряжку в приступкові сидіти, нічого не зробивши.

— Товаришу Деркач, не хвилюйтесь. Що ж, буває так. Ото не повісять шланґи, кинуть-тільки й бачили її. Раніш запасні були, а зараз — як бачите. Нічого, я нові шланґи випишу, а ви сьогодні тут щонебудь робіть. Може де закріпити треба, може

деякий лад навести. Я упряжку вам запишу, вам заплатять пересічний заробіток. Працюйте, товаришу Деркач, працюйте.

Сорока ласкаво посміхнувся для приємности, махнув своєю борідкою й поліз до інших приступків. Деркач із десятником більше розмовляти не став. Що з ним говорити, коли людині байдуже до вугілля. Потішив, називається, пообіцяв конторську упряжку записати. Та хіба від того оце вугілля само відлупиться? Хіба від того, що кваліфікований вибійник щонебудь робитиме, а не вугілля рубатиме, відсоток видобутку підвищиться? Ні, таких адміністраторів, що радять нічого не робити, а самі... самі по завалах спати лазять, треба тиснути, щоб аж капало з них.

Деркач вирішив прийти працювати в другу зміну. Він висмикнув із стояка сокиру, перекинув за плечі молотка й подерся до верхнього горизонту, щоб виїхати на-гора.

— Деркач, що з тобою?—зустрівся шахтоуправитель Орлов із забійником на тому ж місці біля кліті, де дві з половиною години тому шахтарі дивились на молоде чисте сонце.

— Хазяйнують так ваші господарники, товаришу Орлов, що вибійники по шахті тиняються без роботи.

Орлов, молодий високий чоловік уціленькій спецівці, мабуть збирався їхати в шахту, він здивовано подивився на кращого шахтаря, що з кривдою гудив господарників.

— А ти, товаришу Деркач, ясніше скажи, що сталося.

І Деркач усе розповів, починаючи від свого настрою та захопливого бажання працювати, не забув згадати й про засідання шахткому, де обвинувачували десятника в тому, що він на роботі спав, і закінчив порадою бити таких господарників, щоб потилиці лящали.

— Добре. Згоден, товаришу Деркач. Ми на Сороку вплинемо. А ти все таки упряжку не прогуляй, вийди в другу зміну.

Орлов дружньо потиснув Деркачеві руку й увійшов у кліть, з якої дівчата витягли ваґона й пустили по рейках до перекиду.

Деркач, не передягаючись, пішов додому, пообідав і знову поплентався до шахти відпрацювати прогуляну зміну.

II

Спочатку хотів Синиця провести засідання редколеґії в казармі, та Завірюха пропонував піти надвір, на свіже повітря, бо в приміщенні душно й безлюдно — усі повилазили на сонце й тільки троє спало тих, що їм у нічну на роботу. Редколеґія засіла в балці на зеленому від ранньої весни до пізньої осени поземистому морігу. Синиця підігнув під себе ноги й на колінах та на траві порозкладав папірці—матеріяли для стінгазети, частину яких понаписував сам, а частину вдалось зібрати серед мешканців казарми. Синиця раніш, ніж скликати засідання

пометушився, готуючись до випуску газети. Дістав паперу, з-за якого прийшлось у культсекторі шахткому здіймати цілий скандал; треба було, щоб люди писали — теж довелось розмовляти з кожним казармником; потім нагадував про засідання членам редколеґії, й наслідки цього всього — тільки затвердити матеріяли, й газета майже готова.

Глущенко сьогодні до робітфаку не пішов. Він боявся, що газета в казармі діло нове й попало до рук Синиці, про якого Глущенко, хоча й не показував цього, усе ж собі мав на пеньку, бо занадто вже цей партизан переживає в своїх виступах, а виступи негарні, в них почувається біль і злість. Зараз Глущенко простягся на траві, голову підпер долонями рук, лікті впер у землю й дивився на маленького, худенького, ніби викручена ряднина, Синицю, той показував членам редколеґії матеріяли, розповідав тихо й лагідно, що він надалі передбачає робити: за його пляном, найближчим часом мусіли писати до казармної стінгазети лікарі з поліклініки, інженери, техніки, всі наукові й культурні сили поселку, щоб газета зробилась аґітатором за чистоту, порядок і взагалі культуру.

Глущенко спостерігав за кожним Синициним рухом, дивився й не пізнавав того Синиці, що іноді ніби з-під землі вискакував на поверхню, гостро промовляв і знову зникав. Глущенко навіть не вслухався зараз у Синицині слова, він своїми очима поїдав редактора, що так по-діловому брався до своїх обов'язків. Глущенкові раптом здалося, наче він цього Синицю вже десь зустрічав. Можливо на фронті, там із багатьма людьми ставалося ділитись куском хліба, одежиною, а іноді й життям. На світі все можливе, дивись ще може десь разом були в скрутному становищі, може разом переживали передсмертні хвилини, це на фронті не дивов.

— А скажи, товаришу Синице, ти не був в одинадцятому українському полку?

Синиця здригнув, ніби його хто підняв за комір і струсонув.

Члени редколеґії здивовано подивились на Глущенка, чого це йому так невчасно закортіло питати про громадянську війну.

— Ні, — відповів Синиця, — я там не служив. Я був у партизанському загоні товариша Голованя. А чого це ви спитали мене?

— Мені здається, — десь зустрічав тебе. А де саме — не можу згадати. А в кінному богучарському полку ти теж не був?

Синиця уважно подивився на Глущенка, що задер угору обличчя й усе не зводив очей з редактора.

— У богучарському я теж не був...

— Тоді я мабуть помилився. Давайте далі продовжувати наші газетні справи.

І Глущенко, залишивши думки про минуле, став прислухатися до того, що говорилося. Саме взяв слово Завірюха. Він

натягнув картуза на очі, щоб не засліплювало сонце, яке навпроти за балкою вдиралося в розхрістаний чагарник.

— Товариші, ми мусимо вітати ту частину Синициного пляну, де він передбачає притягти до участи лікарів та інженерів. Тільки треба пляна поповнити. Товариш Синиця обминув у пляні такий момент, як боротьба за вугілля. Дивно було б, коли б ми тільки аґітували за чистоту та за збереження свого здоров'я, а про вугілля нічого не писали. По-моєму, нам від вугілля треба починати, а потім уже переходити до чистоти, культури й іншого.

— Вірно, Завірюхо,— піддержав Глущенко,— тут і розмов бути може. Треба, щоб ота культура та здоров'я допомагали виконувати пляни видобутку.

Синиця переводив напружені очі з Глущенка на Завірюху й знов на Глущенка, видко було, що хвилювався, але коли говорив Глущенко. редактор заспокоївся, його обличчя розправилося й від промінів сонця аж заблищало.

— Так я і підходив до цього питання,—чогось звертався Синиця до одного Глущенка.— Не думайте, що я з холодочком узявся до роботи. Раз позапартійній людині партія доручила керувати партійною справою, то треба бути й позапартійному більшовиком. Я добре думав про газету, обмірковував із усіх боків і дійшов до таких висновків: занадто скучно буде, коли ми почнемо займатись тим, що будемо малювати та писати про того, хто не вийде на роботу або когось не послухається. Не дуже дошкулиш прогульникові або п'яниці, немалювавши його на папері. А от коли газета не займатиметься пустопорожніми балачками та скализубством, а день-у-день втілюватиме в казарму культуру, знання, то це дасть кращі наслідки, бо, підвищивши свій культурний рівень, прогульник не буде прогульником, п'яниця не візьметься за пляшку, симулянт просякнеться сумлінням, і всі вони працюватимуть як гідно працювати пролетарям.

— Досить, товаришу Синице, вже все зрозуміло,—перебив промову Глущенко,— це ти не туди заїхав.

Хоча обставина наче й не сприяла бурхливості, бо навколо спокійна зелень, тихий вечір плазував балкою, тінь уже захлинула засідання редколеґії, але промовці один за одним нападали на редакторів плян. Синицине обличчя знову зібралося в жмут, голове влізла в плечі, й здавалося, що коли б не вуха, то Синиця б заховався сам у себе. Він спочатку боронився, а потім, побачивши, що на його боці немає нікого, завмер ніби одубів.

З балки члени редколеґії вийшли не скоро, вже закінчили газетні размови, а все сиділи в присмерку, розмовляючи хто про що вигадує. Глущенко намагався зав'язати розмову з Синицею, щоб трохи його підбадьорити, бо таким гострим нападом, як оце було на засіданні, можна відбити охоту працювати. Він

же, як видко, людина ініціятивна, працювати буде, тільки за ним треба мати добре око.

— А мені здавалося, товаришу Синице, що ми воювали разом у одному полку. Я вже думав, чи не там ми бачились, як стояли в поселкові отут десь під Донбасом,— забув уже, як він і зветься той поселок. Стояли, понімаєш, відпочивали, фронт верст за вісімдесят попереду, й раптом наскакує Шкуро. Паніка була неймовірна. Я біг верстов десять без зупинки, біг по стерні босяка, не існувало для моїх ніг ні будяків ні колючок. Добіг до невеличкої річки, вона й не річка, а якесь болото. мене греці з розгону й утаскали в тванюку. Загруз по пояс, вибився з сил і ні туди Микито, ні сюди Микито. Отам, думав, мені жаба й циці дасть. Біжать наші люди, я кричу, а їм не до мене, бо над балкою Шкуро сіє з кулеметів горох, кожен за себе турбується. Паніка, нічого не поробиш. Я був уже кричати залишив, можливо, що з переляку не кричав, бо знав — шкуровці приїдуть — дострілять. Але знайшовся один чоловік, їхав верхи, видно випряг коняку з брички, навіть збруї не скинув. Побачив мене, кинув мені шинелю, привязав один кінець за посторонки, й коняка висмикнула мене, а грязюка тільки чвакнула. Той червоноармієць на коня й подався далі. Я й не роздивився, хто ж урятував мене. А випадки, товаришу Синице, різні бувають. Дивися, ще може зустріну свого рятівника.

— Ні,— підвівся Синиця,— я вас із тванюки не витягав. Піду мабуть до казарми. Треба вже лягати.

Незабаром за Синицею пішов з темної вже балки й Глущенко. Спати йому не хотілось, воно б і приємно посидіти з хлопцями на чистому повітрі , та занадто воно вогке, коли б не застудитися. Кривдно буде хворіти від того, що посидів у балці зайвих півгодини. Якби такі роки, як у Завірюхи або Мартинюка, те мабуть і спати ліг би в цій свіжій нічній прохолоді.

Був колись час, як жив Глущенко в селі, ночував тоді і в степу, і в лісі, й на м'яких пахучих луках. Було колись та тільки давненько, ще майже дитиною,ще як живий був батько, а вмер він, мати вийшла заміж за вдівця, малий чотирнадцятилітній Микита Глущенко пішов мандрувати від села до села, доки не натрапив на рудню й не окопався тут остаточно. За кілька років свого шахтарювання він із неписьменного селянина - наймита зробився студентом вечірнього робітфаку, людиною вже письменною. Глущенка вважають і в казармі й на роботі за справжнього комуніста. Як тільки кандидатський термін мине, він подасть заяву про переведення у дійсні члени партії.

Глущенко лежав у ліжку й перевертався з боку на бік. На нього ринули спогади про своє минуле дитинство, злидні, безземелля. В уяві гойдались від вітрів панські навдивовижу стрункі й товсті дуби, дрижало колосся на безмежних ланах

жита. Пан сам хліба не сіяв, він боявся управителів, щоб не залишили його своїм хазяїнуванням без грошей і маєтку, бо управителі — це спритні шахраї, що піклуються тільки за одне — як би обдурити пана. Тому пан землю здавав у найми сільським багатіям. У Парасківці було три таких багатії, що наймали в пана сотнями десятин землю й обробляли її руками своїх односельчан. Навряд чи був у селі такий, хто б почував себе незалежним від цих Вишневських, Кабаненків та Квилів. Малий ще був Микита Глущенко, а кожної осени в Квилів вибивав соняшники, дер кукурудзу,сидів на току з ранку до темна, сонце розпікало голову як сковорідку, руки мліли, дерев'яніли, а втекти з току не можна, батько взимку позичав олії та борошна, щоб дотягти до весни — треба відробляти. Коли він не відпрацює, тоді батько мусить сам сідати за чужі соняшники, а свій, хоча й злиденний, усе ж хліб, залишиться недоведений до ладу.

Сидів Микита Глущенко, бив вибивачкою по м'якій шапці соняшника й зі злістю дивився на старого опасистого Квиля, що приходив на тік у начищених чоботях та новому картузі з блискучим козирком. Слідком за батьком бігав його любий син, найменший з родини Квилів, Панько Квиль, або як його селяни звали, Панок. Батько багато з людьми не розмовляв, він тільки давав розпорядження своїм старшим синам, і ті вже були біля молотарки, в клуні, в степу, мотались по господарству як опечені, і в людей, що працювали в Квилів, було таке враження, що не два сини метушаться, а десятки, бо тільки й чути, що один біля ожередів шось кричав, другий коло гарб бігав, потім перший перебігав до клуні й відтіля його розпачливий голос лунав по всьому маєтку. Панок Квилиня на старших братів не скидався. Він переймав звички поводження в батька, і хоча на зріст тільки по пояс дорослій людині, а до того ж був ще й тоненький, худенький, — ходив як батько тихо, не поспішаючи, задравши голову вгору, носив теж чоботи і взимку й літом, коли говорив, із-за спини виймав руку і свої слова підтверджував, підіймаючи та спускаючи руки.

Глущенкові сон сплутав руки й ноги, розв'язував м'язи, послабив їх, але в голові не послаблялися думки про село, про настирливого впертого Панька Квиля й своє дитинство. І несподівано, ніби його облили холодною водою, Глущенко схопився з ліжка й очима вперся в невеличку постать Синиці, що скрючилась під ковдрою. Невже це дійсно так, що партизан Синиця—той самий Панок у лякованих чоботях із села Параскївки? Так от куди його голуба затаскало! А тяжкувато пригадати, занадто йому позбивано поважність і гордощі! Глущенкові хотілося зараз схопитися з ліжка, посадити біля себе Синицю-Квиля й почати йому дорікати згадками про минуле панство, чоботи, усім тим, що колись завдавало Глущенкові болів. Але він вагався. А що, коли помилився, й партизан

Синиця дійсно такий і є, тоді ж Глущенкові велика неприємність, ганьба для члена партії. Краще про це взнати потихеньку, перевірити Синицині документи — хто він, відкіля, написати додому листа, хай організації дадуть відповідь, тоді вже можна буде вживати якось заходів. Та одне діло міркувати,а друге — додержуватись своїх думок. Пекла цікавість Глущенка, не давала спокою, і він таки підійшов до сонного Синиці, одвернув край ковдри з жмуточка обличчя й з посмішкою дивився на худенькі щоки з гострими щелепами, що повипиналися як лемеші, на коло синяків під очима, ріденьке, м'яке русяве волосся. Дивився й сміючись хитав головою.

Дісталося видко Квилю нюхати смаленого вовка, на шахту поїхав, не все ж за батьком ходити, треба ще й самостійно пожити. А влаштувався непогано: має партизанського квитка, вже він редактор стінгазети, виступає на зборах, захищає скривджених від пролетаріяту. Видко жалко свого брата, та нічого— пролетаріят себе теж оберігати може.

Синиця раптом одкрив великі здивовані очі й мовчки глянув на Глущенка, який теж не зводив з нього очей.

— Чого ви тут стоїте? — не витримав Синиця й спитав тремтячим голосом.

— Ніяк не пригадаю, де я, все таки, з тобою зустрічався. Мені здається, що в нас старе знайомство.

— Одійдіть од мене, не заважайте мені своїми спогадами спати.

— Я не хотів тобі заважати, та видко нерви в тебе незавидні— спиш і все чуєш. Спи, бо в шахті не в Парасківці. Завтра треба працювати. Гудок ранком загуде.

Синиця раптом підвівся й уперся очима в Глущенка.

— Одійдіть, кінець-кінцем, від мене з своїми Парасківками. Я вас знати не знаю й знатись не хочу. Це нахабство якесь,— почав він підвищувати голос,— опівночі лізуть з дурницями.

— Чобітки в тебе, Панько, гарні були. Як намальовані чобітки,— кинув йому Глущенко востаннє й пішов спати.

Ліг і Синиця. Тільки йому було не до сну. Він голову поклав на подушку якомога вище й прислухався до шамотіння на Глущенковім ліжкові. Коли відтіля стали нестися спокійні звуки хропіння, Синиця встав, посклацав у лантух із тумбочки речі, захопив про всякий випадок конторську ковдру, простирадло й тихенько, навшпиньках, озираючись, вийшов на двір...

Ранком Глущенко побачив Синицине голе ліжко, розкриту порожню тумбочку й схопив себе за волосся.

— Ой, який же дурень!— майже закричав він, і казармники припинивши збирання на роботу, застигли. — Що ж я наробив, ідіот! Спугнув Синицю, вирвався, клята душа.

І тут же в кількох словах Глущенко розповів шахтарям про несподівану зустріч із куркулем Паньком Квилем, що сховав своє вороже обличчя за партизанську книжку якогось Синиці.

— Бачиш,— підійшов до Глущенка довгорукий Чередниченко,— виходить, ми не даремно накинулись на нього, коли він казав за виховання Прищепи. Пам'ятаєш, як старий вибійник отут був — Деркач, він теж казав, що слова Синиці — ворожий виступ.

— Товариші,— принизливо вигукнув Іванов,— хіба тільки в нас один Синиця ворог? Тут є й без нього багато, що підривають під вами ґрунт. Багато ворогів є, а бачити їх — очі у вас підсліпуваті.— Іванов замовк, ніби подавився власним язиком.

— Чи не натякаєш ти на себе? Так тебе ми бачимо, що ти за пяця,— сказав Завірюха, й його зауваження здалось смішним, одразу вибухнув дружній регіт.

Другий гудок нагадав, що зараз балакати ніколи, за годину шахтарям треба одержати лямпу, наряда й спуститись по своїх горизонтах. А ще треба одягтись, промити очі й дійти до нарядної. Казарма поринула в турботну мовчанку готування до зустрічі трудового дня.

III

Деркач рубав останнього конька. Вугілля від натиску молотка м'яко відставало від лупакової стелі, й зубок кришив, вивертав грудки, ніби це не вугілля було, а струхлявіле дерево. Не завжди так працюється, як сьогодні. Буває в цій же самій верстві, такої ж міцности вугілля, а не клеїться робота, хоч зубами скрегочи — то зубок, наскочивши на сталистий іскриш, затупиться — треба міняти, то шлянґа заплутається — треба лізти розплутувати, то лісу не вистачає, теж лізь вишукуй по полю. А буває інакше: усе йде гаразд, ніби котиться колесо по рівнині, одпрацюєш зміну й ще почуваєш у собі сил не менш, як на другу. У таких випадках і настрій зовсім інакший, і думки не ті. Не турбуєшся, щоб якомога швидше закінчити та відпочивати, а думаєш про різні життьові справи, вчинки, події, про все, чим багата повсякденність.

— Це хто, Деркач? — почув вибійник десятників голос.

— Так, товаришу Сороко,— не перериваючи роботи, відповів Деркач.

— Добре, так і запишемо,— водив десятник олівцем по паперу книжечки,— так і запишемо,— повторив він. — А як же воно діла, товаришу Деркач? — знову спитав десятник під той момент, коли в вибійника не стукотів молоток.

— Прекрасні діла, товаришу Сороко,—і молоток знову почав гризти вугілля.

— Це добре, коли діла прекрасні.

Завжди десятник Сорока спитає те, що йому потрібно, запише й лізе далі. А зараз він книжечку вже всунув у бокову кишеню своєї спецівки й сидів поруч Деркача.

— Товаришу Деркач,— гукнув десятник вибійника, і той, одвернувши зубком грудку вугілля, поклав молотка собі на

ноги. — Товаришу Деркач, я хотів вас одірвати від роботи на одну хвилину.

Сорока трохи промовчав, можливо всього якусь хвилину, й за цей незначно короткий час обличчя його перетворилося із задумливого в підлесливо-прохацьке. Посмішкою кривились губи, блищали зуби, обмаслились очі, й на обличчі загорілось руде волосся бороди мідним вогнем.

— У мене до вас, товаришу Деркач, велике прохання.

— Будь ласка, що можливе — я радий зробити.

— Можливе, товаришу Деркач, і дуже можливе, варто тільки вам цього схотіти. Я буду прохати вас про одне: не сердьтесь на мене, товаришу Деркач, прохаю — не сердьтесь. Я й без цього нещасна людина... Ви мабуть чули — в мене вдома ціла трагедія, не знаю, як і переживу її. А тут ще на роботі догану наказом по шахті оголошено.

— Догану, товаришу Сороко, дано не за те, що я на вас серджусь, а за байдуже ставлення до роботи.

— Не кажіть, товаришу Деркач. Це ж бо не так. Не заявили б ви Орлову, все було б гаразд.

— Як би було все гаразд, то й заявляти нічого було б.

— Я бачу, товаришу Деркач, ви не хочете перестати на мене сердитись.

— Я не серджусь, товаришу десятнику, й коли будете працювати як слід, добре керуватимете роботою, то й надалі не сердитимусь. А покищо, давайте займатися своїм ділом.

Деркач узяв молотка, і його плечі задвиготіли від поштовхів стисненого повітря. На Сороку знову ринули колись незнані ним злість, хвилювання й пекучий біль серця. Уже не блищали зуби, не танули в маслі очі, — зуби вчепилися один за один, на щелепах руде волосся бороди випнулось клоччям, і очі як би могли — проштрикнули б вибійникову спину до самого вугілля.

Сорока поліз до нижчих приступків. Записуючи в книжечку прізвище Карпова, десятник згадав, що цей бородатий вибійник не в ладах із Деркачем. На останніх зборах шахтарів ділянки Деркач лаяв так, що пробачити, забути про це зможе не кожен. Сорока відчув із цим бородатим вибійником якусь спорідненість, близькість, і він після кількох вступних речень почав скаржитися на своє нещасливе життя, розказав усю історію з Прищепою, про свої страждання й упертість у родинній боротьбі. Удома становище все гіршало. Сорока як і раніше, стоїть на своєму — не розмовляє ні з дружиною, ні з дочкою, але вони не тільки не йдуть на поступки, а навпаки — почали запрошувати до себе на квартиру коногона Прищепу. П'ють із ним чай, лускають насіння й посміхаються. Їхній сміх не дає Сороці спокійно лежати в сусідній кімнаті, він схоплюється з ліжка й бігає як звір, обнесений гратами. А тут ще в шахті не слава богу, — Деркач почав уїдатись, хотів із ним Сорока

помиритись, так той і розмовляти не став. А що йому треба, чого прив'язується — тяжко зрозуміти.

Карпов, напівлежачи на похилому масному ґрунті, дивився пильними очима на Сороку, уважно слухав і співчуваючи хитав головою. Карпову шкода було колись лагідного, спокійного, а тепер із розхристаною душею Сороку. Він би на що хочеш пішов, що хочеш заподіяв, аби допомогти своєму десятникові, з якими прожили багато-багато років мирно, ніколи не сказавши один одному лихого слова.

— Усякий народ на білому світі трапляється,— казав Карпов у відповідь на Сорочині скарги,— от узяти хоча б і Деркача. Колись він був гарним чоловіком, дружив я з ним. А потім зіпсувалась людина. Гордощі його задушили. Куди ж там! Усі з Деркачем носяться як із писаною торбою, хіба тепер йому до Карпова? Навіть десятникові й то від нього поваги немає. Справді, товаришу Сороко, тяжко зрозуміти, чого йому треба. Одного мабуть він хоче — в начальство влізти. Надокучило мабуть із молотком тягатись, може хоче з книжкою лазити.— Карпов вхопився за свою догадку обома руками. — Може, товаришу Сороко, хоче Деркач вас із ділянки вижити, а на ваше місце десятником стати? Може ж так бути, як по-вашому?

Сорока у відповід тільки тяжко зідхнув.

І Карпов до свого припущення почав ставитись, як до факту, що не може бути спростований. Він обурювався з Деркачевого вчинку так, що навіть не клеїлась робота, насилу дорубав останнього конька. Не в сипі Карлов удержати хвилі обурення, він мусить десь про Деркачеву нечесність розповісти, щоб знали люди, хто такий отой самий славетний Деркач, що має непохитний авторитет старого шахтаря.

Карпов своє бажання вдовольнив. Він, пообідавши, пішов до довгого будинку шахткому, що починається зараз же від воріт рудні. Власне, цей будинок тільки звався шахткомівським — тут опріч професійної організації містився й партосередок, дві кімнати займав комсомол, у безлічі кімнат-кліток розташувалися різні громадські осередки, гуртки, через це будинок шахткому ніколи не замикався — вдень і вночі тут засідали, вирішали, перевіряли. Немазані завіси вхідних дверей рипіли безупинно, ніби дихали хворими легенями, в коридорі тупотіли ноги відвідувачів, що сновигали від кімнати до кімнати з одного кінця в другий. Громадське життя кипіло. Але до шахткому йшли й ті, кому тут зараз діла не було ніякого; такі відвідувачі всередину не заходили, не топтались—вони розсідалися на лаві попри вікон на відсоння, в обличчя дивилося передвечірне сонце, шахтарі мружились і ліниво розмовляли. А коли знаходився цікавий оповідач, сходилися навколо нього, й над юрбою стояв галасний говір і стовп теплого сміху.

Карпов прийшов, коли шахтарі саме з'юрбились і когось уважно слухали та кидали в середину юрби оповідачеві репли-

ки. Він і собі бороду простяг уперед, щоб бачити, хто воно там говорить. На лаві, обпершись спиною в цеглу шахткомівської стінки, сидів чоловік років тридцяти, не дивлячись на тепло, одягнений у ватяний піджак. Він м'ясистими губами смоктав цигарку, пускав крізь зуби цівки слини й непримушено вів розмову.

— От я цьому самому десятникові й кажу: так і так, товаришу, ти чоловік релігійний, я бачив — твоя жінка паски пече, яєчка пофарбовані на тарільці лежать. Вітаю божеських людей, сам деякі почуття до неба маю, а тому прошу — заклич мене розговлятись. Дуже хочеться посидіти в релігійному обчестві. А коли не запросиш, то я тобі це, сукиному синові, так не залишу. Я тебе під манастир підведу. Хоч ти й десятник, а я кріпильник, але ти біля мене, коли захочу, на колінах лазитимеш.

Оповідач ще довго хвалився своїми пригодами, розказував як до того дійшов, що й гроші позичав у десятника та не повертав, навіть ботинки забрав, аж поки про це дійшло до шахткому й кріпильника з шахти вигнали.

— Ні чорта!— заспокоював себе оповідач.— Товариш Булатов не загине. Він дураками забезпечений. Головне — нюх мати. А в мене ніс, як у хорта—те, що треба, винюхаю.

Карпов запустив свої пальці в бороду й перебирав волосся, ніби виплутував відтіля грудочки вугілля. Видко було — не міг спокійно слухати хвалька, що вміє визискувати інших людей. Карпов не витримав, він розштовхав ліктями юрбу, підійшов аж до простягнутих уперед ніг оповідача й кинув йому в обличчя як гарну каменюку, зле слово:

— Мерзотник!

Юрба коливнулася. Образу було кинуто з такою замашністю й щирістю, що мусіла б на ображеного справити якесь враження. Але вилаяний кріпильник у відповідь тільки затягся димом цигарки та смачно сплюнув.

— Падлюка!— ще додав Карпов.— Своїх мерзотників хватає, щоб знущатись над десятниками. А ти сюди притаскався.

— Так його, так,—хтось підштрикував із натовпу.

— Свої десятникам жити не дають,— не вгамовувався Карпов.—Хто Деркача знає?—повернувся вже обличчям до натовпу Карпов.

— А хто ж твого напарника не знає?

— Два чорти—пара.

— Старі рудничі сичі.

— Та ні, їхній глечик кокнувся.

— Я не мерзотник, щоб мати друзів—мерзотників,—відповів на репліки Карпов.

— Це ти, діду, щось не туди гнеш.

— Діда мабуть Деркач у змаганні випередив.

— Еге, Карпов, значить, не берьоть? А хвалився—я, я... От тобі й я.

— Мене грець собачий хто випередить,— загорілось самолюбство в Карпова, — з такими комуністиками я справлявся й справлятимусь. А змагатись із Деркачем я для себе вважаю за ганьбу.

— Чи ви, діду, полаялись із Деркачем, чи що?

— Мені лаятись нічого. Хай із цим кар'єристом собаки сваряться. Заїдає Деркач нашого десятника, от що. Хоче сам на його місце сісти. Командувати захотілось. Командуй дома краще. А то вже дочку-комсомолку ножем почали штрикати. Докомандувався!

Деркач вийшов із будинку шахткому. Був у секретаря осередку, розмовляли про роботу ділянки Мазурка - схід. Черевань указував Деркачеві, що партгрупа працює незадовільно, члени партії розтанули серед шахтарської маси, їх не видко попереду, вони вважають, що досить з них того, аби самі працювали гаразд, а що в дільниці недоладности, різні ненормальності, — це членів партії не обходить. Групорг на Мазурці - схід Зайцев — комуніст молодий, йому треба допомагати керувати, а Деркач — як старий член партії — цього не робить. Вийшов від Череваня Деркач із почуттям провини й відповідальности. Зароїлись думки про плян дальшої роботи, він мабуть пройшов би повз юрбу, не помітивши її, та раптом почув своє прізвище й спинився. Карпов тряс бородою, піднявши вище голови руку з простертим пальцем і запевняв про заїдання Деркачем свого десятника,

— А ну, ну, що ж ти верзтимеш далі? — спитав голосно Деркач, і натовп зацікавлено став позирати то на одного старого, то на другого. Карпов був збентежився. Та хтось, побачивши це, зауважив:

— Що, Карпов, просто посипалось?

І бородатий вибійник, спалахнувши, навіть зробив крок наперед.

— А що ж, хіба не вірно, що ти в десятники лізеш? Не вірно, скажеш, що Сороку ти з дільниці виживаєш?

Деркач хотів був відповідати на ці несподівані, безглузді обвинувачення та вчасно отямився. Тут, під шахткомом збираються тільки плести плітки, розповідати анекдоти й зовсім не до речі буде виправдуватись перед юрбою, доводячи їй, що слова Карпова — чистісінька вигадка.

— Пом'ятай, товаришу Карпов, ти за свої слова будеш відповідати.

Деркач одразу повернувся й пішов по вулиці додому. У натовпі хтось пустив слідком дотепа, та цей дотеп не справив ніякоговраження, бо панувала ніяковість і мовчанка.

— А де ж хвалько дівся? — звернув хтось увагу на відсутність упевненого визискувача-кріпильника з якоїсь рудні.

— Здорово ти його, діду, одчухмарив.

— Мабуть хвалитись своєю спритністю більше не буде.

РОЗДІЛ П'ЯТИЙ

ЗЕМЛЯ ТРЕМТИТЬ

I

Деркач на дверях загадовні зустрів прибиральницю Мавру. Вона любила хуткіше позамітати підлоги лямповні та нарядної, постирати з столів і потім десь знайти компаньйонку, лускати насіння та перебирати комунебудь кісточки.

— Драстуй, Мавро, — привітався він із старою, — відпочиваємо, значить?

— А чого ж? Може й тебе почастувати? — простягла Мавра жменю насіння Деркачеві. Він узяв, і лушпиння тепер летіло на підлогу жвавіше.

— Як воно, Мавро, є вже хтонебуть у нарядній?

— А чого їм тут треба? Смітити? Не пустю. Їй-бо не пустю. Мабуть знов засідання. Вам видно діла немає. Краще б працювали, а не язиками мололи. Не пустю. Їй-богу не пустю!

Мавра не любила, коли в нарядній були люди невчасно, — тоді їй доводилось ще раз замітати, бо хто б не збирався, хто б не засідав — на підлозі залишалося сміття. Прибиральниця завжди не хотіла пускати до нарядної людей, але з нею в таких випадках починали розмовляти чемно, і вона кінець-кінцем згоджувалась пустити востаннє, але це вже справді таки востаннє.

— Ось і групорг наш іде, та дивись, Мавро, який красунь. Невже й з ним нас сьогодні не пустиш? Здорово, Зайцев. Чого ж ти загулюєшся? Сам же казав — засідання рівно о п'ятій. Ну, та нічого. Біда от тільки — Мавра не пускає.

— Маврушо, — почав підлещуватись Зайцев, — у нас же діло, серйозне діло, ми ж тебе не так часто турбуємо. Ти вже зроби ласку, пусти, ми не довго й сидітимемо, раз-два й готово.

— А багато вас буде? — пішла на поступки прибиральниця.

— Та де там. Не більше як десять чоловіка.

— Ох, оці мені засідання, — покрутила головою стара — коли вже їх здихаюсь. Тільки те й знають, що засідають та засідають. Немає й напасти на ці засідання. Ну, йдіть та глядіть же мені.

На засідання партійної групи першої зміни Мазурка-схід прийшов ще один член партії — кріпильник Слюсар. Не було тільки двох кандидатів — Черняка та Соловйова. На засідання мусив прийти також і комсомольський актив. Деркач порадив групоргові Зайцеву закликати їх, хай хлопці втягуються в партійне життя. Решта людей з'явилась незабаром. Останні прийшли комсомольці Завірюха з Мартинюком.

— Можна починати, товариші. Ті, кого запрошено сьогодні, всі тут. Присутні три члени партії, два кондидати та чотири комсомольця, — Зайцев підвівся з-за столу, ніби підкреслюючи цим, що початок засіданню зроблено. — Група наша, товариші,

кількістю гарна. З такою групою можна гори ворочати, а не те, що норму вугілля давати. А ми того, плаваємо, щось не клеїться в нас. Один день і до ста відсотків доганяємо, а другий дивишся і очам не віриш—відсотків сімдесят ухитрились дати. А чого так? Оце саме „чого" ми й мусимо виявити й знищувати, щоб надалі не повторювалось. Зі мною говорив секретар, товариш Черевань. Каже — погано працюєте, значить, комуністи ви погані. Хотів було заперечувати, та язик не повертається, не находив, що казати. А й справді, що я міг сказати? Що працюємо ми гарно? А де ж тоді вугілля від нашої гарної праці? Ось воно в чому справа.

Раптом заскиглили двері й майже вбігла на вид така неповоротка, опецькувата Мавра.

— Усе засідаєте! — накинулась вона з лайкою на партгрупу.— ніяк не назасідаєтесь? Уже шахта завалилась, Мазурку вашу чорти з квасом з'їли, а ви все задами лави трете. Усе як скажене поприбігало начальство, в шахту подалось, а ви все голосуєте. Соромно, хай би оці комсомольці засідали, а то й ти, старий Деркач, стара коцюба, теж до них уплутався. Сором вам, тьфу, — плюнула вона з презирством і повернулася йти.

— Мавро, що ти мелеш? — трохи збентежився від потоку прибиральницих лайок Деркач.

— Нічого не мелю. Самі мелете, а в шахті штрек Мазурки завалився. Кажуть, як почав сідати від проходки, так тільки біля квершлягу зупинився.

— Ну? — вирвалося в Мартинюка. — Він кожного дня, йдучи штреком, нетерпляче вдивлявся вперед, коли ж воно кінчиться ця путь: колії, калюжі води й пари кріплення здавались тоді безконечними.

— Це ти, Мавро, загнула! — усміхнувся Деркач, хоча в його очах стояла наллята тривога.

— Тьфу на вас! Брехати ото б я прийшла. До них як до людей, а вони ще й носа копирчать. Тьфу! — Мавра обурена подалася знову до кліті, щоб разом із відкотницями випитувати подробиці новин у тих, хто виїздить на-гора.

— Хлопці, — звернувся Деркач до партійної групи, — не знаю, скільки тут правди, але байдужими бути не можна. Ви почекайте, а я поїду взнаю, що там таке. Так почекайте ж, товариші! — крикнув Деркач уже здаля. Він метнувся до лазні, одяг спецівку, забіг у лямповню і тоді вже до кліті. Осторонь ставбура зібрався натовп цікавих, що почули про випадок у шахті і посходились узнати, чи немає жертов. З-під землі вискочила кліть із напханими в її поверхах людьми. Шахтарів зараз же оточили. Ті, що з шахти виїздять, у розмови вдаються неохоче. Було тільки зрозуміло, що вони виїхали на-гора, бо нічим працювати, в штреці обвал, труби зіпсовано, повітря стало доходити таке слабке, ніби гнали його на компресори, а хтось сонний лежав і дмухав у трубу.

До Мазурки · схід Деркач дійшов верхнім штреком. У приступках вибою не було. Весіли недорубані коньки, лежав невикористаний ліс, скрізь почувалось несподіване, раптове закінчення роботи. Не тільки в трубах повітря не було, — обвал зробив загату, вентиляція припинилась, у полі не почувалось звичайного руху повітря, знизу вгору, до ґезенка, на верхній горизонт. Але мертвість панувала не скрізь. Деркач виліз із люка, і спереду в штреку замайоріли кволі вогники, що коливались у чиїхсь руках. Деркач підійшов, пізнав високого шахтоуправителя Орлова, завідувача дільниці техніка Лисицького, стояв тут секретар партосередку Черевань, було ще кілька чоловіка, усі дивились уперед, ніби іхні погляди були прикуті обвалом. Товсте дубове кріплення силою тиснення землі, як од паралічу поскорчуване, повипинане чудернацькими дугами, посплющуване, ніби це не кріпке дерево, а гармонія, яку можна стискувати і розтягувати. Сірий лупак своїми брилами зім'яв пари, навалився на колію, заповнив штрек мов сморідний газ, через який стоять люди і не наважуються пройти, хоча на тому боці бути треба край.

— Товаришу Лисицький, — звернувся шахтоуправитель Орлов до завідувача дільниці, — скажіть, за який час можна оце все прибрати, навести порядок і почати в приступках роботу?

— Зараз я, Миколо Івановичу, — після цілої хвилини мовчазного роздуму почав відповідати Лисицький, — точно сказати не можу. Для точности треба заміряти. Але й потім треба знати, скільки буде на очистці робочої сили, коней і таке інше.

— Мене ваша відповідь, товаришу Лисицький, не задовольняє. Звичайно, ми мусимо мобілізувати всі сили, щоб звільнити штрек від завалу якнайшвидше. Ми не маємо права поглиблювати прорив.

— Коли сприятимуть усі умови, то я гадаю... я гадаю, — технік замислено вирячився на пляму жовтого світла, що лив на землю акумулятор, — я гадаю, що коли почати роботу з завтрашнього ранку, то трьох діб на це буде досить.

— О! — вирвалось одразу не з одних вуст.

— Товаришу Лисицький, — не то прохаючи, не то докоряючи протягнув Орлов, — це ж заріз для нас. Ми мусимо хоч із шкіри вилізти, а щоб дільниця прогуляла не більше доби.

— Знаєте, — усміхнувся Лисицький, — я заперечувати не можу. Зараз трапляється таке, що можна на все сподіватись. Із свого боку я вживу всіх заходів, щоб почати давати видобуток як можна скоріше.

У штреку біля брил лупаку серед керівної частини шахти почались сперечання. Орлов усе ж припонував закінчити очистку до початку роботи першої зміни на післязавтра. Секретар осередку Черевань із свого боку сказав, що роботу треба починати не завтра вранці, а сьогодні. Людей частину можна зняти з інших дільниць, а частину мобілізувати з тих, хто зараз відпочиває. Мобілізацію людей на поверхні Черевань брав на себе.

Деркач мовчав. У нього виник плян, і він пішов подивитись та впевнитись до проходки штреку, чи можна те здійснити, що він гадав. На кінці мовчазного штреку все було мертве, мов у пустелі, де тільки но пройшов невблаганний і непоборний вихор. Валялась лопата, два ваґони лежали попри колії і їхні колеса стирчали на пузі, як підібгаті ноги тварини, що лащиться до людини. Один ваґон стояв на колії недовантажений лупаком і в самоті нагадував безпритульного. Деркач пішов назад задоволений.

Біля обвалу розмова закінчилась. Дійшли до висновку, що треба зараз же починати роботу. Орлов уже йшов знімати людей з другорядних робіт інших дільниць, Черевань мобілізовувати людей на поверхні, а Лисицький керувати очисткою штреку на заході обвалу.

— Товариші, хвилинку зачекайте! — застав Деркач людей біля люку. Хтось уже вліз у дучку, вниз падали грудки вугілля й плями світла. — Я хотів пропонувати, щоб з обвалу вивозити породу в два кінці.

Деркачева пропозиція була несподіванкою.

— Так, я пропоную, товаришу Орлов, — став звертатись Деркач безпосередньо до шахтоуправителя, навіть підвівши вгору лямпу, щоб видно було обличчя високої постаті господарника,— я пропоную з західного боку обвалу вантажити породу і вивозити на - гора, а з цього боку породою забучувати проходку штреку. Цим наполовину прискориться можливість почати роботи в приступках.

Мовчали всі. Десь луснув стояк, чути було, що посипалось порода. Деркачеві не видко виразів облич, але коли відповідають йому мовчанкою, значить не дурницю він запропонував.

— Гм. Так - так. — Порушив тишу Орлов. — Що ви можете відповісти на цю пропозицію, товаришу Лисицький?

Технік стояв спокійно, ніби це все було йому давно знайоме, і тільки зтримка за тим, щоб він висловився.

— Я зараз не можу сказати, чи було б доцільно, Миколо Івановичу, таскатись із породою з місця на місце, але тут є друга причина, що унеможливлює здійснити цю операцію.

— А що саме? — не витерпів Черевань і підійшов до техніка.

— Тут немає вентиляції, — відповів Лисицький, — люди працювати не зможуть. Зараз уже ви на собі почуваєте—тяжко дихати. А за годину, за дві, та ще коли почати перекидати з місця на місце породу — сюди не можна буде зайти навіть на кілька хвилин.

— Товаришу техніку, — теж ніби чекав на це, спокійно, навіть посміхаючись, відповів Деркач. — Коли країна задихається без вугілля, то нам нічого боятись задухи від пилу. Але зовсім не обов'язково нам працювати в задусі. Ми можемо розібрати трубу, і сюди хоч потроху, а йтиме свіже повітря. Труби ж не поперериванi, товаришу техніку?

— Ви маєте рацію, — погоджувався Лисицький, — труби мабуть тільки погнуті, тому й слабкий доступ повітря, власне кажучи, думка ваша гідна уваги. Коли от Микола Іванович погодиться, то можна очистку провадити з двох боків.

Орлову більше порад не треба. Він мав уже певну думку і почав діяти. Завідувач дільниці Лисицький дістав розпорядження розпочинати роботу з двох боків, і технік подерся в люк.

— Деркач, — зупинив Черевань вибійника, що й собі вже почав підійматись на м'язах рук у дучку, — ти ж, сподіваюсь, теж будеш уночі працювати?

— Авжеж.

— Добре. Так ти тут дивись. Становище, як бачиш, тяжке.

Це "дивись" Деркачеві казало багато. Йому секретар доручав бути відповідальним за роботу. Орлов навіть додав:

— Ти, товаришу Деркач, візьми на себе керівництво цим крилом роботи.

— Гаразд, — чітко відповів Деркач, — не більш, як за годину робота тут почнеться. Зараз у нарядній засідає наша партгрупа, я її приведу в штрек.

Більше розмов не було. Мовчки вилізли на верхній горизонт і пішли, кожен замірковаций про свою частку єдиної роботи. Орлов думав, де б зараз можна зняти людей, щоб це не позначилось на інших дільницях. Черевань пригадував, до кого б послати свого технічного секретаря, щоб викликати до осередку й вирядити в шахту. Деркач підраховував, скільки йому треба людей. Добре було б, коли б чоловіка чотирьох послати гнати ліс, чоловіка шість кріпити, чотирьох навалювати у ваґони породу та мабуть знову чоловіка шість ганяти ваґони, розвантажувати їх і породу підкидати вгору, щоб вона займала менше місця. Ого, 20 чоловіка, виходить, треба. А є тільки дев'ятеро і то коли партгрупа ще не розійшлася.

II

Партійна група засідання відклала до приходу Деркача. Від нічого робити зав'язались розповіді про різні випадки на шахтах Донбасу. Завірюха й Мартинюк сиділи і не тільки слухали, а й переживали страхіття, що десь траплялись на таких, як і ця шахта. Молодим шахтарям моторошно було чути, як обривалась линва, і кліть, долітаючи вниз, розплющувалась разом із людьми в корж. Розповідали тут і за обвали, які денебудь траплялись, розказували про вибухи, страшні вибухи, що з людей робили грудки вугілля. Але це було цікаво слухати Завірюсі та Мартинюкові, а хто на руднях живе не перший місяць, тому доводилося чути вже не раз, а декому й бачити всі ці нещастя на власні очі, і розмова не була така захоплива, щоб був непомітний хід часу. Деркача не було мабуть більше як годину. Перший не витримав Слюсар.

— А чи не досить нам отут сидіти? — спитав він, — щось не чути нашого Деркача. Мабуть уже засідання треба відкласти та йти додому.

— Почекаймо ще трохи, — розраджував групорг Зайцев.

Слюсар угамувався, але не надовго. Иому не сиділось, він почав ходити по нарядній, потім вийшов подивитись до кліті, що воно там діється і більше не повернувся. Зник із загадовні і комсомолець Марченко.

Деркач застав у загадовні шістьох чоловік.

— Тепер не до засідання!— сповістив він їх. — Завалився наш штрек. І добре завалився. Технік каже — не менш трьох діб треба на очистку. А це визначає недодати якомусь заводові ешельон вугілля, коли не більше. Бачите, чим це пахне? Тільки було почали з прориву видиратись, мріяли вже про червону зірку на копрі, а воно як раз... Та ні чорта!—Раптом випростувався і підніс голоса Деркач.—Ні чорта. Вихід, товариші, з усякого становища є.

І старий розповів, ще є можливість відкрити Мазурку — схід не пізніш як до завтрашньої другої зміни. Потрібна тільки на ніч завзята робота сорока чоловіка. Зараз партгрупа мусить піти по своїх квартирях, одягатися, захопити сокири й не більше, як за півгодини бути в шахті. Хто трапиться по дорозі — треба закликати на роботу, можливо до кого й зайти не заважить... Головне, щоб були люди, а з людьми робота не страшна.

— Товаришу Деркач, так це й ми з Мартинюком аґітнемо в казармі. Може й від нас хто прийде.

— Прекрасно, товаришу Завірюхо. Дуйте, хлопці. Тільки швидше, бо Мазурка мовчить.

Деркач порадив у штрек спускатись через приступки з верхнього горизонту, і група розійшлась. Нові друзі — Мартинюк і Завірюха, щоб устигнути повернутись у призначений від Деркача строк, до казарми бігли. За ними ув'язався невеличкий собака, він котився слідком, верещав, але його не помічали, й собака одстав. У казармі було, як і завжди вечірньої пори: один парубок сидів на ліжкові в кальсонах і, муркочучи пісню, латав продертий зад штанів; Коля Лівша тихенько бив по нервах балалайки; Чередниченко звісив руки з ліжка до підлоги й дивився в стелю, хоча очі там нічогісінько не бачили; за столом кілька чоловіка совали шахи, шаруділи газетами; сиділи біля казарми на лаві й просто на землі.

Хлопці влетіли в казарму вихором; здавалось, цей вихор почне трощити, перевертати ліжка, столи, тумбочки, вихватить з рук газети й понесе через відкриті вікна надвір. Але сталось інакше. Завірюха надзвичайним голосом скликав казармників до себе. Люди сходились, почуваючи якусь несподіванку й тривогу.

— Товариші, в шахті обвал!— вигукнув Завірюха, і це ще більше надало уваги і насторожености молодим шахтарям, що з'юрбились біля столу.

— Наскільки поменшало вашого брата? — запитав Іванов, збивши Завірюху з течії думок.

— Жертов немає, — додав Завірюха, і одразу напруженість розійшлась. Хтось полекшено зідхнув.

— Нічого, — тоном заспокоєння сказав Іванов, — це випадок із системи обвалів. Але ви, не турбуйтесь не зараз, так другим разом комусь із вас ребра захрущать. Чавкнете, як писклята під колесом. Хо-хо-хо! — голосно засміявся Іванов. — Хо-хо-хо. Ви на мене не звертайте уваги. Це в мене сьогодні гарний настрій.

— Іванов! — стукнув по столу кулаком Глущенко, який щойно повернувся з робітфаку і не встиг навіть покласти книжки в тумбочку. — Іванов, ти знущаєшся з нас. Зараз нам ніколи ходити коло тебе, але май на увазі : ми тобі цього не простимо. Давай далі, товаришу Завірюхо.

І Завірюха почав розповідати про обвал, і потребу зараз же йти на роботу, щоб якнайшвидше видавати партії вугілля з штреку на - гора.

— А що це — обов'язково? — спитав із зацікавленістю Пащенко. Він примружив одне око й чухав пузо.

— Та міліцію викликати не будемо, — пожартував Глущенко, — коли свідомість є, то сам підеш, а немає — тим гірше для тебе.

— Тоді ви як хочете, — зрадів Пащенко і розкрив друге око, — ви як хочете, а я спати буду.

Іванов знову залив казарму гострим, мов ножі, сміхом.

— Ентузіязм! — мовив він єдине слово і теж слідком за Пащенком одійшов убік.

Чередниченко спостерігав за всім, що діялось у казармі, лежачи на ліжкові. Але після глузливого сміху Іванова підхопився, розштовхав своїми довгими руками натовп і вже біля столу сказав:

— Для чого ці балачки? Хочете вговорити Іванова або Пащенка? Обійдемось. Давайте збиратись на роботу.

— Вірно, — підтвердив Завірюха, — швиденько одягайтеся й ходім.

П'ятнадцять чоловіка слідом за Завірюхою вийшли з казарми. Йшли вулецею як колись у селі, з сміхом, веселими дотепами, штовхаючи один одного під боки, тільки йшли не на вигін до дівчат, а в шахту. Завірюха був переповнений гордощів, що він веде на роботу таку силу.

У лямповні хтось вигукнув:

— Дивись, Іванов теж із ними.

І всі почали дивитись на маленьку постать, одягнену в спецівку. Голова Іванова глибоко влізла в брезентового бриля й здавалось, наче голови не було зовсім, а бриль прикривав величезний горбатий ніс, що виріс прямо з плеч.

— Не дивуйтесь, товариші, — відповів Іванов, — мене ваш ентузіязм не захопив. Я не працюватиму тоді, коли це не перед-

бачено календарем. Але я можу цікавитись. Я хочу дивитись, як працюватимете ви.

— П'ятим, значить, колесом?! — зіронізував Чередниченко. — Так знаєш, друже котись собі під...

— Одержуй лямпу, Чередниченко, — штовхнули його під бік і не дали докінчити адресу.

У штреку вже працювали. В розпорядження техніка Лисицького прийшло дев'ятеро робітників з інших дільниць, надісланих сюди Орловим. Лисицький тільки встигав давати вказівки кому що робити, бо за цими дев'ятьма по одному, парами, трійками раз-у-раз надходили робітники з поверхні, виряджені секретарем осередку Череванем. Робітники підходили до обвалу, хитали головами, дивуючись силі природи, що змогла пересилити кріплення, поставлене людьми, і надивившись брались за струмент, приєднувались до тих, що вже працювали. Не більше, як за дві години після розмов шахтних керівників, у ближчому до квершляґу боці обвалу працювало вже двадцять шість чоловіка. Кріпильники обережно міняли пошматоване кріплення, застеляючи рухливу стелю обаполами, тут же поруч човгали по землі лопатами, кидали робітники лупак у ваґони й одпихали назад, на їхнє місце приходили нові ваґони, що стояли поруч, зняті з колії під стіною. Штрек, як темної ночі небо, майорів зірками вогнів, робітники розтяглись на десятки метрів, скрізь метушились, сновигали, квапились. В одному місці з пригнаної партії звантажували ліс — складали попід стінками обаполи й стовпи, знімали з колії порожні ваґони, даючи можливість проходити ваґонам з породою, а трохи далі коногон командував конякою і зчеплював ваґони. Лисицький, крім чергової коняки, дав розпорядження пустити „в сутки" ще двох коней, тобто запрягти тих коней, що не відпочили належної кількости часу, і зараз штреком ходило три партії. Коногони зустрічались на розминовках, находили щонебудь крикнути один одному і рушали в протилежні кінці, один грюкаючи коробками порожніх ваґонів, а другий твердо такаючи колесами на стиках.

Лисицький був задоволений з роботи. Він спочатку передбачав розпочати очистку тільки вранці, коли прийде перша зміна. Але становище совсім змінилось. От і борони свій погляд. Ні, Лисицький уже казав і казатиме, що тепер сподіватись можна на все в усякому становищі. Головне — не відмовлятись виконувати те, що пропонують старші з керівників, безвідмовно братись за все, що велять робити. Хоч і в цьому випадкові: на другого, так уперся б, що три доби потрібно на очистку і ні години менше. А Лисицький погодився на півтори доби, та ще почавши роботу не з завтрашнього ранку, а сьогодні. Адже він знов таки певного нічого сказати не може, як складатимуться справи, але початок зроблено гарний, і коли ці робітники дотримаються до ранку, до приходу зміни, то зроблено буде багато. Кепсько тільки, що не виконуєть, наказ Орлова

цілком, робота не провадиться з двох боків. Деркач не погану дав думку завалювати проходку. Але думки однієї не досить. Думка це все одно, що кар'єра ненародженої дитини. Потрібні люди, а їх ледве вистачає на один бік. Сам Деркач і той не прийшов...

Лисицький не знав, що Деркач у шахті, — він, як і пропонували йому Орлов та Черевань, організовував роботу з другого боку, на сході. Там людей працювало не менш, як і в Лисицького. Члени партійної групи, що були присутні на засіданні, прийшли на роботу, та ще й не самі — Зайцев дорогою заскочив до Слюсаря, який було вже роздягся і в одній білизні сидів за столом, пив вечірній чай. Слюсар, почувши про необхідність їхати в шахту, мовчки одсунув убік грудочку цукру й почав натягати робочий одяг. Вони зайшли ще до Черкашина — члена партії з Кам'янки — захід, але його вже дома не було, дівчинка сказала, що прибігли з осередку й покликали батька на роботу.

Щось більше десяти чоловіка підготовляли штрек до відвозу породи, щоб потім нічого не заважало працювати: поставили на колію біля проходки ваґони, поскладали на них запаси лісу і відкочували до обвалу. Деркач уже розмірковував, кого куди доцільніше поставити, бо для кріплення треба більше досвідчених шахтарів, а навалювати породу й відкочувати ваґони мусять молодші, здоровіші люди.

Раптом до обвалу донеслись вигуки, сміх, розмови цілої юрби, заблищали коло люку вогняні очі акумуляторів, посунулись до місця катастрофи, спереду йшов Завірюха.

— Оце й я розумію, — привітно розвів руки Деркач, — тепер робота закипить.

Після короткої бадьорої бесіди з казармниками Деркач розподілив їх на групи, дав вказівки, де що і як робити, і на сході обвалу робота розпочалась жваво й плодотворчо.

З роззявленого рота розґвинченої труби в штрек виходило стиснене повітря й трохи розряджало задуху, гнало курний туман у люк. Робітники постягали з себе одяг, були голі по пояс, лупаковий пил сідав на тіло чорним шаром, змочувався рясним потом і одвалювався коржами, оголюючи чисті плями тіла, що зараз же вкривались новим шаром.

Одному Іванову було нежарко. Він ходив штреком, мовчки спиняючись коло місць, де працювали робітники, дивився на їхню роботу, коли набридало дивитись в одному місці — переходив у друге, йому кортіло щонебудь сказати, та не було слушного часу, нікому було говорити, бо всі зайняті своїм ділом, слухати філософа ніхто не стане. Тоді Іванов, також мовчки, як і прийшов, виліз із штреку на верхній горизонт і подався на той бік обвалу. Тут він натрапив на цікаве для нього видовисько. Один кріпильник, на прізвище Зуйков, устромив свою сокиру в тіло закріпленого дуба й підійшов до Лисицького.

—А котра воно година, товаришу техніку?

Лисицький протер рукавом спецівки скло годинника й руку підвів під промінь акумулятора.

— Чверть на одинадцяту,— байдуже відповів технік.

— Ого! — здивувався Зуйков. — Уже зайвих п'ятнадцять хвилин відпрацював.

— Треба йти на відпочинок, — і він з насолодою по-кошачому потягнувся.

— Як це на відпочинок? — не зрозумів Лисицький. — Ви ж прийшли з товаришами на позачергову роботу. З товаришами ж треба разом і залишати.

— Я працював у свою зміну, а не позачергову, — пояснив Зуйков,— а мене Орлов пригнав з іншої роботи сюди на обвал.

Розмову кріпильника з техніком почув коногін другої зміни Мазурки - Схід Бєліков. Він залишив зчіплення ваґонів і підійшов до них.

— А ви що хотіли сказати, товаришу? — спитав його Лисицький.

— Та те ж саме, що й Зуйков.

— Тобто — не хочете більше працювати?

— На все буває свій час,—поспішився замість Бєлікова відповісти Зуйков.

— А хто ж тоді штрек очищатиме, хто вивозитиме породу?— розгублено спитав Лисицький.—Тільки кинете ви — за вами й інші підуть.

— А ми ж то при чому? Наше діло маленьке — одробив і додому,— говорив упевнено Зуйков, але коногін задумався над іншими думками. Воно вірно — одпрацював і додому, але обвал — не жарт. Раз обвал — то вугілля не питай. Люди поприходили звільняти штрек, а вони, Зуйков та Бєліків, хотять людей повести назад, зірвати роботу. Вірно, коногін сьогодні втомився і мабуть не так від роботи, як з переляку: саме коли почався обвал, Бєліков їхав порожньою партією по вугілля. У штреку попереду стріляло. Досвідчений боєць і той почув би окремі гарматні вибухи з десятків гармат, тріщали часті постріли рушниць, навіть чути було зойки, що дуже нагадували зойки поранених у передсмертних корчах. То обвалювався штрек, рушилась земля, нищилось міцне кріплення. Кінь захропів, вуха стригли темряву, ноги дрижали. Бєліков забув, що його Отаман стояв передом до місця вибуху, оперезав худобину гарапником, але кінь тільки більше напружився та дужче захріп. Спереду земля гоготала, гуркотіла, і Бєлікову здавалось, що наче там рвались сотні, тисячі бурок. Він у нестямі різав коня гарапником, діставав проміж гострі вуха, але кінь з місця не рушав і можливо од болю й переляку заїржав. Бєліков отямився. І в одну мить одчепив коня від ваґонів, щоб Отаман, коли зможе— рятувався, а сам кинувся тікати до квершляґу. Йому здавалось, що штрек валиться зараз же за ним. Бєліков біг, не зупиняючись, аж до стовбура і тільки тут, серед електричного освітлення

та робітників, що спокійно працювали, позбувся жаху. Слідом за своїм коногоном прибіг і Отаман; він притулив свою обплакану морду до плеча Бєлікова.

Так, після цих переживань треба відпочити.

Зуйков не вгамовувався. Він почав доводити технікові, чого саме його не обходить, що люди працюватимуть, а він піде додому. Своїм лунким голосом він звернув увагу робітників; до трійки, що розмовляла, почали підходити ще, і незабаром робота в штреку припинилась зовсім. Тепер штрек скидався на вузький завулок, де зібрався базар: майже ніхто не слухав, і всі говорили, щось намагалися довести, втлумачити своєму сусіді. Лисицький мовчав; він одійшов убік і спостерігав, його цікавило, що може вийти з цього колективного базікання. Черкашин, присадкуватий вибійник, теж мовчав, прислухався, чого ж хотять ці люди, що покинули роботу й зібрались докупи. Так, все ясно. Частина шахтарів з тих, що Орлов їх зняв з інших дільниць, одробила свою упряжку й хоче йти, а ті, що вирядив сюди з поверхні Черевань, тисли на них — умовляли, доказували, лаяли. Черкашин бачив, що треба вживати рішучих заходів, бо такі спірки можуть тривати кат-зна скільки часу, а робота не посовується. Він уліз у порожній ваґон, щоб привернути до себе увагу.

— Товариші,— скорше кричав, ніж казав Черкашин,— отямтесь трохи, що ви робите? Ви подивіться на себе, хто ви такі: тут члени партії, старі робітники, а займаєтесь бузою. Буза, справжня буза. Один у ліс, а другий по дрова. Одні хочуть викидати оцей дешпіт із штреку, хочуть дати доступ вугіллю на-гора, а другі вже до жінки схотіли. Давайте, товариші, всі разом розчищати. А потім уже своє візьмемо. Відіспимось із жінками і без жінок, кому як волітиметься. За роботу, товариші!

— Куди за роботу?— не вгамовувався спітнілий від спірки Зуйков.— Хай той працює, хто себе не поважає. Я йду додому.— Зуйков підійшов до встромленої сокири, висмикнув її й подався геть від натовпу. Його проводжали очі шахтарів, що ніби задубіли на місці, як стояки.

— Треба себе поважати,— настирливо зауважив Іванов, вийшов із натовпу і пішов за Зуйковим.

Бєліков вагався: чи теж іти за тими двома, чи залишатись на ніч ганяти з обвалу партії.

— За роботу, товариші!— знову нагадав Черкашин, і штрек почав наповнюватись звуками стукотіння сокир, човгань лопат, грюкоту ваґонів, ділових розмов і вигуків.

Бєліков, згадавши, що десь на розминовках стоять дві порожніх партії і коногони лають його за затримку на чому світ стоїть, і собі кинув гнучкого матюка навздогін двом вогням, що хутко віддалялися до квершляґу, і покваппиво почав закінчувати зчіплювання партії навантажених ваґонів.

III

Тільки засіріло — Черевань уже був на ногах. Він одягся і, щоб не збудити дружини й дітей, що саме солодко спали, вийшов із хати навшпиньках і пішов до шахти. Оглянувши увечорі обвал, Черевань більше в шахті не був, і тепер його непокоїла думка — чи все йде так, як намітили з Орловим та техніком Лисицьким, чи не сталося якоїнебудь затримки, що відволоче початок видачі вугілля з штреку. Черевань учора ввечері негайно викликав до осередку більше як 20 комуністів, що не були зайняті роботою, відпочивали після упряжки. Він розказав їм про обвал і потім спитав, хто з присутніх може зараз же їхати в шахту працювати. Декілька чоловік не поїхало. Один ледве дотяг свою упряжку, щось нездужалось йому, другий і без того мусить їхати в третю зміну, де в кого були й інші мотиви, але більшість дала згоду працювати. Та одне діло дати згоду, а друге — використати цих людей, щоб була з них якась користь, можна бо зігнати в штрек людей, вони тупцюватимуться там цілу ніч, а без пуття.

Черевань ішов напівтемною вулицею, схід ледве-ледве жеврів, а небо ще рясно було всіяне барканами квітчастих зірок. Ще не було першого гудка, й будинки мовчазно дивились на вулицю сліпими очима чорних вікон. Череваня хтось гукнув. То вийшов із будинку шахтоуправитель Орлов.

— Тобі теж не спиться? — потиснувши секретареві руку, спитав Орлов.

— Іду подивитись, як ви очищаєте штрек.

Ішли поруч. Орлов дорогою розповів, що він учора з горем пополам зміг вирвали на інших дільницях дев'ять чоловіка: завідувачі дільниць та десятники стають дибки, кажуть — зняти в них людей, значить загальмувати видобуток. Єдине, що врятувало становище, — це надіслані Череванем члени партії. Орлов уночі був біля обвалу. Йому казали, що стався там якийсь невеличкий інцидент, нібито частина людей хотіла залишити роботу, та все це поладналось. Робота йшла добре, тільки, на жаль, із одного боку, Лисицький не став розпорошувати робочу силу, для більшої ефективности роботу провадять тільки на заході. Орлов сьогодні навмисне встав рано, щоб дати розпорядження вирядити під час наряду людей до обвалу вдосталь на обидва боки.

— Починається, — з прикрістю сказав Черевань, — завжди так: коли на словах — мов по маслу йде. А за діло візьмуться — одне не так, друге — не слава богу, третьому теж у колеса голоблі поставлені.

Черевань спускався в шахту з певністю, що біля обвалу його знову вразять якісь неприємності, виявляться нові гальма, що не дали очищати штрек як слід. Але Череваня зустрів

технік Лисицький, що повільно походжав з одного краю в другий, щоб не сісти, бо почував, що тільки сяде, то одразу засне.

— А, товаришу Черевань! Драстуйте!—простяг руку технік.— Знаєте, в нас діла прекрасно посуваються. От ходім подивитись. Коли й далі так працюватимуть люди — до другого ранку штрек буде чистий.

Череваневі трохи полегшало, він зідхнув. Одразу змінився й настрій. Проходив між шахтарями, пізнавав знайомі запорошені, виснажені обличчя, вітався, бадьорив своїм задоволенням.

— Що воно, товаришу Черевань, уж ранок?—спитав, поздоровкавшись, від утоми ще більш присадкуватий Черкашин.

— Коли спускався в шахту — починало розвиднятись. Але гудків ще не було.

Черкашин потягся й разом позіхнув.

— Ну ще трохи попрацюємо та й на-гора.

— Відпочивати?

— Де там,— усміхнувся Черкашин,— по наряд. Свою зміну одробляти. Якнебудь дотягнемо, а тоді вже...— Черкашин не договорив, заплющив очі, поклав свою голову на долоню й тихо свиснув, імітуючи носовий свист сонної людини.

Черевань придивлявся до людей, хотів побачити широку Деркачеву постать, узнати, як він держиться, чи вистачить і йому сил ще на одну зміну, чи може по-старечому піде додому розправляти кістки. Старого щось не видко. Черевань подумав, що він помиляється, не пізнає серед оцих робітників у рідкому світлі й густому поросі Деркача, але скільки не придивлявся, скільки не заглядав у вифарбовані порохом обличчя, того, кого шукав, не знаходив.

— А де ж Деркач?— нарешті спитав Черевань у робітників,

— А його тут і не було.

— Так, товаришу Черевань,— додав і технік,— Деркач як ото ввечорі пішов, так більше й не повернувся.

— Дивно,—знизав плечима Черевань,— мабуть щось сталося несподіване. Деркач би прийшов. Він обіцяв бути з усією партгрупою. Їх теж нікого не бачу. Зайцева, наприклад, не видко.

— Вірно, їх нікого не має,— підтвердив Черкашин.

Черкашина осяяв здогад як промінь сонця з захмареного неба.

— Товари-и-ш-ші,—протягнув він урочистим голосом,—вони ж працюють. Слово чести, працюють!

Лисицький від здивовання не знав, що й казати. Усе ж пробурмотів:

— Можливо... Все можливо, товаришу Черевань. Я там не був. Усе можливо.

Черкашин скомандував припинити роботу, і одразу ж штрек завмер, занімів, робітники разом із Череванем попритулялись вухами до породи стінок, напруживши слух і нерви. І тоді до них донеслись виразні стуки, гупання, шкрябання, нібито була міцна стіна і з того боку її хотіли розтрощити.

— Працюють!— розв'язав напруження Черкашин.

— Я ж казав, що Деркач мусить працювати,— радіючи сказав Черевань, радість перелилась усьому натовпові. Хтось кинув дотепа, такого, що іншим часом ніхто мабуть і не посміхнувся б, а зараз здійнявся цілий вир сміху. До роботи більше не брались. Черкашин узнав у техніка, що вже час іти по наряди, повідомив про це шахтарів і після недовгих збирань вирушили до квершляґу, залишивши самотні ваґони в непролазній темряві. Пішов і Лисицький, мовчазний, як учень, що тільки но завинив і впіймався на гарячому. Черевань не докоряв технікові за його необачність не тільки тому, що не було у нього на це права адміністратора.

Черевань про техніка зовсім забув, хоч із штреку виходили разом, йому хотілось побачити на власні очі Деркача, що забрався на той бік і стукає, грюкає там, шарудить.

Те, що побачив Черевань на східньому боці обвалу, його вразило й приголомшило так, що він не вразу знайшов, що сказати Деркачеві. Секретар сподівався тут зустріти на роботі партійну групу, а працювало чи не більше, ніж на заході обвалу.

— Що це воно? Відкіля це?— одночасно сміявся і дивувався Черевань.— У тебе ж наче партійна група менша?

— Та покищо менша, а можливо буде й така. Це ж молоді шахтарі прийшли на допомогу.

— А про вас ніхто й не знав, що ви працюєте.

— Та невже? — здивувався Деркач, — от тобі й раз. — Старий сміявся, мов і не було ніякої втоми, хоча він цілу ніч з іншими кріпильниками ставив пару за парою, вишикувавши вже довгі шереги нового кріплення, схожі на добірних вояків.

Незабаром у штрек прийшов і Орлов. Він узнав від Лисицького про роботу на східньому боці обвалу, зрадів цій новині і, не дочекавшись кінця видачі нарядів, спустився в шахту.

— Отуди до бісового батька! — вирвалось у нього, коли виліз він із дучки печі й побачив розпал роботи, — от тобі й Деркач!— горяче тиснув він руку старому.

— От тобі й молодь, — поправив Деркач шахтоуправителя. — Тут усього кілька чоловіка з старих робітників — наша партгрупа. А решта — молодь, недавні селяни.

Деркач знову почав вовтузитись із колодою. рубав її, хекав, летіли геть пахучі тріски. Черевань із Орловим одійшли від обвалу в глибінь штреку. Повз них по пояс голі два парубки гнали ваґона з породою. То впирались ногами в шпали, а руками в залізо Завірюха і Мартинюк. Безліч разів вони залишали позад себе обвал, підганяли ваґони до кінця штреку, й там Чередниченко з іншими робітниками допомагав перекинути ваґона, звільнити його від породи. Завірюха ще тримався добре, він, коли гнали порожнього ваґона, находив щось розповісти своєму новому другові, щоб підтримувати хлопця, бо Мартинюк спочатку

несміливо, ніби між іншим, скаржився на біль у литках, стегнах і руках. а потіа уже не скаржився, а як тільки випадала вільна хвилинка — сідав на землю, простягав ноги, давав їм короткий спокій. Завірюха казав, що вже небагато залишилось тут працювати, треба держатись, краще не так дуже впиратись у ваґон, щоб менше витрачати сил. Принаймні хоч додержатись до приходу зміни. Мартинюк не хотів показувати свою слабість, він уставав і гнав ваґони, витискуючи з себе сили, які тільки знаходились у молодому тілі, ще не звиклому до тривалої тяжкої праці.

Вони з ваґоном минули Орлова й Череваня, що, притулившись до стінки, розмовляли. Ваґон хитався, ритмічно витанцьовував на рейках, на породі стояли дві лямпи, осітлюючи стіни, стелю й на кілька метрів штрек. Завірюха, простягши руки, схилив голову, перед очима миготіли шпали, вибоїни, а Мартинюк удивлявся вперед, аби було де діти очі. Під'їжджаючи до люку, Мартинюк побачив звислі зверху голі дві ноги. Він штовхнув Завірюху. Ноги теліпались, шукали, на щодб можна було спертись, але до землі було ж більше за півметра.

— Хто воно штани загубив? — Жартував Мартинюк. —Чи не пропив хто та лізе заробляти нові!

— По-моєму, так то жінка, — визначив Завірюх, — ноги по коліна в панчохах, а далі голі. Ану, почекай, треба допомогти.

Він обійшов ваґона, став біля люку і сказав, що можна спускатись сміливо — удержить. В обійми вислизнула дівчина — Деркачева Соня.

— Дивись, Серього, та це ж Сонька. Чи не допомагати прийшла? О, роботи тут досить.

— Цікава зустріч, нічого сказати,—сміялась Соня. —Ну, нічого, замнемо, як кажуть. А от що це ти, Федоре,—одразу повернула розмову Соня на інше, — ми ж умовлялись товаришувати, а ти й носа свого до нас не показуєш.

— Як же не показую? Заходив колись — тебе дома не було.

— А ти дороги до осередку не знаєш?

— Гаразд, — кивнув головою Завірюха, — не думай, що я вже одчепився. Від мене не так легко відкараскатись. Дай тільки в колію ввійти. Ми тепер із Мартинюком удвох скрізь заґвинчуємо.

— А я оце йду батька одвідати. Треба рушати, бо мені теж на роботу. Так не забувай, Федоре.

Хлопці погнали ваґона далі, а Соня пішла до купи вогнів біля обвалу.

Завірюха правду сказав, що вони тепер удвох з Мартинюком заґвинчують — як утік Синиця, збори казармників призначили на редактора стінгазети Мартинюка, і вони вдвох працюють коло газетних справ, разом ходять иа роботу, гуляти, діляться думками, давне вже порозказали один одному про все своє життя аж до останніх днів, і Завірюха перестав почувати самотність,

не сумував за селом, за дівчиною, що там десь у далекому тепер селі її залишив.

Соня знайшла батька, сповістила його, що мати цілу ніч хвилювалась, не знаючи, де дівся старий. Дочка запевняла матір, що батькові більше ніде бути, як у шахті, з ним не вперше — піде з дому на годину, а немає цілу добу. Та хіба стару переконаєш, зараз оце прийшла до стовбура, чекає, поки Соня виїде з шахти, побачивши батька на власні очі. Мати навіть їсти щось передала.

— Оце й я розумію, — обтерши чорні руки об забруднені штани, захоплено розгортав Деркач з газети суверток пиріжків, — молодці жінки, що догадалися їсти принести. Молодці. Тільки, якби до цих пиріжків та захопила ти, Сонько, якогонебудь ісуса, може б він наситив п'ятьма пиріжками увесь наш колектив. А то скажи, дочко, як же я їстиму, а всі слину ковтатимуть. А їсти ж усі хочуть. Тут би зараз ваґон пиріжків умолотили. Чи не правда, товариші, га?

— Ото принесли тобі, так їж, — відповів Зайцев, — ми молодші, видержимо.

— Почекайте, хлопці. Ми зараз щось вигадаємо. Товариші Орлов та Черевань, а ну лишень ідіть сюди.

Робітники біля обвалу хоч роботи й не залишали, але з цікавістю спостерігали за своїм старим керівником роботи. Чекали на якусь несподівану Деркачеву вигадку.

— Що скажеш, товаришу Деркач? — підійшовши спитав Орлов.

— Та що ж скажу. Ось дочка принесла снідати, п'ять пиріжків. А нас більше двох десятків. Ціла задача — поділитись не можемо. Може з вас хто в цьому допоможе?

Черевань помітив Деркачеве хитрування й іронію, догадався куди старий гне.

— А й справді задача важка, — сказав Черевань, — не так важко поділити, як нагодувати усіх п'ятьма пиріжками. Це не в моїх силах. Може Орлов до чого додумається. Господарникам такі задачі іноді доводиться рішати. За тобою слово, товаришу Орлов.

— Тут слово коротке, — виймав із кишені бльокнота Орлов, — оце тобі записка, товаришко Деркачева, йди з нею до буфетниці, приготуйте кожному по булці та по триста грамів ковбаси й тягни сюди.

— Мені ж на відкатку треба.

— Годину дівчата без тебе обійдуться. Треба людей нагодувати. Ну, живо.

— Дуй, Сонько, поддерж нас, — підморгнув батько, і дівчина пішла виконувати наказа шахтоуправителя. Вона ходила щось з годину й коли повернулась з мішком за плечима, наповненим пахучою їжею, в штреку робота припинилась, робітники оточили дівчину, одержували свою частку харчів і, зручніше вмостившись десь під стінкою на лісі, на грудці породи, або й просто

на землі, простягши стомлені ноги,— підкріплялися. Не звертали уваги на брудні руки, на пил, що затемняв білі франзолі, на зубах трохи хрумтіло, та хіба зараз до того, коли шлунок і тіло вимагали підтримки. Один парубок тільки закінчив їсти, одразу простягся й захропів. Деркач і по собі почував і на других це бачив, що люди стомлені вкрай. Дехто вже не зможе після їжі взятись за лопату чи сокиру. Треба більш стомлених вирядити додому. Та тепер нічого, з'явилось багато свіжих людей, що прийшли працювати в першу зміну, з ними легше буде закінчувати. А воно робити вже мало й залишилось. Не прислухаючись чути, як із того боку на заході стукотять сокири, гуркочуть ваґони, дрижить земля.

— До обіду кінчимо, товариші. Хто ще має силу — залишайся, а хто послаб — ідіть додому, самі закінчимо, піднімайся, товариші, до роботи.

Мартинюк не витримав; він разом із розбудженим парубком пішов до казарми. Але всі, що залишались у штреці, на заклик Деркача підвелись, поволі розминали плечі, брались до роботи, і після перших рухів зникала втома, розвіювались тумани сну.

Ще треба було трьох годин такої праці, бо робітники воліли хоч-що-хоч, а закінчити, не залишаючи місця роботи, і штрек оголився, порода розсунулась, і з заходу і з сходу глянули одні на одних зраділи очі робітників, ніби ця зустріч трапилась, коли на неї не сподівались.

— Ну, як воно там у вас, — кинули з заходу, — теж закінчуєте?

— Та в нас і не було нічого, — відповів голос із сходу, — оте, що ви понатрусювали на наш бік, заметено, і в рощоті.

— Ви теж сапили добре. І в нас із стінки понасипалось. Так що не ображайтесь.

— Добре, в пивній помиримось.

Закінчували роботу з жартами, сміхом, ніби тут діла було всього на кілька хвилин. Ставили вже останні пари. Ваґони одкотили до засипаної прохідки, позбирали струмент, поскладали попід стінами решту лісу. Роботу закінчили, штрек вільний. У Деркача не вміщалась радість у грудях, йому хотілось товаришам, що збирались рушити на-гора, тепло подякувати, ні, не подякувати, гаряче вітати їх з перемогою; ні, знов не те, — потрібне щось ближче, палкіше, але де ті слова, не може стомлений мозок найти бажані речення! Та робітники й самі почувають те, що сказав би їм Деркач. Ця радість, бризки сміху і є та сама урочистість паремоги над клятим обвалом, що не давав котитись ваґонам, навантаженим вугіллям, до квершляґу, на-гора, в заводи.

— Ну, товариші, — нарешті найшов що сказати Деркач, — оце й усе!

Кінець першої частини

В. СОБКО

БАЛЯДА ПРО АДМІРАЛА

БЛИСКУЧЕ за обрієм
день умирав.
На крейсер,
по трапу,
зійшов адмірал.
Чути кроки
твердої ходи —
це
йде командир.
В адміральських очей
стривожений вир.
Очі — леза
з розгону
загнав командир.
Сонце за обрій ламаний
промінів гнало
каскад.
Зустрілися
двоє флагманів
двох ескадр.
В адмірала
за плечима
Індія кривавиться.
За плечима
розстріли,
страйки,
горе.
І здається,
що в нього
брова з лиця
зараз стрибне
і кинеться в море.
В командира позаду
три революції.
Вибухи.
Тінь Авроріна.
В командира позаду
парпори в'ються,
і палають
заводів розпалені горна.
Але лізе вгору
біла рукавичка.
Віддає адмірал
салют.
Командир постояв.
Павзу вичекав
і руку підвів
свою.
Сонце сховається
зовсім скоро.
Оркестра грає
брітанський гімн.
У дві шеренги
стоять военмори,
уважні,
веселі,
тугі.
Военмори
дивляться
в упор.
Гостро уважні
вони.
І здалось адміралові —
— Кожен военмор
дивиться
зверху вниз.
Як мертва риба
слизька
й холодна
випливала в серці
лють.
— Що привезе він
сьогодні
Його величності
королю?

* * *

Місяць дивився
глузливим оком.
В хвилях
промінь умирав.
Озираючись
як вовк
одинокий
по трапу
зійшов адмірал

Як мертва риба
слизка
й холодна
плавала в серці
лють.

Але
жах він везе
сьогодні
королю.

Севастопіль 1932

АНТІН ШМИГЕЛЬСЬКИЙ

ІНДУСТРІЯЛЬНИЙ ПОХІД

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

В КРИВАВІМ кипінні
кулеметних боїв
Облущивши край
від порід капіталових,
Кляса післала
бриґади свої,
Щоб фронтом
індустрію ставили,
Щоб жерлами рудень,
горловинами шахт
Земля вибухала
ядерною силою,
Щоб сила ця
множилась,
новіла в печах,
Росла поїздами
й сама би возила їх.
І партія клясу повела
в рукопаш,
голіруч,
з обушком,
чи при заступі,
Щоб „зульцер“
і вруб,
й екскаватор
став наш,
Як Сиваш
в Перекоповім наступі.
Цей похід маршує бистриною
в гранит
Крізь урвища далі,
крізь самум над пустелями.
І там, де пройшов він,
залізниця гримить,
Автові шляхи там
постелені.
А буйне дозвілля
розперезаних вод
Романтику п'яну
погромника,
поводі
Скрутили турбіни
й працювати в завод
Женуть
в електричному проводі.
Заложників злиднів,
що, плекаючи хліб,
Батрачили в полі
незмінною вахтою,
Обертає в людей
колектив
і тяглій —
Моторний метал,
нагодований нафтою.
Метал і вугілля,
нафта і струм,
А не піт
і не жили задубілі напругою
Стають для роботи
за нескришений ґрунт,
Вантаж п'ятирічок
чорноробами рухають...
Це похід крутий,
це конвеєр атак.
П'ятирічний маршрут
на сторічні віддалення.
Пройде індустрія
в більшовицьких рядах
В боях відвойована,
боями уславлена

Завод ім. Ворошилова
Донбас 1932

НАТАЛЯ ЗАБІЛА

ТРАКТОРОБУД

КНИЖКА ДРУГА

Продовження[1]

VII

О ЧЕТВЕРТІЙ годині — кінець зміні. Обідати нема часу. Щодуху на автобус, поки не виросла велетенська черга. В місті — якщо пощастить, можна зразу ж потрапити на трамвай і за чверть години — там.

Побути півгодини — це максимум. Тоді — назад, знов з таким розрахунком, щоб жадної затримки — і о шостій годині можна вже бути на зборах. Можна запізнитись на п'ять, десять хвилин, це ще не злочин. Але з'їздити треба.

Так міркувала сама собі дівчина в червоній хустинці, рівно й методично підводячи і спускаючи важіль.

Бетономішалка ревла й скреготіла, викидаючи в тачки сіру, в'язку масу з цементу, піску, води й скалля.

Тачкарі бралися за тачку й котили її по вузькій дошці вглиб цеху, де саме бетонували підлогу.

Підготована до бетонування площа була рівна, забутинована піском, затягнена рівними клітинами дротяної арматури. Там і тут перекладено було дошки, щоб можна було проходити, не псуючи підготованої до бетонування площі. Далі в глибині цеху встановлювали залізні конструкції — хитрі сплетіння залізних рейок, що мали тримати на собі дах цеху.

В цеху було галасливо й людно. Бетономішалка заглушала людску мову і через це, коли хтось хотів щось сказати, доводилося кричати.

Бетономішалка притулилась біля одної з стін знадвору, вірніше у великих воротях. Навколо неї розліталась сіра курява цементу, вкриваючи все побіля себе кошлатим намулом. В тій сірій куряві рухалися люди, з одного боку — засипаючи в барабан скалля, пісок і цемент, з другого — вигрібаючи виготовлену масу у тачки. Кілька чоловік працювало біля машини і серед них — дівчина в червоній хустці точним і виміряним рухом руки чероз певний відрізок часу підводила й спускала важіль — раз! два!

Зміна кінчається. Тільки що, — чула краєчком вуха, — виконроб казав комусь, що зараз без чверти чотири.

Машину завантажили в останній раз. Ще раз заскреготала вона щелепами пережовуючи тверду, нетривку їжу, й викинула бетон. Тачкарі вивернули тачки під бутини укладачів, які поспішаючи, забутиновували останні прошарки.

Вже у виході зупинив виконроб.

— Ви, товаришко Азарова, переходите з завтрашнього дня на дванадцяту дільницю. На таку саму роботу, як тут.

[1] Див. Гарт, № 3, 1932 р.

— Хіба там починають уже бетонувати? Це ж на теплоелектроцентралі! — здивувалася Лета.

— Авжеж. Так заперечень нема?

— Звичайно, нема, які можуть бути заперечення? — весело відповіла дівчина і, кивнувши головою виконробові, поспішила до вмивальника.

На автобус потрапила й справді ще до утворення черги. Це коштувало великого напруження легенів, ніг, коли не зважаючи ні на кого й ні на що, бігла що духу крізь увесь майдан до виселка.

В місті — тут уже спокійніше — На одній з невеличких і непривітних вуличок старої частини міста—маленький древній будиночок.

Хід з подвір'я —темні сіни, де не видко куди ступити, щоб не розбити лоба об стінку. Але Лета звичаю рукою намацала клямку дверей. Не стукаючи смикнула до себе й відразу зупинилася на порозі.

В маленькій кімнаті було багато людей чи то так здалося спервоначалу.

Всі сиділи за столом і весело про щось сперечались. У дівчат — їх було троє і троє хлопців — розчервонілися обличчя й безсоромно весело стрибали вогники в очах.

— Не питиму, не питиму більше! — сміючись вигукувала одна з них, гарна, білява, жартівливо відштовхуючи від себе руку мужчини, що сидів біля неї. Однією рукою він намагався вихилити їй в рот шклянку вина, з нахабним сміхом заглядаючи їй в очі, а другою ледве притримував на своїх колінах дитину, що з великою цікавістю спостерігала все, що відбувалося навколо неї.

Широко розкриті цікаві очі дитини переходили з одного розчервонілого й веселого обличчя на друге, на цих чужих гарних тьотей і веселих, співучих дядьків, що стільки пили червоного блискучого вина з великих пляшок ... Оченята поволі переводили погляд на пляшки, на шклянки, на розкидані на підлозі недопалки й папірці від цукерок, потім випадково сковзнули до дверей і — зупинились. Розкрились ще ширше, пізнали — і радісний дитячий голосок перекрив п'яний регіт і веселі розмови дорослих.

— Ма-амо!

Всі відразу повернули погляди до дверей. Але Лета одним стрибком вже опинилася біля столу й схопила на руки дитину:

— Що це таке, Гнате?.. Чому дитина тут? Де Горпина?

Гнат спокійно відставив шклянку з вином, що її допіру намагався вихилити в рот своїй сусідці, й відповів:

— Горпина пішла десь на збори, а до мене от прийшли товариші... Та що це ти злякалася, Летка? — сідай і ти з нами. Тут вся своя братва — пролетарські студенти!

— П'єте горілку з дитиною на руках! — з огидою вимовила Лета.

Всі зніяковіли трохи, веселий сміх вщух. Але Гнат тільки зареготав у відповідь.

— Та покинь ти свої моральні забобони! Що ж воно розуміє — паганча двохрічне? Та й ми — хіба вже й справді пиячимо? — Так тільки заради веселої компанії кілька пляшечок роздушили — от і все. Сідай краще й не обурюйся з-за дурниць!

Лета присіла на краєчку канапи, міцно притуливши до себе малу. А вона охопила мамину шию ручками, примостилась голівкою до її плеча і поглядала на всіх з виглядом цілковитого щастя.

Братва розвеселилася знову. Налили ще вина, й високим гарним голосом Гнат затягнув пісню... Дівчата й собі підтягли...

Лета на мить закрила очі. Перед очима попливли недобудовані цехи, бетономішалки, тачки з бетоном, похитуючись і розплюскуючи бетон, покотилась одна за одною по дощаних стежках. Сьогодні виконали 78% завдання... але бетонування ще далеко не закінчено і днів лишилось мало до визначеного строку...

На завтра оголошено штурм... її, правда, перекинули тепер на іншу дільницю, але вона однаково прийде й сюди, коли відбуде свою зміну там... Сьогодні на комсомольських зборах.

Думки обірвалися. Про комсомольські збори мало не забула! Це ж треба скоріш назад...

Оглянулась навколо. Чоловік — колишній чоловік (поправила сама себе в думках) — співав далі, кидаючи на неї здаля примружений погляд. Очі світилися хітливо й п'яно, голос заливався, дзвенів, манив...

„Іч, старе згадав!“ — подумалося Леті, але вона рішуче підвелася й глянула на годинник.

— Летко, куди?! — Схопився з місця Гнат.

— Назад, додому. В нас комсомольські збори сьогодні, — відповіла вона цілуючи дитину.

— Збори? Знову, як і завжди? Ну що ж, паняй додому! — глузливо підкреслив він останнє слово, — давай сюди дочку!

І коли двері зачинилися за нею, залишаючи за собою регіт, і співи, і жалібний плач дитини, що кликала маму, — Лета спинилася на вулиці з головою великою і порожньою, як дзвінкий мідний казан.

— Жах, пекло... і в цьому пеклі дитина моя... Але що ж робити з дитиною, що ж робити?,.. — безпорадно й боляче плутались думки.

Виходу не було.

Три роки тому вони побралися — якщо так можна назвати їхній шлюб: вона забрала свої манатки в робфаківському гуртожитку і перейшла до нього. Він, Гнат, був груповодом у них на робфаці. Веселий, одвертий, для кожного знаходячи дружню

посмішку й товариське слово, він надзвичайно цікаво й добре провадив заняття з політекономії. Сам в той час кінчав ВИШ. Лета Азарова — колишня наймичка й сільська комсомолка, — тепер уже була не чужа в столичному місті: вона вже третій рік вчилася на робфаці й працювала робітницею на канатному заводі. Сільські звичаї й погляди вже давно зникли й розвіялися в нових поняттях й нових поглядах на життя. Тому зовсім не дивно й не важко було їй одного чудового весняного вечора почути від свого нового і такого хорошого товариша.

Слухай, Летко, якого біса тобі вертатися до твого гуртожитку? залишайся в мене.

На ранок вона змоталась до БПС'у по свої речі (вони всі вмістилися в невеличкий лозовий кошик та зв'язку книжок) і шлюб їхній був цим оформлений.

Ще через рік з'явилася дитина... Лета далі вчилася й працювала, чоловік, що вже скінчив ВИШ'а й залишився викладачем на робфаці, найняв служницю до дитини. Але в житті їхньому щось похитнулося.

Все частіш Гнат, що раніш вечорами завжди сидів над книжками, тепер почав зникати. Він ходив до своїх товаришів до гуртожитку, де провадив весело час серед дівчат студенток, блукав десь по кінах, по театрах, врештою почав приводити своїх приятелів до себе. На столі з'являлась пляшка, й Лета нашвидкуруч готувала якусь закуску.

Спочатку вона поблажливо поставилась до такої поведінки чоловіка. Вона любила товариство, сама завжди була заспівувачкою й найкращою товаришкою в усяких веселих вигадках. Одне тільки — оця неодмінна пляшка — почала дратувати її. Вона говорила про це Гнатові, але він відповідав жартами, потім почав глузувати з неї. Тоді вона обурилася.

— Роби що хоч, але пиячити в своїй хаті, де живе моя дитина — я не дозволю! — раз якось сказала вона йому.

— А це хіба твоя хата? — брутально відповів він, простягаючись на ліжку, не скинувши брудних черевиків. Щойно перед тим з хати пішли його товариші, „роздушивши" разом кілька пляшок.

Лета спинилась посеред хати з віником у руці й здивовано глянула на нього.

— Не моя? Ти вважаєш, що не моя? — серйозно повторила вона.

— Авжеж. Жив я тут без тебе раніш так, як хотів, і ніхто мені не міг вказувать... Якого ж дідька тепер мені хтось „дозволятиме" чи „не дозволятиме"?. — п'яним голосом вів він своєї.

Лета поволі опустила віник в куток і підійшла до свого ліжка.

— Та-ак... — протягнула вона. —Ну, що ж, залишайся в „своїй" кімнаті. Я не хочу заважати тобі й надалі. Прощавай!..

Дитина в той час була в баби, в Гнатової матері на селі.

Лета пішла від чоловіка без особливих вагань і внутрішньої боротьби. Таке життя, що точилося останній час, надто їй остогидло. Вона повернулася до гуртожитку.

Гнат подивився на все це крізь пальці: мовляв, перегнівається й повернеться... Тим часом мати його померла й дитину привезли назад до батька.

Лета дуже схвилювалася. Лишити дитину батькові — ні в якому разі! Вона мати, й своє дитя не віддасть нікому. Але взяти дочку до себе вона не могла. Куди? в гуртожиток, де й так місця не вистачає студентам і житлоплоща ущільнена до неможливости? Влаштуватись десь на приватній кватирі? — На це Лета не мала коштів, а вимагати аліментів від чоловіка вважала за негідне...

І довелось, стиснувши серце, залишити покищо дитину в батька.

Тут тільки, побачивши, що й повернення дочки не повернуло до нього жінки, Гнат зрозумів, що між ними й справді все покінчено. Спочатку це начебто вразило його, але потім він махнув рукою й почалось все по-старому... З тою тільки різницею, що тепер вже ніхто не заважав влаштовуватись, як забажається.

Дитину він любив своєрідною любов'ю, але згадував лише тоді, коли випадково робітниця йшла з дому й дочка лишалася в нього на руках. Росла вона таким малим занедбаним звірятком, що сміливо й розумно дивилися на все своїми великими оченятами. Вона не боялася й любила свого веселого татуся, але мама — для неї була понад усе.

Якось налагодити своє життя так, щоб мати змогу забрати дитинку до себе — це було найбільше бажання Летине. Але покищо все складалося не так.

Після робфаку — відразу пішла на виробництво. Вона хотіла стати колись інженером. Але покищо — мотористкою на бетономішальці, й ця робота дуже подобалась їй.

Будівництво тракторного велетня, надзвичайні темпи і призначені строки захопили її. Комсомол відрядив її на Тракторобуд, і от вже кілька місяців вона працювала тут, і жила тут же в одному з бараків північного селища.

Життя розірвалося на дві половинки, і половинки ці були нерівні. З одного боку-дитина, колишнє родинне життя, чоловік— в цьому всьому було надто мало радощів... Мила усмішка дитини, що сяла крізь похмурий туман всього цього минулого, не могла перетягти шальки на цей бік: на другому боці — кипляче, багатобарвне, повне праці, енерґії й завзяття життя—життя на будівництві.

Дитина... Треба зробити якось так, щоб вирвати дитину з потойбічного життя й перекинути й її сюди. Тоді все буде на місці, все добре упорядковано й ясно в Летиному житті.

Так міркувала вона, повертаючись із тяжкою головою з міста „додому"—на будівництво.

* * *

Зібралися в червоному кутку — великому, непривітному бараці, сяк-так прикрашеному з середини портретами вождів та червоними прапорами.

Було людно й гомінливо. Хлопці перегукувалися, сміялися, жваво розмовляючи на ріжні теми. Де-не-де червоніли хусточки дівчат.

Аж ось голова закликав до порядку.

Лета примостилася з краю довгої дерев'яної лави, в найдальшому кутку кімнати. Сусіди потіснилися, щоб дати їй місце.

— Сідай, сідай, Летко. Зараз починають...

— Здорова була!—хтось прошепотів ззаду, нахилившись до неї.

Лета жваво повернулась — Левченко, весело посміхаючись, стояв позад неї.

— Я вже давно тебе виглядаю, та ти чогось спізнюєшся! — промовив він тихо, щоб не заважати доповідачеві.

— Аджеж не спізнилася!—блиснула на нього очима Лета,— а побалакати й після зборів встигнемо.

Іван Нежута й Савка Труш протиснулися до Сашка.

— Здоров. Здорова була, Азарова. Ти, Сашко, я бачу теж з нашою Леткою знайомий? — пошепки запитав Іван.

— Авжеж. Хоч і недавно, але вже друзі, чи не так? — весело звернувся Сашко до дівчини. Вона, сміючись, хитнула головою на ознаку згоди.

На них зашикали—не заважайте. Доповідач говорив про позику індустріялізації, про п'ятирічку, про ролю комсомолу в реалізації й пропаґанді позики.

Нежута незадоволено хмурив брови.

— Все це, звичайно, потрібно й актуально; — прошепотів він до Сашка,—але саме сьогодні і саме тут слід було ставити питання не про це: на будівництві — прорив, строки не виконують, темпи відстають... Треба підтягтися в першу чергу комсомольцям — от про що треба говорити, кричати, галасувати зараз.

— А ти піди, поговори з Лютим,— порадив Левченко.

— Щож, і піду. Та чи буде з цього толк? Говорив вже з ним не раз, та все якось по різному в нас виходить: голови в нас, мабуть різні... Я приміром, вважаю, що не гаразд в нас на будівництві, масова робота не ведеться, комсомольців мало, навіть членів профспілки серед робітників якийсь нікчемний відсоток, — а робітники ж здебільшого — молодь. По - моєму треба на сполах бити—а він вважає, що все нібито гаразд...

Протиснувся крізь юрбу до стола президії. Лютий саме стояв осторонь, розмовляючи стиха з якимсь з товаришів. Нежута підійшов до нього.

— Здоров, браток! — привітно, але трохи начебто зверхньо зустрів його Лютий, — маєш якусь справу?

Вони відійшли в куток, і за хвилину вже Нежута, завжди стриманий і діловитий, не зміг стриматися.

— Я бачу, ніколи ми з тобою не добалакаємося! — обурено доводив він, — але ти неправий, я в цьому глибоко певний.

Лютий тільки стримано й холодно посміхався.

— Ша, не бузи. Чи не можна без оцих лівих заскоків, — вимовив він.

Іван остаточно знетямився.

— Ліві заскоки? А може це в тебе правий опортунізм? Адже ж я говорю тільки про виконання директив партії...

— Заспокойся, я теж за виконання директив партії. Але не треба парка парити. Не забувай, в яких ти умовах працюєш: про психологію сезонника, що на його отакими голими аґітками ніяк не вплинеш...

Прикладом комсомолу, а не голими аґітками... Словом, я маю одну конкретну пропозицію, і в кінці зборів ти даси мені слово...

— Про штурм на восьмій дільниці не забудь — мимохідь нагадав Іванові Труш, — он і Самурін прийшов на наші збори...

Він показав на високу постать робітника-партійця, що спинився коло дверей.

Збори тривали далі.

— Поточні справи. Слово для заяви має товариш Нежута! — висловив нарешті голова зборів.

— Може ти хочеш сказати? — запитав Іван Савку. Той тільки рукою махнув.

— Та йди вже швидше, говори, що треба. Який з мене оратор?

— Товариші! — лунко задзвенів Іванів голос у нашорошеній залі, — комуністична партія й вся робітнича кляса поставила перед нами, будівниками Тракторобуду, чітке завдання: завод треба збудувати в строк. Країні потрібні трактори. А в нас на будівництві — прорив. На жодній дільниці будівельний плян не виконується, всюду відстають. Комсомольці Тракторобуду повинні перші стати на боротьбу з проривом. Треба заснувати ударні бриґади, втягати все робітництво у соцзмагання, битися на-смерть з проривом...

Зараз на черзі — восьма дільниця. Найбільший і найвідповідальніший цех заводу треба вчасно збудувати. Але там — на бетонуванні — відстали. Бетонярі восьмої дільниці оголосили штурм на завтрашній день. Всі, хто тільки має змогу, повинні допомогти, втягнутися в боротьбу за виконання будівельного пляну... Он товариш Самурін зможе краще за мене розказати всім про завтрашній штурм і пояснити його значіння. А я хочу заявити тільки одне: ми, комсомольська бриґада чорноробів з дванадцятої дільниці, завтра, одробивши зміну в себе, віддаєм себе в розпорядження товариша Самуріна — працюватимем на

восьмій дільниці. Закликаємо всіх комсомольців піти за нашим прикладом. Всі на штурм!

Запальні Іванові слова впали в свідомість кожного іскрами в порох.

— Правильно!

— Й ми теж підемо! Запишіть і нас!

— Дайош восьму дільницю!

— Де товариш Самурін?

Товариш Самурін, не чекаючи дозволу голови, вже з'явився біля столу президії. Він підвів руку і в бурхливій схвильованій масі молоді трохи стихло.

— Геть рабські волячі темпи в нашій роботі! Геть прогульників і ледарів! Хто хоче додому на піч—хай іде від нас. Хай іде геть і той, хто любить літати, як птичка божа, з місця на місце, з будівництва, на будівництво. Свідоме робітництво доведе на прикладі, як треба будувати соціялізм. Комсомольці! Слово за вами!..

Коли виходили після зборів, схвильовані, піднесені хвилею ентузіязму, Сашко стиснув Леті руку:

— Хороше, правда?

Вона підняла на нього розчервоніле обличчя. Очі блищали збуджено й, як завжди, весело.

— Авжеж добре. Я ж теж завтра буду на штурмі, а ти?

— Прийду й я! — посміхнувся Левченко, — а в тобі, я бачу, ентузіязму на десять душ вистачить.

— Єрунду говориш. Але ти ж сам повинен розуміти—це ж чудово! Почувається, як хвиля якась тебе підносить—і ладен гору перекинути, в таку хвилину.

Самурін задоволено плескав по плечах Савку й Івана.

— Хлопці молодці! Зуміли розворушити масу—матиму завтра помічників більш ніж треба: бачите, всі охочі йти! Комсомол завжди був і буде в перших рядах.

— Комсомол, але не всі комсомольці! — з єхидною посмішкою прошепотів Іванові Труш, — глянь лишень на витягнуту фотографію Лютого...

Лютий справді почував себе якось ніяково, хоча, приховуючи свої почуття, мимрив щось про ударництво, соцзмагання й більшовицькі темпи.

Комсомольці розходились по бараках, а хто на третю зміну — бадьорі й запальні.

Лета з Сашком попрощалися біля дванадцятого барака.

VIII

Поспішним широким кроком Гнат Тимофійович ішов коридором. Вся його ділова, зосереджена постать виявляла надзвичайну стривоженість. Знервовано покусуючи сивуватий вус, він хмурив брови й небачучим поглядом дивився прямо перед себе.

Мало не наскочив на Левченка.

— А, це ти, друже... Пробач, не помітив: справи, знаєш, такі. Ходім до мене.

Зайшли до кабінету. Гнат Тимофійович не сів до стола, а великими стривоженими кроками почав відмірювати відстань між дверима й вікнами.

— Що ж таке? — насторожився й Левченко.

Застголовінж зупинився перед ним.

— Шкідництво на нашій будівлі — от що! І головне — що шкідництво дрібне, низьке. Виходить, як видно, з лав робітництва... Приймаємо на роботу всіх без розбору—цілком можливо, що серед робітництва не мало куркульні й іншого ворожого елементу... Це нам відомо... Але кепсько те, що поле для шкідництва відкрите: приходь і роби що хочеш, шкодь, як можеш, ніхто не заважатиме! — Охорони нема достатньої, на дільницях вночі кожний, хто хоче, шалається...

— Що зробили?

— На будівлі житлокомбінату хтось одкрутив кран, і вода цілу ніч бігла під фундамент...

— Може не просто забули закрити кран, а під час роботи?

— Ні. Є кілька свідків, що крани були закручені. Не інакше, як зловмисний вчинок. Шкідництво.

За кілька днів по цьому Сашко після роботи зайшов на дванадцяту дільницю.

Тут, саме кінчаючи зміну, працювала на бетономішалці Азарова. Левченко з кожним днем почував все більшу симпатію до веселої білявої дівчини з темними, зеленявими очима.

Вона побачила його крізь сіруватий цементний порох і весело кивнула головою. Робота кінчалася. За кілька хвилин обсипана порохом червона хустка була вже коло нього. Вона обтерла запорошене обличчя й пішла разом з ним з-під піддашшя.

— Посидьмо тут кілька хвилин! — попрохав Сашко, — я зараз не можу йти додому — маю спішну роботу: працюватиму до пізньої ночі. Оце вийшов трохи провітритись та й вирішив з тобою побалакати...

— Добре зробив! — усміхнулася Лета, й вони сіли один побіч одного на купу рейок біля риштовань теплоелектроцентралі.

Робітники кінчили зміну й пішли з будівлі, було безлюдно й тихо.

Холодний вечір пізньої осени спускався на землю, обплутуючи помракою недобудовані цехи майбутнього заводу.

Звідкись зі станції долітали гудки паротягів, десь вдалені загорялось вогнями велике місто, але тут було тихо, й подих досі незайманих степів похапливо заполоняв відірвану від них ділянку, щоб хоч не надовго, хоч би вночі панувати над галасливим майданом будівництва.

З сусідньої, десятої, дільниці пройшли купкою дівчата-робітниці.

Вони лузали насіння й наспівували пісню, й одна з них, напнута великою чорною хусткою зиркнула з-під тої хустки на Сашка пильним поглядом великих чорних, немов би трохи зляканих очей.

Погляд цей щось нагадав йому, але дівчина пройшла мимо й Левченко ніяк не міг зв'язати його з будь-чим певним і виразним.

— Ти не знаєш цю дівчину? — запитав він в Лети.

— Яку дівчину? Їх тут пройшло кілька... Втім не знаю з них жадної. Одна, здається, з нашого бараку, але вона тільки вчора прийшла на Тракторобуд. А їх тут стільки проходить і йде геть, що вже перестаєш звертати увагу на нові обличчя...

— Плинність?

— Авжеж. Плинність робочої сили, — це так зветься офіційно. Не зрозумію ніяк, чого це люди не можуть постійно працювати на одному місці, ні — обов'язково чомусь треба чогось шукати...

— Риба шукає, де глибше, а людина — де ліпше! — посміхнувся Сашко, — ну, а тобі й тут добре, не збираєшся перелітати?

— Я ж комсомолка, ти забув? Та до того ж мені тут добре. Робота цікава й товариші хороші! — з посмішкою зиркнула на нього.

— Алеж у тебе є сім'я, дитина. Хіба тебе не тягне до них? — запитав Сашко й відчув, як голос його здригнувся якоюсь холодною коткою. Наче осінній холодний вітер дмухнув.

— Дитина... Так, дитина — це моє лихо і радість, це нерозв'язане питання в моєму житті... — задумано мовила дівчина, — а сім'я — сім'ї в мене нема, я сама зовсім, як палець...

— Як же так, а чоловік?

Задумано дивлячись у вечірню сутінь, спершись ліктем на купу колоддя, Лета спокійно і щиро розповіла хлопцеві всю свою історію.

Він слухав — і мимовільна асоціяція спливала йому в свідомості.

— Яка разюча подібність — ця історія й те, що було з Галею... думалось йому, — родинні неполадки, чоловік... дитина... все так як, і в Галі. Тільки в Галі дитина вмерла і цим ще поглибила її трагедію, а Летка — ні, вона сама зовсім зовсім не подібна до Галі! Вона й ставиться до всієї цієї історії якось не так, як Галя.

— Та-ак, он, значить, яке в тебе життя! — вимовив він врешті, — а я гадав, що в тебе все гаразд... Ну, та ти не падай духом.

— А я коли небудь падала? — засміялася дівчина, — мені тільки кепсько, цю дитину зараз до себе забрати не можу. Але я це ще полагоджу і таки все влаштую по-своєму! — упевнено закінчила вона й рішуче блиснули на нього темними, в ночі зовсім чорними очима.

— Та ти така, що все по-своєму зробиш! — засміявся й Левченко, — а от що я хотів тебе запитати: що це в тебе за ім'я таке дивне: — Лета? Ти ж кажеш, селянка, а ім'я якесь мітологічне, вишукане...

Їй стало зовсім весело.

— Ім'я в мене й справді чудернацьке! — погодилася вона, — якогось попа чорт надав найменувати мене Синклітикією: є таке православне ім'я... На селі мене звали Секлетою, а Леткою — це вже в місці ребята скоротили.

Жартуючи й сміючись, вони не помітили, як збігав час. Вечоріло.

Зі степових просторів налетів вітерець і льодовим струменем пробіг по тілу.

— У-у, дюдя! — сміхотливо скарьожилась вона, — ходім уже звідси — тобі працювати треба, а я хотіла в бібліотеку забігти.

Вони обійшли навколо кістяка майбутньої будівлі, що тільки ще починав виростати з покопаної, поневоленої степової землі. Вже зовсім потемнішало.

Раптом вона зупинила товариша рвучким дотиком руки.

Він глянув — вона вказувала в темряву, що обплутувала сплетіння дощаної опалубки.

— Що це там? Наче виблискує щось...

Нахиляючись і обережно обмацуючи ногою кожний крок вони пролізли під сплетіння дощаних перекрить.

Там, у самому центрі майбутньої будівлі, в тому місці, де найгустіш спліталася виготовлена для майбутніх колон теплоцентралі арматура, зодягнена пахучою дощаною одежею опалубки, на землі й справді щось блищало.

Левченко нахилився й узяв у руки.

— Диви, мотузка... Промащена дьогтем, чи смолою—й тліє... А де ж другий кінець її?

— Сюди, сюди... От я намацала куди її протягнуто... Матінко моя, диви лишень!

Сашко перестрибнув через дошку й глянув на те, що так злякало дівчину.

Тут під дошками й обаполами, добре просохлими за останні сухі вітряні дні, на землі, на купі сухих остружок примощено було барильце. У відтулину того барильця й було всунуто кінець промащеної мотузки.

Від барильця за кілька кроків дхнуло гасом.

Лета й Сашко мовчки глянули один на одного.

— Ти розумієш, що це значить? — запитав, нарешті, він.

— Й питати не треба! Це ж ясно! Затопчи добре отой запалений кінець та ходім швидше заявимо куди треба.

За кілька хвилин на місці підпалу була вже міліція, де-хто з робітників, з технічного персоналу, виконроб дільниці, що випадково був на будівництві в цю пору.

Гнат Тимофійович саме вечеряв у себе вдома, коли задеренчав телефон.

— Що таке? Барильце з гасом? Знову шкідництво! яке нахабство! Підпалювати будівлю майже серед білого дня... Адже зовсім недавно повечоріло. Га?.. Начальника району міліції! Ви слухаєте?.. Негайно посилити варту на дільниці! Що таке? Неможна? Людей нема? Ат, сто чортів його матері—знову та сама причина!..

Застголовінжа роздратовано кинув телефонну трубку й почав натягати пальто.

— Та куди ж ти? І не повечеряв як слід! — незадоволено скривилася дружина.

— А, ніколи! Треба на будівництво... сама ж чула, знову шкідництво...

Дружина все з тою ж незадоволеною міною прикрила за чоловіком двері.

IX

— Чого це ти, Катько, вдираєшся в кімнату й гасаєш, як угоріла кішка? — незадоволено скривилася немолода вже й малоприваблива жінка, обережно намащуючи своє прив'яле обличчя якимось кремом.

Вона не повернула голови й не відірвалася від дзеркальця, коли в кімнату ввійшла її товаришка. Слоїчок крему, пуделко рожевої пудри, недоїдений шмат хліба з салом, флякон з рештками дешевого одеколону, зім'ятий брудний рушник і червоний губний олівець лежали в безладді перед неї на підвіконні.

В кімнаті так само панувало безладдя: неприбрані ліжка, розкидана повсюду білизна сумнівної чистоти, недопалки й папірці від цукерок надавали кімнаті вигляд неохайного й незатишного житла. З невеликого вікна вдирався в кімнату галас і порох одної з вузьких і брудних вуличок старої частини міста.

З-під ліжка витягла маленький кошик й почала недбало скидати туди дещо. Притоптані, але ще претензійно вузенькі й довгі, на височенних підборах „стовпчиком" черевички полетіли в протилежний куток кімнати. Туди ж полетіли пляшечки й коробочки дешевої парфюмерії. В кошик—все найпотрібніше. Тоді — з вішалки зняла старенькe пальто й велику чорну хустину.

Вже зодягнувшись і напнувши на самі очі хустку, з кошиком у руці підійшла до дверей. Збиралася була вже й вийти, але спинилася, наче забула щось, і обернулася до тої, що сиділа перед дзеркалом. Та продовжувала марно наводити на себе красу, немов би в кімнаті не було нікого.

— Тамаро, я йду! — непривітно гукнула трохи хрипким голосом.

Тамара не обернулась.

— Куди йдеш? — байдуже відказала, розглядаючи в дзеркальце кінчик свого кирпатого носа.

— Їду! Назовсім їду. На роботу стаю. Кудись там посилають — на Тракторобуд абощо.

Тут тільки її подруга поклала своє приладдя й здивовано обернулася.

— На робо·оту? Що це тебе — біржа праці послала, чи що? Ну, я так і знала! Казала ж тобі — не ходи на біржу, бо пошлють на роботу, тоді не можна буде одкрутитись і доведеться або з обліку знятись, або йти кудись лямку тягти... А ти, дурепа, все по-своєму робиш! Ну, йди тепер! куди ти підеш? Що робитимеш?

— На будівництво чорноробітницею, куди ж іще! — голос Катрі задзвенів задирливо.

Тамара аж руками сплеснула.

— Чорноробітницею! Ти що — здуріла? І ти йдеш? Слухай, Катю, на якого чорта це тобі здалось? Покинь, не ходи.

— Катря поставила кошик біля дверей і спинилася.

— Не йти... Але що ж тоді робити?

— Як що? Те, що й раніш... Адже живемо не погано. Заробіток останнім часом не такий то й малий — можна й одягнутись пристойно.

Тоді Катя знову взяла кошика до рук і вже рішуче повернулася до дверей.

— Ні. Не хочу „те, що й раніш". Нудно мені, набридло таке життя... Люди он щось будують, до чогось прагнуть, у газетах — про соціялістичне будівництво, ударництво...

— А ти їх читаєш — газети ті? — зневажливо скривила губи подруга, — письменна яка знайшлася!

— А хоч і не читаю — а так глянеш інколи випадково, як хліб загорнеш абощо... Нудно мені тут і не до смаку таке життя... Я, Тамарочко, робітницею колись була, і батько на заводі працював, тільки пиячив сильно і помер з перепою. Нас, малих шестеро лишилось — самих дівчаток... Я тоді вже на фабрику ходила, мені сімнадцять років минуло. Ну, а потім там було скорочення, потрапила на біржу, а там познайомилася от з такими, як ти, і — пропало все на світі!.. Тільки ні — не до смаку мені це, кажу ж тобі... Піду працювати знов, хоч би й чорноробітницею...

— Ну, і йди, якщо така дурна! — байдуже мовила Тамара і повернулась знов до свого дзеркальця.

Двері грюкнули.

— Ти ж назад до мене приходь, якщо й там нудно стане! — зі сміхом гукнула услід Тамара.

Так жінка з чорними, немов би зляканими очима й хрипкуватим голосом повії, Катя Полякова на йменння, опинилася на будівництві Тракторобуду.

В жіночому бараці їх там було багато дівчат і жінок, що

зійшлися сюди з різних кінців, з міста й з села, хто — підробити трохи та й назад — додому, хто — не маючи того дому та іншої роботи. Були й такі, як Катя... Вони змінялись часто-попрацюють тиждень-два та й розщитуються, так як і інші сезонні робітники...

Працювали на будівлі чорноробітницями: носили пісок, цеглу, будівельний матеріял, воду на будівлю, поливали цегляне мурування тощо. В бараці після зміни лежали на тапчанах і спали, або збирались купками поговорити про убрання, про хлопців, лузали насіння.

В бараці де в кого тапчан застилався чистим покривалом, подушки впадали в око червоною лиштвою на чистих білих наволоках. Де в кого на стіні красувалися штучні квіти, барвисті, розфарбовані листівки й фотографії. Дбайлива жіноча рука помітна була й тут, у цьому тимчасовому житлі, і це вигідно відрізняло жіночий барак від чоловічого. Але й тут багато було бруду, тарканів і блощиць. Стіни, давно не білені, вкривалися огидними плямами від дотиків брудних рук і голів, від роздушених блощиць та вогкости, що проступала крізь стіни.

Мешканці бараку надто часто змінювалися, щоб можна було якось організувати лад. Приходили й шли геть — і не зацікавлені були в тому, щоб прибрати й прикрасити своє тимчасове житло.

Катя Полякова опинилася в кутку біля вікна, де поруч з нею саме розташувалося двоє — троє найчепурніших і найсерйозніших дівчат. Вони працювали тут уже кілька місяців і не збиралися „перелітати“ деінде.

— Ліжко хоч застели! — гукнула Каті одна з них, коли на другий же день вона зірвалася на роботу й, поспішаючи, покинула неприбране лахміття на своєму тапчані.

— На чорта? — побуде й так! — брутально відповіла Катря й побігла на роботу.

Після семи годин незвичної праці боліли руки й спина, коли вона повернулася до бараку. Скинула важкі обліплені в'язкою грязюкою черевики. Панчохи теж були брудні й мокрі, але скидати їх не вистачило енергії — завалилася на ліжко, не роздягаючись. Сусідки скоса подивилися на неї, але не сказали нічого.

— Ну й хай собі дивляться! Подумати, чепурухи знайшлись! — злісно подумала Катря, почуваючи, як утома боляче розливається по м'язах.

Вона заснула й спала пару годин. Прокинулась, відпочивши, і все навколо вже видалось в іншому світлі. Не встаючи й усе ще удаючи з себе сонну, вона приглядалася крізь примружені повіки до всього, що робилося в бараці. Чистенькі, акуратні ліжка її сусідок, чепурні книжки на дощаній поличці над ліжком однієї з них — приємно вразили її.

Дівчата сиділи й читали щось, не звертаючи на неї уваги. Тоді Катя підвелася, потихеньку, немов би знехотя прибрала

ліжко, намагаючись старенькою ковдрою прикрити свої злиденні лахміття. На подушку натягла чисту наволоку, рушник, старенький, але вишиваний і чистий, повісила на гвіздочку коло приголов'я.

— Ходім пройдемось! — гукнула її одна з робітниць. Вона напнулася своєю чорною хустиною й пішла.

Тоді Лета Азарова підвела голову від книжки й з усмішкою глянула на товаришок.

— Таки вплинули — і досить швидко! — багатозначно підморгнула їм вона.

— Ну що ж, отак і треба діяти. Виховувати треба цю публіку! — підтримала товаришка,— тут взагалі у бараці треба було б щось зробити, бо бруд, безладдя, галас завжди...

— А-а, хіба з ними щось зробиш? — махнула рукою третя,— як сьогодні ці, завтра — інші, ніхто не зацікавлений у тому, щоб налагодити якось наш побут. Що ж, нам самим, оце втрьох, за це діло братись? Нічого не вийде!

Лета, не погоджуючись, похитала головою.

— Важко це правда. Але вже є тут кілька душ більш-менш постійних робітниць, що вже з місяць і понад місяць працюють... Збити з них ядро і розпочати справу... Самі ж бачили, що дехто дуже легко піддається впливові—як от ця наша нова сусідка!

— Ну, це ще невідомо! З першого разу не взнаєш...

Катря працювала й далі на виробництві, звикаючи все більш і більш до роботи, але ні з ким з дівчат не сходилась ближче.

Тому то Лета не зуміла відповісти Левченкові, коли вони зустріли Катрю біля теплоцентралі. Вона поверталася з роботи, з іншими дівчатами, напнувшись, як завжди, чорною хустиною з-під якої блищали тільки її чорні, немов би злякані очі.

Йшла задумана, обмірковуючи те, що тільки но мимоволі вразило її. Допіру, коли вони йшли майданом будівництва, зустріла якогось інженера. Він поспішав, видно, в якійсь негайній справі, й не звернув би на себе Катриної уваги, якби не оглянувся кілька разів на неї й її товаришок пильним, немов би сторожким і допитливим поглядом.

— Що це, наче ховається? Іч, дивиться лисицею! — подумала Катря, але тут він глянув на них ще раз і погляд його зустрівся з її очима.

Вона пізнала його — чи може їй так здалося? Що б він тут міг робити, отой підозрілий тип?.. Ні, мабуть помилка: це е він...

Заглибившись у ці думки, вона не помітила, як до неї самої придивляється Левченко. Його то вона в усякому разі не пізнала — хіба мало доводилось їй зустрічати і зупиняти на вулиці чоловіків?

Декого з колишніх своїх приятелів вона й справді зустріла тут, на Тракторобуді, але подбала про те, щоб її не помітили, бо не мала охоти зв'язуватись.

Ввечорі того ж таки дня, лягаючи спати, Катря мимоволі прислухалась до розмови Азарової з товаришками. Лета говорила збуджено, палко, в її голосі дзвеніло обурення. Одне випадкове слово вразило Катрю.

— Шкідництво... На кожному кроці шкідництво! — з ненавистю повторила Лета.

Полякова підвела голову. Про що це вона? Що це за шкідництво таке? — Про шкідництво вона, Катя Полякова, вже чула якось, але зовсім в іншій обстановці. Там навпаки — там не обурювалися з шкідництва, навпаки — радилися про те, як завдати шкоди ненависним будівникам якось чужого й ворожого нового життя...

Лета розповідала товаришкам про випадок на будівлі теплоцентралі.

— І головне, — говорила вона, — і я, й багато інших товаришів певні, що шкідництво це виходить з мас самого робітництва... Хто тільки не проліз сюди, на будівництво: розкуркулені куркулі й їхні синки, різні „колишні люди", просто злочинний елемент... Якби ж можна їх викрити, спіймати когось, щоб винищити тут оцю заразу! Та тільки хто ж їх пізнає?

Катря підвелася на ліжку. Вона — то тамо могла щось сказати в цій справі, але вагалася.

— А міліція на будівництві є? карний розшук? — раптом голосно запитала вона.

Дівчата аж здригнулися. Вони не сподівалися втручання з її боку. Переглянулися між себе.

— Міліція і карний розшук, звичайно, є! — одповіла, нарешті, просто й спокійно Азарова, — але хіба легко викрити злочинців? Тут треба нам самим, робітникам, узятись. Адже не для того працюємо ми тут, на Тракторобуді, щоб якась сволота нишила те, що ми будуємо?

— Це ти правильно сказала! — як завжди грубо, але щиро відказала Катря.

Вона хотіла говорити й далі, але чомусь не наважилась і замовкла. Дівчата помітили її вагання.

— Як тебе звати? Звідки ти? Живемо разом, спимо поруч а досі не знаємо! — весело сказала тоді одна з них.

— Полякова, Катря, — так мене звуть... А звідки я — це, мабуть нікому не цікаво, — неохоче відповіла та й знову похилилася на подушку.

Другого дня в їдальні після роботи Катря зустрілася з Павлом Несвітієм. Він окликнув її, і від несподіванки вона мало не перекинула тарілку з борщем.

— Що ти тут робиш, Катько? — сміючись запитав він, підходячи до неї ближче, — невже працюєш? Теж у пролетаріят записалася?

А ввечорі й погуляти можна, еге ж? Не забула ж старих друзів, ха, ха, ха!

Вона не знала, що відповісти й розгублено ворушила ложку в тарільці. Та Павло не помічав цього й весело продовжував щось говорити й сміятись.

— Петровичу, диви, кого зустрів! — гукнув він до свого приятеля, — пізнаєш? — це ж наша хороша знайома Катька з Катеринославської, ха, ха, ха!

Катя злякано оглянулася.

— Мовчи, ти, базікало! Хто тебе за язик тягне? — сердито спинила вона Несвітія, — поговоримо іншим разом, не тут, серед народу!

Поруч голосно розмовляли про вчорашній випадок на дванадцятій дільниці.

Павло підморгнув товаришеві й штовхнув у бік Катю.

— Чуєте? Треба, кажуть, шкідників винищити? Клясово ворожий елемент, кажуть, треба викинути з соціялістичного будівництва. Якраз піймаєте, голуб'ята! Не такі то дурні, що вам у лапи потрапити... А ловко зроблено було, правда? — барильце з гасом, гніт підпалено... От якби не викрили — спалахнуло б усе зразу, як солома! Красота!

Катря здивовано глянула на нього.

— Дурний ти, я бачу, тільки тріпатись язиком і вмієш, а мозку, мабуть, обмаль! Красота, кажеш? Що ж тут красивого, як ти сам будував, будував, а хтось візьме тай пустить за димом?

— Сам будував?! Так що ж такого? На чорта вона мені здалася та будівля? За те, що будували, гроші одержав, а далі— хоч трава не рости! Та може я сам і палю її, ту будівлю, щоб очей не мозолила! ха, ха, ха...

Товариш злякано смикнув його за рукав.

— Ну ти, кинь трепатись і вправду язика розпустив... Гляди, ще почує хтось, пришиють діло.

— А, хто там почує! А як і почує, так що ж? Пожартувати не можна!

І він весело підморгнув Катрі.

Але в її пам'яті вже виплила: маленька неохайна кімната, повна цигаркового диму й горілчаних випарів. Кілька чоловіків брутально й злісно розмовляли тоді між себе, з'єднані однаковою ненавистю. однаковими бажаннями... Катька сиділа тоді в куточку біля столу, тихенько пригублюючи горілку зі шклянки й слухала. Вона все чула до єдиного слова, запам'ятала все до одної думки, хоча на неї не звертали уваги. Вважали — своя.

— А може й за свою не вважали... Просто й за людину не зважали... за ніщо! —злісно подумала Катря, — сволочі... Тепер побачите, чи справді „ніщо"... От піду й заявлю виконробові, що за люди на його дільниці працюють!

Вона нашвидку кінчила обідати й вийшла з їдальні. На щастя, Павло з товарищами тепер захопилися якимись розмовами на інші теми й не помітили її виходу.

На майдані будівництва тепер було тихше й малолюдніш, хоча роботи не припинялися. Працювала друга зміна.

Катря швиденько пройшла до невеликого дощаного будиночка, де на дверях написано було:

„Контора виконроба 12-ої дільниці.“

Несміливо зайшла. Там було людно й галасно. Якийсь десятник щось обурено доводив, розмахуючи руками й ляскаючи долонею по брудному столу. Ще кілька чоловіків стояли навколо того стола, прислухаючись до суперечки.

Катя нерішуче зупинилася біля дверей.

— Коли я це беру на свою відповідальність! — почула вона вперті слова десятника, — й ручуся вам, з тих хлопців можна щось зробити! Працюватимуть не гірш за інших робітників... Аджеж не святі горшки ліплять!

— Зрозумійте, Іване Наумовичу, що це не вихід зі становища! Недосвідчені хлопчаки - чорнороби не замінять вам справжніх старих робітників — бетонярів, що виконують одну з найвідповідальніших робіт на будівництві! — спокійно й наче втомлено відповідав м'який голос, — звичайно, можна було б зробити такий експеримент, скласти бриґаду й подивитись, що з того буде?.. Але, повторюю, я глибоко впевнений, що ця пропозиція не реальна і ви з вашим комсомольцями, — що їх ентузіязм, к слову мовити, я дуже поважаю, — в даному разі, м'яко кажучи недоцінюєте труднощів роботи... Побоююсь навіть, що така спроба могла би принести шкоду будівництву, зайві витрати на перероблювання тощо... Адже жі представники проф. і парторганізації, так би мовити — інші боки нашого трикутника, — однакової думки зі мною! Чи не так, товаришу Подольський?

— Цілком, цілком погоджуюся з вами, Тимофіє Петровичу! — охоче підтримував один з тих, що сиділи біля столу, швидко підводячись і підхоплюючи портфель під пахву, — гадаю й я, що ви необережно за це беретесь... Небезпечно це... Може бути зрив...

— Але щож робити тоді? Де взяти кваліфікованих бетонярів? Робота стоїть, посувається черепашачим темпом! — настоював десятник

Виконроб розвів руками.

— Щож робити, Іване Наумовичу! Вище своєї голови не підскочиш! Ми робимо все залежне від нас, вимагаємо, кричимо, натискаємо на всі інстанції... Нема! Доведеться обходитись і так...

— Алеж робота затримується, стоїть! На чорта тоді говорити про темпи!?

— На жаль, ніякі розмови про темпи нам не дадуть робітників! — з болем відповів той, — будемо намагатись не відставати й з тою робочою силою, що є в нашому розпорядженні...

Десятник безнадійно махнув рукою й рвучко повернувся до дверей.

— Це все — єрунда! Без людей нічого не зробиш. Ми й так виконали за цей місяць тільки 30% плану. Що ж—по-вашому— і далі таку волинку тягти?!

Знервованим кроком він вийшов з кімнати, сердито смикаючи себе за посивілий вус.

Подольський, поправляючи на ходу пенсне, поспішив за ним.

— Надаремно ви так хвилюєтесь, Іване Наумовичу! — заспокійливо говорив він,—не турбуйтесь, справа налагодиться, все піде добре, темпи підвищимо, закінчимо побудову в строк.

— Підвищимо, закінчимо! Щось робити для цього треба, а не язиком молоти! Ех, мовчіть вже краще, профорганізаціє! — донеслось вже з надвору. Гірка іронія дзвеніла в голосі десятника.

Тоді Катря вирішила підійти до столу. Робітники, що говорили з виконробом, один за одним покинули кімнату, й вона побачила інженера.

Біля нього за столом сидів ще якийсь інженер і вони, лишившись сам на сам, почали жваву, дружню розмову. Говорили не голосно, притишеним голосом так, що Катря вихоплювала лише окремі слова, не зв'язані між собою певним змістом.

Почувши, що в кімнаті ще хтось є, виконроб підвів голову від рисунків, що їх уважно розглядав.

— А вам чого?—запитав її недбало.

Вона хотіла говорити, але боязко глянула на стороннього. Немов би відчувши на собі погляд, він теж оглянувся на неї. Зір її зустрівся з пильним і немов би сторожким поглядом пронизливих очей.

— Та я... Мені, власно нічого... — замішано відповіла дівчина, повертаючись до дверей.

Інженер здивовано здвигнув плечима й знову схилився до рисунка.

-- Той самий... він! — сама собі повторювала Катря, опинившись на вулиці. Пішла геть з дільниці, глузливо посміхаючись:

— Іч, кому скаржитись надумала! Дурепа...

Вже біля дверей барака мозок пронизала нова думка:

— Це ж до ДПУ треба, до розшуку або що...

Але в ту ж хвилину ляκливо відкинула цю думку:

— А, з лягашами зв'язуватись... Не мала баба клопоту...

І з не зовсім спокійним серцем, похмуро попрямувала в свій куток.

X

Іван Наумович тим часом теж заходив до одного з бараків.

Струмок холодного осіннього вітру увірвався разом з ним у двері.

— Зачиняй двері, бо й так повимерзнемо тут! — гукнув відразу хтось зі свого тапчана.

Іван Наумович поспішив щільно причинити двері й попростував до товаришів, що чекали на нього, сидячи біля столу поперед приміщення й, накинувши на плечі пальта, тихо розмовляли.

— Еге, та у вас тут, я бачу, й справді дуже парко! — пожартував десятник, підходячи до них,—що ж це, навіть і грубки немає в вашому бараці?

Іван Нежута й Савка Труш нетерпляче й запитливо глянули на нього.

— Сідайте, папашо! Давно чекаємо!—підсунули йому табурета.

— А грубки в нас і справді ще нема. Та ж на дворі ще не зима!—посміхнувся Савка,—живемо якось... Щоправда, чимало народу тікає... щодня звільняються десятками, сотнями: і умови погані, та й сезон кінчився — додому, на село їдуть... Хоч би старі, то це зрозуміло, а то серед наших хлопців багато таких. Вчора он Харченко, Лисунов, Милко до дому подалось... Ми думали Лисунова в нашу групу теж втягти, хлопець хороший— та от бач, не витримав—змився... Біда з таким народом!

— Та все ж таки є й надійні ребята! — Бриґаду сколотимо таку, що во! „На большой палець"! — пожартував Нежута, але відразу змінив тон на серйозний, діловий.

— Розповідайте ж, як там справи, Наумовичу? Що сказав виконроб?

Іван Наумович незадоволено нахмурив брови, спираючись ліктем на стіл.

— Виконроб, як я того й чекав,—не довіряє й не підтримує. Чорт його розбере, чи він боїться й не хоче брати на себе відповідальности, чи всерйоз не вірить... А може й ще щось... Словом, не згоджується. „Профорганізація" наша ні чорта не розуміє і не втручається... Справи—липа!

І він розповів хлопцям свою розмову з інженером.

Савка схвильовано скочив зі свого табурета.

— Слухайте, це ж чорт зна що! Що ж, він думав, що ото так і буде робота тягтись по волячому? Де він візьме отих бетонярів? Чи він навіть і не турбується про це?.. Чи не має й тут шкідництва, га, як ти гадаєш, Іване?

— Опортунізм на практиці!—повчально вимовив Нежута, посміхаючись.

Савка скипів.

— Та ти не смійся—й справді ж опортунізм!

— Я ж зовсім не сміюсь, любий друже.

— Так що ж, будемо значить сидіти й мовчати? Підемо на іншу ділянку землю копати, а ТЕЦ покинемо? Хай, мовляв шукають собі бетонярів, де хочуть, наше діло мале... — обурено говорив Труш.

— Землю копати—кожний уміє. На це особливої кваліфікації не треба, чорноробів найлегше набрати! — задумливо додав Нежута, обмірковуючи справу.

Іван Наумович мовчки дививсь на них деякий час, посмикуючи себе за вуса.

— Так от що, хлопці!—вимовив він, нарешті,—хай той виконроб сказиться, а ми свою бриґаду таки закладемо, от що. На себе візьму відповідальність!—закінчив він.

Хлопці аж підскочили від радости.

— Правильно, папашо! Отак і зробимо!

— Закладемо свою бриґаду й будемо працювати! Хлопці в нас добрі підібралися, бажання є, а вміння..... та не святі ж горщики ліплять! Навчимось! Навчите нас, авжеж, Наумовичу?

— Кажіть, хто там у вас є з ребят, щоб до діла ближче! — з місць відповіді зауважив старий, — та пам'ятай, братва, що кожна робота потребує і звички, і терпіння... А навчитись треба, бо як не працюватимете як слід,що мені заспіває адміністрація з профорганізацією, і взагалі увесь наш трикутник, так званий?.. Так що ви вже глядіть, братва, не підкачайте!

— Будьте певні, папашо! не підкачаємо!

— Ну, й гаразд... Давайте ж, хто там у вас є?

Три голови зосереджено схилились над столом. В руках Івана Нежути з'явився недогризок олівця й шмат паперу.

— Сливенко, Катайгора, Золотуха... Колька Манжелій, Шевченко, Решетняк, Літкевич...—поспішно переліковував Савка,— чоловіка з п'ятнадцять набереться—досить з вас, Наумовичу?

— Вистачить!—ребята хороші, знаю ж їх усіх і я! — з задоволенням відповів Іван Наумович,—все ж там підкрутіть їх, щоб знали, яка справа, мовляв— треба не підкачати! Щоб за роботу бралися по-діловому...

— По ударному! — підказав рудий Золотуха, що тим-часом нишком підійшов до столу й з-за Трушевого плеча стежив за олівцем в руках Івана.

— От-от, саме по - ударному! — підхопив Іван Наумович, — з'аґітуйте ребят, щоб була наша бриґада — на большой палець!

— Та в цьому ж не сумнівайтесь! Раз вже взялися за справу, значить діло буде!—весело говорив Савка.

— Ну, так завтра оформлю це де треба й починаймо роботу. Прощавайте, хлопці, треба поспішати на автобус.

— Еге ж, ви в місті живете... Мабуть, не мерзнете в себе вдома так, як отут ми?—запитав Савка, щільніш загортаючись у своє подерте пальтишко.

— Ну да, не мерзну. Вам тут, я бачу, зовсім сутужно доводиться...

— Сутужно, та жити можна!—відповів Нежута,— якось перетерпимо. Хіба це найголовніше в житті? Надобраніч, Наумовичу!

— Перетерпимо, перетерпимо!—сердито перекривив приятеля Савка, коли за старим зачинилися двері, ще раз впустивши в холодний барак порив льодового осіннього вітру.

— Чия б собака гарчала, а твоя б мовчала, — продовжував він, — кому, — а тобі ніяк не можна в таких умовах жити: скутишся знову зі своїми легенями, от тоді й будуйте Тракторобуд без Івана Нежути, як знаєте!

— А й справді—як же це без мене будуватимуть? Нічого ж не вийде! — зі сміхом підхопив Нежута, але сміх враз зірвався і болячий кашель вирвався з грудей.

Труш злякано дивився на нього. Хлопець відкашлявся й зблідлий, немов би винуватий, глянув на товаришів. Спробував посміхнутись—не вийшло.

— Ну його к чорту! — тільки вимовив він, — а я вже сподівався, що видужав зовсім...

— Дурний, та ти ж і не хворий. Помирати ж не збираєшся! — заспокоїв його Савка, з тривогою відчувши в голосі приятеля песимістичну нотку,—от тільки не будь дурнем, та не забувай, що здоров'я твоє не тільки тобі самому потрібне...

— Ну, так що ж робити?

— Як що? Згоджуйся на пропозицію твого приятеля—інженера й перебирайся до нього... Ну, хоча б до того часу, поки тут не налагодять по-зимньому... Чого ж тобі, справді, здихати в цих холодних бараках, коли можна інакше влаштуватись і коли в нас саме розпочинається нова робота, кожна людина на обліку... Не будь дурником, Івасю...

Нежута посміхнувся.

— Та гаразд вже, не буду дурником... Я й сам гадав уже погодитись і перебратись до Левченка... Тимчасово, звичайно!

— Ну, от і добре!

Другого дня на 12-ій дільниці була сенсація. Робітники, що вийшли на першу зміну з усмішками й жартами розповідали один одному новину:

— Іван Наумович нову бриґаду бетонярів привів: старі бетоняри — кваліфіковані, бетону того самого ще ніколи й в очі не бачили!

— Підтягнись тепер, хлопці, бо нова бриґада на соцзмагання викликає.

— Та де вже нам з ними тягатись? Вони ж над усіма гору візьмуть!

Дехто, зверхньо посміхаючись, все ж таки стримував товаришів.

— Та киньте, жарти, а може хлопці й справді добре працюватимуть? Аджеж — і Іван Наумович не дурень, знає, що робить!

— Авжеж працюватимуть! Щож вони по твоєму, як комсомольці, так самим ен ту-зі-язмом візьмуть?

Хлопці чули жарти й глузування, однак на роботу ставали бадьоро. Бетономішалка системи Кайзера вже готувалася ковтати перші порції своєї нетривкої їжі з піску, скалля, цементу й води.

Іван Наумович прибіг з контори виконроба роздратований.

— Сволочі, хотіли на найважчу ділянку поставити!—лаявся він, — я кажу: дайте хлопцям звикнути на фундаменті — адже все ж таки тут легше, ніж трями й колоки бетонувати.. Так, ні, кажуть, коли беруться працювати, хай працюють так, як і всі... Сволочі!

— Хто це вам так відповів, Наумовичу?—стиха запитав Нежута, коли ребята стали вже до роботи.

— Та хто ж, як не виконроб наш Тимофій Петрович!—сердито відповів десятник,— Подольський теж тут біля нього крутився, та я вже до нього не звертаюсь.

Нежута замислився.

— Доведеться по комсомольській лінії тиснути!—подумав він, а Наумовичу сказав:

— А ви не хвилюйтесь марно, папашо! От почекайте. ми їм ще покажемо, на що здатні... Роботою покажемо! Дивіться, як беруться хлопці за роботу!

І справді, хлопці бралися за роботу дружньо. Швидко, поспіхом наповняли тачки матеріялом, хутко підвозили їх до бетономішалки й засипали у пащу.

Іван Наумович стежив за правильною засипкою, правильною пропорцією цементу, скалля, піску й води, одночасно даючи вказівки Савці Трушеві, що мав замінити його на цій роботі.

Савка Труш, що останнім часом чимало попрацював на довозі тачкою скалля, до бетономішалки, досить таки придивився як робиться завантаження машини. Своїм швидким кметливим розумом він на льоту схоплював і брав до уваги вказівки старого робітника. Іван Наумович з задоволенням бачив, що слова його не загибають марно. Він покинув хлопця на своєму посту й поспішив туди, де молоді бетонярі виконували одну з навідповідальніших частин роботи—укладання бетону.

Від бетономішалки дощаними котільницями хлопці-чорнороби котили тачки з перемішаною бетоновою масою. Кількома дерев'яними риштаками бетон скидали на місце бетонування, у дощану форму—опалуб. Укладачі розвантажували бетон, злегка перелопачували і з бутинами в руках старанно забутиновували його, аж поки рясний піт не з'являвся на сірій масній поверхні. Треба було стежити, щоб усі кути були заповнені, щоб не було порожніх, незаповнених місць та щоб бетон лягав повільно шарами.

Іван Наумович глянув на роботу хлопців і незадоволено нахмурився.

— Підганяй, підганяй, хлопці, швидше працювати треба!— гукнув він їм,—щоб бетон не чекав на вас... затужавіє—вся робота нанівець піде!

Микола Манжелій, Сливенко, Катайгора, Решетняк працювали вперто й дужо, як машина. Щоправда, робота попер-

вах не спорилася, бутин не слухався незвичних рук, але нові й нові порції густої сірої маси котилися вниз із тачки й примушували приналягти, підтягтись, працювати, працювати...

На бетономішалці, однак, теж не все було гаразд. Враз не стало води—й кілька часу робота затрималася, даючи можливість засапаним укладачам підганяти свою недороблену роботу. Чорнороби з тачками запізнювалися з довозом матеріялу, з відкочуванням навантажених та порожніх тачок. Почувалася певна неорганізованість, неналагодженість.

— Нічого, нічого! — підбадьорював Наумович, — це ж тільки перший день. Не дрейф, ребята!

З сусідньої ділянки заглянули робітники.

— Гей, як там у вас справи? Зміна кінчається, скільки замісів дали?

Павло Несвітій, що в сусідній бриґаді працював за чорнороба на довозі скалля, єхидно зауважив.

— Та, що ви їх питаєте, адже ж знаєте — вони над усіми гору візьмуть!

Але Іван Наумович незадоволено хмурив брови. Він вірив у своїх ребят і в те, що не святі горщики ліплять. Аджеж усі найкваліфікованіші бетонярі колись уперше брали в руки бутин. Щоправда — скласти бриґаду з самих новаків було досить сміливою ідеєю, та й це не лякало старого робітника. Але Іван Наумович незадоволено хмурив брови: на сьогодні його бриґада дала надзвичайно низьку цифру—25 замісів за зміну.

— Сорок, п'ятдесять замісів — оце я розумію! — буркотів він собі під ніс,—у механічно-складальному цеху бриґади Самуріна, Сорокіна, Лисягіна по вісімдесят замісів дають, жартуючи.. А тут—двацять п'ять! Слабо, хлопці!

Хлопцям і самим якось незручно було за такі незавидні наслідки свого першого робочого дня.

Савка Труш, Манжелій і Сливенко покидали роботу мовчки похнюпившись.

— Та не журіться, товариші!—підбадьорювали їх ті, що поки ще лишилися чорноробами – на довозі матеріялу,—чого носи похнюпили? Щоб отой Павка Несвітій радів та глузував з нас? Та ми ще їм усім покажемо! Завтра ж краще буде...

— Самі знаємо, що завтра краще буде! — похмуро відповів Савка,—так хотілося з першого дня носа втерти... Ну, та, як видно, ще пропрацювати доведеться...

— Швидкий ти дуже!—задзвенів біля нього веселий голос і Савка, вмить повеселілий, побачив перед собою Азарову. Вона прийшла у другу зміну працювати на бетономішалці.

— Летко! Ах, чорт, чого ж це ти не в нашій зміні! — радісно зустрів він її, — їй-право, й працювалось би краще з тобою!

— А що, хіба без мене погано працювалось? — жартувала вона.

— Та що й казати — погано... Сьогодні підкачали хлопці... 25 замісів за зміну дали!—з кислою посмішкою признався Труш,— але ти не думай, що ми вже й здрейфили: завтра вже інакше буде, от побачиш!

— Побачу! буду, здається, й я у першу зміну працювати,— пообіцяла вона, нашвидку ховаючи своє біляве волосся під червону хустину—а тепер до побачення—стаю до роботи!

Він ще подивився кілька хвилин їй услід, моторній, стрункій дівчині в червоній хустинці й сірому спецодягові, що звичною рукою узялася за держак важеля, яким перекидалося й вивerталося барабан бетономішалки. Вона не оглянулася.

Савка бігцем наздогнав Івана Нежуту, й хлопці поспішили до їдальні. Холодний вітер листопада огортав степи й виселки тьмяною пеленою.

На другий, на третій день всупереч сподіванням хлопців справа не покращала. І працювалося начебто легше, швидше, бетон починає слухатись своїх нових завойовників. Та не було налагоджено подачі матеріялу: не вистачало скалля, піску, його довозити доводилось здаля. Виконроб тільки хмурився й давав вказівки—виправити, краще забутинувати, довше, краще перемішувати масу в барабані.

— Щоб бетонова суміш була однорідна, суцільна, її треба перемішувати принаймні протягом 2 — 3-х хвилин! — давав він вказівки Трушеві, — поспішати, робити наспіх в справі бетонування не можна: це призведе тільки до кепського виконання роботи й багатьох неприємностей, а то й катастроф у дальшій роботі!

Іванові Наумовичу виконроб щось говорив довго й повчально. Це, видно, дратувало старого десятника. Він потім довго не міг заспокоїтись і все бубонів собі під ніс, кидаючи погляд на постать інженера, що маячила вдалені.

— Та йди ж ти під три чорти зі своєю відповідальністю, зі своїми побоюваннями! Сказав, що беру на себе відповідальність, значить — кришка... А то заладив однієї: не можна й не можна довіряти.. Не справляться, мовляв... От не люблю цієї дурної недовірливости... Спробувати треба—от що!

Зима насувалася тим часом не на жарт. Руки клякли від крепкого холоду, почервонілі, задубілі пальці кепсько тримали держаки бутинів, ручки тачок. Забризкані рідким бетоном, стоячи цілий день у вогкій холодній масі, хлопці, стиснувши зуби, таки не здавали позицій.

Теслі наспіх будували тепляки, бо раз-у-раз несподіваний мороз понад визначені — 4°, міг унеможливити дальші бетонові роботи.

Іван Наумович бігав від профорганізації до адміністрації й вимагав спецодягу для бетонярів. Спецодяг обіцяли видати, але не видавали, умови роботи ставали цілком неможливі.

Виконроб тільки знизував плечима й розводив руками:

— Що же я можу зробити? Я нічого не можу зробити... Аджеж працюют якось інші робітники...

— Іншим робітникам ви видали спецодяг, Тимофію Петровичу!—не стримувався Іван Наумович,—це тільки комсомольській бриґаді чомусь не дісталося...

Інженер морщився.

— Мені, Іване Наумовичу, однаково: комсомольська ваша бриґада чи ні. Політика тут ні до чого: якість роботи потрібна над усе, і тільки за такою ознакою я згоджуюсь розцінювати робітників.

Одного разу під час роботи раптом з-під риштовань розніссся короткий зойк.

Манжелій і Катайгора кинули бутини й кинулися туди, де неподалік від них працювали над укладанням бетону Сливенко й Труш. Нежута в той день замінив Савку біля бетономішалки.

Чіпляючись руками за дощаний борт палуба, Сливенко ледве тримавсь на ногах.

Тривожно схилившись над ним, Труш підхопив його під пахви.

— Що таке, що трапилось?—враз запитали товариші.

Хлопці вже збігалися до них, кинувши свої тачки з бетоном на півдорозі.

— Якась несенітниця! — здивовано відповів Савка, підводячи голову, — звідкись зверху звалилася цеглина й вдарила його по голові... Дивіться, кров тече з вилиці! Треба швидку допомогу!

— Та я й сам дійду до медпункту! — кволим голосом відмовився Сливенко,—хай тільки хтось піде зі мною.

З ним відрядили Шевченка, й робота тривала далі, хоча нерозв'язана загадка мучила кожного.

— Так, справді: звідкіля потрапила ота цеглина на риштовання. Адже тут цегли й близько нема!—говорив Нежута своєму незамінному приятелеві Трушеві,—тобі не здається, що тут справа не чиста, злочином дхне!

— Звичайно, злочин!—погоджувався й Савка.

На щастя, цеглина впала якось вбік, зачепивши хлопця тільки краєм по голові, й на вилиці була лише невеличка царапина. З перев'язаною головою на другий день Васько Сливенко працював ще з більшим завзяттям ніж раніш.

— Ех ти, герой праці!—жартували хлопці в бараці.

— Герої щось ваші надто слабенькі!— презирливо зауважував Несвітій, що з деякого часу вже теж працював за бетоняра, але в іншій не молодівській бриґаді.

На його глузування не зважали.

Але загалом було невесело.

Невзабарі після випадку з Сливенком, вийшовши на роботу як завжди, хлопці враз дізналися про неприємну новину.

— Івана Наумовича перекинули на іншу дільницю!

Бриґада засумувала.

— Щож це таке? Саме тільки роботу налагодили...

— Що ми тепер робитимем без нашого пахана?

Хлопці обурювалися, вимагали:

— Треба піти до кого слід і вимагати, щоб його нам назад віддали!

— Савко Труш, ти ж бриґадир, іди до адміністрації й действуй!

Труш стурбовано радився з Нежутою.

— Іти самим розмовляти з адміністрацією—нема рації! — казав Іван, — будемо працювати покищо, а я після роботи піду поговорю з нашими комсомольцями — з Лютим, з Лук'яненком абощо.

— Тільки не з Лютим!—порадив Савка.

— Так, ти, мабуть, маєш рацію... Поговорю з Лук'яненком... Щось зробимо.. Працюймо, товариші, покищо, щоб не осоромитися перед новим десятником!

Почали роботу з підупалим настроєм. Новий десятник відразу ж не сподобовся. Як і виконроб, він з упередженням поставився до комсомольської бриґади, особливо ж до новоспечених бетонярів... Замість товариських вказівок, хлопці чули від нього лайку й глузування. Під кінець дня він остаточно розійшовся.

— Тридцять замісів за зміну! Це не робота, а дитячі забавки... З такою роботою далеко не підеш... Пора вже кидати цю волинку...

— Яку волинку? — запитав Труш, в той час, як решта хлопців засоромлено й зніяковіло слухали обурені слова десятника.

— Та з оцією бриґадою... Хиба ж мислено — тридцять замісів на зміну!

— Ми перший день тілька двадцять п'ять дали, а це тепер вже трохи більше! — несміливо зауважив хтось в хлопців.

Але ці слова ще більш розлютили десятника. Він пішов до виконроба, обіцяючи негайно ж розкасирувати цю невдалу бриґаду.

Хлопці пішли додому, похнюпившись, чекаючи ще зустріти глузування й жарти товаришів і ворогів на зразок Несвітія, а Іван Нежута, не гаючи часу, подався до комсомольського осередку.

Дмитро Лук'яненко вислухав його уважно й замислено.

— Одне мене тільки цікавить, Нежуто, — сказав він після деякого міркування, — чому саме ваша бриґада й справді так погано працює? Може вони мають рацію, — отой виконроб та десятник, може й справді краще було б розбити наших ребят по інших бриґадах?

Іван з обуренням зупинив його.

— Так, справді: хлопці ще молоді й недосвідчені, стажу не мають. Але робота не важка, не дуже складна й навчитись

можна за короткий час. Але ти ж розумієш, Дмитре, працювати не дають!

До нашої бриґади з усіх боків таке ставлення, що найкращі робітники не змогли б добре працювати. Вважають, що все одно вони там ні чорта не зроблять, можна на них не зважати... Матеріял дають в останню чергу, посеред роботи забирають тачки, ваґонети... Спецодяг всім видали, а нам ні... Тепер от нашого десятника, що за його допомогою головне й організували бриґаду, перекинули на іншу дільницю! Це ж, знаєш, вже просто зловмисне втручання, це вже не допомога, а палки в колеса, от що!

— Хто ж це все робить?

— Хто? Виконроб, що з самого початку протестував проти комсомольської бриґади... Новий десятник цілком співає під його дудку... Робітників багато теж таких, що однієї думки з ними...

— А профорганізація? А парторг?

Іван Нежута тільки рукою махнув.

— Профорганізація? Хто ж це — Подольський? ні чорта не розуміє в усій нашій роботі і вірить тільки інженерно-технічному персоналові. А парторг... Я ні разу й не бачив його на будівництві. Він тільки вміє робити доповіді про міжнародній стан та галасувати на зборах про генеральну лінію партії...

Лук'яненко посміхнувся.

— Буду я завтра чи позавтра в місті, Іване, матиму розмову в паркомі про все це. Ви ж покищо не здавайте, працюйте, ребята, й намагайтеся, всупереч усім, таки добитися успіхів!

XI

На рудого Золотуху зійшло надхнення й непереможне бажання дряпати пером папір.

Скориставшись з хвилин, коли в бараці було порівняно малолюдно й тихо, він примостився біля столу й довго старанно писав.

Писав, як і завжди, не вірші, не художні оповідання — писав дописа до газети.

Навколо люди ходили, говорили, хтось, помітивши рудого біля столу, підморгнув товаришам:

— Письменник наш, бач, знову творить!

— Ша, товариші! ходіть тихше, бо заважаєте! — сміючись підтримав другий.

Але хлопець цього навіть і не помітив — був захоплений своєю справою.

Дописавши останнє речення й стараннно вививши під написаним своє прізвище, Золотуха відчув, як творче піднесення потроху спадає й випливають натомість неприємні й ущипливі думки.

Стільки вже писав — та газета все не друкує... Одного невначного дописика тільки й бачив колись на сторінках газети.

а решта... стільки вже їх валяється десь в редакції, може загубилися, забули про них, може, просто викинули в кошик?...

Досада взяла хлопця. Чи варт писати? переглянув ще раз написане — добре написано, а головне правдиво.

— Чого це ти лаєшся? Забув, що ми ухвалювали? Не лаятись, не хуліганити... — повчально зауважив Сливенко. Він ще не скинув своєї пов'язки з голови, яка надавала йому у власних його очах поважного й таємничого вигляду: мовляв жертва невикритого злочину, потерпілий на трудовому фронті...

— Та це я випадково, Васю, все не одвикну ніяк... — винувато відповів Золотуха, — а тілки ти ж сам розсуди, як же тут не лайнутись?

І він розповів товаришеві про свої невдачі.

Вася взяв дописа й уважно прочитав.

— Що написано правильно, то це факт! — похвалив і він, — про нашу бриґаду, про клятого виконроба, про десятника... навіть про оцю мою ґулю на лобі понаписував, ха, ха, ха! Правильно, так і треба — чого вони нас затирають, працювати не дають, чорти собачі? А що газета не друкує, так ти не сумуй! Знаєш, що ми зробимо? От сідай, та перепиши ще раз свою писанину — однесеш в редакцію „Штурму" один примірник, а другий — у місто одвезеш у центральну робітничу газету, от що! Гаразд?

— А як ні там, ні там не надрукують? — недовірливо запитав рудий.

— Ну, тоді значить і справді, допис невдалий. Та тільки ж ні, от побачиш: надрукують... Що ж я, дурний, чи не розумію нічого в цій справі? Сам колись був членом редколеґії стінгазети.

Золотуха подивився на нього з повагою й, не гаючи часу, заходився переписувати дописа.

Секретареві редакції, як завжди, було страшенно ніколи, він кудись поспішав.

Нашвидку переглянув Золотушиного дописа й сунув його в якусь папку.

— Добре, піде в наступному числі! — кинув неуважно хлопцеві.

Золотуха пішов з редакції, задоволено посміхаючись. Може й справді надрукують, а ні... Так будьте певні: другий примірник того ж дописа вже поїхав у Сливенковій кишені до редакції центральної робітничої газети.

Редактор „Штурму", був так само занятий, як і секретар: він писав передову для чергового числа. Передова, як видно, авторові подобалася, бо другого дня, їдучи автобусом з міста, він весело запитав свого випадкового супутника.

— Ви, товаришу Левченко, нашу газету колинебудь читаєте?

— Звичайно, читаю. А що хіба? — здивувався Сашко.

— Так от сьогодні почитайте: номерок випустили .на ять! Особливо на передову зверніть увагу...

Сашко, дійшовши до місця праці, звичайно забув про цю пораду. Роботи саме було чимало, дехто захворів, дехто не вийшов на роботу, — треба було спішно кінчати проекти, а працівників не вистачало.

Вчора в трамваї, повертаючись до дому, випадково зустрів Роленського.

— Ну, як живете, Ігоре Петровичу? Ще й досі там же, в Головпроекті? Не тягне вас геть з проектної контори, на будівництво?

Роленський був все той же, що й раніше: тонке випещене обличчя, чепурно підстрижена борідка. Добре пошитий дорогий одяг підкреслював стрункість і пропорційність його високої постаті. Він все також посміхався м'якою приємною посмішкою.

— Все так же, товаришу Левченко, хоча не можу сказати, що задоволений з цього. Праця в конторі, а особливо в центральній установі, не дає відчути того подиху нашої доби, як би сказав смаку соціялістичного будівництва, що його напевно відчуваєш, працюючи безпосередньо на виробництві. Я гадаю, що нам, інтеліґенції, — особливо потрібно бути ближче до того виробництва, зокрема нам, будівельникам, працювати не в конторах, а на будівництві...

— Це ж що — нова теорія „ходіння в народ"? — посміхнувся Левченко, — а втім, з цього треба скористатись: саме зараз надзвичайно потрібні люди на будівництві, на Тракторобуді. Так може ви згодились би перейти туди?

Роленський замислився.

— А знаєте, мабуть чи не згоджуся на це... У всякому разі — подумаю... На Тракторобуді й дехто з наших, головпроектівських, працює: от, приміром, ви, потім, здається разом з вами ще кілька конструкторів туди перейшло. І вже після вас пішов туди працювати й Макаровський, пам'ятаєте його?

Левченко здивувався. Так, він пам'ятає цього Макаровського, хоча й працював той в іншому відділі. В Головпроекті до нього ставились, як до одного з „старих" інженерів, може й льояльного, але в усякому разі не цілком певного, щодо його політичних переконань спеца. Говорили щось про його соціяльне походження, про якісь темні справи під час громадянської війни. Але на чистці апарату матеріялів про нього було недосить, щоб ставити питання рішуче.

— Я не знав, що він на Тракторобуді! — зауважив Левченко, — певно працює на якійсь дільниці, не в головній конторі... Ви не знаєте, де саме? Зустрічали його?

— Та ні, це мені переказували якось випадково. Я ж, знаєте, з деякого часу розійшовся з тою компанією...

Він не договорив. Не доказав, що розійшовся він з своїми колишніми приятелями, старими інженерами, саме через них і

за їхньою допомогою, — через оцього Левченка, Клинько, їхніх товаришів — комсомольців. Не доказав і того, що з тих пір опинився в становищі „ні туди, ні сюди“ — як то кажуть — „от ворон отстал, а к павам не пристал...“ бо, внутрішній злам був у ньому не настільки глибокий, щоби перевернути й перебудувати всю його психіку, весь усталений і звичний лад життя й мислення, все світосприймання. Раз упевнившись у своєму бажанні бути по цей бік барикад, свідомо й активно бути з пролетаріятом в його героїчній боротьбі за соціялізм, він уже не міг повернутись назад, і старі зв'язки, поволі, поступово, непомітно — рвалися один за одним.

Але до нових людей, до справжніх будівників соціялізму, не те, що до комсомолу і комуністичної партії, але навіть і до позапартійного радянського активу було ще невимірно далеко. Роленський знав це, відчував свою відірваність і самітність, і це гнітило його.

Може саме через це пропозиція Левченка здалася йому не тільки цілком прийнятною. але досить приємною для нього.

— Коли вирішите остаточно, приїздіть просто туди, я вже там вас поведу куди слід! — прощаючись сказав Сашко, — тільки ж пам'ятайте, що вирішати треба швидше, бо люди потрібні аж кричить...

Роленський ще раз обіцяв поміркувати над тою пропозицією, даючи зрозуміти Левченкові, що він, напевно, погодиться.

— Добре було б, як би й він сюди перейшов! — з задоволенням подумав Сашко, працюючи на другий день у проєктовому бюрі,— робітник з нього добрий, і користи від його роботи тут буде чимало.

Іван Нежута, що з деякого часу таки послухався товаришів і перебрався до Левченка, розповідав йому щовечора всі перипетії, що їх довелося переживати комсомольській бриґаді. Розповідав він і про життя в бараках, про все більшу плинність серед робітництва, коли перед наступом жорстокої зими все важче й важче ставало боротися з індивідуалістичною, дрібновласницькою психологією сезонника...

* *
*

Гнат Тимофійович обурено схопив газету, пожмакав її і шпурнув прямо в двері.

Саме заходив Левченко.

— Що це з вами, Гнате Тимофійовичу? — засміявся він,— чи це ви всіх сьогодні паперовими бомбами зустрічаєте?

Старий інженер схопився з свого місця й почав знервовано бігати по кімнаті.

— Дурні! Йолопи! Безголові опудала! Чорт їх знає, ідіоти вони, чи просто шкідники?!

— Та хто? Що таке?

— На будівництві прорив, недовиконання пляну... За останній місяць виконано лише на 50%! На кожному кроці непередбачені труднощі, працювати ні з ким, робітники тікають щодня сотнями, а вони, йолопи, ідіоти, замість допомогти—підливають масло у вогонь!

— Гнате Тимофійовичу, про кого ви говорите?—настоював Левченко,—я нічого не розумію...

Гнат Тимофійович враз спинився й тицнув пальцем у бік пожмаканої газети, що біліла на підлозі біля дверей.

— Читай!

Сашко здивовано розгорнув газету. Це було останнє число „Штурму“. Запитливо підвів очі на старого.

— Читай, читай передову!—нетерпляче вигукнув той. Левченко розгладив на столі зім'ятий аркуш і, схилившись над ним, почав читати.

Стаття була недовга, але красномовна. Чорними фарбами автор змальовував жахливі умови життя й праці на Тракторобуді, розповідав і про холодні, непідготовані до зими бараки, і про блощиць і вошей, про брак спецодягу, недостачу води, погані обіди в кооперативній їдальні, й ще про багато інших неполадків і хиб, що їх справді чимало було на будівництві. Наприкінці автор красномовно й обурено звертався до адміністрації й інших належних інстанцій з стереотипним запитанням „куди мовляв, дивитесь?“ та здивовано запитував, як це дехто насмілюється ставити питання про ударництво, про більшовицькі темпи будівництва, коли робітництво поставлено в такі умови? Спочатку дайте спецодяг, налагодьте постачання, харчування й житло, а тоді вже, мовляв, вимагайте...

Дочитавши до кінця, Левченко спокійно, але рішуче зауважив:

— Стаття ганебна! Ставте питання на партбюро. Ви член бюра здається?

— Ні, але питання все ж таки поставлю. Сьогодні, здається, засідання. Я чув, що буде хтось з міськпаркому. Це саме влучно.

* * *

Тим часом на 12 дільниці точилася дальша безперервна праця. Бриґада Труша саме стала до роботи.

Пронизливий вітер налітав з відкритого степу, кружляв по майдану будівництва, залазив, здавалось, у всі щілини, всі закутки прозорої, як дощане мереживо, будівлі. Не шкодуючи рук і легень, на височині вісімнадцяти метрів, де вітер збивав з ніг, теслі виготовляли опалубку.

Там, де провадилися бетонові роботи, будівлю охоплював дощаний, критий солом'янами матами тепляк. Всі останні дні перед цим ішли безперервні дощі, й тепер охоплені раптовим

морозом намоклі солом'яні мати важко нависали над легкою, нашвидкуруч збитою з дошок спорудою.

Бриґада Труша тепер працювала задовільно, не відстаючи від інших, досвідченіших бриґад.

Савка, заклопотаний і завжди стривожений за свою бриґаду мотався туди й сюди, від піддашя, де гуркотіла бетономішалка й біля неї маячила червона хустка Азарової, до підйомної машини, що подавала ваґонетки з бетоном нагору. Вгорі ваґонетки котилися дерев'яною естокадою, подаючи бетон до місця укладання.

Укладачі працювали трохи нижче, під естокадою, звідки бетон стікав до них дерев'яними риштаками, заповняючи сірою густою масою всі прошарки між складною арматурою колон і плит.

Савка Труш підіймався й сюди, щоб доглянути, чи гаразд іде робота, чи вчасно подають бетон і чи встигають укладачі укладати й бутинувати його.

Саме він був нагорі, коли враз страшенний грюкіт, тріск, заглушаючи безперервний гуркіт бетономішалки, розлігся над будівлею.

Задрижали дерев'яні поручні естокади, дошки затрусилися під ногами. Щось падало вниз, важке й велике, ламаючи під собою дошки, тягнучи за собою частину риштовання і людей.

Все це тривало якусь хвилину. Вчепившись обома руками за поручні, Савка наче застиг на місці. Свідомість страшної небезпеки блискавкою промайнула в мозкові.

Враз тріск і грюкіт вщук і тільки зойки й тяжкий стогін долітали знизу.

Миттю Савка прийшов до пам'яті й за хвилину вже був унизу. Картина страшної катастрофи встала перед його очима: дощаний тепляк, укритий важкими солом'яними матами, завалився й прим'яв під собою робітників, що працювали внизу.

— Чого ж, стоїте? На допомогу! — вигукнув Труш і перший кинувся до купи дошок, важких колон і солом'яних матів, з-під якої доносились крики потерпілих.

Хлопці отямились і кинулись слідом за ним. Над дільницею різко задеренчали тривожні сюрчки. Вже бігли робітники з інших дільниць на допомогу...

Тимофій Петрович, уткнувши ніс у теплий хутряний комір і заклавши руки в кишені, змерзло їжився трохи осторонь від метушливої, розгубленої купки робітників.

— Солом'яні мати набрякли від дощів і морозів і потроїли свою первісну вагу... Стояки не витримали... Ось причина катастрофи. Звичайно, якби мати слалися в іншому напрямку, дощова вода мала б сток і не скупчувалася б на покрівлі, всотуючись у мат...— якось беучасно й спокійно, немов би розмовляючи сам з собою, говорив виконроб,—мабуть, надаремно все ж

таки я тоді допустився такої помилки... і це ж за вашою порадою, Макаровський!..

— О, не турбуйтеся, Тимофіє Петровичу,— посміхнувся у відповідь його співбесідник, блиснувши золотим ободком пенсне й золотим зубом у роті,—зрештою, що вам до тої катастрофи?— нещасний випадок, що може спіткати кожного... Будівництво, звичайно, трохи постраждає від цього, але щодо вашого реноме— можете бути спокійні! Хто ж зможе зрозуміти, що все залежало від неправильного положення матів? та й хто, скажіть будь ласка знає, як вони там лежали?..

— Та вже ж таки, десятник...— непевно зауважив Захарчук, оглядаючись.

До них підходили двоє. Побачивши ці постаті, виконроб ще більш з'їжився й немов би з головою пірнув у хутро піднятого коміра.

— Громадянине Захарчук?

— Так, я інженер Захарчук!— виринув зі свого коміра Тимофій Петрович, за звичкою набираючи гордовитого незалежного вигляду,—до ваших послуг...

— Попросимо вас іти з нами!— все також холодно й спокійно прозвучав голос.

Гострий уважний погляд спинився на невеличкій постаті в пенсне.

— Ви... громадянине, хто такий?

— Інженер Макаровський, працюю на восьмій дільниці!— відповів з їдкою посмішкою,— може й я вам потрібний?

— Ні...— наче не помітивши посмішки, повернув до нього спину той, що підійшов. Зробив жест рукою в бік головної контори,—інженере Захарчук, просимо!

Тимофій Петрович враз знову зіщулився, глибше засунув руки в кишені. Розгублено затупцювався на одному місці, повернувся до Макаровського, немов би бажаючи щось запитати. Але той швидким жестом руки неначе відмахнувся— ідіть. мовляв!.. І остаточно втративши свій гордовитий, незалежний вигляд, інженер пошкандибав геть від місця катастрофи в супроводі двох холодних і мовчазних супутників.

Макаровський подивився йому вслід з тою ж їдкою посмішкою й змішався з юрбою, що все зростала.

Тяжким сумом спускався морозний вечір над дванадцятою дільницею будівництва. Сум стискав серця й затуманював очі робітникам, коли вони витягли з-під уламків чотирьох тяжко покалічених забитих.

Забитих поклали біля будівлі, й вони лежали там витягнувши закоцюблені ноги, неживим зором затопившися в стрункому обрисі високої споруди.

Хтось накрив їх шматком червоної тканини— мабуть якийсь плякат з червоного куточка— й вони лежали там, поки швидка допомога забирала й одвозила у медпункт поранених... Декому,

легко пораненому, чи подряпаному уламками дошок тут же робили перев'язки.

Серед тяжко поранених у лікарню одвезли Катайгору. Ще двоє чи троє з бриґади Труша дістали легкі пошкодження. Решта не постраждала.

Коли забрали останніх поранених і перші хвилини загального жаху й хвилювання минули, хлопці з розгубленими обличчями, наче не знаючи до чого ж тепер братися, з'юрбилися біля забитих товаришів.

Дехто стягав з голови шапку, підсвідомо підкоряючись почуттю пошани до тих, хто загинув на трудовому посту.

— Товариші! — сказав тоді Іван Нежута, — не будьмо спускати руки. Перед лицем цього жахливого нещастя, що вихопив з наших лав чотирьох товаришів, чотирьох бійців на фронті соціялістичного будівництва, не будемо піддаватися розкладницькому почуттю розпуки. Ми ще не знаємо,— чому саме трапилася ця катастрофа, які причини її. Хто знає — чи не промкнулася сюди рука клясового ворога—шкідника... але клясовий ворог зараз вишкіряє зуби й радіє з нашого нещастя. Та недаремно він радіє: загибель наших товаришів не примусить нас відступитися в нашій роботі! Навпаки. Катастрофа наробила великої шкоди будівництву, вона затримала його, додала нової непередбаченої роботи. Так пообіцяймо, що цю роботу, ці наслідки катастрофи ми візьмемось зліквідувати якнайскорше, ударними темпами наздогонимо й виправимо те, що нам наробила катастрофа. Хлопці, ставай до роботи! Наша бриґада береться працювати ще одну зміну, хто з нами?!

І три бриґади, що працювали в ту зміну, лишилися на будівлі до пізньої ночі.

— Чув?—запитав Нежуту Савка, коли вони вже поверталися до дому,—виконроба заарештували...

— Та невже? Я й не бачив його за весь вечір, хіба він був на дільниці?

— Був, прибіг, коли почув про нещастя... ДПУ миттю забрало його та десятника, що керував будівлею тепляка... Кажуть, що побудовано його було неправильно, щось там з технічного боку, не так: мати лежали не в тому напрямі, як слід, і це неминуче мало призвести до лиха...

— Так щож, Захарчук не знав цього чи що?—обурися Іван.

— У тому то й справа, що не міг не знати... Ще й з іншої дільниці інженер бачив, як їх будували... Десятник, нібито зауважив, що не так робиться, так йому відповіли, щоб робив так, як вказано... От що, брате Іване! Чим це пахне?

— Савко, це знову шкідництво! — задумано мовила Лета, що йшла поруч із хлопцем, — цікаво було б знати, хто ж це все робить?

— Та отже, ДПУ заарештувало виконроба і десятника, розкопають і далі.

Лета прийшла в свій барак засмучена й стомлена. Її зустріла Полякова, що ще не спала, сидячи на своєму ліжку з якоюсь книжкою.

— Ти знаєш, що трапилось, Полякова? — Сказала дівчина, почуваючи непереможне бажання розповісти комусь усе, що пережито було цього вечора.

І вона розповіла їй все — і про катастрофу, і про забитих і поранених товаришів, про арешт виконроба і свої міркування щодо причин катастрофи...

Катря мовчки слухала її, все ще тримаючи в руках розгорнуту книжку. Її великі чорні очі тепер блищали якось особливо, немов би приховуючи під собою якесь вагання... Але то були вже рештки вагання: боротьба в свідомості жінки вже відчулася, вже цілком виразно перемагала одна, тепер уже зовсім тверда думка.

— Я багато чого знаю про шкідників на будівництві! — просто сказала вона, — я гадаю, що треба піти й розповісти ДПУ все, що знаю...

Лета, що почала була вже роздягатись і стояла біля ліжка, стягуючи сукню через голову, враз смикнула її, щоб швидше визволитись і глянути на сусідку. Від здивовання й несподіванки, вона й не помітила, що упустила сукню просто на підлогу.

— Що ти кажеш, Полякова? — тихо вимовила вона, — що ж ти можеш знати? і звідки? і чому ж тоді ти досі мовчала?

Останнє запитання боляче вдарило по Катриній свідомості. Справді, чому вона досі мовчала? Приховувала шкідників? Що ж це, значить, вона й сама брала участь в їхніх злочинах, сама ще не могла цілком відмежуватися від того оточення, що засотувало її досі... Це було боляче й образливо, й соромно було признаватися в цьому перед цією хорошою дівчиною, яка з кожним днем все більш і більш подобалась Катрі.

Але не признаватися було не можна. Перші слова вже були сказані, треба було договорювати. Й перемагаючи сором, прикриваючи його, де треба й не треба, брутальним тоном і штучним сміхом, Полякова почала розповідати...

Брутальний тон і штучний сміх не обманули Лету Азарову. Не говорячи ні слова, уважно й здивовано слухаючи оповідання Катрі, вона інстинктово відчувала справжні щирі почуття жінки. Вона розуміла її, розуміла увесь жах цього простого звичайного оповідання про покручене, покалічене життя... Як і кожна жінка, вона чуттям додавала й уявляла недосказане, й невимовна жалість, співчуття до покривдженої життям дівчини охоплювало її.

Було вже дуже пізно. Чорна ніч висіла над селищем і заглядала у замерзлі, затягнуті льодовою сіткою вікна барака. Хмарне небо поволі починало набирати ледве помітного фіолетового відтінку, як це буває перед світанком.

Іти до ДПУ вирішили вранці, але покишо й не думали спати.

Сидячи на своїх тапчанах, загорнувшись у ковдри, вони розмовляли всю ніч. Розповідали про себе, про своє життя, свої нещастя й турботи...

— Скільки ж тобі років, Катре? Ти, мабуть, не набагато старша за мене...

— Я може й молодша за тебе, Азарова! — сміючись відповіла Полякова,—мені двадцять два роки... Та тільки ж сама розумієш, от такого життя не помолодшаєш!

— Тобі в комсомол вступити треба, — упевнено сказала Лета, ти побачиш, що твоє життя все попереду...

Катря на це не відповіла, але відчула, як солодка аж болюча надія уколола її серце...

Може й справді життя починається завтра?..

Назавтра, вже не маючи в серці ані крихти вагання, дівчина пішла до ДПУ.

Коли на дванадцятій дільниці стало відомо про арешт сина розкуркуленого й висланого глитая Павла Несвітія й ще кількох робітників, що так само, як і він, намагалися приховати під робітничою блюзою своє клясово вороже пролетаріятові єство, коли разом з ними викрили й шкідників серед інженерно-технічного персоналу виконроба Захарчука й його приятеля Макаровського, --Іван Нежуга з полегшенням сказав Левченкові, повернувшись ввечорі додому:

— Ну, тепер вже робота піде... Коли б тільки ще підтягнуть декого з нашого, так званого „ідеологічного керівництва“, справа зовсім піде на ять!

Левченко з усмішкою глянув на нього.

— Ти що, брате, газет не читаєш і людей не бачиш?

— А що таке?

Левченко мовчки простягнув йому газету, де на першій сторінці великими літерами було надруковано заголовок:—

„Про масову роботу на Тракторобуді“ і далі дрібніше—

„Постанова ЦК КП(б)У від... далі була дата.

Іван Нежута так і кинувся до газети й уп'явся очима в рядки:

„ЦК вважає стан масової роботи на Тракторобуді за цілком незадовільний...

... Не зважаючи на прямі директиви ЦК, партійні, професійні і комсомольські організації не приділили до цього часу потрібної уваги обслуговуванню Тракторобуду, утворенню необхідних умов для систематичної масової роботи та виробничо-клясового виховання відхідників селян, що працюють на будівництві. Партійна, професійна та комсомольська периферія до цього часу не оформлені й не зміцнені відповідними працівниками; соцзмагання та ударництво не розгорнуті, труддисципліни немає, плинність робочої сили доходить 50 — 60% (на всьому будівництві немає жодного гасла, що закликало б до потрібних темпів роботи та говорило б про те, що будівництво треба закінчити в строк)...

Далі йшли окремі пакти постанови, чітко й виразно ставлячи вимоги більшовицької партії:

... „Основним завданням оргпрофгрупи повинна бути допомога профорганізації Тракторобуду у розгортанні всіх форм масової й культурної роботи, виробничого виховання відхідників селян, що працюють на будівництві, зменшення плинности робітників, розгорнення соцзмагання та ударництва й підвищення трудової дисципліни, поліпшення матерільно-побутового обслуговування робітників.

... Для посилення партійного та комсомольського прошарування на Тракторобуді — запропонувати:

... перекинути з інших підприємств 50 членів партії на будівництво як робітників;

У найкоротший термін перекинути 100 членів партії робітників з інших промислових округ України.

... перекинути з промислових округ — 200 комсомольців робітників.

... Для зміцнення керівництва партколективом Тракторобуду у 3-х денний термін висунути двох відповідальних працівників для безпосередньої роботи в колективі, а також одного газетного працівника для газети Тракторобуду „Штурм“.

... Прийняти до відома заяву представника ОПК, що секретар партколективу та інструктор, що обслуговував Тракторобуд, замінені іншими працівниками.

... Відзначаючи невиконання окружкомом комсомолу взятих на себе зобов'язань щодо обслуговування Тракторобуду, доручити ЦК ЛКСМУ негайно посилити керівництво комсомолом на Тракторобуді, зміцнити осередки працівниками, перебудувавши всю масову виховну роботу на будівництві.

— Я не знав, що вже є постанова! — сказав Нежута й блискучими очима глянув на товариша, — о тепер ми почнем працювати по-справжньому! Наша бриґада тепер покаже себе.

— Тільки навряд, що бриґада ця лишиться твоєю бриґадою! — з многозначною посмішкою зауважив Сашко.

Нежута посміхнувся зніяковіло. Він, як і Сашко, добре знав, що його кандидатуру висунено в члени тракторобудівського комітету комсомолу...

— Однаково... не наша бриґада, так усі молодівські бриґади! — поправився він, — і ти побачиш: ми таки збудуємо вчасно завод.

Кінець буде

ТЕРЕНЬ МАСЕНКО

ШОФЕР ПАЛІЙ

ЛІРПОЕМА

I

В ВІЯДУКИ вітрів виліта
кілометрів місиво круте,
і текучий, блакитний
металь
хуртовиною в очі мете...
Не торка, не черка землі
божевільних коліс ґаліфе,
приросла до керма Палій
шибай —
голова —
шофер.
Давить спека важким шатром,
хмара полум'я пада з небес —
то жбурляє авто на дно,
то виносить з автом тебе
обважнілий густий метал,
бетоновий молодший потоп —
у легенях клубки спліта,
болотами ляга на мотор,
суховію мартенна теплінь

з-під кашкета волосся рве,
груди рве
— хоч Семен Палій
мав хрещення давно бойове.
Загуска крейдяна течія,
наливає басейни долин,
і стрибає авто через яр,
розкидаючи соняшний плин.
Непомітно дороги!
Лише
асфальтований соняшний пил,
устають, як найближча мішень
горизонту блакитні стовпи,
не гудуть повороти
— одно
біле море в липких берегах,—
під авто
крем'яним полотном,
стадіоном країна ляга.
Остовпіло спинились ліси,
розпласталась покірні степи—
молодої республіки син
наганя горизонту стовпи.
Щоб заводи його землі
ще тугіший кували метальі—
полетів комсомолець Палій
перевірити м'язі авта.
Ріже очі, легені січе
крейдяний полум'яний потоп.
Гаряче, гаряче, гаряче
на долинах гукає авто.
Сило нервів, твори чудеса,
пробивай металевий поток...
Манометр йому показав:
Двічі — сто.
На коліна упали ліси,
розпласталась зомлілі степи,
молодої республіки син
доганя горизонту стовпи,
не торка, не черка землі
очманілих коліс ґаліфе,
прироста до керма Палій,
юнак —
автодорець —
шофер.
Крізь потоку блакитний метал,
під чугунний у скронях дзвін,
на манометрові чита
— 240 кілометрів — він!
Щоб заводи його землі
ще тугіший кували метал,
полетів комсомолець Палій
перевірити м'язи авта...
Од мотора огонь пашить
утекли горизонту стовпи,
ще здригається тіло шин,
шофер дрімає, чи спить...
Одпочиньте, шофер-авто!
Бо прорвавши такий потоп,
бо зробивши такий рекорд,
задоволений був би й пілот!..

II

— „Коли Республіка — закурений стадіон,
а міста — загорілі ґаражі. —
Я не хочу
глухим ентузіязмом долонь
зустрічать
естафети
наші!
При дитячі забавки
й кулі з клоччя
не говорять в боях гармаші...
Скільки спеки над краєм,
спеки робочої! —
зрозумійте, товариші!
Ранки стогнуть і дихають
так призивно й тривожно,
як і полудні й вечори.
Скільки спеки над краєм!
Вогнів переможних!
Та...
не вмію про це говорить...
Я сказати лиш хочу —
і це я скажу —
— Заважати мені лишіть! —
від збільшення часу
ніколи не важчають
порожні промови,
товариші!
Я сказати лиш хочу,
— і це я скажу,
бо думка в'їлася долотом: —
шляхи і села — не зелені пляжі

у республіці, що сіда на авто.
І коли я чую,
як дороги стогнуть,
вбираючи спеку, мов ситий
мазут,
і коли я дивлюсь,
як по наших дорогах
черепахи незграбні повзуть,—
я мрію тоді,
— з болем, до чорта! —
аж у скронях моїх пашить —
я мрію тоді про наші рекорди,
рекорди радянських машин.
Рішуче починаймо
змагання смілі
наших авто та авіо-крил.
Щоб бились за гайку
заводи цілі —
щоб гайку не збили вітри!
Написавши маршрути
в дощів болота,
через гори пославши вночі
за компаси наших бійців-пі-
лотів,
щоб честю завод поручивсь!
Тоді ми заслони вітрів пе-
реможем,
ми час переможем тоді,
рекордами слави дороги про-
довжим,
піднімем надземні путі.
Коли виривається юність з
ґаражу,
не біймося смерти й крови.
Над заходом мусять підня-
тися наші
заводи на дві голові.

Нам соромно
лиш патосом долонь
зустрічать естафети наші...
Респібліка —
закурений стадіон,
міста —
загорілі ґаражі!
Сідає... Вигук:
— „Край в уяві шофера, но-
вий стиль промовець шофер“.

Руки до чуба — здушити че-
реп...
Тернув чоло.
Смикнув ґаліфе.

В Палія — говорять хлопці —
звичка
більш автом робить, ніж язи-
ком.
Устає соші закурене узвишшя
крем'яним міражем перед
юнаком.
Заклика на кряжі, на заломи
Білгородської дороги жовта
глиб:
Комсомольський осередок Рад-
наркому
влаштувать перебіг ухвалив.
Справа чести виросла над
смертю,
ворогом устав дороги глиб:
— двісті сорок кілометрів
у покорі перед Палієм лягли.
Прорубавши повітряні кряжі,
встановив, зборовши вітру
льот:
комсомолець раднаркомського
ґаражу
світового автопогону рекорд.

III

— Мов рушницю гримучий
порох,
насипаний поверх міри в на-
бій —
розпира тебе юність — твій
ворог
на шкоду суспільству й тобі.
Не теплим дощем, а зливами—
грозою, грядом важким,
потоками дикими й злими
хочеш ти напувать грядки.
Що бракує тобі, Палію?
Звідки ця беззмістовна нудьга?
Ти смутком порожнім болієш...
Де ти взяв його?..
Чи на тих шляхах —
де кілометрів двісті й сорок

на броньовану грудь авта,
цементований ріжучи порох,
ти жартуючи намотав!..

— Ну, жартуючи...
та не зовсім,
не роби героєм мене...
Глянь, яка дивна осінь!
А листя! Прозоре, сумне...
Палій ловить молочної вовни
пасма.
Тиша. Павза.
— Підступає вона, як війна,
притаївши свій розпач і клекіт.
Восени завжди починав
я дороги якісь далекі.
Осінь — озеро туги сумної,
замуроване в соняшні береги.
Дику силу беруть наді мною,
задумані і покірні шляхи.
На озерах тепла такого,
я не здужаю, друже, збороть
розпанаханий, владний і строгий,
протестантський заклик дорог.
І не в осені, голубе, справа,
осінь я переміг давно.
Її смутки — некошені трави:
і посохнуть і зійдуть знов.
Я життя переходив бродом,
кожен крок забираючи з бою...
Важко, друже, себе зборoти
у змаганні з самим собою.
Тут не винен ні я, ні осінь,
як не винні і ви самі...
Та скажи от:
чому і досі
мене ніхто не переміг?
Про рекорди писали й пишуть,
про авта складають пісні.
В осередку ж шоферів—тиша,
— густа, мов лютневий сніг.
Що за невіра в сили,
серед шоферів гуля?
Хай би рекорда не вкрили,
хоч би ж стали на шлях!
Заздрість пацанська, чи злоба,
прикрита трусами пихи.
Будь він проклятий, побут!
Не шофери, а пастухи!
Через них ця нудьга незвична...
Зайвий я, як човнові ґрунт,
як мандрівник, що зразу вичерпав
на життя плянований маршрут.
Я ж узяв усі краї й глиби!
Так, як я,
себе почував
той поет, що в двадцятому липні
всі пісні свої проспівав.
Стелеться шлях, як буря,
та на ньому зостаюсь я сам,
хмарним бетонним муром
обступили його небеса.
А долини лежать невідомі...
Мене мучить їх теплий сон!
Я закину тоску і втому
в розмурований горизонт.
Полонений шляхами густими,
що од міста ростуть гіллям,
— я змагання з собою вестиму,
хоч і голову зламлю об шлях.
Двісті сорок узяв, то візьму
триста —
цифру
круглу й бойову.
Хоч і на шмаття залізне
груди машині порву.

IV.

СЛОВО НАД МОГИЛОЮ

На шляху, де гаряча снага
курить,
не спалахнуть дерзання твого
вогні...
Розбив об дорогу,
згубивши ритм,
твою голову юності гнів.
Тебе ще любив полум'яний
шлях,
заспокоїла мерзла, глуха земля

І живі висувають
— як правду, як докір—
велику печаль і слова жорстокі.
Наші голови смуток давить,
важко друга живого забуть...
— На героя — одноосібника
ставку
розбила дороги грудь!
В наші дні
непродуманий крок
має подвійне значення, браття.
Хибне слово —
зведений курок
рушниці,
що може
в своїх стріляти.

Тільки в крузі великих справ,
кляси своєї залізнім фарватері —
може вростати в прийдешнього грань
співець,
винахідник,
новатор.
Марний неспокій Семена згубив...
Юносте!
Зумій ти
злити
з походом кляси,
ритмом доби
власної крови вибухи—ритми!

1931—1932 р.

АНАТОЛЬ ГІДАШ

ЗЕМЛЯ РУХАЄТЬСЯ

Драматичний уривок

ДІЙОВІ ОСОБИ:

Степан Бене
Ержі, його дружина
Олена, його дочка, 8-ми років
Гере Комонді
Імре Крейцар
} Безземельні з села Мартон.

Михайло Сомар, 20-ти років
Янош Торма, 65-ти років
} Безземельні з села Ровазд

Лайош Лакош
Петро Кесе
} Безземельні з села Пазманд

Франц Беке
Андреаш Надь
} Безземельні з села Шаркад

Бенце Пайта

Кін: убога кімната, старенькe ліжко, скриня для білизни, стіл, 2 стільці, колиска.

Будинок стоїть на березі Тіси; за маленьким садком, 60 кроків тече Тіса. Тугий сніг скрізь вкрив землю. Вечір; 8 година. Надворі завірюха. Іноді чути виття вітру. У кімнаті ледве помітно, як горить маленька гасова лямпка.

ЯВА ПЕРША

Бене, Ержі й Олена. Ержі бере печену картоплю, ставить її на стіл і мовчки сідає поміж Бене й Олени.

Бено—повільно, задумливо бере картоплину, розламує, посипає сіллю, потім відкладує набік.

Бене — Більше нічого не чула про Бенце Пайту?
Ержі — Ні. Гадаю і цього досить.

Бене — А все ж таки колишнього договора ми не підпишемо. Підпишемо нового.

Ержі — Чула й це. Більше 2-х тижнів чую. Лайош Коцар уже підписав. А раніше у його на спині розписали..

Бене — А чого ти чекала від Лайоша Коцара?

Ержі — Чого я чекала? *(до дочки)*. Не хапайся, спіеш язик. Студи.

Олена — Я студжу, рідна, я студжу. Тільки боюсі, щоб не прочахла. Гаряча смачніша.

Павза

Ержі — Чого я чекала від Лайоша Коцара? Вот от чого від нього чекають? Шаркадівці кажуть, що він кричав, мов з нього здирали шкіру. Адже ж у Шаркадові в жандармських касарнях товсті стіни.. Чого я чекала? Ти от чого взагалі чекаєш?

Бене — *(крізь зуби)* — Бенце Пайта... Бенце — вовк — Пайта...

Ержі — Такий голод... Такі злидні... Як би погодилися на колишню умову й підписали, то дістали б кілька жмень у завдаток і дещо грішми. Доведеться, значить, і мені стояти на варті перед касарнями, як дружині Коцара. А потім мені теж вліплять з десяток стусанів прикладом, та й дочці разом... А чого ти чекаєш?

Бене — Тільки одне: щоб ви поїли й пішли з хаті.

Ержі — Куди?

Бене — Куди хочеш. Ти мусиш згинути годині на дві. Вони прийдуть сюди.

Еержі — Хто вони?

Бене — Добре знаєш. А краще б не знала... Новий договір складемо. Ось чого я чекаю. Розумієш? Їжте і йдіть.

Ержі — Куди?

Бене — Це мене не обходить. Піди до дружини крамаря Кляйна і скажи їй: прийшла спитати, коли сирати білизну. Щоб стала вона біла, як піна. Як сніг! *(іронічно)*. Є ще в селі така прачка, як дружина Степана Бене? Ось. Візьми і дочку з собою. Поговориш з крамарихою про те, про се, що, та як... сама знаєш... але на дві години провалюй.

Ержі — *(влесливо)* Бене... Степан... послухай... справді ж... краще я залишуся. І дівчина зовсім спить... Я її покладу. Невже тобі не шкода викидати так пізно, у такий холод, у таку завірюху?... Коли навіть собаку в хату впускають. Я сяду в кутку, не буду вам заважати. А, може, ще й допоможу.

Бене — Допоможеш? Воно й видно *(павза)*. Якщо крамариха спитає, чому ти так пізно тягнеш із собою дівчину, скажи, яка вона бліда... Треба, мов, її освіжити. Тут ти не лишишся. Нам не до жіночих сліз. Зрозуміла?

Ержі — Степане, рідний... справді ж... я гадаю...

Бене — А я ні. Бери дівчину й марш.

ЯВА ДРУГА

(Гері Комонді й Імре Крейцар входять)

Комонді Крейцар *(разом)* — Добрий вечір.

Бене — Добрий вечір.

Комонді — Ох, і чортяча погода... Ну й умудрився ж ти поставити свою хату на самому краї села, Бене.

Крейцар — *(змітає з чобіт сніг)* — Так невже... диви, ми перші. А ми ж гадали, що всі давно зібралися.

Бене — (до дружини) — Годі ритися, іди.

Ержі — Комонді, Крейцар, заступіться хоч ви за мене. Посилає мене до Кляйна, виганяє із хати по такому холоді, в таку завірюху...

Комонді — Вони б могли лишитися, Бене.

Бене — Не вмішуйся, Комонді. Жіночі сльози заллють наш гнів.

Ержі — Хіба ж не так?.. Заллєш сльозами блискавку. Я тільки не хочу, щоб...

Бене — суворо поглянув на неї

Ержі — *(іншим голосом)* Не знаю, навіть, куди подітися...

Бене — Піди до глухої тітки Кралик, спитай, що поробляє її син, — чи пише. Доки вона зрозуміє п'яток твоїх запитань, — двох годин як не було.

Ержі — Та годі тобі, бо тітка Кралик, спить давно...

Бене — Іди, доки по-доброму просять. Сюди прийдуть. Тут ти не лишишся. Геть хоч у поле, хоч на паперть, хоч на гробки. До речі відвідаєш свою матір, — давненько з нею не бачилася.

Ержі — Гаразд, я піду. Ходім, дочко. Візьми платок. Бачиш. який твій батько... Ох, лихо, лихо... Заварите кашу, а потім розхльобуй. Діждеш і ти... Буде й з тобою, як з Лайошем Коцаром *(виходить з дівчиною).*

ЯВА ТРЕТЯ

Бене — *(після павзи)* — Ну, сідайте. Нікого не зустріли дорогою?

Крейцар — Нікого.

Бене — Глядіть же... Тепер, товориші, у мене уже є документальні дані: Бенце Пайта зрадив Лайоша Коцара.

Комонді — Пайта?..

Бене — Так, Пайта.

Крейцар — Пайта?...

Бене — Мені напевне відомо, що Бенце Пайта своя людина у жандармів і дістає звідти плату.

Крейцар — От чортовиння... Тепер зрозуміло, чого він учора приходив, чого допитувався...

Бене — Але ти, сподіваюся, не розповів про те, що ми задумуємо?

Крейцар — Ні, сказав лише, що старий договір поганий. Це він теж вислухав із зацікавленням.

Бене — А лише це, тов. Крейцар? Краще розкажи нам усе,—тоді легше буде устерегтися.

Крейцар — Ні, Бене,.. хоч я й не знав, з ким розмовляю. Ех, чорт! Значить, Бенце став жандармським собакою.

ЯВА ЧЕТВЕРТА

Петро Кесе, Лайош Лакош входять

Кесе і Лакош — ...Добривечір...

Усі — ...вечір...

Лакош — Бог її вбий, ну й погода, чуть душу не заморозив... Ну й буря!

Кесе — *(скидає куртку, тупає ногами)* — А де ж решта?

Бене — Прийдуть. Сідайте. Якою дорогою йшли? Ні з ким не зустрічалися?

Лакош — Ні. Ми ж ховалися від місяця. Тіса замерзла, ми й прорачкували вздовж берега, де чагарник...

Бене — Так, значить, ні з ким не зустрічалися?

Лакош — Ні. Дід Андріяш Бодьо стоїть на річці, зробив ополонку й чекає на щупаків. А вітер прямо з ніг валяє... Теж гарна робота.

Бене — Глядіть, товариші. Ми вже зловили одного жандармського собаку. Бенце Пайта — шпигун жандарів.

Лакош — Пайта?

Бене — Так, так, Пайта. Він зрадив Лайоша Коцара.

ЯВА П'ЯТА

Франц Беке і Андреаш входять

Беке і Надь — ...допомогу

Усі — ...допомогу.

Беке — Провалилися, загинемо, ну й холод проклятущий! Трошки потанцюю, — на чоботях у мене дірочок більше, ніж на пояску. До бісової матері такий холод, ще тільки його не вистачає...

ЯВА ШОСТА

Янош Торма і Михайло Сомар входять

Торма — Душу заморозив. Ну й погода !.. Йшов прямо річкою, щоб ніхто не побачив...

Бене — Сідайте, отець.

Крейцар — Жандармів не зустріли?

Надь — Ні.

Лакош — Так, значить, вовк убрався в овечу шкіру.

Кесе — Слухай, Бене. Пайта, як відомо, жандармський шпик.

Беке — Пайта?

Бене — Так, Пайта. Він видав до їхніх рук Коцара.

Торма — Пайта!..

Бене — Скажи ж, Андреаш Надь... Сідай на ліжко. Узнав ти щонебудь нове про Лайоша Коцара?

Надь — Краще б не узнавати. Його забили у жандармській касарні.

Усі — Забили!

Надь — Дружина його ще й досі стоїть перед касарнею — з чотирма дітьми... волосся на собі рве. Діти кричать. Жандарми проганяють їх, а вони не йдуть... І виють на все село.

Павза

Бене — Забили Лайоша Коцара.

Крейцар — Лайоша.

Бене — Вовк?..

Торма — Пайта.

Лакош — Вовки, вовки.

Павза

Бене — *(протяжно)* Вовки... Так, справжні вовки... Пригадую у Красноярську одного разу теж така була зимова ніч... Завірюха — вовки скиглили, підлізли до самих бараків, і очі їм блискали, як зелені ліхтарі, зуби біліли: не міг спати мій товариш Лайош. Він стогнав, як дитина: „Ох, з'їдять мене ці вовки. Додому хочеться, дуже хочеться додому... Земельки б трошки, земельки б. Все ж таки не те, що тут". Вірно, Лайош, не те. Повернувся ти додому, Лайош Коцар. Додому, в землю. Не на землю, а в землю. Так... Ось. Заїв вовк.

Павза

Торма — Товариші! Ось зараз ще Пайта і Коцар. Коли ж уже кінець? *(підходить до вікна)*. Дивиться. Он, он вони: Ровазд, Пазманд, Шаркад... Скрізь усе з'їдено, люди їдять гній, незабаром і його не стане. Весною усі будемо на гробках. Що ж це, га?

Крейцар — ... січневий хліб з'їли, а тепер ми у пана в руках. Він розраховує примусити нас підписати старий договір, випити нашу кров, за дві жмені, завдатку... Але він помиляється: ми перетерпимо. Зараз уже однаково: по черзі падати в ями, чи всім разом. А що ж буде на весні.

Бене — Заспокойтеся, товариші, година пізня... А ми хотіли побалакати саме про те, що буде.

Крейцар і Бене — Так, значить, почнемо.

Бене — Гадаю, що не доведеться пояснювати, чого ми зібралися, Це ми й так усі знаємо.

Усі — Знаємо, знаємо...

Бене — Розмова буде коротка.

Крейцар — Коротша від короткої...

Бене — Колишнього договора ми не хочемо, підпишемо новий. Зараз складемо, потім віднесемо на село новий договір *(слова падають одне на одне, наче їх викинув вибух).*

Кесе — Не дозволимо себе визискувати.

Торма — Досить... Наслухалися... Цілі моря слинявих обіцянок... Вимагаємо нового договора...

Комонді — Не будемо працювати ночами.

Кесе — Доволі надивилися, як в останню сіножать цілі шереги падали від спеки... Це зветься заробляти собі „життя"...

Беке — Колишній договір прирікав нас на загибіль...

Крейцар — Тварині краще, ніж нам, — їй хоч щодня дають пашу.

Лакош — Десять днів не їсти хліба. Не треба червоної пшениці, зійде й біла.

Кесе — Не фарбувати ж її власною кров'ю.

Надь — А як доводиться збиратися: нишком, пробираючись понад Тісою, мов убійник.

Торма — Будемо, не турбуйся. Швидко...

Комонді — Жандарми полюють на нас, як на кабанів.

Бене — А тут ще й попи з своїми проповідями — хоч би згоріли проклятущі.

Крейцар — Відома злодійська звичка: втікаючи кричати на другого: злодій.

Бене — Новий договір потрібний.

Лакош — Пазмандівці витримають.

Крейцар — За три пуди хліба себе не продамо.

Кесе — Краще кору гризтимем...

Крейцар — Лайоша Коцара забили...

Лакош — Зрадникам, не бійся, платять.

Надь — Шаркадівці ладні проголодувати усю зиму, але вимагати нового договора.

Торма — Ровaздівці теж.

Лакош — Пазмандівці — теж.

Крейцар — Нюлівці — теж.

Бене — І мартонівці — теж.

Торма — Седерівська банда нас продала.

Крайцар — Так, як Бенце Пайта.

Лакош — Тільки за великі гроші.

Кесе — Не одна волосина не впаде з твоєї голови, якщо ти будеш у еcдеків.

Крейцар — Навіщо ж йому падати, коли від їхньої роботи ні в кого волос не впада.

Торма — Ще доживе моя стара голова, і я побачу, як жандарми заганятимуть нас до їхньої організації...

Крейцар — Можливо, і навіть дуже.

Торма — Кажуть про нас, що ми хочемо ламати, палити, знищувати... Землі ми хочемо. Он місяць світить, сніг вкрив

п'ять тисяч гектарів в одному місці. На весні нас пошлють туди, а восени — проженуть як поганих собак. Ось подивіться на мою голову — вона чиста і біла, як оцей сніг... вона каже вам: з ровапдівців вже досить.

Лакош — З пазмандівців — теж.

Надь — З шаркадів цівтеж.

Торма — У біблії говориться: „Стучіть і отверзеться". А ми надаремно „стучали": нічого не „отверзлось". Значить доведеться ламати силою.

Крейцар — Не сьогодні — завтра доведеться нам ще самим сплачувати п'ятитисячні ділянки.

Лакош — Давайте про плату...

Кесе — Жнець лише один раз збирає хліб...

Крейцар — Нехай пан сам приставляє воду, не посилати нам ще туди своїх людей.

Лакош — Кажуть, пенге — хирлявий грош: на нього не купиш і два кіла хліба.

Торма — Як же нам бути з поденною платою.

Бене — Товариші! не кажіть усі разом. Так ми ні до чого не дійдемо. Цими днями був у мене той товариш. Ви знаєте, хто. Його ім'ям я теж не цікавлюся. З Будапешта. З ним ми договорилися. В усій країні відбувається рух за новий договір. Тільки будьте одностайні. Ось — ваша справа. І мовчіть. Тепер почнемо. Почнемо з поденної плати.

Торма — Так, так. З поденної плати.

Бене — Грудень, січень, лютий — по два пенге. Березень, квітень, травень — по три пенге. Червень, серпень — чотири пенге. Вересень, жовтень, листопад — три пенге.

Торма — Підождіть, зараз підрахуємо. Одно довоєнне пенге — вісім кіло хліба. Два довоєнні пенге — 16 кіло хліба. Одно теперішнє пенге — два кіло хліба... Ну. чого ж, це нічого.

Крейцар — На цьому стояти твердо.

Усі — Так. Так.

Бене — Тихше, товариші. Ось ручка, перо, папір. Зараз запишемо. Хто буде писати?

Торма — Михайло Сомар.

Бене — Добре.

Павза

Кесе — ... значить, отак... Просимо... Зараз... просимо графа Фештетига... щоб він... бо...

Торма — *(схоплюється й кричить)* — Біс його просить, а не ми!..

Бене — Дядя Торма. Отак ми нічого не зробимо. Товариші. Я диктуватиму, а ви давайте додатки, що хто вважає потрібним *(диктує)*. У зв'язку з тим, що минулого року получок не вистачило навіть до грудня, у зв'язку з тим, що ми знову перебува-

ємо в скрайніх злиднях, пазмандівське, шаркадівське, ровааздівське, нюлівське і мартонівське селянське населення...

Сомар — ... населення...

Бене — ...Не хоче складати договора на попередніх умовах. А як пан дає завдатку тільки при підписанні договора, нижче зазначаємо умови, на яких ми згодні підписати новий договір.

Сомар — ... договір...

Торма — ... Оце то справа...

Бене — Поперше: сім центнерів пшениці, два центнери ячменю і центнер гречки. Подруге: за ці десять центнерів хліба кожна пара женців збирає шість з половиною гектарів...

Сомар — ... гектарів...

Бене — Нехай то пшениця, ячмінь, або який інший врожай.

Сомар — ... врожай.

Бене — Вірно, так, товариші?

Всі — Вірно, вірно.

Бене — Ну, продовжуймо. Потретє: переноску хліба робітники виконують за три пенге. Почетверте: поміщик мусить дати під час косовиці кожній парі женців...

Сомар — ... женців...

Бене — ... дати таке:

Торма — Тепер глядіть.

Бене — Двадцять два літри пшениці, пів кіла солі, два кіла сала, п'ять літрів бобів і п'ять пенге грішми на дрібні витрати. Вірно, так буде, товариші?

Усі — Вірно, правильно.

Бене — Якщо урожай буде хороший, робітники-молотильники одержують за кожні сто центнерів — чотири центнери, хай то пшениця, чи...

ЯВА СЬОМА

(Входить Ержі з в дівчиною, що спить у неї на руках)

Ержі — *(пошепки)* — Бене... Степан... Я... Кляйнова дружина.

Бене — Чого тобі?

Ержі — *(кладе дитину)* — Тихше... тихше... тихше... не кричи. Перед хатою стоїть Бенце Пайта... У нього очі ось-ось вискочать, — так він дивиться.

Усі — Пайта?

Бене — *(кричить)* — Тихше, до бісової матері. Чого ви кричите?

Крейцар — *(пошепки)* — Пайта.

Сомар — Треба тікати садом.

Торма — *(крізь зуби)*. А, як же... Ти гадаєш, що це допоможе?

Павза

Бене — *(дружині)* — Прикрути лямпу... Ще трошки. Отець Торма, що ви скажете?

Торма — *(переводить дух)* — Те саме, Бене, те саме... За Лайоша Коцара... за землю, за аванс, за все...

Крейцар — Або ми, або він.

Лакош — Вовк.

Кесе — Зрадник!

Довга павза

Бене — Слухай, Ержі, рідна. Дружинонько моя. Зараз ти тихенько, мов ідеш по крашанках, мов боїшся здути пір'їнку — вийдеш.

Ержі — *(з рішучістю)* — Степане, зараз я лишуся в вами.

Бене — *(після павзи)* — Добре.

Павза

Бене — *(повільно)* — Лайош Лакош, Петро Кесе. Ось вам кірки, ідіть вперед. На Тісі, під садком зробіть ополонку, — розумієте? Одним шматком, щоб можна закласти знову, невелику. Ержі, рідна. Покажи їм дорогу. Іди, дорога моя. Ну, добре.

Торма — Так, Бене, так.

Бене — А ви, Крейцар, Надь, Комонді, Беке, ходімо зі мною. Сокиру візьму я. Комонді, ти пройдеш через двір. Він можливо гукне тебе. Побалакай з ним про щонебудь. Можеш розповісти йому про новий договір, нехай порадіє. Можеш сказати, що сюди раз-у-раз ходить товариш із Будапешта. Розповіси йому про цю радість, що ми усі комуністи. Скажи йому все, що тобі захочеться. Іди. Отець Торма, ви і Сомар лишайтеся тут. Сидіть тихенько, як щупаки *(тихо)*. Зрозуміли?

Усі — Зрозуміли

Бене — Ну, то ходім.

Виходять

Бене — *(виходячи)* — Ну, Лайош Коцар, мій друже, рідний брат мій по полону, — зараз щось трапиться. Зараз ти будеш задоволений, друже Лайош *(виходять)*.

ЯВА ВОСЬМА

Павза

Торма і Сомар сидять, не дивлячись один на одного, й іноді обмінюються окремими словами

Сомар — Далеко звідси до Тіси?

Торма — Кроків вісімдесят.

Павза

Сомар — А що, як він почне кричати... Збереться село?

Торма — Тоді справа погана. Доведеться завтра поливати кров'ю шаркадівську касарню.

Павза, Чути завивання вітру...

Сомар — Лід товстий?

Торма — Чотири цалі.

Павза

Сомар — Отець Янош, ви не чули?.. Неначе кричить.

Торма — Ні, сину мій... Це тільки вітер... Лихий час...

Павза

Сомар — А коли б хліба було більше? Тоді все було б інакше?

Торма — Хліба і зараз багато.

Павза

Сомар — Чому на мене так дивиться Бене?

Торма — Не знає ще тебе, синку.

Павза

Сомар — Отець Янош... Ви чули?..

Торма — Ні, синку... Сиди спокійно... Як з Марусею? Збираєшся одружитися?

Сомар — *(заїкуючись)* — З Марусею, отець Янош?

Торма — Так, з Марусею, синку?

Сомар — Отець Янош... Там кричать...

Торма — Сиди спокійно, тобі кажуть... Так, значить, хочеш одружитися?

Сомар — Ох, тяжко, отець... Одружився б, та тільки як? Ні хати, ні хліба.

Павза

Торма — Так... Так то... Ні хати, ні хліба.

Павза

Сомар — Яка хуґа.

Торма — Голодному холодно.

Сомар — Вітер свистить в очереті. Отець Янош, ви нічого не чуєте?

Торма — Ні, синку. Місяць сяє, рідний мій, та вітер гуде. Ну, й нехай собі... Велика буря.

Павза

Сомар — Чому їх усе ще немає?

Торма — Значить, зайняті, коли немає. А Маруся мені ось що сказала: ніколи, каже, ми не будемо разом з Михайлом. Один бідний та ще один, — не вийде двоє бідних.

Сомар — Ох, тяжко... Двоє бідних, так, так...

Павза

Сомар — Вітер дме, погано двері причинили...
Торма — Так піди зачини.
Сомар — *(продовжує сидіти)* — Двоє бідних...

ЯВА ДЕВ'ЯТА

Лакош і Кесе повертаються, кладуть кірки і сідають бліді

Торма — Зроблено?
Лакош — Зроблено.

Бене і решта повертаються

Бене — *(дуже схвильовано)* — Ставайте в ряд! Швидко! раз, два! *(усі, як за командою, встають)*

Бене — *(проходячи по ряду, зупиняється біля кожного)* Ержі, дружина моя... Добре.

Ержі — Степан.

Бене — Комонді, знаю тебе... Добре. Крейцар, нюлівець, знаю тебе. Добре. Локаш, пазмандівець, знаю тебе... Добре. Товариш Кесе, пазмандівець, зять Лайоша Коцара, знаю тебе, добре. Франц Беке, Андріяш Надь, знаю вас, добре. Янош Торма, отець мій *(обнімає його)* знаю вас добре, отець. Михайло Сомар, тебе я не знаю, але глядіть: на Тісі ще є ополонка...

Сомар — Товаришу Бене, можете вирвати мені язика.

Бене — Добре *(повертається)* — Добре, селяни. Добре, товариші *(переводить дух)*. Дуже добре.

Павза

Бене — *(Кладе рукп на плечі Тормі, іншим голосом)* — Чого ми стоїмо, товариші? Сідайте. Хіба що небудь трапилося? Нічого не трапилося. Сідайте ж. Ержі, рідна, сідай і ти. Ось сюди, на головне місце *(зідхає і витирає лоб)*. Прочитай, Михайло Сомар, де ми зупинилися?

Сомар — *(читає)* — Якщо урожай буде гарний, робітники молотильники одержують за кожні сто центнерів — чотири центнери. Хай буде то пшениця...

Бене — ... чи ячмінь, чи який інший урожай.

Сомар — ... урожай...

Завіса

ДМ. НАДІЇН

МИКОЛАЇВ

Ів. Дюміну

ЧОРНІ елінґи виснуть над Бугом,
I дзеркальний у гавані штиль.
Я зумів тобі стати за друга,
Невідомо прийшовши відкіль.
По панелях і бруках баюрних'
Хоч коли б тамували ходу,
Як проходять загони обкурених,
І трамваї поквапно ідуть.
Східній вітер на захід злітає,

Грюк і гуркіт, густіші за дим,
Підіймають урань Миколаїв,
Де я знаю себе молодим.
Ці замістя, з заваллями вулиць,
Що, здригнувши, знялись в метушні,
Вже очей горячкових не мулять,
Не тупочуть до сказу блатні.
По вузеньких і висклизлих рельсах,
На „Плуг-Молот“ і „Андре Марті“
По Радянській, Плеханівській — стелься,
Путь заводська, якою іти.
Друже мій! Не дарма довелося
Буть бійцями за кращі часи,
Бачиш: вийшли важкі нафтовози.
Крають Буг, попідносять носи,
Скільки віддано прагнень немарних, робітничого запалу там...
І дзвеніло лиття по ливарнях,
А життя вигравало литтям.

П. Н О Д

П Р О Г У Л

I.

Люба стояла біля варстату й, стомлено мружачи очі, пильно дивилась як з-під різака, тьмяно поблискуючи, виходить і в'ється металева стружка.

Пронизливе світло електрики з білого зробилось жовтим, зблідли прямокутники вікон. Розвиднялось, нічна зміна надходила до кінця.

І коли, нарешті, сріблястим струмком проллявся по цеху дзвоник,— дівчина полегшено зідхнула, витираючи спітніле обличчя.

Разом з гудком, в токарному з'явилися нові люди. Проходили хлопці з другої юнацької бриґади, коротко здоровкались із Любою і, змінюючи третю, займали сусідні варстати.

Люба терпляче очікувала.

Але ось м'яко і сильно вдарив у вікна новий гудок. Робота вранішньої зміни почалась.

Тоді дівчина розвела супорт і, заклавши нового деталя, знову пустила варстат.

— Ти чому тут?— почула голос Ковбаня.

— Кольки Максая нема!— Люба глянула на бриґадира другої. Змліднй лоб її зморщився.

— Як так? Тобі ж у цехкомі списки готовлять.

— Скажи — не піду, станка нікому передати.

— Ну, це ти не той!.. міцнішого кого пощукаєм, там ребята вашої зміни, здається, затримались.

Заклопотано хитнувши головою, Ковбань зник.

Веснянкуватий і низькорослий Лаврик змінив Любу.

В цехкомі на дівчину чекав Митько Радько.

Вони взяли списка й рушили до контрольної.

II

Люба йшла швидко, вона поспішала, тривога захоплювала її. Дівчина погано помічала оточення: занесені снігом огорожі передмістя, криві вулички, вихорну хуртовину... Її турботна думка поверталась до Кольки Максая. Їй чомусь здавалось, що він хворий, дівчина виразно уявляла собі, як важко дихають його широкі груди і різко блищить вогке волосся на гарячому лобі...

— Куди летиш? Здається, не спізнимось...— Люба розсіяно подивилась на Митьку і затримала крок.

— З якої вулиці почнемо? З Слободської?— Люба не заперечувала.

І ось зараз вона нетерпляче, майже бігом, підіймається по скрипучих східцях ґанку.

В сінях вона стоїть, важко дихаючи, і недовірливо слухає звуки мандоліни. Вже щось передчуваючи, Люба виразно стукає в двері.

Вагаючись, дівчина зупиняється серед кімнати й розчаровано дивиться на Кольку Максая.

— Люба, ти?!—Радісно говорить Колька. Він вішає струмента на цвях й ступає назустріч.

Хлопець натикається на холодний блиск її очей. Він бачить, що дівчина насторожено дивиться на його руки...

— Здрастуй,— бубонить Колька і зупиняється.

— Чому ти вдома?— В голосі дівчини стриманість.

— Та ось, бачиш, не пішов,— усміхається Колька.

— Чому не пішов?— допитується Люба. Ніщо в ній не відкликається на його посмішку. Під посмішкою вона бачить замішання хлопця, і вся її істота, відстороняючи Кольчине маскування, тягнеться до невідомого, хоче зрозуміти те небезпечне, безформне, що йде від його...

Колька відчуває напружене поривання дівчини, її настороженість... Обличчя йому меркне і кам'яніє.

— Мовчиш?

Колька не може сказати правди: надто новою і безжалісною здається Люба йому.

— Секрет,— байдуже говорить він, але в його позі таїться напружене чекання. Він чує: хтось знімає ґальоші й чортихається в сінях.

— Ти секрети кинь, бо з тобою легка кіннота говорить,— лунає голос Митьки Радька. Він важко, нарешті, переступає поріг:— Здоров,— додає тихше і знову офіційно: — Ну, товаришу, чому на роботу не вийшов? Давай пролетарський ответ?

Тиша гнітить Кольку.

— Ну? — настоює Митька.

— Проспав,— глухо кидає Колька і відвертається.

Люба, посміхаючись, думає про свій неспокій. У неї з'являється таке почуття, ніби хтось зрадно, важко поранив її...

— Як же так? — Люба вперто дивиться на Кольку.

— Як — дозвольте вже нам знати! Твоє діло маленьке — записати й викочуватись до...

— Не шкварчи! — спокійно перебиває Митька.— Так і запишемо: проспав. А тобі помовчати краще. Ну всього.

— Всього!

Поправивши кепі, Митько повільно відчиняє двері.

III

Колька Максай, як підкинутий пружиною, схоплюється з ліжка.

Голий, він стоїть серед кімнатки і розтирає смагляві груди. За вікном димиться рожевий ранок, рубінові іскри горять в снігах.

Колька повертається до вікна. Густе золотисте світло вдаряє йому в вічі. Він жмуриться, стає в цебрик і підіймає відро. Прозорий, струмчастий плащ обгортає його. Колька крекче від палючого дотику води й сміється. Він сміється ранкові й снігам. По його мускулястому тілі котяться світлі краплі.

Одягається Колька повільно. Він думає про вчорашній нальот „кінноти“,— на його обличчя набігає тінь...

По вулицях він іде швидко, охоплений неясною тривогою. Внутрішньо похолоділий, але повільно - стриманий, заходить до цеху.

І ось він, двадцятилітній токар третього розряду, стоїть, прихилившись до свого варстата, зі скучним лицем.

Півколо з п'яти хлопців оточує його. Холодні погляди їх настирливі, токарі пронизливо спостерігають його.

— Що ж, Колька... Знов прогул? — питає Давидовський, і його вузьке обличчя бльондина, обличчя високого хлопця — супиться.

— Доки терпіти будем?— люто хрипить низенький, чорний, як жук, Москалюк. Бриґада чекає. Але Колька, мовчазний, як варстат без мотора, він уперто дивиться на руді носки своїх чобіт.

— Навіщо нас підводиш? — обурюється бриґадир Ковбань. Він — широкий і незграбний, але сила — в упорі мускулястих ніг і вольовий вогонь — в блискучих темних очах...

— Минулої декади — Любка, вчора — я через тебе дві зміни дув!— Це Лаврик. Він худий і недолужний, тому Колька велично кидає:

— Ніхто не просив!

Лаврик оторопіло оглядається на хлопців.

— А як же треба було? — іронічно цікавиться Ковбань.— Ти ось нас повчи.

Але Колька вже усвідомлює ганебність своєї відповіді, народженої хвилевим роздратованням. Він тоскно дивиться на Ковбаня і схиляє голову.

— Йому, видать, не біда, щоб станок простояв.

— Да — а,— протяжно свистить Давидовський, йому завод — це пусте! Слова падають на Кольку, як молоти. Образа нудить його. Адже ж він не такий... Заперечити не важко, але заважає його ж дурна фраза... І Колька замикається.

— Чого причепились? Що ви мені — начальство?

— Не начальство, а...

— Ну й нічого налазити! — розпалюється Колька.— Подумаєш, критики!

— А щоб ти знав, що...

— Бро — ось тріпатися, Колька! — Це Давидовський. Він кладе руку Кольці на плече.— Ти ж — ударник, через тебе всій бриґаді...

— Не лізь! — Колька помітно блідне.— Кажу, одійди!! — І він, скрипнувши зубами, повертається до товаришів спиною.

Ті хмуро дивляться на нього й, обмінюючись поглядами, поволі розходяться по місцях.

IV

Перерва на обід.

Повільно, байдуже збирає Колька струмент і обідати йде після всіх.

В коридорі він зустрічає Любу. Дівчина проходить із спущеними очима, в її ході Максаєві вбачається підозріла прямолінійність...

Він заспокоює себе: „Просто, не помітила. Хіба так не бувало?“

Але стоячи в черзі, Колька зіткнувся з нею щільно. Вона недбало глянула на нього й одступилась пропускаючи...

— Люба,— тихо позвав Колька.

Її очі холодно затримались на ньому й сховались під гущавину вій. Своєю рівною ходою дівчина пройшла повз.

— Люба! — покликав він голосніше, здригаючись од передчуття і жахаючись його. Розчепірившн ноги, він дивився їй услід.

Вона зникла, не оглянувшись.

Опалений її презирством, Колька вийшов із черги й кудись побрів...

Рябий прямокутник стінгазети притягає його увагу, він мляво роздивляється кольорові заголовки статтів.

Крайня зліва зветься „Про Кольку Максая“.

В ній розповідається, як гуляє до пізньої ночі Колька, а потім просипає гудки.

— „А скільки в нас таких „Кольок“?..

„Токар“.

Так закінчувалась стаття.

„Ага, так!“ — думає Колька, стискаючи кулаки. Ненависть до невідомого автора бушує в ньому.

мелодійним подзвоном сиплються скляні легкі звуки.

Повз проходять дівчата.

— З себе любуєшся, ударнику? — запитує одна і чудно мружить очі.

Колька бубонить щось неясне. І знову вибух сміху, ніби парою, гаряче обгортає його.

Дівчата зникають за поворотом. Колька розгублено дивиться їм услід.

Він розуміє: сміються з нього.

— Ось де ти? — говорить чийсь хрипкуватий, низький голос. Колька швидко оглядається.

— Щось тебе — не знайти!

— Здрастуйте, Василь Никанорович.

— Здоров,— іронічно погоджується старий, погладжу[illegible] сиві, звислі вуса. Він мовчки розглядає хлопця.

Максай стурбований пильністю жовтуватих очей.

— Чого дивитесь?

— Дивлюсь, яка холера тебе переточила?

Вже розуміючи, Колька покірно чекає. Але Василь Никонор[illegible] мовчить. І Колька, того не бажаючи:

— Хіба що?

— Плямуєш мене, ось тобі й що!

— Даруйте, ВасильНиконоровичу, з якої радости...

— Нічого, нічого...— і, після павзи, потираючи свого м'ясистого носа:— нічого в жмурки гуляти!

— Василь Никанорович, слово чести! я вам, можна сказати, по гроб життя...

— Во — во, іменно! — вже суворіш, засмучено сказав старий і повів широким вугластим плечем.— А сам?

— Що ж я..

— Та брось ти, на самом ділі! І так пішло: „чудесну, мовляв, зміну Василь Никанорович обучає!“— Старий, суплячись, оглянувся і підступив до Кольки.— Як ти смієш! — несподівано нахилившись, виразно і тихо сказав він.

— Обтесали, в пролетарську сім'ю пустили, а ти — що? — старий випростався, шумно дихаючи.— Що робиш? га?!. Не думай, що як Любка статтю написала, так уже все. Бо кажу тобі: не стерпим!..

Колька обурений. Розгублено дивиться він токареві вслід. Рій припущень, що пояснюють Любин вчинок, проноситься в його уяві.

Обважнілий, скорений метою, несподівано повсталою перед ним, Колька кидається шукати.

Він знайшов дівчину в кімнаті „130“, де зосереджена молод поралась біля плякатів.

Байдуже глянувши на його, Люба продовжувала малювати.

— Поговорити хочу!

— Кажи. — Вугляний олівець в її пальцях завмер.

— Та не тут!

Люба уважно, ніби щось розміряючи, подивилась хлопцеві в обличчя.

— Гаразд, — сказала і пройшла за ним в коридор.

Вузькі плечі Люби, ця її довірливість... Його намір зникає, як дим.

— Що ти хотів?

— Смішно! — чомусь неголосно говорить він.

Це смішно. Вона зробила його сміховищем і ще питає.

Люба задумливо дивиться в вікно.

— Ти сам себе довів...

— Довів?

Він скипів, напружуючись. Бажання зібгати її, зробити мізерною — з'явилося знов.

— Ну, да. Тепер тобі — назад вилізати.

Дівчина повернулась. Погляд її був щирий і ясний. Щось тверде і спокійне випромінювала вона.

— Дуже мені потрібно, — внутрішньо затихаючи, відказав він.

— Підожди, не задавайся! — Енерґія Люби здивувала Кольку. — З бриґадою як говорив?

Ні, вона не боялася. Вона серйозно і просто запитувала його.

— Це я так... зі зла говорив...

— Не шуткуй! Мені... не до шуток!

Хвилювання дівчини дивно передалось йому.

— Чого ти? — розколотий жалем і нерозумінням, промовив Колька — Важность — день прогуляв...

Люба розсміялась.

— Чого ти?

Вона дивилась на нього і сміялась іще голосніш, але обличчя їй блідло...

Люба знову бачила його чорноробочим, яким він був рік тому. Здоровий парубок у свитці з шкіряними манжетами. Смушкова, зелена він старости шапка на потилиці. Він дивував її відсутністю ініціятиви, закутою в ведмедячу неповороткість рухів, у боязкість тіла й очей...

Здавалось, зараз він — не той. Але ось... прорвалось... Яке мізерне і крихітне, як наділ селянина, смішне нерозуміння...

— Смієшся чого? — допитувався тим часом Колька і, відчуваючи образливість її сміху, темнів.

— День прогуляти — пусте, говориш? А як тисяча — та по дню? — Люба намагалась навіяти йому свій неспокій, передати свою думку. — Ти ж — як на війні дезертир!

— Так другий раз усього! — захищався Колька.

— І ще не розумієш? То йди до біса, не чіпляйся! — гублячи рівновагу, сказала Люба. — Пусте твоє діло, зрозумів?

— Зрозумів,—як луна "озвався Колька, облизуючи сухі губи. — Тільки що ж ти...

Але дівчина, не слухаючи, безжалісно покинула його.

VI

... Сніговий схил гори світиться, як блискуче біле полотно. З верхів'я видніють будиночки передмістя, димарі заводів і сіроблакитні масиви далекого міста.

Він спирається на палиці й іще раз, розміряючи віддалення, уважно вдивляється вниз.

В цей момент лижви починають ковзати, він нахиляє тулуб. Зараз же в обличчя йому вдаряє вітер і, розриваючи його шумову, все густішу масу, Колька ціпне в летючому русі лижви пружинить на опуклостях схилу, рядом мчить його зібгана тінь, а назустріч повільно підіймається передмістя.

Воно раптом валиться на нього силою будівель, і хлопець, гальмуючи, риючи сніг, як торпеда влітає в вулицю і зупиняється.

Колька бере лижви на плече. Іще виблискує, в повітрі підійнятий ним сніговий пил. Він лізе під гору й на півдорозі зупиняється. Погляд його — напружений, зосереджений на внутрішньому, на своєму...

У себе в кімнаті Колька лягає на ліжко.

В ньому виникає думка: „не вредно б на мандоліні пограть", але в'яло згасає. Він усвідомлює свою відлюдність.

Хлопець ліниво спостерігає, як міцнішає за вікном ніч. Він бореться, але самотність перемагає.

Трамвай викидає його на однім із центральних майданів. Він безцільно бродить по вулицях, стривожений вогнями вітрин і людською метушнею.

... Ковзанка зустрічає його нічним пожвавленням. Довкола— морозний простір, олив'яний блиск льоду і рожеві обличчя рухливих дівчат... Зверху падають крейдяні потоки місячного світла, в снігу дрижать сині зірки.

Бувало, навальний рух по біговій доріжці, порізаній тінями, захоплював Кольку. В боротьбі з нічним вітром виростало крилате почуття своєї сили, помножене на безмежність...

Тепер навколо нього все нібо затаїлось. Колька ловить себе на тому, що він на щось чекає...

Коротка тінь лягає йому під ноги.

— Ковзаєшся? Здоров! — свіжо звучить голос Гришки Костенка.

Колька зраділо вдивляється в широке обличчя приятеля.

Розговорились...

— ... до газети попав? — Хлопець питає ніби між іншим, але насмішкувата цікавість Гришчина дратує Кольку. Він захищається, підбирає серію арґументів, квапливо й плутано говорить.

— Розумієш, як реп'ях до кожуха...

— З чого пристали?

— Хто його зна. Видать, бриґадир зубка має. — Колька робить широкий рух рукою, але голос його звучить непевно. — Мабуть, не подобався, от і пішло...

— Як „пішло“?

— Розумієш два прогули зробив, а вони...

— Прогули? — дивується Гришка. — Прогули робиш?

— Та загулявся якось у Сеньки Вересоцького. Другого дня хворий вроді був... Так... в'ялість ніби почував... Ну, не пішов. А другий раз — заспав. З ким не буває? А вони „кінноту“ надіслали, в газеті пропечатали. До чого обидно мені — не сказать! Душа в мене горда, от що.

— „Душа“ — говориш, а працюєш холодком. „Я“ своє нижче спусти. І розхлябаність к бісу. На „Кадрах“ був? — Іншим голосом запитав Гришка. — Не був? — Чудак! Треба піти.

— Це ти неправильно... — звертає на своє Колька.

— Не аґітуй мене, — сухо відказав Гришка і почав закурювати.

Вони розійшлись.

Приглушена тиша зімкнулась ізнову над Колькою, як холодні, чужі води. Хлопець хмуро думає про сьогоднішній день. Він зник блискавично — швидко і лишив мутний слід, що повиває жалем...

Колька виходить із ковзанки. Йде повільно. Виразне почуття невдоволення собою супроводить його.

VII

... Відлижний, яскравий ранок зустрів Кольку на вулиці. Але щира течія вітру лише підкреслювала його заклопотаність. Рештки вчорашнього сорому іще диміли чадно в ньому. Змінене, невідоме ставлення до нього товаришів тримало його в стані напруженої невизначености.

Пройшовши контрольну, Колька затримав кроки: годинник на стіні показував 6 — 43, хлопець прийшов на 17 хвилин раніш,

Боязко. з унадами новака, рухався хлопець, гублячи рештки видержки.

Біля входу до цеху він побачив хлопців своєї бриґади. Вони сиділи на лавці й курили.

Зібганий замішанням, Колька проходив, бажаючи розвіятись у ніщо.

— Колька, топай сюди! —

Іще сумніваючись, він продовжував путь. Але голоси повторились. Вони звучали, як відкриття.

Колька зупинився, однаково готовий до глузування чи образи.

— Здоров, — мовив Ковбань, струшуючи попіл з цигарки. Він сплюнув і подивився Кольці в обличчя. Він побачив світлі очі, стомлено і жадібно встромлені в нього, й посміхнувся. — Чого так рано? —

Колька насупився. Підштовхнутий мовчанкою, він оглянувся. Хлопці заклопотано, терпляче спостерігали його. Кольчині підозріння не виправдувались...

— Я... — він був спантеличений. — Я так...

Побачивши запитливий блиск його очей, Ковбань сказав:

— Ми тут питання одне міркуємо. Друга нас на якість зве.

— Сильна бриґада, хлопці! — це Маяцький.

— Ти як на це дивишся? — вів далі Ковбань.

Щось дивне сковзнуло по обличчю Кольки.

— Я... — він запнувся, — я — з охотою. Тільки вірно: бриґада міцна.

Перевіряючи враження, що йшло від Кольчиного голоса, всі подивились на нього.

— Вони — бойові. Вірно, — погодився Ковбань. — А ми — хіба які? — Він помовчав. — Так ось давайте і порадимось. Посуньтесь, хлопці!

Всі потіснились. Колька сів.

І коли підійшла його черга. він, дивлячись на свої темні, важкі руки, нешвидко заговорив.

VIII

Кольку хитнуло, і він подвівся. Трамвай проніс його вулицею, — вона кипіла стопом повітря й світла, — проніс і зупинився.

Біля вітрини Колька затримався. Крізь скло він побачив типографську машину.

В рухові її підойм, що хватали папір, таїлась ритмічна стійкість, якої так болюче не вистачало йому.

Споглядання машини породило в ньому невиразну тягу... Десь далеко в ньому зароджувалась думка. Вона пробивалась до свідомости, як повітряна кулька крізь водяну товщу настирливо тягнеться догори.

Перетинаючи площу, хлопець широко, захоплено крокував.

Важкі двері поступились під його напором. Прохолодні простори універмаґа розкрились перед ним.

Продавець виставив на прилавок кілька будил. Колька взяв до рук блискучий і ніклевий, з написом „1-й сорт".

Ця хитра штука коштувала грошей. Колька цінував гроші— свій важкий, втілений в папірцях труд. Але хлопець відчував потребу в цій машині. Час дня, замкнений і швидкий, вона ловила і безпомилково відмічала. Вона мала властивості, яких не було в нього, і парубок з пошаною дивився на механізм.

Блискуча поверхня будила хватала речі й шматки просторони вкидала їх у свою обманну глибину і розтягувала без міри. Зате всередині все припасоване і точне. Ця точність втілена в стрілках, що розсікають добу на 24 шматки.

— А як він дзвонить? — поцікавився Колька. — Мені, скажімо, на шість.

Раптом, потемніло. Крізь вітрину магазина він побачив білу намітку летючого снігу.

— А ось, — відказав продавець, — треба маленьку стрілку поставити на шість (пояснюючи, він пересував хвилинну стрілку), тоді будильник... Сильний, мелодійний подзвін поглинув продавцеві слова. Будильник не потребував дальших пояснень, він промовляв сам за себе. Він упевнено звертався до свідомости людини, він їй виразно допомагав...

Колька повернув підоймочку, і годинник слухняно замовк. Він уже вростав у Кольчине пізнання, робився звиклим йому і потрібним.

— Випишіть мені чека, — сказав Колька.

Біля виходу він зустрів Любу і похмарнів, але дівчина перша зупинила його.

— З покупками?.. — її обсипані снігом вії піднялись, очима вона показала на пакунок. На червоній зсунутій косинці її, на волоссі лежав сніг.

— Дещо купив...

Колька дивився на її свіже обличчя і топтався на місці, охоплений бажанням відновити попередні взаємини. Він нудився, не знаючи, як це зробити.

— Ну, а... а як ти? — Вираз Любиного обличчя заохочував його.

— Що? — не зрозуміла дівчина. Не дивлячись на холод, її коричневе пальто було розстебнуте. З кишені стирчала забірна книжка.

— Дуже сердишся?..

— На тебе?.. Ні, за що ж... — Вона вижидально і ясно дивилась на нього.

Кольчине обличчя стало задумливим. Вони ніби змовились не згадувати про минуле. Вдячне поважання його поширилось і на дівчину.

— Значить, не сердишся?.. — збентежений раптовим сумнівом, запитав він.

— Ні.

— Значить — товариші?

— Товариші!.. — весело озвалась дівчина і, помітивши його простягнену руку, — запорука мовчазної обіцянки, — міцно стиснула її.

11-XII-31.

НИКИФІР ЩЕРБИНА

АСАН ІЗАТ

ПОЕЗІЯ В ПРОЗІ

Бурують збори. У залі дружньо-грозові слова. На кону секретар партосередку:

„Асан Ізате! Ти заслужив на кращу премію в колгоспі“.

Асан устав, іде до столу, в чорній шапці й латаних чувеках. Шкарубкі засмаглі руки. В очах, чорніших від маслин, іскряться радістю думки.

Це він з бриґадою своєю каміння сірих скосогорів обернув на квітучі помахи густих грядок городів.

Тепер іде до столу, теплі окрики услід:

Привіт, Асан Ізате!
Привіт, несхибний комуністе!..

Дрібно перебирає дзвониками рвучка кваплива хайтарма[1].

Гомін голосів наповнив усю залю із кінця в кінець.

Знаєм, знаємо Асана!

Він учив нас, як кохати кожний кущик, корінь і стебло...

До землі згинались пахучі лози винограду в прозорих каплях ягід медяних. Шумував безкрайо схилами червонощум стрімких брижів, налитих мідно-стиглим соком баклажанів. Стояли у пригнутих до землі вагою яблук вітах простягнуті попід горами сади.

Це сліди його роботи, сліди невтомних рук чорнобородого дідка. На скронях в його сивий пух, та серцем він цвіте по-молодому!..

Гей, назустріч нам простори несходимі!

Як туман, на вік розвіялися тіні Ібриша і Мамуладзе[2].

Над прибоєм, над кипарисовим гужем ген привітно голубіє тиха Яйла...[3]

Секретар партосередку подав костюм:

„Це подарунок од колгоспу“.

Вклонивсь Асан:

„Ще не раз грядки чорнасті я приберу в барвистий розсип, рясний врожай городини.

Не раз сади осіннім подарунком гори груш, інжиру, яблук на вітах піднесу.

В усі краї Союзу побіжать ваґони набубнявілих медами тугих пахучих грон живного винограду.

Щовесен ешельони огірків, редиски й баклажанів — гей на Північ, на Москву!

[1] Хайтарма — татарська урочиста музика, своєрідний туш.
[2] Ібриш і Мамуладзе — старшини куркульських банд років 1922—1923.
[3] Яйла — висока полонина Кримських гір над узбережжям моря.

Привіт, Асан Ізате!
Привіт, несхибний комуністе!

... Переливна хайтарма. Святковий шум переджовтневого джийин[1]

Грудень, 1931, Алуика

І. МИКИТЕНКО

НЕВІДКЛАДНІ ЗАВДАННЯ ПЕРЕБУДОВИ РОБОТИ ВУСПП

ДОПОВІДЬ НА 2 ПОШИРЕНОМУ ПЛЕНУМІ РАДИ ВУСПП

Продовження[2]

XI

РОЗГОРНУТИ БІЛЬШОВИЦЬКУ САМОКРИТИКУ

Товариші, ми зросли за проводом партії до великої масової організації пролетарської літератури, яку партія визнала за основну, найближчу до партії. Тов. Косіор на XI з'їзді КП(б)У сказав:

„ВУСПП це найближча до нас організація, що об'єднує наші найпевніші кадри."

Це покладає на нас неймовірно великі обов'язки перед робітничою клясою, перед її партією. Ми повинні відповідати за цілий масовий пролетарський літературний рух, за цілу радянську літературу. Призов робітників-ударників, який ми попри всі значні недоліки та огріхи, провадили й провадимо в основному успішно, — справді перетворює ВУСПП на масову літературну організацію робітничої кляси. Партія здійснює Ленінові заповіти про те, що „літературна справа повинна стати часткою загальнопролетарської справи."

Ніде в цілому світі література не користається з такої виїмкової уваги, яку має вона у нас від своєї кляси. Виправдати цю увагу ми можемо лише здійснюючи історичні вказівки тов. Сталіна, б'ючись за лінію партії з усією більшовицькою непримиренністю.

Ми відстаємо від підвищених вимог пролетаріяту, ми не спромоглися дати до цього часу збірний тип героя, творця більшовицьких темпів. Це відставання пролетарської літератури, як цілком слушно зазначає редакційна стаття „Комуніста", особливо гостро відчуває ленінський комсомол.

Як поставив перед нами питання про сплату боргу ленінський комсомол? Він поставив питання про показ позитивного героя соціялістичного будівництва, що володів би розумом мільйонів молодих трудящих (*тов. Косарев*), про цілковиту й повну перебудову, про поворот її до ленінського комсомолу.

[1] Джийин — збори.
[2] Див. Гарт № 3, 1932 р.

Так рішуче це питання в новій його якості ще не стояло перед нами. Заслуга ленінського комсомолу, що гостро й слушно критикував наші помилки, є величезна. А як ми реаґували на вимогу ленінського комсомолу? Ми не зразу зрозуміли ці вимоги й не зразу їх прийняли. Ми мусимо визнати, що тут у нас не все гаразд, що ми довгий час не реаґували як слід на вимоги комсомолу. Виступи тов. Бойченка на VII з'їзді та на VIII пленумі ЦК ЛКСМУ в справах літератури, виступ т. Косарева, статті „Комсомольской правды" та „Комсомольця України" не знайшли у нас достатнього відгуку, ми не зробили своєчасно потрібних висновків для себе.

Ми більше займалися оргпитаннями і часом займалися ними неправильно.

Насамперед треба сказати, що ми передчасно ставили питання про злиття „Молодняка" з ВУСПП. Ми недостатньо розуміли тут лінію партії та лінію ЦК комсомолу. А спроба т. т. Овчарова, Примера, Шишова (в статті „За спільну роботу з комсомолом") протиставити нашій консолідації резолюцію „Забою", що вимагала раніше, ніж приймати до ВУСПП колишніх членів „Пролітфронту" злити ВУСПП і „Молодняк", було по суті спробою ревізії лінії партії в цьому питанні. „Комсомолець України" цілком справедливо засудив цю помилку товаришів.

Ми наробили в цьому питанні досить помилок, але головна хиба в нашій роботі щодо комсомолу це те, що вимоги ленінського комсомолу до пролетарської літератури застали нас непідготованими для того, щоб одразу їх зрозуміти, взятись здійснювати. „Комсомолець України" слідом за „Комсомольской правдой" поставив в основному правильно питання про відставання пролетарської літератури, про недостатність самокритики, про перебудову форм і метод роботи ВУСПП. А ВУСПП і „Молодняк" не поставили основних питань, зв'язаних з перебудовою та розгортанням самокритики. Всі наші помилки заважають нам, гальмують дальше розгортання пролетарського літературного руху такими темпами, що відповідали б темпам соціялістичної реконструкції.

ВУСПП, як і ВОАПП у цілому, має ряд важливих помилок. Візьмем хибне гасло про генеральну лінію РАПП. Ця помилка була і у нас. На неї грішили багато з наших товаришів—Овчаров, Кириленко, Клоччя й ін. Я беру також свою доповідь на минулому пленумі Ради ВУСПП. На сторінці шостій я знаходжу таке місце „до боротьби за генеральну лінію пролетарської літератури." Виявляється, що ми всі грішні на цю генеральну лінію і це свідчить про те, що ми або недостатньо розуміли, що немає якоїсь особливої лінії пролетарської літератури, окремої від лінії партії, або, розуміючи це, недбало ставилися до хибного гасла. Я, наприклад, не можу погодитись з тим, що ми будь-коли якоюсь мірою протиставляли лінію РАПП чи

ВУСПП, чи цілого ВОАПП лінії партії. Це абсурд. Ми завжди воювали за лінію партії в літературі. А проте називали це боротьбою за генеральну лінію пролетарської літератури. Називали неправильно і тепер цю помилку мусимо виправити. Візьмім гасло РАПП про „одем'янивання поезії" гасло неправильне і шкідливе. Подекуди воно траплялось і у нас. Так, наприклад, „одем'янювати" українську пролетарську поезію дуже полюбляв т. Клоччя. Ми до цього часу не скритикували цього гасла ні в себе, ні у РАПП. ВУСПП є організація, яка відповідає не тільки за себе, але й за братні організації, за цілий ВОАПП. Без ВОАПП'у, без цілого пролетарського літературного руху СРСР не було б ВУСПП. Тільки в пролетарській єдності всіх національних загонів ВОАПП зросла, змужніла пролетарська література СРСР. Відрив ВУСПП від ВОАПП нічого доброго не віщував би пролетарській літературі УСРР. Тим то ми мусили б по-більшовицькому критикувати й помилки керівництва РАПП і ВОАПП. Ми цього не зробили, в цьому наша помилка. У нас були елементи організаційного фетишизму? Безперечно були. Редакційна стаття „Комуніста" вказує на те, що, наприклад т. Овчаров намагався навіть підвести „теорію" під цей фетишизм. Вияви цього оргфетишизму були в інших товаришів. Ми мусимо надалі цей оргфетишизм ліквідувати. Були у нас елементи адміністрування? Безперечно були. І були вони на шкоду ВУСПП, що є організацією ідейно виховною, організацією творчою, а не організацією державно-адміністративного порядку. А в нас часом дехто любить покрикувати, погукувати на письменників, адмініструвати їх замість виховувати. Це річ неприпустима. Ми мусимо рішуче вижити подібні явища з нашої вусппівської дійсности.

Ми недостатньо розгорнули самокритику. Це безперечний факт. В редакційній статті „Комуніста" питання про самокритику у ВУСПП'і поставлено руба, питання поставлено рішуче, питання поставлено так, що надалі ми не зможемо припускати жадних спроб замазувати критику і самокритику. Такі спроби й тенденції треба розглядати як гальмування розвитку пролетарського літературного руху. Наш пленум, виходячи з указівок партії, мусить дати правильні настанови в розгортанні критики і самокритики. Пленум своєю роботою покладе початок справжньої більшовицької критики і самокритики наших помилок. Партія вимагає від нас забезпечення бойових темпів перебудови роботи. ВУСПП може здійснити ці завдання тільки за умови найширшого розгортання самокритики, ліквідуючи гнилу, шкідливу теорію „свого не б'ють". Це антипролетарська теорія, це шкідлива теорія, яка не може мати місця в пролетарській літературній організації. Ми мусимо залучити до критики і самокритики увесь наш творчий і критичний актив і насамперед робітників-ударників призовників пролетарської літератури.

У нас недостатньо розгорнулася творча дискусія саме як творча дискусія. „Комуніст“ цілком правильно вказав нам на хиби нашої дискусії. Питання про корінний поворот пролетарської літератури ми не спромоглись як слід поставити. Не поставив цього питання, як треба було його поставити, і я в своїй статті „Лицем до комсомолу“. Я в цій статті говорив і про наші недоліки і про те, яке мусить бути велике більшовицьке мистецтво і про низький художній рівень наших творів, але на основне питання, яке поставив перед нами комсомол, я прямої відповіді не дав. Я затушкував це питання, замазав гострі кути. Я не скритикував також помилок воаппівського керівництва. Я не спромігся в своїй статті руба поставити питання про корінний поворот „лицем до комсомолу“. Не зрозумів, що тут мова мовиться саме про крутий поворот, про нову якість цієї роботи. „Тов. Микитенко зробив другу помилку тим, що питання повороту лицем до комсомолу трактував як поточне завдання. Він не зрозумів, що тут мова мовиться про крутий поворот, про нову якість цієї роботи, а захотів це підмінити посиланням на кількість творів комсомольської тематики. Таке трактування явно звужує й принижує нинішні великі завдання, що стоять перед ВУСПП у спільній роботі з комсомолом. А таке приниження шкідливе, бо мова мовиться про рішучу перебудову роботи ВУСПП.“ Так цілком вірно кваліфікував мої помилки „Комуніст“.

Пленум мусить скритикувати помилки статті „Лицем до комсомолу“ і дати всім організаціям ВУСПП чітку директиву про спільну роботу з комсомолом, про створення гідних ленінського комсомолу творів, присвячених комсомольській героїці.

Разом з тим пленум мусить рішуче засудити вияви груповщини у ВУСПП. Як на один з прикладів цієї груповщини „Комуніст“ указує на статтю т. т. Овчарова, Примера, Шишова „За спільну роботу з комсомолом.“

„Все ж, де причини такого відставання в перебудові роботи ВУСПП — пише „Комуніст“. — Вони безперечно, і в тому, що провід ВУСПП має в собі недозволенні елементи груповщини. Замість усім разом по-партійному дбати за перебудову роботи ВУСПП, ми маємо факти групових, неправильних виступів. Безперечно, такого порядку виступом є стаття трьох: Овчарова, Примера, Шишова в „Комсомольці України“. Вони в своєму груповому запалі, критикуючи провід ВУСПП, недозволенно відірвавши сами себе від відповідальности за цілий провід, порядком розгортання творчої дискусії намагаються критикувати розв'язані від партії питання про влиття до лав ВУСПП частини колишніх пролітфронтівців, про необ'єднання рік тому „Молодняка“ з ВУСПП. Нема чого й казати, такі факти мають зазнати рішучої відсічі, і цілком правильно зробив „Комсомолець України“, що в своїй статті ці виступи викрив і засудив.“

Але було б великою помилкою з нашого боку цей приклад груповщини, який наводить „Комуніст“, вважати за єдину перешкоду в нашій перебудові. Ось, мовляв, Овчаров, Пример, Шишов роблять неправильні виступи, а ми, все керівництво ВУСПП, зробили все для того, щоб забезпечити перебудову, щоб викорінити з наших лав шкідливу груповщину. Ми не маємо права так сказати, бо в дійсності ми не все зробили для того, щоб до кінця викрити й засудити гнилу теорію „своїх не б'ють“. Ми критикуємо власні помилки, але ми ще дуже мало зробили для рішучої ліквідації груповщини.

„Треба також одверто сказати, що провід ВУСПП'у не забезпечив такої роботи, такої обстанови, яка б сприяла боротьбі з груповщиною, яка призвела б до якомога скоршої ліквідації груповщини.“ Так цілком вірно говорить „Комуніст“ у статті „За велике більшовицьке мистецтво“, всі твердження якої керівництво ВУСПП цілком і повнотою поділяє, вважаючи статтю за дороговказ для дальшої своєї роботи.

Другий поширений пленум Ради ВУСПП, що являється поворотним, самокритичним, перебудовним пленумом нашої організації, мусить по-більшовицькому виконати вказівки партії, викрити всі наші помилки і визначити в своїх постановах шлях справжньої перебудови, шлях дальшого піднесення нашої роботи на рівень нових завдань будівництва соціялізму.

XII

ЗА ПАРТІЙНУ ЛІТЕРАТУРУ

Товариші, ми творимо нову, велику, вільну літературу, літературу робітничої кляси, літературу пролетарської революції, літературу партійну. Завдання партійности в літературі це основне завдання, головне завдання, що стоїть перед нами. Тільки на основі ленінської партійности, здійснюючи вказівки найкращого учня Леніна, вождя партії і світового пролетаріяту тов. Сталіна, ми можемо створити таку літературу, якої вимагає від нас робітнича кляса, ленінський комсомол, комуністична партія. Клясові вороги пролетаріяту, соціяль-зрадники та соціялфашисти, служки капіталістичних держав беззубо клеплють на літературу робітничої кляси СРСР, що є провідною літературою світового пролетаріяту. Ось що пише, наприклад, про нашу літературу „Социалистический вестник“.

„Ведь сейчас малейшее свободное проявление в литературе СССР стало неслыханной контрреволюцией. Когда-то Троцкий писал, что литераторы формалисты были единственными борющимися противниками марксизма на территории СССР. Да, некогда ВКП могла позволить себе роскошь оставить в легальном положении своими противниками... литераторов формалистов... Теперь и этой роскоши позволить нельзя, на них уже давно выпустили свору всяких чекистов, заставили пока-

яться во всех семи смертных грехах и в 24 часа стать „марксистами“. Что ж, и стали, как сумели...“ (Сміх).

Характеристично, що у всій цій лакейській кошлятині, у всьому цьому дурному й бездарному паскудстві й наклепництві, в цих брудних помиях „Социалистического вестника“, як „капітан“ контрреволюції плаває пан Троцький, на якого зворушливо спирається соціяль-фашистський журнальчик. Характеристично також і те, як цей журнальчик бере під свою „високу руку“ формалізм, цей вияв буржуазної ідеології в літературі, буржуазних реставраторських теорій. Подивіться далі, якою скаженою слиною бризкає журнальчик на тих наших попутників і союзників, що, перебудовуючись, намагаються опанувати світогляд пролетаріяту. Він всіх їх об'єднує в одну групу формалістів і беззубо примушує „в 24 часа стать „марксистами“ під загрозою чекістських тортур... Не можна без огиди й подиву з надзвичайно низького розумового рівня цих льокаїв буржуазії читати їхні писання.

І ці, наскрізь продажні людці, навіки спродані буржуазії з усіма вбогими крихотками свого спотвореного льокайством мозку насмілюються захищати „свободное проявление в литературе“.

Так, ми творимо велику, одверто зв'язану з робітничою клясою і через те єдино вільну в цілому світі літературу. Ми, пролетарська література СРСР, ведемо перед в революційному літературному рухові світового пролетаріяту. В цьому, звісно, дуже мало приємного для продажного контрреволюційного журнальчика. Він знає, що „жити в суспільстві і бути вільним від суспільства не можна“. Живучи в країні буржуазної диктатури, він це чудово почуває на своїй шкурі. Адже „свобода буржуазного письменника, художника, актриси є лише замаскована (або лицемірно замаскована) залежність від грошового мішка, від підкупу, від утримання“, — дарма, що він розумово обмежений, не може не знати цього. Але, намагаючись маскувати свою залежність від утримання, він патякає про „свободные проявления в литературе“. Нічого крім огиди не може почувати від цього патякання пролетарський письменник, союзник ба навіть і попутник пролетаріяту, який знає, що „у противагу буржуазним звичаям, у противагу буржуазній підприємницькій крамарській пресі, у противагу буржуазному літературному кар'єризму та індивідуалізму, „панському анархізму“ та гонитві за наживою — соціялістичний пролетаріят має висунути принцип партійної літератури, розвинути цей принцип і запровадити його в життя в можливо „повнішій і суцільній формі“ (Ленін).

Соціялістичний пролетаріят СРСР здійснює ці Ленінові слова. Літературна справа у нас стала часткою загальнопролетарської справи всесвітньо-історичного значення. Ми творимо велику, вільну літературу робітничої кляси, що піднесе людство на вищий щабель художнього розвитку. Ми творимо цю літературу

і створимо її на основі ленінської партійности. Але „розбійники пера й шахраї буржуазного друку“ за висловом тов. Горького, розповідають безглузді анекдоти про відсутність свободи нашої літератури, шукаючи собі підтримки від правих, реакційних елементів нашої літератури і спираючись у своїх твердженнях на „лідера“, передового загону контрреволюційної буржуазії — пана Троцького. „Розбійники пера й шахраї буржуазного друку“ зобов'язані від хазяїв доводити, що анекдота не лише заважає, але й зупиняє хід історії“ — писав недавно тов. Горький. Та їхні надії марні. Б'ючи реакційні елементи нашої літератури, знищуючи речників і ідеологів куркульні, ми будемо якнайуважніше допомагати нашим попутникам та союзникам у їхній роботі, у їхніх прагненнях опанувати науку Маркса, Леніна Сталіна, у їхньому бажанні творити разом з нами „Магнетобуди літератури“.

„Це буде вільна література, бо не користь і не кар'єра, а ідея соціялізму і співчуття трудящим вербуватимуть нові й нові сили в її лави, — писав Ленін. — Це буде вільна література. бо вона служитиме не пересиченій героїні, не „верхнім десяти тисячам“, що нудьгують і мучаться від жиру, а мільйонам і десяткам мільйонів трудящих, які становлять квіт країни, її сили й майбутнє. Це буде вільна література, що запліднює останнє слово революційної думки людства досвідом і живою роботою соціялістичного пролетаріяту, створює постійну взаємодію між досвідом минулого (науковий соціялізм, що завершив розвиток соціялізму від його примітивних, утопічних форм і досвідом сучасности (сучасна боротьба товаришів робітників)“. (Ленін „Партійна організація і партійна література“ т, 1 стор. 353 — 354, ДВОУ, 1931).

За цю літературу ми будемо воювати з усією більшовицькою непримиренністю, цю літературу ми будемо творити за проводом нашої партії і ми цю літературу створимо.

XIII

БОРОТИСЯ ЗА МАРКСО-ЛЕНІНСЬКИЙ СВІТОГЛЯД

Ясно, товариші, що створити цю літературу ми зможемо лише, максимально опановуючи світогляд пролетаріяту. Одною реконструктивною тематикою, хоч вона й має для нас винятковое значення, не можна підмінювати боротьбу за марксо-ленінський світогляд. Ми мусимо боротись за вдосконалення й поглиблення світогляду кожного пролетарського письменника, за піднесення цілого нашого руху на вищий теоретичний рівень.

Якщо ми хочемо, щоб наша література не тільки брала від нашої дійсности, а й давала їй, активно впливала на неї ,допомагала партії, всій робітничій клясі в великому будівництві

соціялізму, нам треба піднестись до рівня глибокого, діялектичного розуміння цієї дійсности. Ми говоримо про виховання нової людини, про клясове наснаження робітничих мас, яке вони мають діставати, читаючи твори пролетарських письменників. Ленін колись у „Друзях народу“ писав про те, що виховання робітничих мас, піднесення дисципліни тощо є своєрідна клясова боротьба. Ці Ленінові слова якнайповніше відповідають нашим завданням щодо нових і нових тисяч і мільйонів робітників, які тепер приходять на соціялістичні підприємства — від села, від колгоспів, радгоспів і т. д. Коли ми не лише письменники, коли ми бійці робітничої кляси в усій громадсько-політичній широчині цього слова, а такими ми повинні бути і ми такими є, коли ми керуємо цілим літературним рухом робітничої кляси, — то ми справді мусимо сполучати нашу практичну й теоретичну роботу в одному річищі нашої письменницької діяльности. Ленін говорив у „Друзях народу“; „За цих умов теоретична й практична робота сполучається в одну роботу, що її так влучно характеризував ветеран німецької соціяль-демократії Лібкнехт словами: Studieren, Propagandieren, Organisieren. Я думаю, що за умов клясових боїв пролетаріяту за успішне будівництво соціялізму, за виховання нового ставлення робітника до праці, що стає в нас „справою чести, справою слави, справою відваги і геройства“, ми, письменники робітничої кляси, мусимо повнотою застосовувати ці ленінські настанови і ленінський стиль у нашій роботі. Ми мусимо опанувати велику ленінську спадщину, по-ленінському працювати і пропаґувати наслідки цієї роботи серед робітничої кляси.

Чи можемо ми, стоячи на такому теоретичному рівні, який ми маємо зараз, виконати ці завдання? Ні, не можемо. Ми дуже багато говоримо про діялектику, про марксо-ленінську методу, про опанування марксо-ленінської науки, але ми цю науку дуже повільно опановуємо. Ми недостатньо її вивчаємо. Ми наприклад, дуже шануємо діялектичний матеріялізм. Скільки ми сказали прекрасних слів про діялектично-матеріялістичну творчу методу. Ми знаємо, що навчитись застосовувати її в художній творчості не можливо, не маючи поглибленого марксо-ленінського світогляду. То ж ми й про світогляд наговорили не менше прекрасних слів. Наговорили, можливо більше, ніж прочитали, ніж вивчили. Але ж „хай би нас менше шанували, зате більше читали“ — мовляв колись Лесінґ. Згадуючи ці його слова, Ленін радить Михайловському менше хвалити Маркса та уважніше читати. Чи не можемо ми сказати про себе: краще нам менше запевняти, що діялектично-матеріялістична творча метода є єдино творча метода, яка дає можливість письменникові пізнавати, осмислювати дійсність і впливати на неї своїми творами, та більше вивчати її, глибше застосувати її в своїй роботі. Я гадаю, що саме так ми повинні сказати. Нам треба рішуче взятися до опанування науки Маркса, Леніна, Сталіна.

Без цього піднести наш рух, нашу роботу на вищий творчий рівень неможливо.

Боротьба за марксо-ленінський світогляд є перший засновок до створення того збірного типу героя соціялістичного будівництва, якого від нас вимагають партія і комсомол. Тим часом ми не лише недостатньо боремось за світогляд, ми іноді навіть не усвідомлюємо ролі світогляду, як вирішного фактору у творчості письменника.

Дехто у нас навіть доходить до того, що відриває письменницьку продукцією від письменникового світогляду, розглядає цю продукцію зовсім окремо, схвалюючи чи не схвалюючи тенденції й настанови цієї продукції, але амнестуючи світогляд від хибної продукції, мовляв, світогляд тут ні до чого, хоч би з письменника й був апологет куркульні. Так, наприклад, т. Овчаров у своїй книзі „Нариси історії української літератури“ (Лім, 1931 р.) на сторінці 178 пише: „Сенченко не зумів по-пролетарському, як слід би було (дивний для вусппівського критика підхід до Сенченка. Не зумів, як слід було) окреслити носіїв капіталістичних тенденцій...“ І скорше скочується до апологетики капіталістичних тенденцій... І який висновок? А ось який: „Ми зовсім не маємо наміру закидати Сенченкові цей апологетизм, як належність його особистого світогляду і переконань. Задля цього ми не маємо достатніх даних, бо розглядаємо зараз лише письменницьку продукцію Сенченка, а не його світогляд і діяльність у цілому, та й ставити собі за завдання говорити це про Сенченка особисто не маємо наміру і не могли б“.

Товариш Овчаров виступатиме тут і зможе піддати належній критиці ці та інші свої писання. Не скритикувавши їх, він не зможе посуватися вперед і гальмуватиме й наш дальший розвиток. Адже в нашій творчості є дуже багато недоліків саме світоглядного порядку. Микитенко, Ле, Кириленко, Кузьміч та цілий ряд інших наших товаришів мусять разом з усією організацією битися за поглиблення свого світогляду. Без цього вони не зможуть дати такої продукції, якої вимагає від них робітнича кляса. Настанови т. Овчарова наперед „звільняють“ нас від боротьби за світогляд. Які б не були зриви в нашій творчості, ми (коли б ми пішли за Овчаровим) могли б завжди виправдуватись: світогляд у нас марксо-ленінський, а от що продукція не відповідає підвищеним вимогам пролетаріяту, то ми в тому не винні...

Ставши на цю точку, ми були б приречені на справжню безпорадність, на блукання буржуазними манівцями, на які збився т. Овчаров в питанні світогляду. Ми не мали б ніякої певности в своїй роботі, не знали, б яку продукцію ми дамо своїйклясі, ми були б сліпцями, що бродять в темряві інтуїтивізму. Колись Гайнріх Сенкевіч про Еміля Золя, талант якого він називав „народнім лихом Франції“, писав, між іншим таке: „Селянин, що возить снопи на тік, цілком певен, що він возить пшеницю,

жито, ячмінь, овес чи гречку, які підуть людям на здоров'я. Тим часом автор, що пише прозою чи найвишуканішими віршами, поспіль може сумніватися: чи не дав він замість хліба отруту? Чи не є його твір одна велика помилка або злочин? Чи не завдасть він шкоди? Чи не краще було б і для людей і для нього, щоб він нічого не писав і вбив би свою думку?" Обурюючись з Еміля Золя за те, що той показував буржуазну дійсність у всій її натуралістичній одворотності, Сенкевіч вимагав перепускати думки письменника через „фільтр", шукав для нього „зовнішнього реґулятора". За цей реґулятор правила йому релігія, найганебніша зброя пригнічення й експлуатації. Чи не ясно, що це є боротьба за активну ролю буржуазного світогляду, за контроль свідомости над писаннями письменника, щоб той бува не писав чогось такого, що шкодить системі клясового пригнічення трудящих мас.

Для того, щоб не блукати манівцями, для того, щоб глибоко усвідомити нашу соціялістичну дійсність, щоб без вагань і побоювань за наслідки своєї роботи служити великій справі робітничої кляси, будівництву соціялізму, створенню безклясового суспільства, в якому неможливе ніяке пригнічення; для того, щоб робити це з цілковитою певністю, ясністю і радісним переконанням, нам треба викувати нашу комуністичну свідомість та марксо-ленінський світогляд.

XIV

СТВОРИТИ ЗБІРНИЙ ТИП ПОЗИТИВНОГО ГЕРОЯ

Ленінський комсомол з усією рішучістю поставив перед нами вимогу створити збірний тип позитивного героя соціялістичного будівництва. Боротьба за виконання цього завдання є одна з основних ланок творчої перебудови нашої організації.

Як же творити цей образ? Чи може він бути „героєм" без жадних протиріч, „героєм" на котурнах, схемою, ходячою комсомольською добродійністю? Ні, такого „героя" ленінський комсомол не прийме, не визнає за свого героя, поверне його письменникові „за ненадобностью". Бо комсомол — це наша клекотлива, багатобарвна героїчна дійсність з усіма її протиріччями, які письменник мусить діялектично усвідомлювати, пізнаючи нашу дійсність, як дійсність соціялістичну, як дійсність переможного соціялістичного наступу робітничої кляси, як дійсність великої перебудови світу на соціялістичних засадах. Саме так, у діялектичній єдності протиріч, переможній боротьбі нового в ньому з старим мусимо ми показувати героя соціялістичного будівництва. „Раздвоение единого и познание противоречивых частей его... есть суть (одна из „сущностей", одна из основних, если не основная, особенностей или черт) диалектики", учив

Ленін. „Условия познания всех процессов мира в их „самодвижении“, в их спонтанейном развитии, в их живой жизни есть познание их, как единство противоположностей. Развитие есть „борьба“ противоположностей.

Две основные (или две возможные, или две в истории наблюдающиеся.) концепции развития (эволюции) суть: развитие как уменьшения и увеличения, как повторение, и развитие как единство противоположностей (раздвоение единого на взаимоисключающие противоположности и взаимоотношение между ними). При первой концепции движения остается в тени *самодвижение,* его *двигательная* сила, его источник, его мотив (или сей источник переносится во вне — бог, суб'ект).

При второй концепции главное внимание устремляється именно на познание *источника* самодвижения. Первая концепция мертва, бедна, суха. Вторая — жизненна. *Только* вторая дает ключ к „самодвижению“ всего сущего; только одна дает ключ к „скачкам“, к „перерыву постепенности“, к „превращению в противоположности“, к уничтожению старого и возникновению нового. (Лен. сборник XII, изд. 2-е, ст. ст. 323-324. Ленин „К вопросу о диалектике“).

Не обожнюючи протиріччя, як це робить дрібний буржуа, що, за висловом Маркса, сам є не що інше, як суспільне протиріччя, втілене в дії і що мусить виправдати в теорії, те, чим він є на практиці, а розуміючи боротьбу протилежностей саме як розвиток, ми мусимо творити образ такого героя, що є свідомим творцем нашого соціялістичного розвитку, свідомим борцем за справу своєї кляси, свідомим борцем за більшовицькі темпи цього розвитку. Не інтеліґентський хлюпик, що „роздирається“ своїми „внутрішніми протиріччями“, не індивідуаліст, що потопає в психологічній самоаналізі, як муха в малясі, і не напханий гаслами, а по суті беззмістовний „герой“ голосної фрази потрібен ленінському комсомолу, а справжній герой нашої справжньої дійсности, що є дійсність нечуваної активности і героїзму робітничої кляси, дійсність соціялістичного змагання і світових рекордів, дійсність щоденних перемог і подолання старого тим новим, що росте у нас на кожному кроці, на кожній ділянці соціялістичного будівництва і клясової боротьби.

Не облудна добродійність, а організована комсомольська впертість, висока пролетарська свідомість, сталева відданість партії — ось ті якості, що їх хоче бачити ленінський комсомол у своїх героїв, що на ділі, в дійсності є такими, а не іншими. Ми мусимо відкидати все нетипове, не характеристичне для будівника соціялізму, саме, як для героя цього будівництва. Та відкидаючи це нетипове і прагнучи показати в нашому герогві саме те, що робить із нього героя соціялістичного будівництва, ми мусимо стерегтися схеми, мусимо запобігати такого „очищення“ і „вдосконалення“ героя, яке трапилось з одним персонажем в оповіданні М. Горького „Еще о чорте“.

Іван Іванович зажадав вирвати страсті з свого серця. Чорт прийшов йому на допомогу.

— Вы, кажется, выразили жалание почистить себе сердце, а?
— Н-да... знаете, человек, не смотря на прогресс ума, все еще слаб в борьбе со страстями. Но — простите, если я не ослышался, вы предложили мне свою помощь в этом... предприятии.
— Предложил и повторяю — готов служить вам.

І от чорт починає операцію. Він висмикує з трухлявого серця Івана Івановича одна за одною його пристрасті та погані почуття: шанолюбство, злостивість, боягузтво... Іван Іванович чим далі почуває все більше полегкість. Нарешті чорт висмикнув із серця свого пацієнта останнє щось невиразне, в чому жаден хемік нічого не розбере.

... — Надеюсь—теперь вы уже совершенно совершенны.
Тут чорт бросил на пол содержание сердца своего пациента, взглянул на Ивана Ивановича и обомлел.
Иван Иванович весь как - то обвис, ослаб, изломался, точно из него вынули все кости. Он сидел в кресле с раскрытым ртом, и на лице его сияло то неиз'яснимое словами блаженство, которое всегда более свойственно прирожденным идиотам.
— Иван Иванович! — крикнул чорт, тронув его за рукав.
— А...
— Что с вами?..
— О...
— Вы что-нибудь чувствуете!
— Э...
— Вам дурно?
— О...
— Вот так святочное происшествие, — воскликнул растерянно чорт. — Неужели я это из него всю суть извлек, Ивано Иванович!
— А...
— Так и есть. Одни междометия остались в человеке, да и то без всякого содержания... Что мне с ними делать?

Чорт подумав і знайшов, що з ним робити.

— Ба, — воскликнул он, щелкнув пальцами. — Вот идея. И сатана будет очень доволен... я славно придумал. Сначала я немножко просушу сие совершенство, а потом насыплю в него гороху... Из него выйдет преоригинальная погремушка для сатаны...

В чому сенс цього оповідання? В тому, що вирвавши із серця міщанина Івана Іванович шанолюбство, злостивість, боягузтво і ще якусь невиразну його „якість", чорт вирвав із нього „всю суть".. Цим жив цей „герой", це робило з нього „живу людину", а позбувшись цих своїх дрібненьких „страстішек", він став ідіотом.

Новий тип людини, що народжується в огні клясової боротьби, в кипінні соціялістичного будівництва, теж не позбавлений пристрастів. Але це пристрасті нової якости. Це пристрасті борця, а не міщанина. Це пристрасті непримиренної зненависти до старого світу і горіння в боротьбі за світ новий, соціялістичний, за світ безклясового суспільства, де кожна особа— максимально розвинена індивідуальність, з своїми особливими

багатогранними якостями, які розвиваються у неї не в противагу колективу, а завдяки її колективному життю і творчості.

Зрозуміло, що спадщина минулого, сила звички, інерція клясового суспільства ще діє і може впливати, і впливає навіть на позитивного героя нашої дійсности. Звідци і є боротьба в ньому і навколо нього нового з старим. Та боятися цього ніяк не слід, бо не дрібненьке шанолюбство, припустім, чи інша подібна „якість“ минулого суспільного ладу становить суть позитивного героя, а саме перемога в ньому нового, становлення його новою соціялістичною людиною. Треба вміти показати цей процес становлення, процес перемагання старих якостей, як клясових категорій минулого, новими якостями, що є протилежні до пристрастів міщанства, обивателя, дрібного буржуа, анархіста, дрібного індивідуаліста. Показати, знов таки, не „соїтіє“ цих нових якостей, не героя, а виковування їх в огні клясової боротьби, у гарті більшовицьких темпів соціялістичного будівництва — оце є шлях „удосконалення“ героя, якщо можна так висловитись. Він не має нічого спільного з механічним вириванням із серця героя тих його якостей, що є закономірною протилежністю до раз-у-раз народжуваних нових елементів його психіки.

Ми не раз уже говорили на наших з'їздах і пленумах про героя наших днів — робітника, будівника соціялізму. Але та постава цього питання, яку ми маємо тепер від комсомолу, це є постава питання в новій його якості. Нам треба це до кінця усвідомити, щоб з ясною перспективою взятися до здійснення цих завдань. До цього часу ми збірного типу позитивного героя, що володів би розумом мільйонів молодих трудящих, ще не створили. Але ми мусимо його створити і ми його створимо.

XV

БОРОТИСЯ ЗА ПОПУТНИКА І СОЮЗНИКА

Пролетарська література і її основна організація на Україні ВУСПП зросли під керівництвом партії стільки, що можуть і повинні взяти на себе відповідальність за цілий фронт радянської літератури, за кожного радянського письменника зокрема. Ми цю відповідальність на себе беремо і мусимо послідовно здійснювати ті величезні завдання, що стоять перед ними в цій галузі роботи.

Треба рішуче посилити боротьбу за попутника, за його перебудову, за переведення його на рейки союзника, за наближення його до завдань пролетарської літератури. Ми мусимо рішуче боротися проти всіляких шкідливих, механістичних концепцій і теорійок про „поляризацію літературних обивателів“,

з яких, мовляв, одна частина цілком з нами, а друга — цілком з нашими ворогами. Такі теорійки не мають нічого спільного з нашими завданнями боротьби за попутника, їхня суть демобілізаційна. Ось, приміром, як уявляють собі Асєєв, Брік, Катаньян, Кірсанов, Неънамов боротьбу за попутника: „Поляризация социальних сил“, — пишуть вони в статті „Не отстанем“ („Литературная газета“, 18 - XII - 31) — раскалывает и наших литературных *обывателей*. Делит их так, что одни оказываются *целиком* с нами (обыватели. І. М.), другие—*также целиком*—скрытно или явно—с нашим классовим врагом“.

Яка ж тоді наша роля? „Поляризація соціяльних сил“ розколює надвоє обивателів, дає одну порцію клясовому ворогові, одну—нам. Одержуйте. Вони вже з вами, готові. Не можна собі уявити нічого більш неправильного, більш шкідливого, як отакі погляди на диференціяцію серед попутників, що є довгий і складний процес перебудови психіки письменника під впливом нашого соціялістичного оточення, наслідком нашої упертої роботи з цим письменником, наслідком роботи самого письменника над собою, наслідком участи його в соціялістичному будівництві і т. д.

У такого попутника, що перебудовується, можливі різні фази цього процесу. Він може на певний час зупинитися, хитатись, мати сумніви. Але це не значить, що ми мусимо зараз же відкинути його від себе, віддати його клясовому ворогові. Навпаки, ми ні на хвилину не повинні спускати з ока такого попутника, ми мусимо активно, настійно, уперто підштовхувати його, вести його вперед, допомагаючи йому нашою виховною роботою подолати труднощі перебудови. У нас не може бути жадного примиренства до хибного в творчості попутника. Ми мусимо це хибне гостро критикувати, ніяк не замазуючи його тим, що це, мовляв, попутник, що перебудовується, і ми йому пробачимо хиби в його творчості, хоч би вони й були скеровані часом проти нас, не будемо їх, мовляв, критикувати, щоб не відштовхнути попутника від себе. Цей „клясовий мир“ нічого доброго ні нам, ні самому попутникові не дасть. Навпаки, він, якраз і веде попутника від нас, а не до нас. Тільки на основі принципіяльної більшовицької критики попутницького шляху такого письменника ми зможемо домогтися остаточного переходу його на рейки союзників і далі — на рейки пролетарської літератури. Алеж це не має нічого спільного з теорією „поляризації“, що прирікає нас на пасивне ставлення до попутника.

Неприпустимо також підганяти під ряд попутників, ті праві, реакційні, буржуазні елементи в нашій літературі, які не лише не хотять виявити жадних ознак перебудови, а навпаки, активізуються в ворожому напрямкові. *Нещадний вогонь по правих реакційних елементах. Нищівний вогонь по буржуазних, фашистських, націоналістичних та всіляких інших ворожих нам літераторах. Жодного змішування їх з нашими попутниками. І одночасно—уперта,*

неослабна, якнайуважніша робота з попутниками і союзниками. Так і наші завдання в цій галузі роботи.

Треба сказати, що ми до цього часу недостатньо і незадовільно працювали з попутниками. Ми не знаємо, що і як роблять цілий ряд наших попутників. Ми мусимо домогтися зламу в цьому напрямку. Ідейно-виховна літературна організація робітничої кляси, якою повинна бути ВУСПП, цього зламу мусить дійти, і ми його дійдемо.

XVI

НЕ ПІДМІНЮВАТИ БОРОТЬБУ ЗА ЯКІСТЬ „ТЕХНОЛОГІЧНИМИ ПРОБЛЕМАМИ"

Перебудовуючись сами, допомагаючи перебудові попутників і союзників, розгортаючи боротьбу за високу ідейність, за більшовицьку якість мистецтва і літератури, ми мусимо давати рішучу одсіч усяким спробам підмінювати проблему ідейно-художньої якости нашої літератури різними технологічними проблемами. На Україні ми мали доволі таких спроб. Свого часу небіжчиця „Нова Ґенерація" устами В. Гадзінського проповідувала, що проблема реконструкції в літературі є, мовляв, не що інше, як проблема хорошого, не назадницького „технічного оформлення соціялістичних задумів". Нам відомі настанови колишньої „техно-мистецької групи „А" та одного з її лідерів М. Йогансена, що після теорії „мистецтво-лімонад" проповідував погляди на літературний твір, як на досконалу машину; облудні буржуазні „теорійки" В. Поліщука тощо.

Вплив цих шкідливих теорійок—ліфовщини, конструктивізму, спіралізму тощо на наших попутників і частково на деяких пролетарських поетів пролетарська література значною мірою подолала. Проте, ми їх ще не ліквідували остаточно. Тут іще цілому ВОАПП доведеться довго і вперто боротись за творчу лінію пролетарської літератури. Так, наприклад, автори згадуваної вже статті в „Литературной газете" Асєєв, Брік, Кірсанов та інші тлумачать проблему „литературного выражения" ідей соціялістичної революції, як проблему технологічну. Вони так і пишуть: „Перед пролетарской литературой встает огромная *технологическая проблема* найти идеям социалистической революции полноценное литературное выражение".

Зрозуміло, що це підхід ліфівський, а не пролетарський, хоч вони й говорять про пролетарську літературу. Перед нами встають величезні проблеми світоглядного порядку насамперед. Розв'язавши їх, ми розв'яжемо всі технологічні проблеми, і розв'яжемо саме в залежності від нашого світогляду. Тим часом згадувані товариші і завдання критики тлумачать відповідно до своїх технологічних настанов. „Совершенно ясно и понятно,—

пишуть вони,—что пока наши критики не научатся бегло читать *шифр литературной речи* — они не сумеют руководить пролетарским литературным движением" и т. д.

„Шифр литературной речи" безперечно важлива річ. Та, на жаль, автори статті „Не отстанем" підходять до цього шифру не з того кінця і таким чином явно відстають.

Нам усім потрібна, звичайно, крім усього, технічна літературна грамотність. Та ми б робили неприпустиму помилку, коли б починали виховання наших молодих кадрів не з питань більшовицької ідейности, не з світоглядних проблем, а з питань конструкції фрази, мистецтва вирізблювати окремі слова тощо. Цим самим ми б ставили проблему ідейно-художнього виховання наших кадрів з ніг на голову, а ще вірніше — тягли б їх на шлях буржуазного формалізму.

Що й казати, слово, конструкція фрази — річ надзвичайної ваги для письменника. Та навіть у непоганому творі може трапитись погана конструкція фрази, невдало поставлене слово, але твір від цього не гине. Зовсім інше буде з твором, коли в ньому так повестись з думками, з ідеями. Отак, наприклад, як сконструйована оця фраза у одного письменника:

> „Щипає він тебе!—моргаючи в той бік, де лежав Андрій, усміхнувся Юхим, звертаючись до Трохима.

(Сміх. Голоси з місць: Хто автор?.) Автор досить таки відомий. Це пише Володимир Винниченко в повісті „Голота" (Сміх). Твір, як відомо, не зважаючи на цей словесний зрив, не поганий. Але уявіть собі, що було б з цього твору, коли б він увесь був написаний так, як оця фраза. Кількість подібних „конструкцій" перейшла б у нову якість. Та щоб так зробити, треба мати певне ідеологічне спрямовання. Отже знов таки ми приходимо до вихідної світоглядної точки, а не до точки технологічної. Не слова правлять світоглядом, а світогляд виявляється у відповідному словесному оформленні. Не слова організовують матеріял, а світогляд письменників. Нам доводиться говорити про ці абеткові істини тому, що різні літературні пошляки з надзвичайною зухвалістю намагаються твердити речі абсолютно несусвітні. Так, наприклад, сумної слави В. Поліщук у передмові до посмертного видання збірки В. Ярини, твори якого потребують суворої критики, пише буквально таке:

„Мова Ярини—в основі мова лівобережного українського міста... Сюди приєднується велика доля широкої української літературної мови, *яка фактично організовує весь цей матеріял приблизно в такій паралелі, як партія організовує й веде свою клясу*".

Ось до чого можуть ці люди договорюватись, коли їм не давати одсічі.

XVII

ТРЕБА ТЕОРЕТИЧНО ОСМИСЛИТИ СВІЙ ШЛЯХ

Треба ще раз і ще раз підкреслити, що проблеми реконструкції в літературі, проблеми перебудови нашої роботи ніяк не можна підмінювати боротьбою за технологічні проблеми, якими дехто пробує заступити головні завдання пролетарської літератури. Нам потрібне мистецтво глибокого й активного пізнання, осмислювання дійсности для того, щоб воно могло допомагати робітничій клясі в будівництві соціялізму. Але щоб творити таке мистецтво, треба теоретично усвідомлювати свій письменницький шлях, свій творчий досвід, інакше не можна твердо і впевнено посуватися вперед. Цілком вірно говорить товариш Авербах, що „окремі письменники можуть не осмислювати теоретично свій творчий досвід, але раппівський рух у цілому (ВОАПП у цілому, отже й ВУСПП, треба додати. І. М.) повинен розв'язати це завдання. Без ясної постави такого завдання і його колективного розв'язання нам, звичайно, ніяк не вдасться керувати творчою дискусією, як школою виховання всієї маси пролетарських письменників, як школою передачі досвіду попередніх і більш виявлених новим, що тільки но починають, як школою ленінської учби на основі вивчення і узагальнення практичної участи письменника в соціялістичному будівництві та ролі й місця в ньому художної літератури“.

Тут нам треба рішуче й непримиренно боротися на два фронти за партійне розуміння мистецтва, проти основної правої небезпеки — різних виявів воронщини, меншовикуватого ідеалізму, формалізму тощо, та проти лівого опортунізму й вульґаризаторства, проти лівої небезпеки, що виявляється в літературі зокрема в різних ліквідаторських спробах. Вульґарна ліфовщина, що напирає на нас з своїми ліквідаторськими замахами, виникає на ґрунті недоцінки мистецтва, як художньої зброї пролетаріяту пізнавати й перероблювати дійсність, як зброї мобілізувати маси на боротьбу за генеральну лінію партії.

Ця ліфівщина, це замилування в машинах, за якими ліфовець не бачить людини, героя соціялістичного будівництва, ця вульґарна ліфівська пошлятина просякає, наприклад, книжечку Маловічка „Головам на плечах“ та інші його твори, а також твори багатьох інших поетів. „Мистецькі катафалки“ Семенка, яких він, як відомо, зрікся, розгулюють на сторінках Маловічків:

Не змовчу.
Не заціпить ніяк
Плякати зубів
„йолки палки“.
Як був
так і буду
будівництва маніяк

маніяк
мистецьких катафалків.

Ви ж розумієте, як нам страшенно потрібні маніяки та їхні катафалки... І ось цей маніяк запевняє нас:

Як народивсь
так і загину.
(говорю в розумінні
це в тім),
що й життя моє
складна вікторина
для друкарниць
і фармацевтів.

Ми можемо і мусимо допомогти т. т. друкарницям і фармацевтам, до яких цей Маловічко ставиться з такою, цілком незрозумілою, зневагою. Ця „складна вікторина“ є звичайнісіньке дрібнобуржуазне футуристичне гробокопательство щодо мистецтва, як клясової художньої зброї пролетаріяту.

Це є підмінювання мистецтва тарабарщиною футуристичного маніяка.

Таким і подібним спробам вульґарної ліфівщини не може бути ніякої пощади.

З такою ж рішучістю треба боротися проти літфронтівщини, що часто-густо трапляється в нашій літературній дійсності. На боротьбу з літфронтівщиною закликають нас „Комсомольская правда“ і „Комсомолець України“. Літфронтівщину треба нещадно викривати, але не таким методом, як це зробив тов. Крижанівський у своїй статті проти т. Роховича. Викриваючи літфронтівську методу т. Роховича, т. Крижанівський припустився таких виразів на адресу т. Роховича, як „барахлович“ тощо. Це шкодить розгортанню творчої дискусії. Це не є метода пролетарської критики. Проти такої боротьби з цією самою літфронтівщиною ми мусимо рішуче боротися. Нам треба допомагати нашим письменникам усвідомлювати свої помилки й виправляти їх, а не паплюжити їх, не ображати, як це зробив т. Крижанівський.

Творча лінія ВУСПП недостатньо зафіксована відповідними творчими документами, як це ми маємо, наприклад, в РАПП. Ми не маємо до цього часу основного творчого документу, який міг би допомагати розвитку наших творчих угруповань. Це треба визнати за одну з найважливіших хиб нашої роботи.

Як ми сприяли розгортанню творчих угруповань? Дуже слабо. Не можна глушити творчі угруповання вимогами негайних декларацій, як тільки-но це угруповання народилося. Проте, кожне таке творче угруповання, працюючи не лише на себе, а на всю пролетарську літературу, здійснюючи лінію партії в своїй роботі, повинно ставити собі завдання теоретично усвідомити свій творчий досвід і це теоретичне усвідомлення зробити здобутком цілої пролетарської літератури. Як це робити? Чи

обов'язково в формі деклярацій? Ні. Але обов'язково в такій формі, що охоплювала б увесь теоретичний обсяг творчих надбань того чи того угруповання.

Нетерпеливитись тут, якщо творче угруповання не може цього зробити на початку своєї діяльности, нам ніяк не доводиться. Але треба йому допомагати такого теоретичного усвідомлення своєї роботи дійти.

У нас є творчі угруповання „Напостівський гарт", „Змагання", еврейська творча група „Напостовізм", творча група російських поетів Хазіна та Каца та інші. Але ми ще не знаємо їхніх творчих прямувань. Ті коротенькі деклярації, що їх публікували наші творчі угруповання, дуже мало допомагають усвідомленню їхнього творчого досвіду. Побудовані на загальниках, часом з помилковими твердженнями, написані нашвидкуруч, ці деклярації нічого не дають і самим угрупованням.

Я хотів би відзначити в цьому зв'язку ту спробу теоретично усвідомити свій творчий досвід, яку зробив Кость Гордієнко на сторінках „Літературного призову" № 7 за 1931 р. в статті „Лінія пера". Гордієнкова творчість довгий час було позначена пасивним споглядальництвом, „об'єктивним" нотуванням фактів і через цей „об'єктивізм" апологетичним переказуванням всіх і всяких балачок, які він чув колись на селі. Одне слово, в Гордієнковій творчості гостро почувався брак марксо-ленінського світогляду й партійного підходу до матеріялу. Кость Гордієнко правильно розв'язав для себе питання, виїхавши на довгий час в райони суцільної колективізації з метою глибшого знайомства з дійсністю, глибшого усвідомлення її. Ось як він пише про це в згаданій статті:

> „У районах суцільної колективізації кристалізувався мій світогляд, бо тут, як ніде (бо ніде я й не був), гостро я відчув безглузду позицію „пасивного споглядальництва" під час гострої клясової боротьби. Вбивства голів колгоспів, підпали комун, отруїння криниць від озвірілої глитайні та інше шкідництво, на яке лишень здібна деґенеративна глитайська вдача, спроби перешкодити колишньому своєму рабові будувати соціялістичне господарство—усе це руба ставило вимогу — активізувати свою творчість.

Придивляючись до того, як колишні наймити на Волині будують колективне господарство, з якою безнастанною революційною активністю вони будують пляни своїх колгоспів, воюють з куркульнею, учаться на цій бойовій практиці, Гордієнко признається:

> „Безмежно ніяково було рівняти до цього власну пасивність літературну й політичну... Виринула думка: а що, власне, ти зробив, щоб відбити велику клясову боротьбу, щоб відбити перебудову села, щоб морально та політично підсилити наймита, бідняка й сл редняка. Майже нічого.

Це дуже цінне признання, цінне насамперед для самого т. Гордієнка. Трохи далі він каже:

„Постає питання: невже я до того не уявляв собі запеклої клясової боротьби, що точиться навколо соціялістичної перебудови села, не спостерігав отих підпалів, убивств голів колгоспів тощо. Звісно, уявляв розумів, як розуміють взагалі політграмоту. Та ось потрібний був „живий“ якийсь подразник, щоб відбувся гострий злам у моїй літературній роботі. Звісно, до цього треба додати теоретичну й політичну шліфовку в вусппівському оточенні, що призвела до ідеологічної кристалізації, до творчого випрямлення, до активізації літературної“.

Не зважаючи на дискусійні твердження, які є в цій статті т. Гордієнка, не зважаючи на те, що в творчості т. Гордієнка ще залишаються рештки його старої метсди, що діди Хірійохти, Триндиринди, Хелемелі ще не остаточно переможені, розкриті, виявлені в своїй клясовій суті від т. Гордієнка, не зважаючи на все це, його творча стаття-деклярація є цінний для нашого руху документ і свідчить безперечно про активну перебудову письменника.

Треба рішуче активізувати творчу й теоретичну роботу наших творчих угруповань. Як принцип цієї роботи, ми мусимо провадити соціялістичне змагання між угрупованнями та між окремими письменниками. Перший досвід ми вже маємо. Недавно на сторінках „Комсомольця України“ оголосили соціялістичну угоду т.т. Хвильовий та Епік, що взялися на певний термін написати романи, присвячені героїці комсомолу. Треба цей досвід поширювати, щепити його всій нашій організації, всьому її творчому активу.

Перебудовуючи ВУСПП на виробничо-творчий колектив, ми мусимо плянувати роботу організації, роботу творчих угруповань, роботу окремих письменників. Працювати без пляну неможливо. Точний плян, суворе обрахування роботи — перший засновок успішности цієї роботи. Ми мусимо продумати проблеми реконструктивної тематики, мусимо забезпечити такий стан, за якого пролетарська література могла б дати відповідь своєму читачеві на основі питання реконструктивного періоду.

XVIII

СТВОРИТИ ІСТОРІЮ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ ТА ІСТОРІЮ ФАБРИК І ЗАВОДІВ

Партія поставила перед цілою робітничою клясою величезне завдання створити історію громадянської війни та історію фабрик і заводів. Пролетарська література мусить якнайактивніше увімкнутися в цю нечуваного розмаху, велетенських маштабів творчу роботу. На тлі історії громадянської війни та історії фабрик і заводів, у світлі історичних завдань робітничої кляси та її авангарду — комуністичної партії, ми мусимо вирішувати наші творчі проблеми, ставлячи й розв'язуючи найкардинальніші питання доби диктатури пролетаріяту, даючи читачеві глибоку й вичерпливу відповідь на ці всесвітньо-історичного значення питання.

Справді, чи знайшла диктатура пролетаріяту гідне її висвітлення в нашій художній літературі? Ні, ми ще не спромоглись на такий велетенський творчий розмах. У нас іще не тільки комсомол, а й партія чекає на певне висвітлення її ролі в пролетарській революції, в громадянській війні, в будівництві соціялізму, у створенні соціялістичних велетнів, у соціялістичній реконструкції сільського господарства, у перетворенні колишньої аґрарної відсталої країни на країну соціялістичної ідустрії та машинізованого сільського господарства, на країну найпередовішого народнього господарства в цілому світі. В цьому світлі показати героїв соціялістичного будівництва, велетенську боротьбу цілої робітничої кляси за створення безклясового суспільства, до якого ми прийдемо через жорстоку клясову боротьбу й зміцнення диктатури пролетаріяту. Які, справді, незміряні творчі завдання стоять перед усім фронтом пролетарської літератури. Здійснюючи ці завдання, ми остаточно завоюємо творчу гегемонію пролетарської літератури. Пленум мусить дати директиву всім нашим організаціям про потребу *якнайповніше увімкнутися в ту роботу, яку розпочала вже головна редакція історії фабрик та заводів на терені УСРР.*

XIX

ЛІКВІДУВАТИ ГОСТРЕ ВІДСТАВАННЯ КРИТИКИ

Активізуючи кожного пролетарського письменника на виконання великих творчих завдань, ми мусимо рішуче поставити питання про піднесення на вищий ідейно-теоретичний рівень нашої критики, про ліквідацію відставання її від завдань соціялістичного будівництва, від завдань пролетарської літератури. Ми мусимо ставити питання про нашу критику з такою рішучістю, як його ставить партія. Критика мусить допомагати письменникові, мусить вести його вперед, вказуючи на помилки письменника, критика мусить показувати шлях виправлення їх, мусить відкривати перед письменником перспективи, яких він прагнув би досягти, переборюючи всі труднощі, безперестанно працюючи над собою, безнастанно підвищуючи ідейно-художній рівень своєї роботи.

Критика наша мусить бути могутньою зброєю виховної роботи, як це підкреслює „Комуніст". Такого стану з критикою ми ще не маємо. Часто-густо доводиться читати малописьменні, плутані статті та рецензії, ніби написані на коліні, на спіх. Критикуючи якусь помилку письменника, такий критик не допомагає виправити її, а ще сам робить сотню нових помилок. Терпіти цього далі не можна. Ось що пише „Комуніст" про нашу критику: „Від них, від критиків, партія вимагатиме особливої відповідальности, їхню роботу партія перевірятиме надто суворо. Боротьба

за ленінський етап у літературі вимагає від критиків особливої принципової чіткости, величезної відповідальности. Насамперед критик не має права бути неписьменний, критик має бути особливо пильний, а цього ми досі не маємо. Це ж факт, що досі у нас у критичній літературі гуляють троцькістські формулювання, не засуджені від нашої критики. Нещадно, по-більшовицькому треба викривати, наприклад, такі твердження: „Саме селянство в наші часи — ахілесова п'ята соціялістичного будівництва; той загін, що, рухаючись на старечих конячках і воликах не дає пролетаріятові швидко забігти вперед на коні індустрії, електрифікації в нове суспільство. Пролетаріят мусить іти вперед, не залишаючи далеко позаду село“ (В. Сухино-Хоменко „Пролетаріят і Література“, стор. 26).

Так, доводиться визнати, що в процесі своєї роботи ми зовсім недостатньо виявляли подібний троцькістський мотлох. Низку помилок, на які вказує „Комуніст“, ми лише тепер починаємо критикувати, а інші лише тепер виявляємо. Що ж робила наша критика раніш? Чим вона займалася? Чим пояснюється той факт, що в нас розгулюють троцькістські формулювання, хибні теорії, неподолана деборінщина, не скритиковані від нас твори на зразок „Богуна“ Соколовського, „В степах“ С. Божка та інші. Саме тим, що не було достатньої принципової чіткости, недостатньо розуміла критика величезну відповідальність за свою роботу.

Треба прямо сказати, що тут є значна частина вини і нашої, керівництва ВУСПП. Адже ми маємо керувати всією організацією, всіма ділянками її роботи, між ними й ділянкою критичної роботи. Ми мусимо звернути увагу наших критиків на ті чи ті явища, які треба взяти під обстріл, де треба виправдати, допомогти письменникові і т. д. Тут потрібна наша взаємна, наша спільна, колективна відповідальність, якої не можна досягти без справжньої колективности в роботі. Помилка, зрив, неправильне твердження того чи того нашого критика мусить боліти цілій організації, і якщо це буде так, то ці помилки швидко виправлятимуться. Переборюючи їх, організація зростатиме, підноситиметься на вищий теоретичний рівень. Тут не може бути місця груповому замовчуванню, замазуванню помилок. Треба нещадно боротись проти групової взаємоамнестії, проти гнилої теорії „своїх не б'ють“. Критикувати треба всі помилки, не сходячи з принципіяльних позицій на позиції групові, коли вогонь тенденційно скеровується не на основну, головну, небезпеку, а на тих чи тих „супротивників“ якоїсь групки.

Зрозуміло, що це саме стосується і нашої художньої творчости. І тут у нас недостатньо розвинене почуття взаємної відповідальности, почуття колективної зацікавлености в створенні тим чи тим письменником гідного цілої організації твору, колективного бажання виправити помилки й зриви у творчості окремих членів організації.

Тов. Авербах надзвичайно правильно, проникливо, з справж-

ньою великою зацікавленістю успішним зростанням і розвитком воаппівського руху писав про це:

„Радоваться неудачам соседа или болеть за них? Гордиться его успехами или завидовать им? Сознавать себя частью борющегося коллектива или всячески противопоставлять общему делу свою личную и личническую карьеру? Действительный ответ на эти вопросы проверяется каждый день и каждым днем — тем самым проверяется и чувство взаимоответственности пролетарских писателей. Но взаимоответственность укрепляется только при условии взаимокритики. Кружки „взаимного славословия“ никогда не воспитывают подлинного чувства взаимоответственности — в крайнем случае они заменяют его „взаимопокрыванием“.

Ми не можемо ні покривати помилок наших товаришів, ні замовчувати своїх власних помилок.

„Ми повинні — пише „Комуніст“,— згідно з вказівками т. Сталіна, висловленими в листі до редакції „Пролетарской революции“, переглянути творчість наших критиків, письменників, щоб на основі партійного трактування кожного питання, вимоги партійности в цілій цій роботі, залучаючи широкі пролетарські маси, а насамперед,— ударників-призовників до літератури, переглянути цю творчість, створити таку обстанову, щоб у нас без належної суворої марксистської критики не гуляли такі романи, як, наприклад, Сави Божка — „В степах“, як Соколовського „Богун“ та деякі інші“.

Я мушу піддати суворій самокритиці той факт, що на минулому пленумі Ради ВУСПП, згадуючи найвизначніші твори цілої радянської літератури, я підвів саме під цю рубрику й книжку С. Божка „В степах“, не давши цьому роману належної суворої критичної оцінки. Цим самим я звичайно приспав і пильність самого автора до його шкідливих помилок у цьому романі. Я засуджую цей факт, як факт неуважного, наспіх зробленого перегляду книжки, на підставі якого (перегляду) не можна було згадувати в такому контексті цю книжку. Гірше стоїть справа з виступом т. Овчарова про цю книжку. Це — просто апологетичний виступ. Інші члени вусппівського керівництва та вся організація не скритикували до цього часу цих помилок, що зайвий раз підкреслює нашу недостатню пильність. Я не буду тут знову розглядати низку інших своїх помилок лише тому, що про них я вже говорив і на пленумі ВОАПП і в інших своїх виступах та доповідях, а також писав у нашій вусппівській пресі. Хибне твердження про те, що п'ять років тому не було жадного пролетарського твору, помилки з „Наступом“, якому ми несвоєчасно дали відсіч, помилки під час прийняття до ВУСПП колишніх пролітфронтівців тощо. Треба критикувати також помилки в критичних роботах т. т. Щупака, Коряка, Коваленка, Клоччя та інших. В боротьбі за пролетарську літературу вони робили чимало помилок. Я вже згадував про некритичне ставлення до Плеханова у т. Щупака, яке він повинен розгорнено скритикувати. Треба підкреслити помилки нацдемівського правоопортуністичного порядку в працях т. Коряка, його невірну

антимарксистську схему історії розвитку української літератури, яка відбиває на собі націоналістичні впливи.

Я вже не кажу про цілий ліс нацдемівських правоопортуністичних та інших помилок у т. І. Лакізи, які ми мусимо нещадно розкритикувати.

Треба рішуче по-більшовицькому розкрити й перебороти всі наші помилки для того, щоб ми могли вільно і впевнено, за проводом партії, посуватися вперед.

XX

З КИМ І ЯК ПОЛЕМІЗУВАТИ, КОГО — БИТИ

Ми кволо розгортаємо творчу дискусію. Ми не піднесли її на достатній теоретичний рівень. Не у всіх виявилось при цьому справжнє розуміння завдань творчої дискусії та тих форм, в яких ми мусимо її провадити. Часом у декого розгарячилися пристрасті далеко не теоретичного характеру.

В зв'язку з цим нам треба поставити питання про те, як ми мусимо полемізувати між собою, як ми мусимо поводитись з нашими письменниками попутниками та союзниками і як ми повинні писати про ворожих, буржуазних літераторів.

Свого часу у нас організувалась була вусппівська творча група „індустріялістів". Здавалось би, що завданням вусппівської творчої групи мала бути боротьба за спільну творчу й теоретичну лінію ВУСПП, якої ми не можемо одірвати від лінії політичної. При цьому у групи могли бути й мали бути свої творчі особливості, свої непогодження з пролетарським реалізмом, за лінію якого ми тоді боролися, свій підхід до застосування діялектично-матеріялістичної творчої методи, що є методою цілої пролетарської літератури. Про ці особливості й треба було говорити, але тоном полеміки з своїми, в своєму пролетарському таборі, хай гострим, хай непримиренним, але в кожному разі тоном пристойним, гідним пролетарських письменників, а не дрібнобуржуазних „буянів" і „дотепників".

Очевидно інакше дивиться на справу т. Мечислав Гаско. Він відкриває альманах творчої групи „Індустрія" своїм віршем-маніфестом, що зветься „Ідем на вас". Подивимося, з чим же і як виступає войовничий тов. Гаско:

Куди надалі скерувати свій шлях...
Життя коротке —
  треба поспішати —
Коли на роздоріжжі стати:
  чекає крах.
Рахітною ходою
  дурнів і міщан
не иам іти,
  як тим,
    що в запалі дискусій.
На схолястизму Ельборуси

Метафізичний свій екран повісили
й висвітлюють проблеми
виссані із пучки
Мистецтву манікюрять ручки
і літературі ставлять клізми,
із романтизмів і реалізмів.

Чи не ясно, що такій „дискусії“ місце не в лавах пролетарської літератури, а десь на базарі, звісно не на радянському базарі. На цей альманах відповів статтею один із наших донбасівських товаришів — т. Бондаренко. Не хочу її цитувати, але мушу сказати, що тон, яким говорить т. Бондаренко про учасників цього альманаху, не багато кращий за тон самого т. Гаска. Він обзиває їх хлопчиськами, що прилипли до пролетарської літератури й т. ін.

Така „полеміка“ нікуди не годиться. Таку полеміку треба гнати з нашого вжитку. Саме тому ми так суворо поставилися й до тов. Крижанівського за його „барахловичів“ тощо. Або візьмім „полемічний спосіб“ т. Первомайського. Цей спосіб полягає в „фізичному впливові“ на свого критика, в „оскорблении действием“. (Сміх). За цей „спосіб“ нам довелося вилучити т. Первомайського з лав пролетарської літературної організації. Такі й подібні „полемічні“ прийоми ми будемо й надалі безжально нищити, будемо випікати їх з наших лав.

Творча дискусія в лавах пролетарської літератури потребує найбільшої витриманости, найбільшої принципіяльности, найбільшої ясности обстоюваних позицій, а не брутального поводження з „супротивником“ та зведення суті справи до особистих симпатій чи антипатій.

Дискутуючи на творчі питання, ми, пролетарські письменники, мусимо пам'ятати, що ми не нищимо один одного, а дискутуємо, вияснюємо справу, дошукуємось єдиної спільної для нас клясової пролетарської лінії, що об'єднує, а не роз'єднує нас. Ми мусимо пам'ятати, що мета творчої дискусії — це максимальне згуртування всіх творчих і теоретичних сил організації навколо завдань боротьби за лінію партії, за створення „Магнетобудів літератури“, проти ворожої буржуазної літератури, з якою у нас не може бути іншої мови, крім мови нищівного вогню, крім цілковитого розгрому буржуазних літераторів.

Не дискутувати з буржуазними літераторами, а бити їх. Хто стане на інші позиції, той неминуче опиниться в стані Салтиковського „карася-ідеаліста“, що почав дискутувати з щукою, яка його під час цієї дискусії й з'їла. Цей дуже повчальний епізод я дозволю собі прочитати вам.

„Вечером, еще не успело солнышко сесть, как карась в третий раз явился к щуке на диспут. Но явился уже под стражей и притом с некоторыми повреждениями. А именно: окунь, допрашивая, покусал ему спину и часть хвоста.

Но он все еще бодрился, потому что в запасе у него было магическое слово.

— Хоть ты мне и супротивник,— начала опять первая щука,— да видно, горе мое такое: смерть диспуты люблю. Будь здоров, начинай.

При этих словах карась вдруг почувствовал, что сердце в нем загорелось. В одно мгновенье он подобрал живот, затрепыхался, защелкал по воде остатками хвоста и, глядя щуке прямо в глаза, во всю мочь гаркнул:

— Знаешь ли ты, что такое добродетель?

Щука разинула рот от удивления. Машинально потянула она воду и, вовсе не желая проглотить карася, проглотила его.

Рыбы, бывшие свидетельницами этого происшествия, на мгновение остолбенели, но сейчас же опомнились и поспешили к щуке — узнать благополучно ли она поужинать изволила, не подавилась ли. А ерш, который уже заранее все предвидел и предсказал, выплыл вперед и торжественно провозгласил:

— Вот они, диспуты-то наши каковы.

Був і у нас, у ВУСПП, подібний випадок. Одна фашистівська щука ковтнула одного нашого „карася-ідеаліста“ через те, що він почав дошукуватись у неї моментів, де вона не цілком буржуазна, де вона застосовує пролетарську творчу методу тощо, а не бив її просто в лоб. Я говорю про тов. Доленґа, що саме так поставився був до буржуазного літератора Івченка в своїх статтях про „Робітні сили“. Наслідки відомі. Тов. Доленґо опинився під фашистом Івченком.

Є така приказка: „на те і щука в морі, щоб карась не дрімав“. Взявши на увагу, що українською мовою щука зветься щупак і перевернувши цю приказку з голови на ноги, ми можемо сказати: того й не дрімає Щупак у ВУСПП'і, що є в нас „карасі-ідеалісти“. (Сміх). Звісно під „Щупаком“ розумію ввесь наш бойовий вусппівський критичний актив.

Дрімати нам нікому не можна. Дрімати саме тоді, коли треба з усією рішучістю бити по ворожих, буржуазних силах, річ для члена пролетарської літературної організації неприпущенна.

Головний вогонь по буржуазних літераторах, по основній, правій небезпеці та примиренству до неї, не забуваючи при цьому також лівого опортунізму й б'ючи по них одночасно — на два фронти.

XXI

МИ МУСИМО ПЕРЕБУДУВАТИСЯ

Якої ж перебудови чекає від нас партія, як ми надалі мусимо працювати? Ми мусимо так перебудуватися, щоб найповнішою мірою забезпечити успіх творчої роботи письменників. Нам треба такої перебудови, що забезпечила б органічний зв'язок, постійну активну участь пролетарського письменника в соціялістичному будівництві. Потрібна така перебудова, яка забезпечить посилену боротьбу проти клясово-ворожих сил і тенденцій в літературі.

Що для цього треба? Для цього треба перебудувати ВУСПП на виробничо-творчий колектив, треба створити найсприятливіші умови для творчої роботи кожного члена цього колективу.

Ми не допомагали письменникові в його творчій роботі. Ми захоплювалися організаційною метушнею, ми засідали, писали протоколи, резолюції, багато бігали, але мало допомагали письменникові в його творчій роботі. Секретаріят ВУСПП не скликав до цього часу жадної творчої наради, як це робить РАПП. Надалі нам треба найбільшу увагу зосередити на таких творчих виробнарадах — прози, поезії, драматургії, нарису, критики — якнайширше притягаючи до участи в цих нарадах робітників-ударників, покликаних до літератури, та цілий творчий і теоретичний актив нашої організації.

Секретаріят ВУСПП ніколи не ставив і не вимагав звіту від того чи того письменника, не цікавився, як він працює, чим йому треба допомогти, не цікавився його творчими плянами, і тому в творчій роботі були елементи секретництва, письменник працював на свій страх і риск, це породжувало елементи індивідуалізму і т. д.

Ми мусимо ліквідувати оргзасідательську метушню.

Ми мусимо зосереджувати роботу навколо наших журналів, що повинні стати центрами творчого життя організацій. Нам треба виробити і послідовно переводити в життя плян роботи цілої організації.

Треба пам'ятати, що від успішности перебудови форм і метод роботи ВУСПП значною мірою залежить також перебудова всіх інших організацій ФОРПУ, в якій ВУСПП посідає провідне місце. Нам треба допомогти всім організаціям ФОРПУ, виявити і розгромити одверті та замасковані буржуазні, куркульські та пристосовницькі елементи в літературі, покінчити з літературщиною, ліквідувати рештки замикання в вузьке коло літературних інтересів. Все це мусить бути взяте під нещадний вогонь йому не може бути місця на новому етапі нашого розвитку.

Перебороти ці явища, рішуче по-більшовицькому перебудуватися, значить створити умови для виконання великих завдань пролетарської літератури — дати робітничій клясі, її партії, комсомолу „Магнетобуди літератури".

Немає і не може бути жадного розриву між виробничо-творчою перебудовою всіх ланок ФОРПУ і посиленням громадсько-політичного змісту роботи ФОРПУ та всіх її організацій. Навпаки така перебудова підсилює цей громадсько-політичний зміст роботи. Лише здійснюючи наші виробничо-творчі завдання, ми виконаємо ті вимоги, що ставлять перед нами партія і комсомол.

Ознаки до такої перебудови, до розгортання більшовицької самокритики, ми бачимо вже і в організації пролетарсько-колгоспних письменників „Плуг", де робітничо-наймитська група „Трактор" повела розгорнену атаку на пережитки старих метод роботи, повела боротьбу за здійснення вказівок партії щодо літератури. Ми мусимо активно допомогти перебудові „Плугу".

Ми певні, що ВУСПП і „Молодняк" за проводом партії та за активної допомоги ленінського комсомолу цю перебудову здій-

снять. На всій нашій дальшій роботі мусить позначатися активне втручання ленінського комсомолу в справи пролетарської літератури, наша спільна робота з комсомолом. Ми певні також, що знайдуться окремі „скептики“, які не віритимуть в те, що ми спроможні здійснити цю перебудову. Ці „скептики“ будуть розчаровані. бо умови перебудови забезпечені від партії, забезпечено такі умови, за яких ми можемо і мусимо перебудуватися.

Товариші, в світлі історичних вказівок тов. Сталіна та його листа до редакції „Пролетарской революции“, в світлі боротьби за кревні інтереси більшовізму, боротьби на два фронти, проти основної правої небезпеки, проти правого опортунізму, проти „лівацьких“ закрутів та „лівого“ опортунізму, проти троцькістської та всілякої іншої буржуазної контрабанди,— берімось до здійснення величезних творчих завдань, що стоять перед нами. „Немає таких труднощів, яких більшовики не могли б подолати“.

Ми ці труднощі подолаємо. Розгортаючи нещадну більшовицьку самокритику, підносячи наш рух на вищий ідейно-теоретичний рівень, вивчаючи науку Маркса, Леніна, Сталіна і непримиренно б'ючись за лінію партії в літературі, ми створимо велике мистецтво соціялістичної революції, ми дамо робітничій клясі, її партії і комсомолу „Магнетобуди літератури“. (Довгі гучні оплески).

І. В. КИРИЛЕНКО

ВУСПП І ПРОФСПІЛКИ[1]

Товариші, дозвольте мені вітати конференцію від імени ВУСПП і Федерації радянських письменників (оплески).

Всеукраїнська Спілка Пролетарських Письменників з першого дня свого існування, як одну з передумов своєї роботи, своєї боротьби за пролетарську літературу, ставила найтісніший зв'язок з пролетаріятом, з своєю клясою. Ми почали свою роботу 27 року, коли літературно-політична ситуація була надзвичайно складна й відповідальна. Всім вам відомо, що тоді на літературному фронті рясно цвіли не лише окремі троцькістські буржуазні націоналістичні збочення в окремих письменників, а існували цілі літературні угруповання, організації, які проповідували троцькізм, зафарбований українським націоналізмом. Лінією літературною ці угруповання проповідували олімпійське ставлення до широких мас робітництва, до тих початківців, які приходили з робітничої кляси до літератури, вони хотіли нашу пролетарську літературу орієнтувати на европейську буржуазну, вони нашим шляхам пролетарської літератури

[1] Стенограма промови на І Всеукр. культконференції профспілок.

протиставили свої буржуазні шляхи. Утворюючи ВУСПП, ми виходили з ленінського розуміння завдань культурної революції, ми чітко стали на партійні позиції літератури, ми непримиренно боролись проти всіх непролетарських течій на нашому культурному фронті. Нас було надзвичайно мало. Масового літературного руху тоді ще не було і, звичайно, коли б ми поклалися на свої власні сили, ми б ніколи не досягли тих величезних успіхів, які ми маємо тепер. *Ми почували підтримку пролетаріяту, підтримку від профспілок на кожному кроці нашої літературно-громадської діяльности.*

Кожен з вас пригадує ті величезні походи робітництва Донбасу, Дніпропетровського, Криворіжжя та інших індустріяльних центрів до Харкова для зв'язку з пролетарською літературою та цілою пролетарською культурою. Так само й бриґади письменників досить часто виїздили в робітничі райони.

На цьому першому етапі нашого тісного зв'язку з практикою робітничої кляси профспілки відіграли величезну ролю. Гірники, хеміки, металісти перші кликали нас на виробництво, перші творили умови, щоб ми могли безпосередньо від робітників, від наших читачів почути думки про той чи інший твір.

Але звичайно одних урочистих зустрічів для успішного творення української пролетарської літератури було замало. Творення української пролетарської літератури не вичерпується одними урочистими зустрічами. Щоб вирішити проблему масового пролетарського руху, треба було систематично, уперто, глибоко працювати всім нам разом з вами. Всі наші організації мобілізували тоді увагу навколо виробничої тематики, навколо включення всіх наших основних творчих кадрів у процес соціялістичного будівництва. Всі наші письменницькі кадри перебували більшість свого часу в Донбасі, Дніпропетровському, Криворіжжі, Миколаєві та інших індустріяльних центрах України, щоб вивчити той чи інший технологічний процес, вивчити життя й побут робітництва, щоб відтворити це в літературі.

На той час нам доводилося зустрічати сильний опір клясового ворога в літературі. Нас висміювали за зв'язок з пролетаріятом, з профспілками, зокрема і в журналі „Літературний Ярмарок", який (журнал) сумлінно продовжував стару дрібнобуржуазну, націоналістичну лінію „ВАПЛІТЕ".

Там друкувалися дружні листи, в яких „друзі" глузували з вусппівців: вони, мовляв, висять на фабричному комині, вивчаючи робітництво та робітника. Зрозуміло, що ці статті — була вихватка клясового ворога в літературному рухові.

Але „друзі" з „Літярмарку" дуже помилилися. Постійний зв'язок з своєю клясою давав нам, вусппівцям, величезну зарядку до творчої роботи.

Твори Івана Микитенка, Ів. Ле, Кузьміча, Кулика та інших вусппівців і молодняківців посідали на полицях бібліотеки і на столі в робітника почесне місце. Ми цим самим відповіли тим,

хто не вірив у творчі сили пролетаріяту. Ми цим самим відповіли і на заклик профспілок висвітлити героїчну боротьбу пролетаріяту за соціялізм. Це був другий період боротьби, що відзначився припливом нових сил у літературу з лав робітництва, позначився політичним ідейним і творчим зростанням ВУСПП, позначився великою акумуляцією пролетарських сил у літературі.

Реконструктивна доба поставила величезні вимоги до літератури. Нечувані успіхи індустріялізації країни, суцільна колективізація і ліквідація на її базі глитайні, як кляси, нові соціялістичні методи роботи, все це поставило низку нових завдань перед пролетарськими письменниками. Треба було своєчасно ліквідувати неприпустиме відставання пролетарської літератури від загальних темпів нашого будівництва. Це відставання відзначили керівники партії в своїх виступах і статтях.

Зрозуміло, що цього відставання ми не могли перемогти силами лише письменників. І тут ваша допомога, допомога культробітників профспілок, тих, хто працює в авангарді культурної революції, нам була конче потрібна. Без цієї допомоги ми не досягли б будь-яких успіхів.

Друге питання, яке постало перед нами в реконструктивний період, це підвищення теоретичного культурного рівня, цілковите опанування науки Маркса — Енґельса — Леніна — Сталіна, опанування діялектично-матеріялістичної методи, щоб ми могли з якнайбільшою пролетарською об'єктивністю висвітлили ті процеси, які відбуваються навколо нас. Без систематичної допомоги профспілок і комсомолу ми безсилі виконати ті завдання, що їх ставить перед нами партія.

Спілка пролетарських письменників ВУСПП і „Молодняк" завоювала свої позиції в жорстокій клясовій боротьбі на літературному фронті. Деякі наші профробітники заявили, що в нас непролетарської літератури, непролетарського мистецтва нема. Це неправильно, це опортунізм, це примиренство, проти якого треба рішуче боротися. У нас є ще непролетарська література, є непролетарське мистецтво. Далі загострюється клясова боротьба на цій ділянці, і в цій боротьбі міцніє й шириться пролетарський фронт, і ми розбиваємо клясового ворога, руйнуємо його цитаделі, але остаточно його ще не добили.

Тов. Лазоришак у своїй ґрунтовній доповіді наводив цілу низку прикладів про клясово-ворожі вихватки в літературі. Перелік таких вихваток можна було б продовжувати до безкраю. Ще багато є в літературі замаскованих клясових ворогів, які дуже вдало застосовують мімікрію, які, переховуючись за словесною еквілібристикою, протаскують свою клясово ворожу нам контрабанду.

Але в цій боротьбі ми переможемо остаточно, бо стоїмо на партійних, пролетарських позиціях, бо виступаємо на фронті,

як складова частина своєї кляси, бо до наших письменницьких лав прийшли тисячі робітників-ударників, кращих представників пролетаріяту, творців і носіїв більшовицьких темпів у соціялістичному наступі.

Справді, призов ударників до літератури є подія величезної історичної ваги. Це величезна перемога партії і робітничої кляси. Призов робітників-ударників було оголошено з ініціятиви ВЦРПС і РАПП. Отже і тут профспілки й пролетарська література виступили разом і єдиним фронтом, щоб ліквідувати розрив поміж розумовою і фізичною працею, щоб піднести на вищий щабель наш літературний рух.

Мало вже залишилось у нашій літературі довговолосих письменників, „пророків", „месій", або тих, що виливають „муть своїх слів" і терзають свої ліричні серця. Міцними когортами йдуть письменники-організатори клясової боротьби на своєму підприємстві, письменники-творці і носії нових соціялістичних форм праці й на літературному фронті.

Треба сказати, що багато наших письменників досі перебували в обивательському богемському оточенні. Закликаючи робітників-ударників до літератури, ми творимо здорове пролетарське оточення для письменників. Це допоможе нам швидше ліквідувати старі традиції, що лишились нам у спадщину від буржуазної літератури, яких ми досі остаточно не витиснули з письменницького побуту.

Коли ми досі часто говорили про так зване соціяльне замовлення в літературі від пролетаріяту, то на сьогодні цей термін уже себе вичерпав, він не відповідає дійсному станові речей. Що таке по суті соціяльне замовлення? Це означає, що пролетаріят — замовець, а пролетарський письменник — виконавець. Такий розрив між пролетарським письменником і його клясою був би невірний, бо пролетарська література нині є невід'ємна частина клясової практики пролетаріяту, що є водночас творець і культурних, і матеріяльних цінностей.

Ми в літературі раніш говорили — центр і периферія, що центр мусить звернути увагу на периферію, бо периферія, мовляв, відстала тощо.

Але хіба на сьогодні в літературному відношенні можна назвати периферією, провінцією, такі центри, як Дніпропетровське, Сталіне, Дніпрельстан, Кривий Ріг та інші, де зростають і борються надійні наші пролетарські літературні кадри, де вже робітники, закликані до літератури, висувають нові таланти? Ростуть нові імена в українській літературі, які дають продукцію, творчість, що іноді може сперечатися з деякими „столичними" письменниками. А раніш виходило так, що в центрі ніби сиділи письменники, як якісь олімпійці, а на периферії були початківці, що їх можна було ляскати по плечу. „Ляскання по плечу" робітника-ударника треба відкинути, бо серед них є літературні сили, які, безперечно, коли ще не

стали, то стануть у перші лави творців пролетарського мистецтва.

У нас і досі дехто недоцінює призов робітників-ударників до літератури. Один письменник у Ленінграді навіть договорився до того, що це не призов ударників, а призов бездарників. Треба сказати, що лише клясовий ворог, лише буржуаолімпієць може говорити так про наш призов ударників до літератури. Але було б неправильно розвивати інтеліґентське захвалювання ударників, схиляти голови перед ними, співати їм дитирамби, замовчувати їхні помилки. Треба сказати, що серед ударників є окремі товариші, які перебувають у полоні буржуазної літератури, буржуазних творчих метод, і вони, описуючи ті чи інші явища на заводі, на виробництві, часто відіграють не ту ролю, яку треба було б відіграти. Мені в Дніпропетровському довелося випадково натрапити на один вірш. На перший погляд вірш нібито наш, радянський, але коли в нього вчитатися, то можна побачити одверту пропаґанду ідей клясового ворога. Вірш зветься „Батраки".

Батраки, ви славні хлопці...
Всі ви вилізли з ярма,
Лише одне у вас лихо,
У вас хати ще нема.
Но ви, хлопці, не журіться
В комсомол ви запишіться.
Комсомол — такий союз:
Видвигає він у ВУЗ.

Оцей вірш нагадує мені того дядюшку на селі під час хлібозаготівель, який завжди каже — „я за радянську владу, я б радніший був дати хліба державі, алеж у мене немає", а коли пошукаєш — знаходиш. Так і тут — „поступайте в комсомол, це такий союз, який посилає в ВУЗ". Тут глузливо подано дуже обмежену ролю комсомолу. В масу наших робітників-ударників іноді потрапляють графомани, халтурники, які думають, що література — надзвичайно легка справа, що кожен, написавши будь-якого вірша, зразу стає генієм. З таких людей ніколи не буде доброго поета, а погані робітники вже є. Такі люди, вважаючи себе за поетів, починають погано працювати на виробництві. Тут можна було б навести безліч халтурних творів. Це свідчить лише про те, що центральне завдання ВУСПП, профспілок і комсомолу є виховання цього ударника, бож в основному ударницький рух — це здоровий пролетарський рух, кадри ударників — це наші надійні кадри, які справді творять новий етап пролетарської літератури, але треба, щоб ударники опанували марксо-ленінську філософію, надбання всіх попередніх епох у літературі, щоб вони могли, критично використавши ці надбання, найшвидше просуватися шляхом творення нашої пролетарської літератури. Ми, зокрема ВУСПП, порядком самокритики, треба сказати, мало працювали коло виховання удар-

ників. Ми багато говорили про те, що треба видати для гуртків допоміжну літературу, збірки певних тем, проблем, які б вони проробляли на гуртку. Але ми цього не зробили в достатній мірі. Ми погано керували масовим ударницьким рухом. Ми тільки тепер ставимо питання про скликання всеукраїнського зльоту ударників і зараз ми звертаємось до профспілок, щоб вони не лише взяли активну участь у зльоті, а разом з нами провели цей зліт, виступаючи під керівництвом партії, як організатори літературного масового процесу на Україні. Так само надзвичайно мало зробила наша марксистська критика. Замість давати конкретну критику на творчість робітників ударників, замість вказувати їм на збочення, наша критика аж надто багато говорила про літературу „взагалі", порушувала такі проблеми літературні, які мало кого обходили на даному етапі літературного руху. Часто наші теоретичні марксистські заклади розбирали питання про апокрифічну літературу, про чернечу творчість, патерики, а за стінами кабінетів буяло життя й шли тисячі нових робітників-ударників до літератури, несучи низку нових актуальних проблем. Ми мусимо домогтися, щоб критика була не взагалі критика, а конкретна, бойова, партійна критика.

Про видавництва. Наші видавництва часто видають халтуру, видають її лише тому, що письменник у минулому мав ім'я, при чому видають книжку так, що приємно в руку взяти, а творчість ударників залежується, по шухлядах, або видають її так, що в руки страшно взяти. Робітничі редакційні ради при видавництвах ще не посіли належного місця. Разом з профспілками треба взятися активізувати робітничі редакційні ради, щоб вони взяли під контроль всю роботу видавництва. (*З місця* — Де конкретні докази?). Можна дати багато прикладів. От візьміть книжку „Листи з чужих країв" Черняка. Книжку видали чудесно, а ці листи справедливо названі „чужими листами з чужих країв".

Треба як слід взятися за видавництва, примусити їх скласти такий видавничий плян, щоб там творчість ударників була забезпечена. Треба сказати, що ні ВУСПП, ні видавництва, ні профорганізації окремо не зможуть виконати всіх цих завдань, тут потрібна наша спільна робота під керівництвом партії. Деякі письменники й досі цього не усвідомили і вважають, що бути письменником значить уміти лише добре орудувати словом, що письменник може поверхово оглянути завод, написати твір про завод і вважати себе за пролетарського письменника. Те, що ми не утворюємо здорового пролетарського оточення письменникові, часто відбивається на його творчості. Я прочитаю вірш одного молодого поета. Він пише, як він намагався опанувати індустріяльну тематику, і цілком серйозно пише таке:

„І в надвечір'і цвітуть орнаменти.
Гарно сидіти — квартал від заводу

Вечером тихим і вірші писати.
Дим над кварталом похило звиса...
О, тоді легше відчуту в нім вроду
Сидячи десь на квартал від заводу...

(*З місця:* „До заводу не дійшов!") Так, до заводу не дійшов. Такий „квартальний" підхід до нашого виробництва, до заводу, до робітників, ця поверхова театральщина, яка спершу впадає в око людині — це величезна наша шкода. Я скажу, що не тільки цей товариш робить помилки, робимо помилки всі ми, роблю також і я, бо ми всі не маємо змоги серйозно, довго попрацювати на виробництві, вивчити його, щоб дати справжній твір, гідний нашої доби.

Профспілки й наша організація дуже мало працюють коло виховання письменників, дуже мало створюють умов для їх роботи (тов. *Лазорцшак*: „Зокрема ВУК друкарів"). Ми маємо і такі факти, коли 30 року друкують книжки з такою, приміром, „актуальною" тематикою. Ось послухайте вірша в прозі:

„Я соромлюсь торкатися ручок. Твої ручки видаються мені золотими.
Я не смію тривожити рухливих покірливих пальчиків. Це ж вони наче серце виймають своєю безжурною грою.!.
Чи посмію звести свої очі сяйливі на тихі рамена і, бодай півоком глянути на усмішку, що застигла в твоїх соромливих устах?
Ах, ні, я не можу звести свої очі. Я соромлюсь торкатися ручок" (сміх).

Або слухайте ще одного „актуального" вірша.

„Хто ти, що я кохаю тебе і ніколи не бачив?
Хто ти, що я голублю тебе й, мов золотий
крем'ях, ховаю на дні свого серця?
Хто ти, невідома, незнана мені?
Хто ти, що я кохаю тебе і ніколи не бачив?

(Тов. *Хвиля*: „Скажи, хто писав?")

Це писав, на жаль, член ВУСПП тов. Щербина. Це гнила інтеліґентська лірика, яка шкодить нам у боротьбі за пролетарську літературу. А наші критики, замість зараз же викривати такі шкідливі книжки, замовчують їх, і я лише випадково натрапив на неї. Я наводив цілу низку прикладів зовсім не для того, щоб ми посміялися, а для того, щоб підкреслити, що нашу роботу в підвищенні теоретичного рівня письменника, нашу роботу в виховуванні письменника в дусі марксо-ленінського світогляду треба піднести на вищий щабель. Ми запроваджуємо в нашій роботі шість настанов тов. Сталіна, зробили для себе висновки з повчальної дискусії, яка була між комсомолом і РАПП у РСФРР, і в нас — між комсомолом і ВУСПП. Провадимо нашу роботу на основі листа тов. Сталіна до редакції журнала „Пролетарская Революция" і на основі статтей керівників нашої партії на Україні. Ми мусимо поставити пи-

тання про піднесення нашої масової літератури на вищий щабель, ми намітили низку конкретних заходів щодо боротьби за пролетарську літературу і в цьому відношенні маємо вже певний ефект, але ще недостатній.

Чим вимірюється успіх літературних організацій? Насамперед якістю продукції. Насамперед творами, що задовольняють вимоги пролетарської громадськости, що мобілізують пролетаріят на боротьбу за соціялізм.

Але ми ще не ліквідували відставання пролетарської літератури від темпів доби, ми не показали збірного героя соціялістичного наступу — робітника-комсомольця, ми ще надзвичайно мало зробили в справі створення історії фабрик і заводів, і це є найзначніша наша хиба.

Проте, товариші, в нас є вже деякі твори, що на даному етапі правлять за серйозний чинник у комуністичному перевихованні робітничих мас. Я згадаю лише деякі з них, як от: „Турбіни“ роман В. Кузьміча, „Інтеґрал“ — Івана Ле, „Перша весна“ Гр. Епіка, „Переможці“ — Г. Шишова, а також творчість робітників-ударників — В. Собка — ХТЗ — (поезії), Д. Вишневського — ХЕМЗ — (проза), Петра Грубника (ХПЗ), Хазіна, Каца, Башмака (Дніпрельстан), Харламова (Дніпропетровське) та багато інших творів свідчать про досить помітне творче зростання вусппівських кадрів.

Можна було б навести багато фактів, коли письменники, успішно опановуючи матеріялістично-діялектичну методу, дають високоякісну продукцію. Правда, ще є окремі помилки, трапляються окремі зриви, але в основному це є те, що ми можемо покласти на актив досягнень ВУСПП. Ми вже маємо величезні успіхи в галузі створення пролетарської драматургії. Всім відомий успіх, яким користуються по всьому нашому Союзу п'єси Ів. Микитенка: „Диктатура“, „Кадри, „Справа чести“. Ростуть нові драматургічні сили, які вносять в цю галузь багато нового. Ми маємо Романа Примера, який недавно прийшов до нашої організації і взагалі в літературу, але вже дав нам п'єсу „Еквівалент“ і тепер закінчує другу п'єсу „Амплітуда“. В першій п'єсі Пример глибоко по-філософському поставив проблему опанування техніки й винахідництва, в другій — проблему штучних дощів. Нарешті такі п'єси як „Пляцдарм“ — М. Ірчана, „Залізна бриґада“ — Я. Городського, „Земля горить“ — А. Любченка, п'єси Корнійчука, Мізюна та інших являють собою не абияке досягнення ВУСПП і „Молодняка“ на фронті творення пролетарської драматургії.

Всі ці п'єси відгукуються на актуальні питання наших днів і в основному по-партійному, по-пролетарському розв'язують ці проблеми.

Товариші! ВУСПП — це насамперед виробнича організація письмеників, це—ідейно-виховна організація, що ніякою мірою не повинна підмінювати відділ мистецтва НКО чи культвідділи

профспілок. Створення „Дніпробудів“, „Магнетобудів“ у літературі ніяк не можна підмінювати організаційною метушнею, засіданнями, нарадами тощо. І тут починаються наші вимоги до профспілок. Що ми хочемо сказати у вас на конференції? Перше, щоб літературні організації вивести з такого становища, в якому вони зараз перебувають. Основний творчий актив ВУСПП майже не має часу для того, щоб написати солідну річ, письменникам багато доводиться бігати по засіданнях, нарадах, і це дуже заважає нашій основній роботі. Перше питання, яке ми ставимо — це питання передання частини роботи щодо керування масовим літературним рухом профспілкам. Це не значить, що ми стоятимем осторонь. Ми будемо з вами зв'язані в повсякденній роботі, ми триматимемо повсякденний зв'язок з профспілками. Ми ніяк не хочемо і не можемо стояти осторонь, але треба, щоб основну роботу в масовому літературному рухові профспілки взяли на себе.

Треба посилити кадри наших бібліотечних колекторів, бо колектори це—штаби, які дають генеральні настанови з приводу того чи іншого твору, і щоб цей колектор став на належну височінь, треба, щоб там працювали відповідні витримані кадри робітників.

Тепер кілька слів про наші палаци культури в індустріяльних районах України. Треба там посадити одного платного робітника-літератора. Мені доводилось часто бути на Донбасі, у Дніпропетровському, бути в палацах культури, і робітники-письменники буквально штурмують палаци культури вимагаючи літературної допомоги від нього. Приходять до палацу робітники, щоб дістати пораду, спитати чи вони правильно написали епіграму, вірша чи оповідання, а там немає людини, яка б могла їм допомогти в цьому.

Отже, треба при великих палацах культури посадити одного платного робітника, організатора масово-літературного руху. Я гадаю, що про це питання ми так само договоримося. Нарешті, я гадаю, що на великих підприємствах треба утворити ляборатоpії для письменників, щоб письменник, працюючи в галузі, припустімо, металюрґії, знав, що коли він піде до цієї ляборатоpії, він знайде належну для себе консультацію з цих питань—від інженера, техніка, десятника, які допоможуть йому вияснити все, що його цікавить.

Нарешті робітники надзвичайно багато пишуть листів про творчість тих чи тих письменників, надсилають ці матеріяли до бібліотек. Робітник, прочитавши книжку, безпосередньо висловлює свою думку про неї.

Цей матеріял лежить по бібліотеках мертвим капіталом, а проте, це не мертвий капітал, це справжній капітал, надзвичайно потрібний нам. Ми завжди уважно прислухаємося до думки робітника, і погано, що ці матеріяли не доходять до письменника. Треба налагодити зв'язок читача з письменником. Всі

матеріяли, що їх надсилають робітники, мусять доходити до письменника, вони йому допомагають виправити свої помилки.

Останнє питання, що цікавить нас — це те, що треба поліпшити матеріяльний стан деяких письменників, зокрема письменників-ударників. Серед них є здібні люди, талановиті люди, які мають уже деякі твори. Вони виявили себе як письменники з великою потенціяльною силою і багатющим матеріялом. Ось для цих письменників треба створити певні умови. Це питання правильної організації нашої літературної роботи і на це питання так само профспілки повинні звернути особливу увагу, даючи здібним робітникам-ударникам творчі відпустки, відрядження тощо.

Було б невірно говорити, що профспілки до цього часу нічого не робили. Ми працювати з профспілками останні роки досить непогано. Навіть на президії ВУРПС стояло питання про літературу, ми провадили кілька кампаній спільно з профспілками, але робили це без певного пляну, неорганізовано, багато тут було зайвого. Зараз стоїть питання про пляновість у нашій роботі, про пляновий конкретний щільний зв'язок пролетарської літератури з профспілками. Зокрема треба відзначити позитивну роботу таких міськпрофрад, як Харківська, Дніпропетровська, Криворізька, Сталінська, Горлівська та інші. В цих міськпрофрадах наші літературні організації завжди знаходили потрібну підтримку у всіх питаннях, що цікавили наші літературні організації. Ті величезні завдання, які поставила перед нами і перед всією пролетарською літературою, перед цілим культурним фронтом XVП Всесоюзна партконференція, зокрема про ліквідацію тих причин, що породжують клясову нерівність, про переробку людського матеріялу, про переробку всіх трудящих мас на свідомих будівників соціялізму— ставлять перед нами цілу низку надзвичайно великих проблем. Що значить для пролетарської літературної організації завдання перетворити трудящу людність на свідомих будівників соціялізму? Це значить, що своїми творами ми повинні виховувати свідомих більшовиків у боротьбі за соціялізм.

Закінчуючи, я знову підкреслюю величезну історичну вагу тих завдань, які поставила перед нами XVII партконференція, які поставила перед нами доба переходу в другу переможну п'ятирічку. Тільки спільно з профспілками українська пролетарська література під керівництвом ЦК КП(б)У успішно виконає ці завдання, дасть справжні „Магнетобуди“ „Дніпробуди“ пролетарської літератури. (Оплески).

Ів. ТКАЧЕНКО

ПЕРШИЙ ПІДСУМОК

Про „Ударный Харьков“—збірник робітників-ударників членів російської секції ВУСПП

Ленінська національна політика комуністичної партії і радянської влади та бойовий пролетарський інтернаціоналізм у цілій роботі ВУСПП'у цілком забезпечують вільний розвиток російської літератури на Україні. Але ще є елементи, які вважають, що російської справжньої літератури на Україні бути не може, що все російське здібне і талановите може мати ґрунт для вільного розвитку тільки в РСФРР. Такі настрої властиві не лише обивательській масі, а їх висловлювали й деякі вусппівці з російської секції і деякі представники з російських літературознавців Інституту Шевченка, як проф. Самарін, що вважав за жарт, за несерйозну справу пропозицію про внесення до пляну роботи сектора російської літератури питань про вивчення творчости вусппівців російської секції. Звичайно, ці настрої мають своїм ґрунтом клясову боротьбу, що точиться в країні будованого соціялізму, оскільки вони кінець-кінцем ідуть від великодержавних та місцевих буржуазно-націоналістичних сил. Розглядуваний збірник, як перший підсумок річної роботи російської секції ВУСПП з робітниками-ударниками, закликаними до літератури, є перший удар по цих ворожих настроях. „Ударный Харьков“ поруч з іншими збірниками робітників-ударників, що пишуть українською мовою, має свідчити про велику перемогу пролетарської літератури на шляху до здійснення своєї гегемонії і вибити ґрунт з-під носіїв усяких тенденцій проти переможного розвитку на Україні пролетарських літератур в національних формах. „Ударный Харьков“ є перший підсумок бойового поповнення російської пролетарської літератури на Україні. Це поповнення є не одноразовий призов, а процес, що зростатиме разом із зростанням цілого загону пролетарської літератури на Україні. Цілком зрозуміло, що заклик робітників-ударників, як поповнення пролетарської літератури, не можна розуміти лише як кількісне зміцнення письменницьких кадрів.

Мабуть уже не треба доводити, що робітник-ударник, приходячи до літератури з новою тематикою, з новими словами, з новими образами, надає літературі нової якости, творячи новий тип письменника, що ліквідує розрив між фізичною і розумовою працею.

Збірник репрезентують 18 творів 12 призовників. Твори всі підкорені інтересам клясової боротьби пролетаріяту, завданням будівництва соціялізму. Тов. Ленін у промові на III з'їзді РКСМ 2 жовтня 1920 р. говорив: „Клясова боротьба триває, і наше завдання підкорити всі інтереси цій боротьбі“, і це становить

основу завдань пролетарської літератури. Тут мовиться власне про те, в якій мірі, як саме підкоряє цим завданням свою творчість окремий автор. Іншими словами кажучи, перед нами стоїть завдання виявити світоглядні, ідейно-творчі прямування, здібності й уміння кожного автора.

Збірник одкривається віршем Б. Котлярова „Встают ударники". За ним іде вірш В. Кондратенка „Большевики наступают" та оповідання Т. Меликседова „Фабрика кадров". Отже ідучи за наголовками творів, можна припустити, що перші речі мали б бути характерними для цілого збірника. З таких міркувань, певно, виходив і упорядчик, розташовуючи в такому порядку твори. Але після докладнішого ознайомлення з творами збірника переконуєшся, що за характерні для цілої книжки перші твори не можна вважати, зокрема вірш Б. Котлярова. Цей вірш має декларативно - творчий характер для молодого автора, оскільки в ньому він досить виразно, чітко й упевнено накреслює свої ідейно-творчі прямування.

Автор говорить, що для того,

Чтоб жизнь рвануть по-большевичьи,
Чтоб вставших на пути врагов передавить.
Я выхожу из тени литстраничек
На баррикады лозунгов, на фронт передовиц.

Поет, як видно, усвідомив, що ударник на сьогодні не може обмежитись літсторінкою, що час посісти йому місце в передових лавах пролетарської літератури, але хибою його цієї ідейно-творчої настави є те, що він завдання пролетарської літератури обмежує „баррикадами гасел, фронтом передовиц". Виходячи з такого літфронтівського розуміння пролетарської літератури, він припускається протиставлення ударників основним кадрам пролетарських письменників. Це „лівацьке" розуміння призову ударників до літератури є шкідливе, про що вже не раз говорилося на сторінках „Правди" й „Комуніста". „Правда" від I-XII-1931 р. в „Огляді преси" писала:

„Ударник противопоставляется здесь основному кадру пролетарских писателей, которых автор считает „спецами", примкнувшими к „пролетарскому движению".

Цього протиставлення наш автор припускається в тому, що в зневажливому й презирливому ставленні до лірики, як до старезної начинки літературщицьких голів, зовсім не бачить пролетарської лірики і вважає всіх ліриків гамузом за „гордую орду талантов — голованов". Ідучи боем разом з тим і проти „психологических преград", Б. Котляров визначає місце ударника „у станков, плакатов и бригад, в грохочущих рядах рифмованной атаки". Це значить, що завдання про створення великого більшовицького мистецтва тут йому не зрозуміле, оскільки завдання пролетарської літератури він обмежує барабанною тріскотнявою „рифмованных атак". Коли зважити, що молодий

автор вважає всерйоз льозунґову творчість за одне з основних завдань пролетарської літератури й поруч містить низку своїх гасел, то складається враження про певну частину свідомости в його ліфо-літфронтівських ідейно-творчих настановах.

Завданням пролетарскої критики є нещадно виявляти ці тенденції навіть у творчості ударників, оскільки непереборене ліфівство в особі В. Перцова знайшло організований доступ до ударницького руху, оскільки його брошура „О чем и как писать рабочему писателю“, що була ударними темпами видана в українському перекладі видавництвом „Український Робітник“, досі не дістала належної оцінки від нашої критики. В цій книжці В. Перцов виявив тенденції своєї перебудови, але вони (тенденції) настільки ще недостатні, що про книжку треба говорити, як справедливо зазначає „Литературная Газета“, як про непереборене ліфівство, за яке треба жорстоко критикувати автора. Трактуючи пролетарську літературу як засіб передачи соціяльно-виробничого досвіду, В. Перцов до цих завдань зводить і творчість ударників, виявляючи в цьому недоцінення призову ударників до літератури, цього великого досягнення культурної революції. Таким чином, „лівацька“ перецінка ударницького руху у вірші Б. Котлярова знаходить собі точки з'єднання з опортуністичною недоцінкою його, що також дістало жорстоку критику у вищезгаданій статті „Правди“:

„Да, недооценка ударников и пренебрежительное отношение к ним есть оппортунизм. Пренебрежительно относиться к ударникам может только агент классового врага“.

Елементи схематизму й поверховости тяжать і над творчістю поета А. Хазіна. У вступному розділі своєї поеми „Штамп“ поет виступає боєм проти лірики і виголошує, що його вірш густиме сьогодні „на басовой ноте факта“. Говорячи щодо А. Хазіна лише про елементи ліфо-ліфронтівства, оскільки у нього вони не виявились до такої виразности, як у Б. Котлярова, ми проте бачимо, що саме тяжіння над автором цієї методи визначило його творче обличчя в поемі „Штамп“. Коли про клясову боротьбу у Б. Котлярова лише згадано, то в А. Хазіна клясова боротьба дана в самій сюжетній колізії, але спутаний принципами „фактажности“, він не спроможний розгорнути клясову боротьбу й не може подати в розвитку образ комуніста-винахідника Малова. Це призводить його до статичности, описувальности, що доходить до формального використовування таких статичних компонентів як плякат, анкета тощо. Відомо, наскільки спроможний розкрити образ-персонаж такий засіб, як анкета, що її в даному разі автор вживає для розкриття постаті Малова.

Коли б автор розгорнув образ Малова, цього комуніста-винахідника, що соціялістичну реконструкцію розуміє, як фронт клясової боротьби пролетаріяту за побудову соціялізму,

то поема „Штамп“ становила б собою безперечне досягнення в нашій літературі.

Зумовлена недостатніми світоглядними настановами статичність штовхала автора розгортати боротьбу Малова за винахід таким способом, що завод (ХЕМЗ) вийшов різко розмежований на дві половини: по один бік цехи, а по другий—бюрократичні канцелярські дельти. Ні партія, ні спілка з їхними органами не найшли місця в поемі про перемогу робітничого винаходу, що звільняє завод від технічної залежности від Европи. Щоправда, автор цього не показує, а подає, як голос пискливого скрипіння власного пера, але він його не спростовує і тому це явище залишається як факт. Попри всі хиби А. Хазін, завдяки своїм здібностям виявляє не абиякі досягнення в розгорненні постаті інженера шкідницького типу, що, поглядаючи „на закат ногтей“ пропонує Малову облишити винахідництво й повчитися в „гениальних ...э... эдиссонов“ Европи:

Все таки, знаете (э!) заграница...

Але й тут, сплутаний невірною методою, він примушений здаватися до „міжлапкових“ відступів, щоб у формі повідомлення підказати читачеві, що цей інженер є справжній шкідник:

(В скобках скажу: инженер Кивилло
Сидит еще до сих пор“)

У меншій мірі, ніж у А. Хазіна елементи схематизму, поверховости й невправности маємо і в інших авторів. Скажімо в нарисі Н. Кисильова „Последний бой“ чи не найповніше виявилася ота поверховість, невправність та описувальність, де навіть важко вловити, що хотів сказати автор, яку він ставив перед собою мету. Тільки порядком висування цього автора з лав червоноармійцев можна пояснити вміщення в збірнику його нарису про маневри, настільки ця річ слаба.

Виразніші світоглядні устремління виявляються в „Песне комбрига“ Ів. Ландирева, але пасивізм, споглядальність і описовість є безперечно наслідок недостатности світоглядних настанов автора. Закінчуючи пісню про комбриґа, І. Ландирев каже:

Лета отгремели военной грозой,
За Доном давно спит комбриг молодой,
Давно он друзьями по битвам забыт,
Лищь рожь над костями под ветром шумит.
Но тень че пропала — как труп не сгнила,
И в звоны и в рокоты стройки вплелась.

Це свідчить, що автор іде лінією найменшого опору, ні трохи не відштовхуючись від поетичних канонів клясиків, адже не можна заперечити, що молодой поет тут свідомо чи несвідомо виходить із Пушкінової „Песни о вещем Олеге“, що також кінчається спомином бійців „про минувшие дни и битвы, где вместе рубились они“, хоча, правда, наш автор намагається цей спомин,

цю пісню вплести в будівництво соціялізму, але цей останній мотив ще не дає йому права зійти з лінії найменшого на лінію найбільшого опору. Не рятує справи й та заява, що ніби завдяки цьому споминові, цій пісні ми міцнімо в нашій боротьбі за перемогу соціялістичного будівництва:

И дни мы уверенно держим в руках,
И домны все шире полощут закат.

Автор, безперечно, й сам знає, що минули бої громадянської війни для нас не забуті, що не лише в піснях живе в нас пам'ять про ті минулі перемоги, а що ми систематично вивчаємо їх і на їх виховуємо свої молоді покоління для дальших боїв за перемогу пролетарської революції в цілому світі. Все це автор, безумовно, розуміє, бож недаремно каже, що в перших боях громадянської боротьби пісня комбриґа лишилась недоспівана з тим, щоб її доспівати в розгорнутому соціялістичному будівництві і в дальших боях із світовим капіталом, але це розуміння у нього не усвідомлене до належної глибини, що могло б викликати в нього відповідне образне втілення цієї ідеї. Автор каже, що тепер ця пісня доспівується на заводах, колгоспах,

Где стройки романтика с будничной прозой,
Где тыл, где работа, весенняя бодрость,
Где жизнь включена на четвертую скорость.

Отже І. Ландирев, береться проспівати пісню про минулі сучасні й майбутні перемоги пролетаріяту. Але як романтик, що йому властива споглядальність, описовість, він не спромігся охопити нашу революційну дійсність глибше й обмежився сковзанням по поверхні. Цим пояснюється й те, що новий період, період розгорнутого соціялістичного наступу на капіталістичні елементи в нашій країні не дістав у нього певної конкретизації. Проблема клясової боротьби у нього лише розуміється, а не поставлена.

Так само, це питання про клясову боротьбу стоїть у вірші В. Кондратенка „Большевики наступають на море". Виявляється, що наступ ведуть не більшовики, а просто *люди*. Звичайно, більшовики є люди в найглибшому розумінні цього слова, в розумінні клясовому, але коли автор подає наступ в якомусь позаклясовому пляні, то це розуміння людей має характер *вселюдськости*.

В Хазіновій поемі протягом дев'яти розділів подається боротьба слюсаря 6-го розряду Малова за робітничий винахід, за опанування техніки, і ця боротьба подана в пляні клясової боротьби в період реконструкції, яку автор споріднює з боями громадянської війни, де Малов переможно бився під Києвом із Зеленим. Це становить певну конкретизацію клясової боротьби, але хибою тут (як ми вже відзначали) є те, що ця конкретизація не достала в автора достатньої клясової виразности, не постав-

лена з погляду більшовицької партійности. Це основне. За це повинен битися кожний пролетарський поет. Це є те, що становить світоглядну височінь пролетарського митця.

Вірші Г. Литвака в загальному у своїх світоглядних настановленнях ідуть у цьому ж пляні, але щодо втілення своїх думок в певну художню систему він поступається перед А. Хазіном або І. Ландиревим. Для Г. Литвака поверховість і схематичність у підході до явищ після Б. Котлярова та В. Кондратенка є чи на найхарактерніша риса. У вірші „За политехнизацию“, що його темою є політехнізація школи, автор припускається „лівацького“ трактування політехнізованої школи, як школи-цеху, де партам чи столам нема місця, бо їх замінять „верстак и станок“, а підручниками стануть „пила и свердло“. Говорячи про виховні завдання школи, автор ставить так питання:

Рядом с дальнейшим промышленным ростом
встает вопрос упрямо і просто:
Нужен ли сегодня академик только
иль машины верный раб н пленник.

і відповідає:

Нет, нам нужен академик — токарь,
Нужен токарь — академик.

Це, на думку автора, буде тип радянського технічного інтеліґента:

И в бой виходят за рядом ряд
новые кадры советских спецов.

Задум авторів досить виразний — він хотів підкреслити, що політехнізована школа даватиме кадри, в яких сполучатиметься розумова і фізична праця.

Виходячи з засад поверхового підходу до явищ, автор у ґонитві за якнайдокладнішою їх описовістю виявляє страшенну неекономність у користуванні словом, що призводить до надмірної розтягнености. Відціля відсутність потрібної для художньої речі кокретности. Показовий з цього боку вірш „Прорыв“. Питання прориву автор трактує в пляні клясової практики пролетаріяту і підкреслює, що боротися проти прориву — це, поруч з іншим, боротися за опанування робітничою клясою техніки, бо, мовляв, докі важелі техніки будуть в руках старих спеців, доти будуть можливі прориви, цебто буде можливий опір клясвого воорога. Пропаґанда техніки є одно з основних завдань пролетарської літератури, але невірно буде обмежувати всю боротьбу проти прориву боротьбою за опанування техніки. Отже, і в Г. Литвака проблеми клясової боротьби пролетаріяту не дається, вона, як і в І. Ландирева, лише розуміється. Недаремно в його вірші „Досада“ робітничі бриґади, що працюють на заводі, трактуються як бриґади *людей*. Перебуваючи на такому низькому світо-

глядному ідейно-творчому рівні, автор не спромігся показати, хоча б в основних своїх рисах, роботу бриґади,що про неї він говорить на чотирьох сторінках, бо те, що робітнича бриґада тут показана лише в своїх силюетах, де робітників „худые тени тянутся у стен...“. що тільки „жестикулюють ліктями біля тисків“, не можна вважати за показ. Навіть більше, показувати бриґади будівників соціялізму „худими тінями“ — це значить лити воду на млин клясового ворога.

М. Фридлянд, як поет, конкретніший за Г. Литвака й далеко економніший в користуванні словом, про яке у М. Фридлянда можна сміліше сказати, що це слово художнє. Першим у нього йде вірш „Молодость“, але вірш „Товарищу мастеру“ безперечно сильніший. Поставивши завдання показати образ майстра цеху, що запалював пристрастю цехові бриґади до ударного виконання промфінпляну, автор подає цей вірш у пляні „Країна повинна знати своїх героїв“. Цей майстер-бриґадир ударного цеху, вже літня людина, але може по-юнацькому показати силу прикладу до того, як ростити п'ятирічку. Нещодавно він вступив до партії. Це свідчить, що образ кращого з кращих ударників сполучає в собі і клясову свідомість і технічну озброєність. За такого майстра мусить битись кожний кращий цеховий колектив. Не подаючи прізвища героя й не називаючи, про який саме цех іде мова, автор певно має на увазі синтетичний образ. Отже тільки в такому розумінні можна сказати, що цей вірш іде в пляні „країна повинна знати своїх героїв“. До цієї категорії найбільше з-поміж усіх речей збірки належить Хазінова поема „Штамп“, що її герой слюсар Малов, як виявляється в післямові, є кращий ударник ХЕМЗ'у т. Стільве. Виникає питання, чому А. Хазін, пишучи поему в пляні „країна повинна знати своїх героїв“, заховав свого героя під вигадане прізвище слюсаря Малова. Це, очевидячки, зв'язано з цілою низкою причин. Скажімо, те, що становить колізію боротьби Малова на заводі, коли його незашифровано розгортати на ХЕМЗ'і, то це потребує великої відповідальности й певної авторитетности від автора. Пішовши лінією зашифровування подій, значить, автор обрав шлях меншої відповідальности. Іноді можуть бути й інші причини. При показі героїв треба мати на увазі ще й тот факт, щоб не показати героєм якогось псевдогероя, про якого, між іншим, говорить П. Панч у своєму „Слюсарі з депа“. Можна згадати ще й такий факт: один із письменників написав книжку про героїв одного видатного будівництва, і одно з наших видавництв надрукувало її, але під час уже випуску книжки автор дізнається, що його герої вже за друге будівництво встигли потрапити під суд, і він примушений книжку затримати. Після цього випадку цей письменник заявив, що краще зашифровувати відтворювані події. Чи вірна це думка? Звичайно, ні. Правда, іноді обставини вимагають вдатися до зашифровування, але в принципі ми не можемо відмовитися від жанру нашої

доби „країна повинна знати своїх героїв“, що становить собою і такий жанр, як нарис, специфічною особливістю якого є незашифрованння подій і фактів. Ґарантією, щоб не помилитися, повинен бути більшовицький світогляд письменника, марксо-ленінська метода, яка не може бути сполучена з поверховим підходом до явищ, що уможливлює подавання псевдогероя за справжнього героя. Згадавши про специфічність нарису, ми повинні підкреслити, що й формалісти та форсоци говорять про незашифровування подій і фактів у нарисі, але якщо перші вважають нарис за проблему „утильсировини“ й обминають ведущу ролю світоглядних категорій у нарисі, та форсоци типу Чужака й особливо Перцова визнають за світоглядом ведущу ролю, але вони вважають нарис за аванґардний жанр і обмежують його завдання, як і завдання цілої пролетарської літератури, передачею досвіду соціяльної практики пролетаріяту.

Тематику вірша А. Супруненка „Два фронта“ становить проблема опанування робітничою клясою техніки. Цю проблему трактують, як ми вже бачили, А. Хазін і Г. Литвак. Не обминули її і І. Муратов та прозаїк Т. Меліксєдов. Це свідчить, що ударники, як передові загони пролетарської кляси-гегемона цілого соціялістичного будівництва, зокрема й розгортаної пролетарської літератури, не можуть не підхопити у своїй творчості гасла вождя партії тов. Сталіна про опанування пролетаріятом техніки. Нічого поганого в тому не буде, що ця проблема повторюватиметься в низці пролетарських творів. Трактована пролетарськими письменниками в сталінському світлі, ця проблема в того чи того автора набуватиме нових особливостей, і це ґарантуватиме, що повторення її в нашій літературі не зведе проблему до штампу, до шаблону. Але тут треба підкреслити, що цю ґарантію має становити високий рівень художньої вправности наших письменників, що визначається насамперед тим, наскільки авторів світогляд є світогляд аванґарду пролетаріяту — його комуністичної партії.

Чи немає вже у наших авторів загрози звести цю проблему до штампу? Про таку загрозу вже треба було б говорити, якби це мова йшла не про молодих письменників-ударників, що перед ними ще стоїть завдання глибше опанувати марксо-ленінську теорію і перейняти літературний досвід основних кадрів пролетарських письменників. Справді, прикметна здебільшого для початківця риса поверхового й схематичного підходу до явищ несе в собі можливість шабльоновости у відтворенні явища. Отже, якщо завданням наших авторів ставиться перебороти отой схематизм та поверховість і виробити матеріялістично-діялектичний підхід до явищ, то це значить, що буде перебороватися й ота загроза шаблону.

Задумом вірша „Два фронта“ є показати, що фронт соціялістичного будівництва є той самий фронт громадянської війни з тою різницею, що в громадянській боротьбі ворог виступав

одкрито, а тут його треба пильнувати з кожної щілини. Огже, на будівництві будь пильний як на війні. Автор не шкодує найрізкіших фарб, щоб нагадати, що

Под ворохом планов
Чертежных бумаг
Очковой змеей —
Притаившийся враг.

Слід підкреслити, що проблема клясової боротьби у А. Супруненка дістала найгострішою виявлення. Разом з тим, мусимо відзначити, що в зображенні фронту громадянської війни автор припустився спрощення і вульґаризації, говорячи, що бойовою піснею червоних бійців було „Яблучко“:

„Эх, яблочко“.
Песня моя боевая.
Винтовок штыки
И братва штыковая,
В доску грубые,
Соленые парни.
Шутками мозг
Натирали до глянца.

Відповідно до такого розуміння Червоної армії, автор не позбавився сльозливого сентименталізму:

Ниже и ниже
Склоняется знамя.
Слеза нависает
Давит, как камень.

Питання про ролю техніки в період соціялістичної реконструкції трактують поезії Ігоря Муратова, що в „Ударном Харькове“ вмістив два вірші і перейшов на українську мову, друкуючи свої поезії в „Гарті“, в „Літпризові“ та в „Літгазеті“. Характерною рисою для всіх його видрукованих речей є увага до питань соціялістичного будівництва та ролі в ньому техніки, але трактування цих питань він не скеровує в пляні клясової боротьби пролетаріяту. Це становить від'ємну рису його творчої методи, які (рису) він має перебороти. Подаючи робітника в процесі роботи, він малює його свідомим до функції того продукту, що він його виробляє. Це виявилося в вірші „На карусельном“. Такої риси бракує багатьом молодим письменникам і через те ми її відзначаємо, але ця свідомість нашого робітника ще не є свідомість передового робітника-революціонера. В інших віршах у трактуванні робітника він подає його в пляні *вселюдськости,* і це виводить його за межі „позаклясовости“. Це виявилось у вірші „Де-те“, де робітництво — це „радянські *люди*“, у вірші „Ліричне“ він з *усіми* будує країну, з *усіма* „крокує шляхами труда“. (Підкреслення наше).

З розгляду віршового доробку збірника ми бачили, що всі автори, як вірно говорить т. Городской у передмові, скеровують

свою творчість на службу соціялістичному будівництву, роблять пролетарську літературу часткою загальнопролетарської справи. Ця риса виявляється і в творчости прозаїків. Тому твердження т. Городского про те, що прозаїки менше себе виявили в студії, ніж поети, може й вірне тільки щодо роботи в студії, бо у вміщеному в збірникові доробку вони не тільки не відстали від поетів, а навіть де в чому іноді перевищують. Ми маємо на увазі те завдання пролетарської літератури, що визначає нашу літературу, не лише як факт, а як факт і фактор, що в процесі пізнання нашої дійсности є могутнім чинником змінювання нашого життя в пляні побудови соціялістичного суспільства, що разом з ним міцнітиме пролетарська диктатура. В розгляді віршового доробку ми бачили, що художня метода ударників-поетів ще перебуває на такому рівні, який не дає їм змоги подати нашу дійсність у розвиткові, в зміні якої змінюється і людський матеріял, що його подають наші поети, але подають ще не в зміні, а статично. Такої статичности не позбувся, як ми бачили, найміцніший із поетів А. Хазін. Зате цю рису виявив М. Рудой в оповіданні „37-й участок" і Р. Райзман в творі „Второе рождение". Але це ще не значить, що ці твори досконалі, що вони не мають ідейно-творчих хиб. Скажімо, коли взяти твір М. Рудого, що своїм завданням бере показ переходу дрібнобуржуазних єврейських мас на рейки соціялістичного сільського виробництва, то треба сказати, що хоча автор і подає це в пляні клясової боротьби, але подає так схематично, що читач не уявляє всього процесу цього перетворення у пляні психоідеологічному. Письменник не спромігся розкрити цей процес і показати зміну ідеології і психології хоча основних дійових осіб — Туні Збарського і Меєра Бріска. Очевидячки, автор був цілком свідомий, що завданням пролетарської літератури є подавати людський матеріял у зміні, але його світоглядно-творчі можливості ще не дозволяють йому відповідно реалізувати ці завдання. Подаючи в зміні постать Туні Збарського, письменник не розкриває цю постать в процесі, а описує зміну в зовнішніх проявах. Це не є лінія найбільшого опору, що її не повинен спускати з ока кожний пролетарський письменник. Відціля у автора вдавання до композиційних викрутасів, що тільки утруднюють читання твору і знижують його художню цінність.

Письменник повинен за всяку ціну перебороти ці формалістичні залишки. До пигань світоглядо-творчого характеру належить і те, що українське селянство в особі Фросі автор уявляє собі в якомусь „позаклясовому" розумінні, представниця його Фрося подана, як тварино-машина. Це є ділянцьке розуміння селянства, що, маючи здорове тіло, здатне працювати, як машина, а цього, мовляв, нам тільки й треба. В дусі такого невірного й шкідливого настановлення йде та риса, що автор цілком ігнорує питання нацкультбудівництва. Говорячи про

інтернаціональний характер єврейського колгоспу, автор жадним словом не згадує про нацкультбудівничі питання.

В питаннях опанування художнього слова перед автором стоять великі завдання. В оповіданні читач натрапляє на низку фраз цілком аналогічного характеру, як, приміром, „Когда Туня решил идти дальше, он растерялся окончательно“, або „Такое ощущение затерянности было у Туни, когда он в первый раз приехал сюда“ і т. ін.

Про постать Макара—героя Райзманового оповідання—можна сказати, що вона вдаліше розкрита. Читач справді бачить, як відбувається у нас процес перероблення людського матеріялу, що коли людина при певних суспільних взаєминах втягується у творення цих суспільних взаємин, вона набуває клясової свідомости, що підносить її на рівень аванґардної частини своєї кляси. Але тут письменник повинен був пам'ятати, щоб не припуститися відриву свого героя від того робітничого колективу, що цю постать висунув. Це й сталося з автором у фінальній частині оповідання, де він хотів показати нового Макара, але вийшло навпаки: не нова людина, а якийсь манекен:

> „Он всегда куда-то спешит, бегает по заводу. Голова его забита разными делами и заботами. На каждом шагу его рабочие останавливают, тянут за рукав и задают разные вопросы.“

Автор тепер бачить, що це не може становити характеристичну рису нової людини, передового робітника. Це свідчить, що авторові не вистачило культурности (пролетарської) визначити основні риси для робітника-активіста. Це завдання ще на всю широчінь стоїть перед автором.

З творчости Т. Мелкіседова в „Ударном Харькове“ вміщено лише одно оповідання, але ми прочитали його „Обиду“ (Кр. Сл. 1931 р. № 10) і „Сірник“ (Альманах „ХПЗ“) і повинні сказати, що автор ще не підійшов до завдання показувати людей, що виступають у творах, в розвиткові, в зміні. Тема оповідання, як свідчить сама назва його, є проблема кадрів. Діється в робітфакові ХПЗ. Колізію оповідання становлять труднощі опанування робітником Гіріном науки, що на приступ до неї він при допомозі свого товариша Сарапаса переможно ступає. Перед автором стоїть завдання: озброюючись марксо-ленінською діялектикою, переймати досвід пролетарської літератури і разом з тим дбати за опанування художнього слова. Розвиваючи свій художній світогляд, треба вивчати клясиків, не забуваючи, що вивчення клясиків повинно йти в пляні перемагання їх.

Підсумовуючи наш розгляд першого доробку одного з загонів призовників-ударників до творення російської пролетарської літератури на Україні, ми мусимо сказати, що самий факт такого поповнення кадрів пролетарських письменників становить нове явище. Це змінює обличчя пролетарських письменницьких організацій змінюючи, разом з тим обличчя самої літератури, підно-

сячи її на вищий етап. Цей вищий етап вимагає упертої роботи, систематичної учби в напрямі озброєння марксо-ленінською теорією, наукою Маркс, Леніна, Сталіна. Це ми підкреслювали в розгляді творчости окремих авторів, розглядаючи цей їхній доробок, як перший внесок до пролетарської літератури. Вказуючи на низку конкретних хиб, ми підкреслювали їх з відповідною гостротою з тим, що у дальшому внескові ці хиби не повторились. Вищий етап—це вищі вимоги, вища робота, вища учба.

БІБЛІОГРАФІЯ

„РЕКОНСТРУКЦІЯ“ — Г. МІЗЮНА

В ЦЕНТРІ уваги пролетарської драматургії стають основні проблеми соціялістичного будівництва.

Пролетарська драматургія, борючись за ліквідацію відставання театру від більшовицьких темпів соціялістичного будівництва, нерозривно пов'язує цю боротьбу за реконструктивну тематику з боротьбою за марксо-ленінський світогляд, за більшовицьку ленінську партійність драматургії.

„Проблема переборення відставання є проблема збільшення ролі і значіння мистецтва, проблема більшовицького світогляду, проблема ідейного рівня наших творів, проблема посилення їх клясової спрямованости і справжнього пролетарського впливу на маси.

Переборення відставання для нас не зводиться лише до питань сучасної тематики, але гасло боротьби за сучасну тематику має величезне значіння хоча б тому, що сучасність у порівнянні з минулим — вищий тип соціяльної практики людства“.

Секретаріят РАПП, у відомій постанові про „завдання РАПП на театральному фронті“, проголошуючи своїм творчим гаслом боротьбу за реконструктивну тематику, одночасно наголошує, що суть справи в цьому питанні зводиться до того, з погляду світогляду соціяльної практики якої кляси ця тематика трактується, виразом практики якої кляси вона є. В постанові підкреслюється, що лише драматург матеріяліст-діялектики може по-більшовицькому боротися за реалізацію цього гасла в творчій практиці.

Реконструкція сільського господарства; народження соціялістичних форм (колгоспи й радгоспи), соціялістична перебудова села і соціялістичне перероблення колгоспника—ці проблеми мусять посісти чільне місце в нашій пролетарській драматургії.

„Реконструкція“ — Г. Мізюна — п'єса, що трактує саме ці актуальні проблеми пролетарської революції. Завдання драматурга було діялектично показати, як „*Радянський Союз із країни дрібного і найдрібнішого рільництва перетворився на країну найбільшого в світі рільництва на основі колективізації і розгортання радгоспів і застосування машинної техніки*“ (з резолюції XVII партконференції).

Безперечно позитивною рисою „Реконструкції“ є те, що автор не замкнув дії в коло часу якоїсь певної кампанії, не обмежив себе тематичними рамками, а сміливо бере процес соціялістичної перебудови села в жорстокій клясовій боротьбі, починаючи з відбудовної доби (з року 1924) і доводячи дію до часу XVI з'їзду партії (1930 р.).

В „Реконструкції“ Г. Мізюн подає цілий ряд типів активістів—незаможників, загартованих у клясовій боротьбі, що свідомі тих завдань, які ставить перед ними партія і що за партійним пролетарським проводом активно борються за соціялістичну перебудову села (Вакуленко, Рущя, комсомолець Яворчук).

Провід в цьому розгорненому наступові в селі Бурти веде робітник Андрій, послідовно борючись за генеральну лінію партії — запроваджуючи

землевпорядження, організовуючи хлібозаготівлі, ліквідуючи куркульню на основі суцільної колективізації.

В центрі клясово-ворожого фронту, що чинить опір соціялістичному наступові, стоїть куркуль Бегма, а поруч його спільники — шкідник Виноградський і білий еміґрант Козинець.

Марксистська критика вже частково відзначала, що п'єси молодняківського драматурга характеристичні соціяльною насиченістю і актуальністю.

З цього погляду „Реконструкція" становить вищий ступінь в дотеперішньому драматичному доробкові Г. Мізюна.

П'єса мобілізує пролетарсько-колгоспного гладача на боротьбу за соціялістичну реконструкцію.

І коли критика мала всі підстави авторові п'єси „Сила на силу" закидати невміння індивідуалізувати постаті, мову героїв, невиразність і схематизм, то „Реконструкція" є яскравий доказ росту пролетарського драматурга й більшовізації його творчої методи.

Постать куркуля Бегми досить рельєфно вирізблюється хоч би й в таких характеристичних репліках. Захищаючи аґронома-шкідника, що з шкідницькою метою пропаґує зовсім не ті ґатунки пшениці, що слід, — цей куркуль Бегма звертається до громади з такою промовою: „Власть, що приказує аґрономам, те вони й роблять. Коли, скажем, кооператорка *трохи слаба пшениця—її декретом* підкріпить, то й буде добра!" (стор. 48).

Про „роботу" другого шкідника білого еміґранта Козинця, що нашкодив на будівництві, він висловлюється так: „Товариші, не *можна сміятися з совецького будівництва...* бо воно *од сміху розвалюється*". (стор. 118).

В цих іронічних репліках виявлена якнайкраще суть цього спритного, хитрого клясового ворога, що, звісно, у своєму опорі, розгорненому наступові не зупиняється на промовах до громади і „обробці" середняків, а організовує єдиний клясово-ворожий фронт куркульні—шкідників, вдаючись до засобів куркульського терору (вбивство залізничника Антоненка).

Індивідуалізовані й позитивні постаті в „Реконструкції" крім згаданого комуніста Андрія, в п'єсі чітко окреслені фігури комсомольця - ентузіяста Яворчука, активіста сількора Вакуленка, будника на залізниці — Антоненка.

В цілому „Реконструкція"—досягнення пролетарської драматургії і тільки консервативністю, неуважністю театрів до молодих драматургів (мова мовиться про наші столичні театри) можна пояснити те, що вона до цього часу не реалізована як драматургічний твір.

Проте, п'єса не позбавлена й хиб, часом досить серйозних. Відзначимо найголовніші.

Нам уже доводилося характеризувати постать Андрія, комуніста, що здійснює в п'єсі ролю партійного провод, що керує реконструкцією Буртів.

Г. Мізюн, виводячи його, як непримиренного борця на два фронти, все ж таки припустився нечіткости, коли вкладає в його уста такі розмови про землевпорядження: „Роздувай, діду, горно, розпікай залізо, будемо кувати!.. Впорядкуємо землю,—незаможникам ближче землю підсунемо, поріднимо їх із середняками, а куркулів на белебень"... (стор. 31). Ясно, що Андрій тут дає неправильні настановлення, що по суті зводяться до „осереднячення" незаможника, до своєрідної „нівеляції", до певної „стабілізації" середняцького господарства і т. д.

Щоправда, в дальшому розгортанні подій Андрій стає організатором колгоспу, веде провід у ліквідації куркульні як кляси, організовує хлібозаготівлі і взагалі працює як справжній витриманий більшовик. Але неправильне тлумачення спілки незаможника з середняком, якого припустився він на початку п'єси, в розвиткові цього образу комуніста—треба оцінити як певний творчий зрив.

Не можна погодитись також з трактовкою голови КНС незаможника Рашпіля. В розмові з Андрієм Рашпіль заявляє, прикладом, таке: „Ех, аби тільки комнезаму не розпускали!.. комнезаму шкода...",—а на запитання Андрія звідкіля такі побоювання, — він відповідає: „Хіба ж не видно? Воно до того йде..." і додає пізніше що „обидно, що КНС партія зобижає!" (ст. 65).

Типовим цілком опортуністом виявив себе цей голова і в хлібозаготівлях. „Можна сказати—да. Сонце і планета це одно, а ось хліба немає. Знаєш що, Андрію: великий плян. Надсильний. Можна сказати—да. Це між нами. Конешно плян треба виконати... А між нами... надсильний" (стор. 95).

А проте, він може досить гостро відповісти чинуші типу Святешка і на запевнення у вірності Радвладі кидає: „Та ви тепер усі радянської, чорт вас розбере. Да. А в вісімнадцятому році, може в Лубні їздили, хліборобську партію організовували, а то, може в Київськім цирку гетьмана вибирали? Чорт вас розбере." (стор. 15).

Отже, виходить, ніби він досить добре розуміється у процесах клясової боротьби, визначивши чітко свої позиції, як незаможника, ще на початку революції. А в добу реконструкції, в добу розгорненого соціялістичного наступу—цей Рашпіль вождь сільського комнезаму Буртів, скидається більше на Панчевого Муху Макара, безсилого, зневіреного, що логікою клясової боротьби, фактично грає на руку куркулям (під час сільської колективізації автор виводив його як „лівого" закрутника, що починав свою діяльність з „усуспільнення" курей).

Звичайно, автор може показувати опортуніста, хоч би він і носив почесне й відповідальне звання голови комнезаму. Але показавши його так — слід обов'язково здемаскувати його як опортуніста, показати, що здорова в цілому організація не терпить таких голів, викриває їх як ворожу аґентуру. В „Реконструкції" вся ця діяльність Рашпіля не викрита, пройшла безкарно, не виявлено його опортуністичної суті.

Подаючи цілий фронт клясово-ворожих сил, що орудують усіма засобами контрреволюційної організації (Бегма, Виноградський, Козинець), Г. Мізюн не справився з показом націоналіста-єфремівця вчителя Маненка. Цей Маненко тільки те й робить, що повторює: „Ой, сів пугач на могилі", жалкує, що Гоголя залічили до російської літератури, цитує не до речі і вірші Шевченка, даючи шовіністичні коментарі до них, клянеться чумацьким шляхом і запорізьким пістолем, виголошує сентації на зразок того, що пісня — душа українського народу і взагалі виглядає як „ліберал". В результаті маємо багато розмов про пісню, літературу тощо, а клясово-ворожа суть, контрреволюційна робота його не показана.

Ми навмисне зупиняємось більше на хибах п'єси ніж на позитивних її сторонах. Проте, слід зазначити, що й при цих помилках, що їх має „Реконструкція" — вона є великий крок вперед, передусім для автора—драматурга, що успішно опановує методу діялектичного матеріялізму, переборюючи рештки впливів побутовщини, натуралізму, характерних у певній мірі для перших п'єс Г. Мізюна.

Взявши надто відповідальну й складну тему: реконструкція сільського господарства,—Г. Мізюн розгортає її на матеріялі відбудовного й реконструктивного періоду, показавши, як послідовно, по-більшовицькому боролась ленінська комуністична партія за соціялістичну переробку села.

Г. Мізюн показав і провідників партійної лінії — борців за цю реконструкцію, пролетарів (Андрій), незаможників (Вакуленко), комсомольців (Яворчук).

Ці позитивні герої соціялістичного фронту є внесок пролетарського драматурга, його відповідь на вимоги партії й комсомолу.

Це не значить, звісно, що „Реконструкцією" пролетарський драматург сплатив борг ленінському комсомолові. Над цим завданням треба ще багато працювати, борючись за конкретизацію творчої методи діялектичного матеріялізму, за ленінську партійність драматургії, за драматургію, гідну нашої соціялістичної доби.

Але пролетарська драматургія „Справою чести", „Реконструкцією" й інш. п'єсами щільно підходить до реалізації цих завдань партії і комсомолу.

Пролетарська критика мусить допомагати якнайшвидшій реалізації цих завдань,—конкретно критикуючи ці твори, виявляючи позитивний досвід у цій роботі і принципово критикуючи ті зриви й відхилення, що їх припускаються пролетарські драматурги.

Ів. Юрченко

ГАЛУШКО. ЛІТЕРАТУРУ НА СЛУЖБУ ОБОРОНИ РАДЯНСЬКОЇ КРАЇНИ

ДВОУ 1932 Р. СТОР. 60, ЦІНА 40 КОП.

ПЕРШИЙ ЕТАП

ДВОУ СТОР. 40, ЦІНА 10 КОП.

Військова небезпека, що загрожує ударній бриґаді світового пролетаріяту СРСР, ставить перед усіма, хто бореться за соціялізм, завдання розгорнутої пропаґанди — захисту батьківщини пролетаріяту цілого світу — країни, що будує соціялізм.

Тов. Сталін в „Записках на соврем. темы" говорить: „Задача состоит в том, чтобы бить тревогу во всех странах Европы об угрозе новой войны, поднять бдительность рабочих и солдат капиталистических стран и готовить массы, неустанно готовить... Задача состоит в том, чтобы пригвоздить к позорному столбу всех тех деятелей, которые „считають" угрозу новой войны „выдумкой", которые убаюкивают рабочих пацифистской ложью, которые закрывают глаза на то, как буржуазия готовит новую войну" (стр. 613). Той напружений стан, що характеризується нечуваним зростанням воєнної небезпеки, ставить перед цілим літературним фронтом і зокрема перед ЛОЧАФом завдання перебудовуючись зміцняти й підвищувати обороноспроможність СРСР, борючись за непримиренну більшовицьку партійність. нещадно викриваючи всі і всілякі збочення від генеральної лінії партії, нищівним вогнем зустрічаючи всі клясово-ворожі прояви. Перед УкрЛОЧАФом, що чим далі більше розгортає роботу, виходячи з настановлень партії, стоїть завдання особливої пильности й клясової чуйности в питаннях оборонної літератури.

Проте, ще недостатня увага від пролет. літорганізацій перешкоджає розгорнути роботу на всю широчінь. Коли в цілому пролетарському літературному рухові доводиться говорити про певне відставання критики від сучасних завдань, то лочафівської критики властиво ще немає, бо кілька товаришів, що працюють на цій ділянці лише епізодично, не можуть репрезентувати критичний фронт УкрЛОЧАФу.

Отже, з цього погляду немає достатнього інформування пролет. читача й розроблення проблем оборонної літератури. Книжечки, що їх розглядаємо, виходять з запізненням, проте й вони становлять помітне явище й сиґналізують про потребу більшої уваги й роботи марксо-ленінської критики на цій ділянці ідеологічного фронту. Чи можна розглядати ці брошури як збірки статтей на літературно-оборонні теми, що, виходячи з настановлень боротьби за творчу методу діялектичного матеріялізму, дають взірці конкретної критики, встановлюють лінії й тенденції розвитку лочафівської творчости? Безперечно так розглядати ці книжки не можна, бо в основному це інформаційні матеріяли та огляди, виступи й статут ЛОЧАФу. Збірка „Перший етап" складається з виступів на всеукр. нараді ЛОЧАФ'у т.т. Хаханьяна, Дегтярева, Щербини та матеріялів і програм до воєнізації письменників. Збірка „Літературу на службу оборони радянської країни" складається з кількох виступів— статтей т. Галушка, та матеріялів щодо організаційної структури УкрЛОЧАФу, декларацій бюро УкрЛОЧАФу, статуту тощо. Отже, в основному це теж довідково-інформаційний матеріял, корисний для широкого пролетарського читача.

Проте. в цих окремих виступах і доповідях виступає достатньо чітко та літературно-політична й творча лінія, що її проводили лочафівські організації. Тов. Дегтярев у статті „Завдання літературного об'єднання Червоної армії та фльоти"—підкреслює всю ту відповідальність, що покладається на лочафівські організації, а відтак і „Наша доконечна вимоги до всіх тих, хто вступає до наших лав, полягає в тім, щоб кожний новий член ясно розумів і вмів художньо відбивати клясову природу нашої армії, як зброї пролетарської диктатури, як армії міжнародньої пролетарської революції".

І це цілком зрозуміло, що показ Червоної армії потребує на поверхового споглядання, змалювання, а відтворення всієї складности й відмінности армії

пролетаріяту, що в своїй роботі широко застосовує методи соціялістичної праці, що проводить величезну політвиховну роботу. В пляні загальних настановлень цілком правильно в тій таки статті пишеться про питання творчої методи, методи діялектичного матеріялізму. Конкретизуючи тов. Дегтярев пише: „Життя, боротьба робітничої кляси і трудящих мас села, життя й робота Червоної армії — багатобарвне. Наші будні такі героїчні, такі багаті змістом, що самі вже вони дають надзвичайно великі можливості, надзвичайно багатий різнобарвний матеріял для нашої літератури. Ось чому наша основна метода є метода художнього реалізму" (стр. 12).

На ленінському етапі критика й ціла пролетарська література бореться за опанування методи матеріялістичної діялектики, але вона не повинна забувати, що перейдений, знятий вищим етапом,—був етап боротьби пролетарської літератури за стиль пролет. реалізму, проти всяких інших „ізмів", проти еклектичного поєднання і примирення кількох стилів буржуазної літератури.

Завданням ЛОЧАФу є подвійний процес, втягнення і воєнізація письменницьких кадрів і виявлення, виховання нових кадрів червоноармійців та комполітскладу, якнайширше розгортання масової літературної роботи серед ударників — червоноармійців. На сторінках книжок маємо лише кілька цих нових імен, що повинні створити спільно з старими письменницькими пролетарськими кадрами Магнетобуди оборонної літератури і їх творчий доробок ще незначний, але треба зважати на ціле розгортання пролет. письменницького руху, коли він дійсно став „часткою загальнопролетарської справи", і в цьому книжки недостатньо показують ті резерви пролетарської червоноармійської літератури, що зростають навколо журналів „Червоний боєць", літсторінок газет та альманахів, що їх вийшло вже кілька.

Тов. Галушко цілком слушно в своїх статтях відзначає, що коли про партизанщину, про героїчну боротьбу Червоної армії на фронтах письменниками написано чимало, то про Червону армію сьогоднішнього дня, що, широко застосовуючв соціялістичні методи праці й навчання, бореться за опанування техніки, за високу політичну свідомість і боєздатність, про цю армію майже нічого немає.

Немає також художніх творів, що викривали б усю гниль пацифізму і показували б шалене готування імперіялістів до війни проти СРСР.

Якщо в російській літературі маємо такі більші твори, що глибоко ставлять питання життя й роботи Червоної армії і фльоти в часи соціялістичної реконструкції, підносять низку теоретичних проблем, ставлять питання про вольового командира (прим. Ганібесов „Эскадрон коммиссаров", Дмітрієв „Есть, вести корабль"), то пролетарська література українська лише підходить до показу всіх цих питань.

У роботі тов. Галушко є перелік тих творів, що ми маємо з життя й боротьби Червоної армії, але мусимо до цього списку зробити кілька зауважень. Автор говорить, що російська післяжовтнева література має „Разгром" Фадєєва, має прекрасні твори Фурманова, „Железный поток" Серафімовича, „Бронепоезд" В. Іванова, твори Лібединського, Малишкіна, Веселого, Бабеля, Алесеєва, Дорохова і деяких інших" (стор. 15). В чому хибність такого переліку творів, що автор зовсім не відтіняє, з яких позицій і як саме кожен з цих письменників показав Червону армію і яка клясова функція його творів.

Бо одне є показ пролетарськими письменниками, як Фурманов, Фадєєв, Серафімовіч, Лібединський і зовсім по-інакшому споглядально-пасивно показує її Бабель і т. ін. Найгірше те, що, перейшовши до української радянської літератури, т. Галушко знову бере такі оціночні критерії, як „непогані", „прекрасний„ „добрі" твори, абсолютно не диференціюючи за клясовою ознакою, за творчою методою письменниковою та соц. функцією твору.

Через те у тов. Голушка виходить така зрівнялівка: „Непогані взагалі твори Панча, Яновського, Кириленка, Хвильового, Дніпровського та інших є тільки частина того, що написали вищезгадані російські письменники. Петро Панч у „Голубих ешелонах" дав епопею розгрому петлюрівської армії, але не показав Червоної армії, що розбила куркульську армію" і т. д. (ст. 16).

Цей абзац зовсім дезорієнтує читача, бо будь-якої виразної оцінки творчости письменників, що про їх згадує автор, не дається. Це тим шкідливіше,

що (не розглядаючи докладніше) треба відзначити творчість Ю. Яновського, особливо його „Чотири шаблі", які лише через гнилий лібералізм та недостатню клясову чуйність деяких редакторів виходять прекрасним виданням, перекладаються на інші мови, коли в основі його ідейно-творчого комплексу безперечо клясово-ворожі лінії і цим твором він іде по лінії націоналістичних письменників. Радити цей твір, де абсолютно іґнорується будь-яке усвідомлення ролі парт. проводу, де війна виступає, як самоціль, певне любування романтикою війні, це все потребує навпаки гострого викриття клясово-шкідливих настанов Яновського. Чи, приміром, Дніпровський, що в його творчости біологізм посідає певне місце, чи нарешті навіть П. Панч з його „Голубими ешелонами", що потребують розгорнутої критики, бо в них автор не викрив справжніх рушійних сил тих часів, а до певної міри скотився в апологетику „*кращої*" (лапки й підкреслення наше) частини української нац. інтеліґенції зіґнорувавши клясові підоснови. Я не кажу про те, що тов. Галушко не спиняється на критиці таких творів як Влизьків „Гарматний марш", хоч про це й згадує в передмові.

Перед Лочафівською критикою стоїть невідкладне завдання в світлі листа тов. Сталіна до журналу „Пролетарская Революция", в світлі науки Маркса-Енґельса-Леніна-Сталіна про війну, в світлі тих завдань, що поставила XVII партконференція, переглянути, всю попередню творчість про Червону армію, партизанщину, часи громадянської війни, гостро скритикувати все те, клясово-вороже, що в ній є. Бо коли ми маємо й такі твори, як Кобця „Записки полоненого", що не знайшли достатнього викриття від марксо-ленінської критики, коли недостатньо викриті впливи ремаркізму на твір Тардова „Окопи" і низку інших творів, то це ставить невідкладне завдання розгортання боротьби й непримиренної більшовицької критики й на цій ділянці літературного фронту.

Всі ці завдання може виконати лише колектив критиків, що борються за непримиренну більшовицьку партійність; отже, перед лочафівською й цілою пролетарською критикою (що не завжди приділяла увагу питанням оборонної літератури) ці дві книжечки попри всі окремі хиби все ж є досягненням в поставі питань.

Л. Чернець

П О П Р А В К А

В статті „Нове в пролетарській літературі" (Гарт, № 1—2) з коректурних причин сталися такі помилки, що їх треба виправити:

1. На стор. 192, 6 й рядок знизу викреслити слова: „фізичною силою".
2. Стор. 195, рядок 9 зверху слова: „тільки зовнішньо відповідає дійсності, як вона є"—викреслити.
3. Стор. 198, 20 ряд. зверху, замість слова „зразки" треба „спробу".
4. Там же, 2 ряд. знизу, замість слів „не вистачальний" треба: „як видно з наведеного, автор не зумів діялектично висвітлити його ролю в загальному процесі соцбудівництва".
5. Стор. 201, 11 ряд. зверху, замість слова „факт" треба „явище".

ХРОНІКА

РЕЗОЛЮЦІЯ СЕКРЕТАРІЯТУ ВУСПП НА ДОПОВІДЬ Т. БАГЛЮКА ПРО РОБОТУ ЖУРНАЛА „З А Б О Й“

XVII ВСЕСОЮЗНА партконференція, підбивши підсумки величезних успіхів будівництва соціялізму в нашій країні, успіхів, яких партія досягла в жорстокій боротьбі проти правого опортунізму, як головної небезпеки на даному етапі, „лівого“ опортунізму, контрреволюційного троцькізму, гнилого лібералізму та примиренства до всіляких ухилів— накреслила шляхи побудови протягом другої п'ятирічки безклясового соціялістичного суспільства.

Рішення XVII партконференції, шість історичних вказівок проводиря партії тов. Сталіна, лист його до редакції журнала „Пролетарська Революція“, а також безпосередні щодо літератури вказівки партії та вимоги комсомолу висувають перед цілим фронтом пролет. літератури завдання рішучої перебудови, під знаком боротьби за партійність, за ленінізм в літературі, за розгорнений наступ на аґентуру клясового ворога, за найскорішу ліквідацію відставання пролетарської літератури, за створення Магнетобудів літератури.

Оцінюючи в світлі цих вимог роботу журнала „Забой“ за 1931 рік, Секретаріят ВУСПП визнає літературно-політичну лінію редакції за правильну. В своїй роботі журнал проводив партійну лінію у літературі і, будучи справжнім бойовим органом ВУСПП'у, в основному успішно боровся за настановлення ВОАПП'у, основної організації пролетарської літератури СРСР, проти всіляких ворожих пролетаріяту концепцій та примиренства до них.

Наслідком цього „Змбой“ перетворився в дійсно масовий журнал, що спирається на згуртований навколо його великий творчий актив, переважно з робітників - ударників.

Журнал проробив значну роботу щодо закріплення та виховання нових літературних кадрів, по-більшовицькому спрямовуючи їх творчий розвиток.

„Забой“ зміг об'єднати навколо себе групу пролет. критиків, які, зростаючи в забойському колективі та проводячи так теоретичну, як і масово-консультаційну роботу, опановують марксо-ленінську методологію. Секретаріят ВУСПП констатує, що при загальній правильній літ.-політ. лінії, редакція „Забой“ разом зі своїм активом припустилися низки помилок. так у творчому доробкові, як і в питаннях теоретичного порядку. В теоретичних питаннях випадки неперероборених впливів формалізму й літфронтівська (Западинський, Чулков, Семенов, Зубко, Баглюк, Байдаченко), визначення ударника, як центральної постаті літературного руху (Западинський). недоцінка й замовчування „лівацьких“ тенденцій в романі „Нашгород“ Горбатова (Западинський, Ткаченко).

В творчості окремих забойців вияви троцькістських тенденцій (оповідання „Темпи“ Соболенка), неправильне місцями викривлене. відтворення нашої дійсности (повість „Друга східня“ Семенова); формалістично-літфронтівські тенденції в художній і критичній творчості Морягіна і Фарбера. Шоб прискорити перебудову роботи журнала, секретаріят пропонує:

1) Ширше розгорнути розпочатий огляд комсомольської літератури, поєднуючи його з призовом ударників до літератури.

2) Домогтися створення таких умов, що забезпечили б підвищення темпів зростання творчого активу засобами ширшого застосування форм виробничих нарад, доведених аж до районних організацій, письменницької професіоналізації певної частини активу, плянування творчої роботи письменників і т. ін.

3) Журнал висвітлював проблеми сучасного соціялістичного Донбасу, але недостатньо пов'язував з творчими завданнями пролетарської літератури. Надалі більше розгортати цю роботу, щільніше пов'язувати з творчими завданнями.

4) Розпочату творчу дискусію розгорнути далі під знаком більшовицької критики й самокритики.

5) Посилити роботу навколо створення історії заводів і шахт та історії громадянської війни, мобілізуючи на це весь творчий актив, що гуртується навколо журнала.

6) В зв'язку з новими завданнями вважати за потрібне підсилити апарат редакції журнала.

7) Доручити критичному секторові й органам ВУСПП реґулярно висвітлювати роботу журнала „Забой".

Секретаріят ВУСПП певен, що журнал донбасівської організації ВУСПП „Забой", виконуючи директиви партії, візьме більшовицькі темпи перебудови.

За більшовицьку партійність!

За Магнетобуди літератури!

ПОСТАНОВА БІЛОРУСЬКОГО ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКОГО ОБ'ЄДНАННЯ „УЗВИШША".

Літературне об'єднання „Узвишша" утворюючись, згуртувало в своїх рядах радянських письменників, значна частина яких була ще мало виявлена чи й зовсім не виявлена, ці письменники не усвідомляли собі ясно тих завдань, що стоять перед радянською літературою, а рівно й того місця, що його займають письменники і яке вони були повинні займати в цій літературі. Не мавши ще виразно окресленого світогляду, несучи на собі тягар дрібнобуржуазної ідеології, ці письменники легко підпадали під різні непролетарські чи навіть антипролетарські впливи, і їхнє ідейне і творче зростання відбувалося зі значними зривами та ухилами в бік від вірного шляху. Цьому особливо сприяла ще та обставина, що певна частина найбільш кваліфікованих письменників „Узвишша" та фактичне керівництво об'єднання були під впливом ідей відродженства, що й виявилося виразно в декларації, яку складено було під час утворення організації.

Діяльність літературного об'єднання „Узвишша" за першого періоду його існування — 1926 — 1929 — мала в собі виразні ознаки націонал-демократизму. Особливу аактивність національ-демократичні елементи виявили в середині „Узвишша", коли пролетаріят повів рішучий наступ на куркуля і коли клясова боротьба вельми загострилася на всіх фактах господарчого і культурного будівництва.

Одночасно з цим відбувалася і диференціяція серед членів об'єднання „Узвишша".

Коли пролетарська громадськість за керівництвом комуністичної партії викрила контрреволюційний національ-демократизм, літературне об'єднання „Узвишша", за допомоги пролетарської громадськости, так само очистилося від національ-демократичних елементів, виключивши зі свого складу колишніх ідеологів „Узвишша" і активних провідників національ-демократичної лінії.

Після очищення „Узвишша" від національ-демократичних елементів робота в об'єднанні пішла в основному по лінії ліквідації національ-демократичних тенденцій в середині об'єднання і по лінії виправлення його членами колишніх помилок у творчості.

Не зважаючи на поодинокі зриви й помилки в своїй роботі, за останні два роки об'єднання досягло певних наслідків щодо перевиховування своїх членів. Значна частина узвишшівських попутників, перемагаючи свою дрібнобуржуазну ідеологію, а часом і певні впливи буржуазної ідеології, рішуче стала на шлях перебудови своєї творчої методи з метою наблизитися до пролетарської літератури. Проте, треба визначити, що ця перебудова у окремих членів об'єднання відбувалася по-різному і не в однаковій мірі. Коли такі члени об'єднання, як Кузьма Чорни, зуміли за цей час вирости в союзника пролетарської літератури, то є ще й такі члени, які йдуть по шляху перебудови вельми нерішуче й непевно. Більш того, є одиниці, як прикладом. Лукаш Калюга, що на сьогодні цієї перебудови майже ще не почали.

За останній час перед об'єднанням „Узвишша" повстало питання про дальші завдання об'єднання та про перспективи його організаційного зростання. Та цього питання розв'язати окремо не можна. Його треба ставити поруч і в зв'язку з тими завданнями, що стоять нині перед пролетарською літературою, в зв'язку з усім літературним рухом БСРР. Тенденції ж розвитку літературного руху за цього часу такі, що замкнута літературна організація, де згурталося з десяток письменників, щоб працювати над собою і своєю творчістю, є на сьогодні засатрілою і не може справитися з завданнями, що стоять перед пролетарською літературою. Літературна організація на сучасний момент повинна бути масовою організацією, що керувала б цілим участком літературного руху.

Члени об'єднання „Узвишша" у своїй більшості виразно усвідомили собі потребу перебудови своєї творчости відповідно до завдань соціялістичного будівництва, та той шлях, що ним мусить пройти ця перебудова.

Беручи все це до уваги, загальні збори членів об'єднання „Узвишша" ухвалюють:

1. Констатувати, що члени об'єднання „Узвишша" не становлять собі в творчості інших завдань, окрім тих, що стоять перед пролетарською літературою БСРР і цілого Радянського Союзу.

2. Вважати, що літературне об'єднання „Узвишша" завдяки своїй організаційній відокремленості і замкнутості, не маючи перспектив зростання, тих завдань, що стоять на сьогодні перед пролетарською і радянською літературою, не може успішно виконувати.

3. Білоруське літературно - мистецьке об'єднання „Узвишша" розпустити.

4. Вважати за бажане створення в БСРР літературної організації на зразок спілки Радянських Письменників, що охопила б ті можливості усіх попутників БСРР і, забезпечена належним партійним керівництвом, змогла б широко розгорнути роботу щодо перевиховання попутників з метою наблизити їх до пролетарської літератури.

Члени об'єднання „Узвишша" *Дмитро Бядуля, Петро Глебка, С. Дорожна. Лукаш. Калюга, Г. Кляшторни, Крапіва, Максим Лужани, А. Мрий, Кузьма Чорни.*

Від редакції білоруської газети „Література і Мистецтво" № 3 з 18. III. 1932 р,

„Самоліквідація „Узвишша" є ознакою повороту кращої частини попутників білоруської літератури на шлях до союзників пролетарської літератури. Пролетарська громадськість і пролетарська література завше буде допомагати тим радянським письменникам, що справді почнуть робити рішучі кроки на шляху активної участи в соцбудівництві.

Факт самоліквідації літературно - мистецького об'єднання „Узвишша" є наслідком величезного росту пролетарської літератури БСРР і переможної боротьби КП(б)Б з класовим ворогом на ідеологічному фронті — з буржуазно - куркульською ідеологією, з нац. - демократизмом і опортунізмом різних кольорів".

ВІД РЕДАКЦІЇ

Через те, що № 5 - 6 „ГАРТ" здано до набору раніше ніж оголошено постанову ЦК ВКП(б) з 23-IV 1932 р. про перебудову літературно - художніх організацій, редакція не мала змоги цілком перебудувати № 5 - 6 „ГАРТ" і містить дещо з старих матеріялів, що не відповідають вимогам, які ставить перед літературними організаціями постанова ЦК ВКП(б) з 23-IV 1932 р.

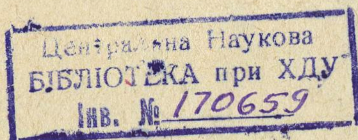
У зв'язку з постановою ЦК ВКП(б) від 23-IV 1932 р. про перебудову літературно - художніх організацій „ГАРТ", як Орган ВУСПП виходить в останнє. Про задоволення передплатників буде сповіщено додатково в пресі.

Редакція

Видає ДВОУ — ЛІМ. Відповід. редактор ІВ. КИРИЛЕНКО.

З М І С Т

HAR

